THE LIBRARY OF
BROWN UNIVERSITY

THE CHURCH
COLLECTION

THE BEQUEST OF
COLONEL GEORGE EARL CHURCH
1835 - 1910

NOVAE NOVI ORBIS HISTORIÆ,

ID EST,

Rerum ab Hiſpanis in India Occidentali hactenus geſtarum, & acerbo illorum in eas gentes dominatu,

LIBRI TRES,

VRBANI CALVETONIS opera induſtriáque ex Italicis Hieronymi Benzonis Mediolanẽſis, qui eas terras XIIII. *annorum peregrinatione obijt, commentariis deſcripti, Latini facti, ac perpetuis notis, argumentis & locupleti memorabilium rerum acceſſione illuſtrati.*

His ab eodem adiuncta eſt,

De Gallorum in Floridam expeditione, & inſigni Hiſpanorum in eos ſæuitiæ exemplo, breuis Hiſtoria.

Apud Hæredes Euſtathij Vignon.

ANNO M.DC.

EXIMIO DEI SERVO, D. THEODORO BEZÆ, PRÆCEPTORI ET PARENTI *plurimùm ſemper obſeruando*, VRBANVS CALVETO, *Gratiam & pacem à Domino.*

NIHIL mihi minus hîc propoſitum fuit (præſtantiſſime Doctor) quàm vel ſub clariſſimi tui nominis vmbra me inſerere famæ: vel te, quem minimè omnium vellem ineptiarum mearum teſtem aut patronum facere. Quum enim nihil eſſe in me haud inuitus agnoſcam, quod conſpicuum eſſe debeat: tum verò etiam tacitum tuum vnius iudicium equidē vehementiùs, quàm apertas multorum de me opiniones reformido. Sed nimirum exſtare aliquando oportebat aliquod obſeruantiæ in te meæ teſtimonium:

quando ad pedes tuos eruditus, nō cetera tantùm, ſiquæ pauca fortè habeo, ſed & hoc ipſum gratitudinis officium in præceptores, illuſtri exemplo ex te didici. Atque id quidem eò libētiùs facio, quòd beneficia erga me tua agnoſcere non poſſum, quin multiplices ſimul Deo gratias agam. Cùm enim, per ſingularem Dei gratiam, vterque mihi parens, vera eius cognitione imbutus, obtigiſſet, prę ſertim pater, qui vergenti iam ætate Euangelij guſtum flagranti zelo imbiberat: íſque haberet in votis vt per omnem honeſtarum artium cultum, ſicut pueritiam, ſic adoleſcentiam tranſigerem, quum Medicinę me deſtinaſſet: Pietati nihil præuertendum ratus, detractum me Lutetia præmaturis adhuc liberalium artium ſtudiis meis, rectà huc miſit.

Hic in D. GERMANI COLLADONII (quem parentis veriùs loco quàm auunculi ſemper venerari ac colere debeo) manibus educatus, te ſacræ Theologiæ, IOANNEM TAGAVTIVM Philoſophiæ præceptores, id eſt alteros parentes, nactus ſum. Neque hîc te moleſtè laturum certum habeo,

quòd

quòd præclari viri memoriam cum tua laude cōiunxi: quem tu vſque adeo viuentem dilexiſti, vt ne mortui quidem nomen niſi cum honore vſurpes. Sed ille quidem, vixdum medio ætatis ſpatio mihi aliíſque ſubitò ereptus, ſtudia noſtra deſtituit. Ex eo nos totos, quamquam grauiorib. curis adhuc impares, poſſidere cœpiſti: per te ſacris initiati Theologicis, ſub diſciplina tua rudimenta adoleſcētię poſuimus: tu myſteria per ſe auguſta & nondum ſat firmatis ingeniis ardua, ita peruia & plana feciſti, cùm minima quæque veluti manſa in os ingereres, quum nos diſputationibus, nos præceptis fingeres: vt non modò quę ex te propriè didici, ſed ſiqua poſtea hauſi ex aliis, ea iure tibi omnia accepta hodie referam. Ac me hîc quidem præteritę vitę ſpatia relegentem animo, recordari etiam nunc iuuat, quanta olim admiratione, quāta voluptate, te, pręter raram quandam *δεινότητα*, quę peculiaris in te eſt, candidam perſpicuitatem Philippi, ſincerā ac ſolidam ſanitatem Caluini, doctam vbertatem methodúmque Martyris, celebri auditorio, regenerantem audiuimus.

Quid aliis vſuuenerit, neſcio: me quidem ſcio nihil iucũdius ſimul & vtilius audiuiſſe aut vidiſſe in vita: quũ tu perplexa diſtinctè, obſcura nitidè, difficillima enucleatè & familiariter nobis exponeres: id vnum prorſus agens, vt non tantùm pij doctíque, ſed etiam aliis docendis quamaptiſſimi, diſcipuli tui euaderẽt. Ergo, beneficio tuo, inſignes viri, decora ingenia, ex hac ſchola, tanquam vberrimo fonte, emerſere, & doctrinæ tuæ fructus latè ſparſi ſunt. De me nihil ambitioſè referam. Etſi in præſtantiſſima omnium ſcientia præſtantiſſimum Doctorem ſortitus, lẽtos admodum ac tenues progreſſus ingenij vitio fecerim: ſi tamẽ (quod ille de M. Tullio ſcripſit) is cui tu valde placuiſti, plurimùm promouerit: nõ parum profeciſſe me iudico. Me quidem, vix Theologicis operatum ſtudiis, tua cùm doctrina, tum docendi ratio, adeo vehementi amore raptum deuinxerat, vt patris voce in patriã reuocatus, cùm is me aliò mittere, propinqui verò etiam retinere cuperent: huc tamen potius, bona quidem cum parentis venia, reuerterer. Neque me adhuc facti pœnitet. Quum enim,

Chri-

Chriſtum ſequens, huc Deo propitio primùm veniſſem, neque vlla ſedes magiſtráque ſtudiorum incorruptior hac vrbe, neque te Doctor alius abſolutior videretur, nihil mihi de priſtino inſtituto mutãdum cenſui. Et quæ hîc poſtea expertus ſum, non iudicium tãtùm cõfirmarunt meum, ſed ſpem etiam vicere. Proſper per ea tempora ciuitatis ſtatus, niſi quòd incõparabilis viri morte graue vulnus receperat: eò vndique affluens ſtudioſorum multitudo, docti & ſuaues condiſcipuli: florens academia: vrbs ipſa pręclaris legibus cõdita & moribus: & tu grãde academiæ ſimul & vrbis ſpecimẽ, ea diligentia Eccleſiã concionibus, nos verò etiã prælectionibus erudiebas, vt quum multos lõgo interuallo anteiſſes, temet quotidie ipſe vinceres. Itaque tùm nõ Catechiſmus tantùm Chriſtianæ doctrinæ, Epiſtolæ ad Hebræos, ad Romanos, & cetere Pauli, multorum quidem antea peragratę veſtigiis, ſed ab te ſingulari quadam methodo, nec trita aliis via, apertę: verùm etiam abdita Prophetarũ oracula (quorum vel ſermonẽ vt nimis priſcum & obſoleta vetuſtate informem plerique

antè horrebant) explicata & euoluta tuis laboribus, vel tyrũculis ipſis patuerunt: ac quemadmodum felici Caluini cura antè educata, ſic in hac mœſtitia temporum ſalubri tua ſuauitate hilarata Eccleſia eſt. Inter hæc ne domeſticæ quidem tibi horæ vacuæ, illuſtria hæc ſcripta pepererunt, quibus inſanam obtrectatorum maledicentiam, Caluini magnitudinem tuámque allatrantium, facillimè compeſcuiſti. Nec crebriores vllo tempore Eccleſiarum in varia loca diſperſę colonię, te cum cetero presbyterio, mittendis paſtoribus, ſcribendis literis, ſententiis dicendis, ita deſtinebant, vt non magis miraremur te tanta negotiorum mole nõ obrui, quàm ſemper alacriorem, ac veluti nouum, ad docendum accedere. Enimuero mira interea, vt felicitas ingenij, ita morũ comitas: vbi res & negotia poſcerẽt, intẽtus & grauis: vbi quies laborum data erat, commodus & ſeriis læta miſcere facilis: ita temperatis curarũ ac remſſionum vicibus, vt (quod difficillimum) nec facilitas autoritatẽ, neque grauitas comitatem corrumperet. Sed ne ſingulare quidem illud in paucis Dei donum

omiſeró

omiſero, quòd ne ſenectus quidem, quæ pleroſque in otium & ſegnitiem reſoluit, quiddam de priſtino ſtudio tuo & labore detraxit. Eadem planè facis quæ iunior ſolebas: ſcribis, legis, cõcionaris, ídque aſſiduè, inſigne adoleſcentibus ipſis documentum: nec quum in pleriſque cum corporibus vigere ac defloreſcere animos videamus, viuidus ille ingenij tui vigor cum ætate conſenuit. Quis ſanus non patriam, non auocamẽta omnia, vt hęc videret, contemneret? Atque id ego, quamquam non ſum aſſequutus, voluiſſe tamen, huc veniẽs præ me tuli. Sed ecce, quum acriore quàm antè incenſus ſtudio prælectionibus & cõcionibus illis tuis potiſſimùm audiẽdis meditandíſque progrederer, vnum hoc, pœnitendum mihi ſemper, accidit, quòd præcoci (vt ego iudico) tua & amicorum de me cura, nimium intẽpeſtiuè ab ore tuo & latere auulſus ſum.

QVAMOBREM ceteris quibus eo bono frui diutiùs ac feliciùs licuit, eruditionis palmã, famam, primum locum, ſecundum, tertium, denique omnem præter vltimum, facilè conceſſero: dum mihi grati diſcipuli nemo nomẽ eripiat. Quod partim vt teſtatum aliquãdo fa-

cerem, partim vt quas ſeuiſti fruges, earum nõnihil pro tuo iure meteres: hũc libellum inſcribere nomini tuo volui: quamquam vel amplitudini tuę haud ſatis parem, vel perſonę quam geris, parum conuenientem, pleriſque viſum iri nõ dubito: ac ne meum quidẽ iudicium ab eorum opinione diſcrepat. Neque enim hîc auguſta illa & diuina reperies, quę nos non tantùm ex te audire, ſed etiã mirari conſueuimus: non proxima ab illis Philoſophica: ac ne Hiſtorias quidem vel nouitate rerum, vel ſplendore gentium commendabiles: quales hodie multas ſcriptoribus, ſi quos cædes & inſaniam hominũ condere Annalibus iuuat, Europa noſtra ſuppeditat. Sed expeditiones, iam ſeptuageſimum ante annum vſque ad noſtra hęc tempora in vltimum Occidentem ab Hiſpanis ſuſceptas, & ad Indos ab illis importata vitia & bella: mox duriſſima in ſeruientes imperia, fœdas repugnantium ſtrages, & exhauſtas cędibus & rapinis prouincias. Poſtremò direptores ipſos in mutuam perniciem actos, vt ciuilium etiam bellorum in altero Orbe exempla exiſterent: ingens Chriſtianæ fidei

inter Barbaras gentes dedecus. Parum læta omnia,& iam antè magna ex parte dicta aliis. Neque ego attigiſſem,ni incorruptam fidem profeſſus hic autor, non parua in maius augens,vt Hiſpani: non audita ex aliis interpolans,vt ceteri:ſed quæ ipſe præſens audiuit & vidit, ſincerè referret. Vnum in primis placuit,quòd noſtrorum hominum in illis terris vitia & ſcelera non reticens(quod plerique ſcriptores fecere) interpoſito nonnunquam ſuo iudicio,Barbarorum etiam vel Chriſtianis dignas de iis ſententias accuratè exſequitur: adeo vt in tam exiguo ſcripto nullam propè iuſtæ Hiſtoriæ laudem deſideres. Quod deeſſe videbatur, Latinę orationis lucem intuli:tum breues addidi notas,& ſiqua pręterea ſcitu digna viſa ſunt. Magnũ in tenui re laborem. fateor. Nec tanti dignum patrocinio viri libellum: Ne iſtud quidem nego:ſed quem tamen, ni te prorſus ignoro, verecundè ſeſe tibi offerentem adrogari inter cliẽtes tuos & maximã dignitatis ſuę partem mutuari ex tuo nomine patieris. Quamquam (vt vnde cœpi eò deſinam) hac nuncupatione mihi nihil verè deſtina-

tum propoſitúmque fuerit, quàm vt vel ignobili hoc monumento teſtatus, me Deo cùm multis de rebus, tum de hac potiſsimùm gratias agere, quòd te, corruptiſſimis his temporibus, optimarum artium & veræ Religionis præceptore, ſingulari meo fato, vſus ſum: ſimul etiam nonnullo gratæ Pietatis in te officio fungerer. Quod quidem ita tibi acceptum eſſe & probari cupio, vt nihil pro eo maioris gratiæ abs te petam quàm vt inter proſpera venerandę tuæ ſenectutis ſolatia iſtud etiam reputes, tibi, quanquam non ſatis doctos, attamen non ingratos diſcipulos obtigiſſe; & me, ſicuti facis, ſemper vt γνήσιον agnoſcas.

Hoc verò & nunc & aſsiduis precibus meis à Deo Opt. Max. peto quęſóque vt ſolandis piorum miſeriis, & illuſtrandis horum temporum tenebris, inter tot Eccleſiarum lumina, quamlongæuus floreat ac ſplendeat in domo Dei, ſtétque prælucens dominus meus coram Domina & Chriſto eius. SALOCERTÆ. Anno temporis nouiſſimi cIↃ IↃLXXVIII. KAL. SEPT.

CHRIST.

CHRISTIANIS ET PIIS LECTORIBVS S.

QVOD magni initio operis florentiſsimus rerum Romanarum ſcriptor Liuius præfatur, Se nimirum, dum priſca populi Romani facta & primas origines tota mente repetit, tantiſper à conſpectu, malorum, quæ ſua multos per annos vidit ætas, animũ auertere: id in tenui hoc ſcripto propemodum cõtigiſſe profiteri mihi licet. Me videlicet, quum ardente iamdiu bellis Europa, ſolatium malis & animo meo requiem quærerem, lõginquæ alicuius prouinciæ ſeceſſum & ſecretum ſæpe optaſſe, vbi liceret non modò à tot ſcelerum conſpectu, ſed etiam auditu & fama, procul agere. Ergo nihil hîc vſquam quietũ circumſpectans, tandem aliquando in nouam illam Indiam (quam vocant) vt vacuum bellis orbem, toto animo tranſuolo. Et eò potiſsimùm multa inuitabant: Auriferi amnes, montes aurei: mira cæli temperies, noua fructuum auiũm-

que ſpecies, rudis & antiqua hominum ſimplicitas: mare vnionum ferax, gemmis grauida tellus: denique obuiæ opes fama magis quàm rerum fide traditæ: quæ omnia perluſtrare vel animo iuuaret: ſed ante omnia inerme otium & quies, & morum noſtrorum tædium.

Ac mox quidem transgreſſo, vti dixi, ea primò omnia non planè vana arridebāt. Sed cùm ijs miraculis animum attenderem, ecce è diuerſo longè alia rerum facies. Extorres indigenæ, & Chriſtianis infenſi: ſubuerſi iam montes & auro penè vacui: exhauſta mapalia, triſtis vbique & horrida ſolitudo: ſerui, aut ſeruitutem horrentes Barbari, cuius ne nomen quidem antè nouerant: & atrocia eorum cum noſtris bella, & quæ bella ſequuntur calamitates. Denique noſtra illic omnia vitia, ſæuitiam, libidinem & auaritiam reperi. Hîc continuò mecum: Earum rerum cauſas numquid ſciſcitari & exſequi libet? Itaque cognoſcendi auidus, Hiſpanos ſcriptores adeo, eorum libros euoluo. Mira illic: Vno aut altero prælio perdomitæ prouinciæ: priùs penè rapta quàm inita Regna: inſignes Hiſpanorum de Barbaris victoriæ, niſi equis deberentur. Denique tot Scipiones aut Alexandros magnos diceres,

Indiæ Occid. facies hodie miſera.

res, quot Hiſpani duces in illis terris bella geſſere. Neque profectò gloriam meritos abnuerim, ſi vel ipſi ſæuitiæ, vel ſcriptores laudibus modum ſtatuiſſent. De ſceleribus interim eorum & flagitiis nonnihil, ſed parcè. De Barbaris ferè omnia in peius, vt fermè victos, ſicut ceteræ calamitates, ita ignominia ſequitur.

Sed mirabar inprimis, cur non potius inermi quæſitu ſine bellis peragratæ eæ terræ eſſent: vnde aut quo initio Indis cum Hiſpanis contracta bella: imò quas bellorum pud eos poſſe eſſe cauſas, vbi nulla eſſet diuitiarum admiratio, nulla honorum æmulatio aut cupiditas, creberrimæ inter homines certaminum cauſæ. Poſtremò cur Hiſpanos iniuria potiùs quàm beneficio experiri maluiſſent: à quibus præſertim non multa tantùm inſtrumenta vitæ & honeſti cultus morem, ſed literas etiam, rarum inter Barbaros, cum Religione acciperent. Quare primò hæc ferè importunæ cuidam agreſtique immanitati, & ab omni ſocietate abhorrenti naturæ tribuebam, quæ, vt nonnulla animalium, nullis beneficiis manſueſceret. Quæ Indis aduerſus Hiſpanos bellorum cauſæ.

Sed hæc fortè rimanti, commodùm Benzo in manus incidit: qui vt ſuperiorum opinionum errore demto, nodos ſoluit quibus

impeditus hærebam: ita veros eorum malorum fontes aperuit. Is quæ decem & quatuor annorum ſpatio magna ex parte in Occid. India vidit, Italico ſermone conſcripſit, mira quidem breuitate, ſed ea tamen quæ nihil propè ſcitu dignum prætermittat: aut ſiqua ſunt, nos ea vtcumque expleuimus. Ac ne collatum quidem cum aliis, multum ab iis diſcrepare comperi, niſi quòd illi ferè tantùm euentus rerum: hic quas illi callidè ſæpe reticent, cauſas etiam exſequitur: nec, vt plerique, audita ex aliis, ſed ab ſe viſa & explorata referens: vnde maior teſtimonio autoritas & ſcribenti fides.

Benzo Hiſpanis ſcriptoribus cur præferendus.

Hunc ego accuratè quum perlegiſſem, ſuſpectos habere priores illos ſcriptores, vt gratiæ plurimùm dantes & ſuorum gloriæ nimiùm lenocinantes, cœpi: ac facilè intelligere (quod res ipſa loquitur, & Barbari ipſi non minus naturalis iudicij luce quàm experientia deprehenderunt) Hſpanos verbo ad propagandos Chriſtianæ religionis fineis in eas oras nauigaſſe: reipſa, vt ditiſſimis iis ſubactis prouinciis æternæ dominationis ſedes ibi figerent: id eſt, ſpecioſum titulum, auaritiæ & prauis aliis cupidinibus prætexuiſſe.

Hiſpani ſcriptores ſuorum gloriæ lenocinantur.

Sed operæpretium eſt, id non tam ex meis verbis

verbis quàm ex ipſorum factis cognoſcere. Ita enim & ſubigendis illis populis, & poſt quam ſubegerant regendis, hactenus maxima ex parte ſeſe agitauere, vt quum quiduis aliud reipſa præſtarent quàm quod præ ſe tulerant, Dionyſij alicuius aut Machiauelli diſcipulos verius quàm Chriſti ſe eſſe proderent.

Age igitur, aliquot iſtius, ſi libet, placita cum horum geſtis cõponamus: quando hæc tantam inter ſe ſimilitudinẽ habent, vt facilè vel iſtos ex Machiauelli ludo profectos, vel iſtum ex horum præclaris in Italia facinorib. Theoremata ſua hauſiſſe credideris. Quum enim in commentariis illis quibus Tyrãnum verius quàm Principem inſtituit Machiauellus, ſuadeat inter alia, vt quum ex animo Deum non colat: Pietatis tamen externam ſpeciem præ ſe ferens, eam de ſe opinionem ac famam apud omnes, quoad eius fieri poßit, conciliet: Id non pernicioſius docuiſſe videtur iſte, quã Hiſpani apud Indos præſtitiſſe. Ac nihil primò facilius, quã craſſis Barbarorum ingeniis hoc perſuadere, qui nouæ & peregrinæ gentis miraculo capti, de ea præclara omnia & quamuis abſurda crederent. Ergo Hiſpanis, quum ſplen-

Machiauelli dogmatum, & rerum ab Hiſpanis in India geſtarum, collatio.

didũ Dei & Chriſtiani nominis gloriæ promouendæ titulum ſuis expeditionibus imponerent & ſe Chriſtianos, ac filios Dei altiſsimi, alternis propè verbis iactarent, vſqueadeo habita fides, vt etiam deſcendiſſe iſtos è cælis (nã & hoc ementiri non pudebat) vulgò illis gentibus perſuaſum eſſet: donec res ipſæ & facinora hæc vanitatẽ coarguerent.

Hiſpani verò prona interim Barbarorum crudelitate adeo abuti, vt etiam opinionem & ſpem quandam ſalutis illis inſitam (cæcam quidem illam & inanem, ſed tamen ſpem) ad exitium miſerorum & ſuum quæſtum verterent. Exemplum vnum referam. Ex quo in Hiſpaniola viciniſque inſulis indigenæ operarÿ Hiſpanis ad exercẽda metalla defuerunt: prouidere ſibi ex Lucaÿs inſulis, quæ infrà Cubam ad Septentrionem verſæ ſunt, mancipia inſtituere. Qua in re mira arte & conſueta illa ſua Pietatis larua vtebantur. Quum enim illi ſimplices & minimè mali homines, rigore Septentrionalis plagæ expiatis ſuis peccatis, in Elyſios quoſdam campos migraturos ſe aliquando confiderent, quos ad Meridiem ſitos eſſe ſomniarent: Hiſpani illuc nauibus appellentes, perſuadebant ſe eò veniſſe vt eos in beatas illas ſedes traducerent. Ita miſeros

Hiſpani ſpecie pietatis Indos in ſeruitutem pelliciunt.

vana

vana ſpe illectos, & pro certo habentes ſe in Paradiſum aliquem amœnum abduci, plenis nauigiis in aurifodinas aſportabant. Et Eiuſcemodi quidem capturis quinquaginta hominum millia abſumta, & vniuerſa propè Lucaienſium gens deleta eſt. Tantum videlicet in Hiſpanis illis Religionis erat, vt iſtos in Paradiſo illo ſuo collocare nollent, niſi priùs in Purgatorium demerſos. Sed ſpectemus cetera. Hiſpani Lucaienſium credulitate abutũtur.

Monet Machiauellus, non poſſe melius prouinciam aut agrum recens captum ſub imperio teneri, quàm ſi deductis in eum coloniis veteres incolæ pellantur, aut ita attritis premantur opibus, vt nulla vis ac rebellio ab iis metui poſsit. Id quoque ſtrenuè ab Hiſpanis præſtitum. Ita enim eas terras occuparunt (quo iure ac titulo ipſi viderint) vt non tantùm Colonias arcéſque imponerent domitarum gentium ceruicibus, ſed eas quoque ſibi compedes ſuis manibus fabricari cogerent. Neque id ſatis: ſed quum indigenas intolerabili ſæuitia pepulerint domibus, exturbarint agris, aut inter mancipia habentes laboribus attriuerint, pleriſque locis ex veteribus incolis nullos: multis quampauciſsimos, omnibus quidem ita inopes humiléſque Indos reliquerunt, vt ab

iis rebellionem non pertimeſcant. Eius tyrãnidis teſtes ſunt Hiſpaniola, Cuba, Iamaica, San-ioannis de Portu diuite, & Guanaxiæ inſulæ, in quibus (vel ipſis Hiſpanis hiſtoricis teſtibus) quadragies centies capitum millibus, quibus olim habitabantur, vix hodie quingenti aut ſexcenti Indi ſuperſint. Adeò ingentium etiam bellorum clades Auaritia ſuperat.

Neque vllam ferè gentium hodie video, cui iuſtiùs quadret quod Romanis quondam exprobratum à Britannis ſcribit In vita Agricolæ. *Tacitus:* Raptores orbis, poſtquã cuncta vaſtantibus defuere terrę, & mare ſcrutãtur: ſi locuples hoſtis eſt, auari: ſi pauper, ambitioſi: quos non Oriens, non Occidẽs ſatiauerit: ſoli omnium opes atque inopiã pari affectu concupiſcunt: auferre, trucidare, rapere, falſis nominibus imperium, atque vbi ſolitudinem faciunt, Pacem appellant.

Idem Tyrannicus doctor præcipit, Nulla ratione melius ciuitatem aut prouinciam poſſe ſubigi quàm ſi malis moribus impleatur: qua arte Cyrus, ſuadente Crœſo, Lydos magis quàm vllis armis fregit. At ne iſtud quidem Machiauellus meliùs ſcriptis, quàm Hiſpani factis expreſſere. Vulgaria

garia hæc, Inſuetos vino Barbaros ebrietate mollire & vincere, quod ſæpe illis loco virtutis fuit: mulierum virginúmque pudicitiam attrectare, vnde mox in Europam atque in totum orbem Indica lues ſparſa eſt: quum liberos etiam eorum, in diſciplinam acceptos, iurare, ſacrum Dei nomen blaſphemiis proſcindere, aleari, furari, mentiri, ſcortari & ſicas vibrare docuerint. Ac ne ea quidem etiam gratuitò: quando & aurum, & vniones, & libertatem, & cetera bonorum, ab illis gentibus accepere, quum ſua illis vitia traderent. Qua in re tamen illud percommodè accidit, quòd, præter naturalem lucem, Præcepta Dei, quæ vtcumque ab Hiſpanis didicere, cum eorum exemplis & factis componentes, horrenda ipſorum ſcelera & flagitia graui præiudicio damnent, donec in iudicio aduerſus eos conſurgant Barbari.

Hiſpanorum conſuetudine Indorum liberi corrumpuntur.

Præter hæc Machiauellus docet, Nulla ratione faciliùs in pace ac fide contineri, & prohiberi à rebellione ſubditos, quàm ſi inopia & labore cohibeantur. Mirum quàm auidè arreptum hoc dociles iſti ad vitia diſcipuli, in rem atque vſum verterint. Neque enim tantùm quidquid circum brachia, colla, aures, braculas, auri habuere Barbari,

Hiſpani Barbaris quæ habẽt & quæ nõ habent extorqueat.

cum ceteris deliciis excuſſere: ſed penitus ire in viſcera terræ, & paruo alioqui contentos, verſis montibus, ſcrutari abditas opes coegerunt. Hinc tributa, onera, metalla, ſeruientium pœnæ. Indis impoſita, & cetera, in quibus excogitandis nimio plus quàm velimus ingenioſa Auaritia eſt.

Nec contenti eripere quæcumque habebant, etiam quæ non habebant, miſeros homines vi, malo, tormentis inuenire ſubegerunt, & iis locis vbi ne mica quidem auri eſſet, aurum ſuperbis dominis pendere: donec miſeri illi homines tot malorũ exitum deſſperatione & deformi exitu quærerent. Atque hîc quidem (niſi vniuerſo Chriſtiano nomini grauius inuſtum eſſet dedecus, quàm vt riſum mereri poſſet) operæpretium ſit cognoſcere, quàm lepidè Barbarorum nonnulli furioſam illam auri famem expleuerint: quum vt rex Mithridates Aquilio Romano duci capto, ita Hiſpanis iſti aurum in os infunderent. Imò quum Barbaros coegerunt, cum diris exſecrationibus, Aurum, Chriſtianorum Deum palàm vocare: quibus piaculis ſe ab tam graui noxa vnquam exſoluent?

Barbari auaritiam Hiſpanorum mirificè explent.

Longum eſſet, omnia ad hunc modum perſequi, quibus impotentẽ illum & tyrannicum

nicum ſuum dominatum in India iſti fundarunt exercuerúntque, quum Chriſti imperium propagare velle prætexerent. Illud quidem præfractæ & inſanabilis auaritiæ ſæuitiæq; inſigne documentũ eſt, quòd abſumtis montium, amnium, terrarũ & maris opibus, aut in Hiſpaniam tranſuectis, quum nil iam Indis præter nuda corpora ſupereſſet, corpora ipſa habere quæſtui cœperunt, nec tantùm illis pro aſinis & mulis abuti, ſed liberos quoque homines vndecumque in ſeruitutem rapere, vendere, occidere: ſcilicet quia Chriſtiani fieri nollent. Ac, credo, Indiam & Hiſpaniam mancipiis repleſſent, ni vaganti auaritiæ frenos inieciſſet Carolus Quintus: cui tamen vſqueadeo obeditum non eſt, vt rebellare Coloniæ & arma ſumere in principem cum periculo, quàm parere cum detrimento mallent.

Hiſpani Indorum fortunis cõſumtis, corpora ſeruituti mãcipant.

Carolus V. Indos liberari iubet.

Miremur iam Indos Chriſtianam fidem reſpuere hactenus? Quo fructu prædicari Euangelium apud Barbaros ab iis ſperes, quibus miſeros homines in India affigere ſaxis, lacerare tormentis, obiicere canibus, proterere equis, vrere flammis, iocus & ludus fuit? Itaque his & talibus factis tam implacabile odium omnium Barbarorum non in ſe tantùm, ſed in omne quoque Chri-

ſtianum nomen, cõciuerunt: vt vulgò Chriſtianos, nõ homines ex hominibus ortos, ſed purgamenta quædam maris & monſtra ex barbari elementi ſpumis concreta eiectáque eſſe pro certo habeant: malíntque liberos ex ſe ortos trucidare ſua manu, quàm mancipia tyrannis alere.

Hiſpanorum excuſatio.

Hîc nonnulli, etſi Hiſpanos in totum non excuſant, ſubleuant tamen, & maximam partem horum malorum in earum gẽtium vitia exonerãt, quæ Deus ſcilicet ita vlciſci voluit. Nec ipſe quidem meritos abnuerim, niſi peiores ÿ fuiſſent à quibus oppreßi ſunt. Etſi enim iſti ſuis quoque vitÿs, & quidem magnis, laborant, ſunt tamen in ÿs nonnulla quæ non erubeſcamus imitari: & vtinam ex hac indole aliquid Hiſpani hauſiſſent, nec auidiùs aut gloriam aut caducas opes quàm iſti concupiſcerent. Certè, vt deeſſent illis alia, vel inſigni quiete vitæ, vel innocentiæ vmbra, vel hoſpitali benignitate in aduenas, non planè indignos iudico quibuſcum mitius ageretur. Quum verò etiam à literis & Religione non abhorrerent, alliciendi potius beneficÿs quàm vitÿs abſterrendi erant.

CETERVM *ne ipſe quidem tamen*

has

has diuinitus illis clades obtigiſſe dubito: immò Deũ (cuius profunda ſunt iudicia & imperſcrutabiles viæ) vt quondam Gotthorum & Hunnorũ opera Italiam, Saracenorum Gallias & Hiſpanias, Patrum noſtrorũ ætate Gallicis armis Neapolitanos principes attriuerit: ita noſtris temporibus non tantùm ad beluinas Indiæ gentes domandas, ſed Europæ quoque laſciuiam caſtigandam Hiſpanis miniſtris vti. Sed an propterea (ô Gotthorum & Vandalorum ſanguis) quòd patrum veſtrorũ veſtigia ſequentes, ventis hodie admodum ſecundis vtimini: quòd nauibus, armis, viris, equis, terras & maria conſternitis, Dei manum effugere vos poſſe exiſtimatis? Venient haud dubiè, venient tempora, quibus ſtata vice vretur Hiſpania bellis, & vos qui alienis ſpoliis diuites eſtis, viciſſim ſpoliabimini: Vos, qui non tantùm quietas ſolicitaſtis gentes, ſed etiam afflictas premitis, & iamdiu noſtrum quatitis orbem: aliquando & ipſi quoque è calice irarũ Domini, quem aliis hodie porrigitis, bibetis. Nondum ſtirps Maurorum planè exſtincta eſt, qui Hiſpaniã armis occupatã aliquot ſecula tenuerunt. Nondum omne Indorum genus funditus ſuſtuliſtis,

qui omnes rebellandi occaſiones ſpeculantur. Viuit adhuc in Sicilia eorum ſoboles, qui quondam licentius alieno vtentes Gallos, vna literarum ſignificatione, vno die, omnes obtruncarunt. Atque vt, fatali omnium ignauia, nulli aduerſum vos ſeſe arment populi, viuit tamen in cælis Dominus, qui publicam Gentium inſaniam & in- inſolentiores triumphos ſuo tempore compeſcere conſueuit.

VERVM, *vt ipſe quoque, & quidem æquius quàm Hiſpani, Hiſpanos ſubleuem, primùm me nullo Hiſpanorum odio, Indorum patrocinium ſuſcepiſſe profiteor: ac ſiquid fortè hîc aſperius in eos dictum exciderit, in bonos & honeſtos eius gentis viros dictum id me nolle ſignifico: quos ſingulari beneuolentia complector: In primis fratres meos, pro Chriſto indigna multa atque aſpera in Hiſpania perpetientes: pro quibus & nunc & quotidie Dominum oro, vt eos è fornace illa Babylonica mirabili potentia ſua liberet. Deinde quum multa præclara Hiſpanos in India geſſiſſe facilè agnoſcam: ita, ſiue diuturna earum gentium conſuetudine, ſiue anguſtiis rerum,*

effe-

efferatos, multa ſanè perperam, quorum pudeat, egiſſe non dubito: nec ipſos quidem, ſiquid veræ indolis ineſt, recuſaturos cenſeam, quominus in Hiſtoriis, quibus res eorum geſtæ narrantur, vt egregiè facta, ita de ſuis vitiis nonnihil audiant: quando næuos & maculas ſi nudaueris, eluuntur: laudibus corrumpimur.

POSTREMO, *vt in ſingulis ſæpe perſonis, ita in Gentibus naturalis quædam & propria ad peculiare aliquod ſtudium animi propenſio eſt. Hanc noſſe & dextrè regere homines debent: ſiquidem ſpecie virtutis ſæpe in vitium degenerat. Hiſpani, bellis nata gens, & magnos ferè magis quàm quietos gerens ſpiritus, otij impatientes ſunt, pigritiam odere. Laudabile id: ſed ex eo, dum non cauent, & currere ad Indos, & laceſſere quietos, nunc verò etiam ab Indis & Turcis in Chriſtianos arma vertere, aſſueuerunt. Itaque quando ad contractas, necdum expiatas, in India culpas hoc quoque nefas addunt: patiantur ſe moneri, vt matura pœnitentia imminentem ſuis capitibus iram Dei anteuertant: diſcant operari manibus & terram colere, & ſuis cõtenti opibus intra Hiſpaniæ*

terminos, per laborem corporis & quietem animi ſecuram potius & tranquillam quàm cruentam ſenectutem expectent. Me quidem hoc libello non minus eorum ſaluti quàm memoriæ conſuluiſſe nunquam pigebit, ſi libenter hæc legant & reſipiſcant.

* * *

De ambigvo Indiae *nomine.*

INDIA, propriè ingens illa Aſiæ ad Ortum regio vocatur, quæ Alexādri & Macedonum armis perluſtrata eſt. Hoc autem Orientalis Indiæ nomen Nouo huic orbi à Columbo primo eius inuentore impoſitum putamus, quum Nouas illas inſulas primùm repertas, Cipangon eſſe exiſtimaret, quæ ex aduerſo Sinæ & Cataij ſita, Orientali potiùs quàm Occidentali limiti attribuitur: ídque iuxta Ariſtotelis & Senecæ ſententiam, qui non procul abeſſe Indiam ab Hiſpania ſcripſerunt. Porrò vt veterem illam Indiam ab hac noua nota aliqua diſtinguamus: illam Orientalem, hanc Occidentalem ferè nuncupabimus.

EPIGRAMMATA
ALIQVOT.

¶ De Aurea ætate apud Indos Occid. in Ferream mutata.

QVAERITIS vnde Nouum tot ferrea bella per orbem:
Curve quies illis non ſit vt antè locis?
Auro fœta Ceres, & ſæui neſcia Ferri,
Illic innocuas ſponte ferebat opes.
At ſimul Occiduos, quos nondum norat, ad Indos
Thuſca per incertas Carbaſus iuit aquas:
Inde Auro rediere graues, Ferrúmque tulere,
Hiſpani, & populis impoſuere iugum.
Hinc quondã atq; diu, miſeris nunc gẽtibus, ætas
Aurea quæ fuerat, Ferrea facta fuit.

VRB. CALVETONIS.

EIVSDEM.

De Indorum conuerſione.

Hiſpanus, cæcis vt lumen redderet Indis,
Sciderat ignotas per freta longa vias.
Nec tamen vlla fides nec lux promiſſa refulſit,
Nec cœpit miſeris clarior ire dies.
Quin ſibi Barbarus hinc, & clarè & multa vidẽti,
Ereptos viſus iam propè conqueritur.
Quid mirum, exhauſtis opibus terrâque maríque
Si minus, aut potiùs, ſi nihil Inde vides?

EIVSDEM.

Celtiber Indorum ſitiens (vt fama) ſalutem;
Et Chriſto multas quærere certus oues:

It, redit, ædificat, templis imponit honorem,
Corporáque infuſis Barbara luſtrat aquis.
Nec labor incaſſum: & quidni cõuerteret Indos
Voce, manu montes vertere qui potuit?

¶ De Hiſpanorum in Indiam Occid. nauigantium conſilio.

Captus opum ſtudio rabiéque inſanus habendi,
Tentauit longas impiger Aſtur aquas,
Vt quondam iuuenes, Argiuæ robora pubis,
Sunt vetitas auſi per maris ire vias,
Ad ſæuum Æeten, rigidas & Phaſidis oras,
Auratum Colchis vellus vt eriperent:
Oceanum haud aliter penetrauit claſſis Ibera,
Vt raperet quas fert India diues opes,
India, quam memorant baccis auróque beatam:
Auro multa illic ſplendet arena micans,
Indica gemmiferis ſparguntur littora conchis,
Et caræ è terris effodiuntur opes.
Ergo, Hiſpane audax, lucrum fuit vnica cauſa:
Tantæ Relligio non tibi cauſa viæ.

St. Tr.

EIVSDEM.

VRBANVS *Latia perſtrinxit arundine claſſis*
Hiſpanæ in miſeros effera facta viros.
Et meritò, miti quia nomen ducit ab vrbe,
Immites odit, nec fera facta probat.

PRIMI

PRIMI LIBRI SVMMA ET ARGVMENTVM.

INTER *ſingularia huic ſeculo à Deo conceſſa beneficia & décora, Noui Orbis patefactionem meritò numerare poſſumus. Ac primi quidem eius Inuentoris nomẽ pia memoria proſequi, gratitudinis pars eſt. Itaque Benzo, poſtquam ſuſceptæ à ſe illuc nauigationis cauſas, curſũ & appulſum breuiter expoſuit: quis primus in eas terras nauigare auſus ſit, diſcuſſis ea de re Hiſpanorum fabulis, aperit. Mox vt Hiſpani tãtum Dei munus ſæuitia, auaritia, libidine & ſeditionibus corruperint: vnde inuſitati in Hiſpaniola inſula, quæ prima reperta eſt, turbines, indigenarum motus, & prædonũ naufragia conſequuta ſunt. Inde varias Indorum de noua gente opiniones, cùm Hiſpani ſe filios Dei eſſe paſſim iactarent: Barbari rem ex factis æſtimantes, adduci vt crederent non poſſent. Inter hæc tranſgreſſi in Indicam cõtinentem Hiſpani, quum infenſos inquietæ ipſorum auaritiæ Barbaros in amicitiam pellicere nõ poſſent: eos vt inſociabiles apud Regem Hiſpaniæ criminantur. Itaque ob id imponitur regio Edicto Indis ſeruitus, & mox abrogatur. Interea nihilo ſecius creſcere ſæuitia Hiſpanorũ in eos, & eorum implacabile in Hiſpanos odium, quorum etiã tyrannidem vulgò quæſita morte fugerent. Ac ne ipſi quidem Præfecti Hiſpani ſatis inter ſe concordes, iam tum odijs, ambitione, & inuidia, omnia miſcebant,*

donec, tragicæ ſæuitiæ exemplo, generum ſocer ſecuri percuteret.

In *hæc egreſſus Benzo, ad Hiſpaniolam reuertitur (de qua propriè hoc libro: vt Secundo de rebus ab Hiſpanis in Caſtella aurea, Nicaragua, Guattimala, Indicæ continentis prouinciis, geſtis: Tertio, de iis quæ in Peruano regno acciderunt, peculiariter agit) & eius indigenarum pertinacem ſuperſtitionem, ritus, mores, fruges: Poſtremò Inſulæ ipſius ſitum, ſolique naturam & commoda deſcribit.*

NOVÆ

NOVÆ NOVI ORBIS HISTORIÆ, PRIMVM AB Hieronymo Benzone Mediolanenſi Italico ſermone conſcriptæ, nunc verò in Latinum tranſlatæ,

LIBER PRIMVS.

¶ *Quæ cauſæ Benzonem ad nauigationem in Indiam Occid. ſuſcipiendam impulerint.*

CAPVT I.

QVVM eſſem adoleſcens, annos viginti duos natus, &, multorum exemplo, peragrandi orbis cupidus: præſertim viſendæ eius mundi partis nuper repertæ, cui Indiæ Occidentalis, & Noui orbis nomen factum eſt, explere animum ipſe tandem mecum conſtitui. Poſtquam igitur eò ire mihi ſententia ſtetit, Mediolano profectus, anno M. D. XLI. Dei ſummi gubernatoris ope fretus, terreſtri itinere Medinam-campi, celeberrimum totius Hiſpaniæ emporium, perueni. Inde Hiſpalim progreſſus, ſecundo Bæti flumine ad oppidum S. Lucari de Barrameda, lembo perue-

Benzonis in Indiam nauigatio, anno M.D.XLI.

ctus ſum:vbi omnium nauium ex Hiſpania in Indiam commeātium atque inde redeuntium appulſus & portus eſt. Ibi fortè nauim mercibus onuſtam nactus, ſoluere & in Magnam-Canariam vela facere parātem:quum breuior atque expeditior traiiciēdi ratio mihi non occurreret:præterea accepiſſem naues vino,farina, melle, caſeo, ceteríſque eiuſcemodi rebus inſtructas.quæ ad eas regiones neceſſariæ importantur, è Canariis inſulis in Indiam omni tempore decurrere:deſiderij mei velociter explendi auidus,eam nauim conſcendi. Bimeſtri ſpatio expleto, in Magnam-Canariam peruenimus:vbi quum audiuiſſem celocem vnam in Inſula Palma(ea vna è Canariis eſt)vino onerari vt mox in Indiā traiiceret protinus cōſcenſo nauigio in eam inſulam biduo trauectus ſum.Inde, poſteaquam paucis diebus ea nauis omnibus rebus inſtructa eſt,ſoluimus.

Porro quum quatuordecim dies proſpero vento nauigaſſemus,ingentem vim marinarum auium repentè conſpeximus: vnde non ſine incredibili animi voluptate nos haud procul abeſſe terra, iudicium faciebamus. Noctc quoque ſæpius volucres quidam piſces,longitudine palmi, in nauem noſtram volitantes cadebant, quibus haud multo ſecus atque ipſis auibus ſpecies quædam alarum inerat. Iam Nauclerus nauigatoriæ artis peritus Solis altitudinem & declinationem explorare cœperat, quæ ex linea Meridiana deprehenditur:noctu polum Arcticum ſeruans, aut vicinam illi ſtellam (Tramontanam illi vocant)

Piſcès volucres.

quæ

quæ iam multum nobis depreſſa erat. Ad eum modum nauigantes, poſt duos dies, Dominica quadam die manè ſub ortum Solis terræ conſpectum habuimus. Ibi magiſter-nauis mihi affirmat inſulam eam ipſam eſſe, quam primam inuictus Chriſtophorus Columbus ſecunda ſua ex Hiſpania in Hiſpaniolam nauigatione vidiſſet. Eum enim, quum è Canariis ſoluens vigintiquatuor aut vigintiquinque totos dies nauigaſſet, abſque vllius occurſu terræ, quum aliquam conſpicere incredibiliter arderet, protinus oculo eam, inſulam notaſſe, ac propterea Deſideratam vocaſſe. Deſiderata inſula.

In eo tractu multæ ſparſæ inſulæ, quarum maximam Hiſpani Guadalupeam appellant, incolis Caribibus ferè habitantur, qui humanis carnibus, id eſt hoſtium ſuorum, veſci conſueuerunt. Dum eas præteruehimur, lintrem quem Indi piſcatores agebant, obuium habuimus: ſed illi nobis conſpectis aufugêre: nos inſtitutum curſum ſequuti, flexa in læuam prora, verſus Æquinoctialem lineam, alias quaſdam inſulas continenti obiectas, poſt octauum diem conſpeximus.

Ad earum vnam, Cubaguam nomine, appellimus, qua in inſula tum fortè erat Hieronymus Ortalus Cumanæ Præfectus. Is tantos animo meo ſtimulos admouit, ſplendidis me verbis & pollicitis onerans (ſicuti earum regionum Gubernatoribus facere ſollenne eſt) vt me ſecum manere ſubigeret, Cubagua inſula

Quippe quum is propediem cum non ſpernenda Hiſpanorũ manu in ſuam Prouinciam iturum præ ſe ferret, (quam indigenę Nautal, Hiſpani hodie Dorado, id eſt auream, nuncupant, vel eo vno vocabulo ſpem diuitiarum faciente) & nos breui ditiſsimos euaſuros alternis propè verbis ſponderet: vanis iſtis eius promiſsis, & multis aliis maioribus effectum eſt vt cum eo manerem, non minus videlicet rei faciundæ quàm viſendi Noui orbis cupidus.

¶Quomodo Hiſpani in India Occid. Barbaris, tum amicis tum inimcis, vtantur.

CAP. II.

PAVCIS pòſt diebus quàm in Cubaguam appuleramus, eôdem Petrus Errera inſulæ Margaritæ præfectus duobus phaſelis triginta cum Hiſpanis applicuit, vt inde in aduerſum traijciens mancipia aliquot è continenti raperet. Itaque eo conſilio paucis quàm eò venerat diebus manè duabus poſt lucem horis inde ſoluens, Hieronymum Ortalum & nos ſecum abduxit: & ſub eius diei veſperam Cumanæ fluuij oſtium inuecti ſumus. Eo loco ædificatum erat ab Hiſpanis propugnaculum è materia, ad tutanda nauigia, è Cubagua ad flumen illud aquatum commeantia. Extruxerat quidem antè aliud munimentum è ceſpite in eo littore

littore Iacobus Caſtellio, quo tempore vnionum piſcatus vigebat: ſed paulo pòſt auctum continuis imbribus flumen plana camporum ad duo fermè paſſuum millia ita inundauit, vt eam arcem quoque euerteret. Ibidem erant quatuor fermè aut quinque tuguria fluuialibus cannis & arũdinibus cõtexta, vnde (ſicuti pòſt dicemus) Didacus Ocampus trib. mil. Toletum vrbem condiderat. Iam Hiſpani omnem eam oram propè deſolauerant: & ex tanta Indorum multitudine quanta olim erat, nulli fermè tum reperiebantur præter paucos aliquot & pauperes regulos, quibus Hiſpani pepercerant, vt iis ad operas ſuas pro mancipiis vterentur. Ceteri in ſolitudines & deſerta loca conceſſerant, tantùm vt Chriſtianorum imperium fugerent.

Toletum noua colonia 4. aut 5. tuguriis conſtans.

SED dum nos aliquot in Cumana moramur dies, eò venit Indica mulier pręcipui eius prouinciæ reguli vxor, quaſillum patriis fructibus plenum ferens: ceterum eo oris corporíſque habitu vt tam deformem ac prodigioſam ſpeciem neque ante neque poſt eam diem vidiſſe me vnquam meminerim: neque tum rei nouæ miraculo ſtupefactus eam intuendo explere oculos poſſem. Illa vt venit, ad Erreram præfectum ingreſſa, poſito ei ante pedes quod attulerat munere, tacita in ſcamno aſſedit, tali habitu ac ſpecie: primùm prorſus nuda exceptis pudendis, quæ velare eius prouinciæ conſuetudo fert: vetula, virgata toto corpore ac depicta nigro, promiſsis ad pubem capillis: præterea auriculis infimis adeo productis

Indicę mulieris inuſitata ſpecies.

demiſſiſque vt in humeros vſque penderent, (fœdum viſu ſpectaculum) deinde per medium fiſſis, ac foraminibus inſertos anellos gerens, leuiſſimos, è ligno quodam elaborato, quod eorum lingua Cacoma dicitur. Vngues ei præter modum longi, atri dentes, os patulum, nares perforatæ inſerto annulo quem ipſi Caricori appellant: ita vt monſtri cuiuſdam potius quàm humanam ſpeciem haberet.

BIDVO expleto, è Cumana ſoluimus & vſque oram legentes in Ortum per ſinum Pariæ, ad ea litora appellebamus, in quibus Reguli fœdere & amicitia cũ Hiſpanis iũcti erãt: quúmque iis ferè locis egrederemur in terram, pro paululo vino Hiſpanienſi, pro induſio, pro cultello & aliis eiuſcemodi minimi precij rebus, quibus Præfectus illos munerabatur, ipſi nobiſcum aliquot è ſuis clientibus & ſubditis mittebant, duces itinerum, qui loca & tractus indicarent, vnde capitales ipſorum hoſtes Indos captiuos abduceremus, quũ ipſi Chriſtianorũ ſe amicos & ſocios ferrent. Itaque manente Præfecto cum octo Hiſpanis in Cariaco eius oræ litore, ceteri omnes iter ingreſſi, præeuntibus ducibus de gente amica datis, & commeatus ferentibus, prædabundo agmine, cẽtum fermè paſſuum millia terreſtri itinere introrſus emenſi ſumus: mõtes, valles, flumina, ſaltus & cetera locorum aſpera multa cum vexatione tranſgreſſi, quà iter duces monſtrauerant. Tandem per inuias rupes & prærupta ſaxa, & foramina, quâ vulpes quoque

ipſas

ipſas tranſire dubitaturas exiſtimem, ſæpius noctu quàm interdiu procedentes: ducentos & quadraginta Indos mares ac fœminas, puberes atq; impuberes, manu captos abduximus. Agminis noſtri ductor metuens ne alimenta deficerent (tametſi ex Indorum mapalibus aliqua cibaria contraherentur) ſignum receptui dedit. Quum retro vnde veneramus regrederemur, manè quodam ad primam fermè Auroram fortè duos ignes eminus repentè conſpicimus, vnum in monte, alterum in planicie: quum vtróque ire liberet, agmine in duas partes diuiſo, alij in planiciem, alij ad montem contendunt. Qui in plana ſeſe demiſerant, velociùs quò deſtinabant perueniunt: ibíque reperta tantùm anu quadam cum filia, quæ infantem aleret, manus vtrique iniiciunt. Illæ ſomno correptæ facillimè oppreſſæ ſunt, ſed improuiſo irruentium impetu excitæ, tantum clamorem ediderunt, vt qui in monte erant procul eam vocem exaudirent. Itaque priuſquam noſtri ad eos perueniſſent, clamorem & ipſi altè tollunt: vnde noſtri pauci Indorum multitudine territi, retro ſeſe ad ſuos recipiũt vt iunctis cum reliquo agmine viribus, vbi nos eramus, hoſtem propulſarent. Interea hoſtes iuga & aditus quà ſubire nos oportebat, occupare feſtinant: ſed quum orta lux maiorem armatorum multitudinem quàm quantam rati erant aperuiſſet, præſidio exceſſerunt. Nihilo ſecius interea abeuntes ſagittis venenatis configere noſtros, & conuiciis inceſſere, latrones, canes, proditores, præ-

Hiſpani in India prędas hominum agũt.

dones vocando & probra alia obiectando: neque dubito quin, niſi ab amicis noſtris prohibiti & fugati eſſent, ingens clades accipienda nobis fuerit. Ita abſque vllo detrimento ſaltum illum ſuperauimus, relicta anu illa quam ceperamus, quum ambulare non poſſet: ac biduo pòſt ad eum locum vbi præfectus erat, peruenimus: mox inde, refectis aliquot dierum quiete corporibus, & correptis aliquot lintribus quîs indigenæ vulgò vti ſolet, octoginta fermè millia paſſuum eius oræ percurrimus. Indi alueis ex ſingulis arboribus cauatis nauigant, quas cymbas illi Piraguas vocant, & earum mximæ quinquaginta circiter homines ferunt.

Indicana-uigia monoxyla.

PORRO quum per omnem eius oræ longitudinem Indorum aliqui è montibus ad mare piſcandi cauſſa deſcēdere conſueuiſſent, nos eius moris minimè ignari, aptis ad inſidias locis abditi, vnde minimè conſpici poſſemus, totum ſæpe diem opperiebamur, ſi quos fortè in æquum degreſſos excipere poſſemus. Mox vt Indi apparuerant, tum nos ſubitò omnes ex ſuis quiſque latebris exorti, in eos, ceu lupi in agnos, vndique impetum faciebamus. Hac arte amplius quinquaginta mancipia, omnes fermè fœminas, cum liberis paruulis, cepimus: tandem tamen, quum ea omnia littora crebris exſcenſionibus infeſta feciſſemus, à quibuſdam inimicis Indis conſpecti ſumus. Illi verò piſcantes ſimulac nos viderunt, ingenti clamore ſublato aliis ſignum noſtri aduentus dedere. Itaque quotquot circum ea littora erant,

Alia venādorū mācipiorum ratio.

diffu-

diffugiunt: nos verò in terram egreſſi nihil prædæ inuenimus, præter ſiccos piſces qui craticulis ex arundinibus compactis impoſiti lẽto igne torrebantur, & locuſtas ad ſolem exſiccatas, quas indigenæ vt domi recõderent, lineatim filo traiecerant.

Dvx noſter poſtquam detecta fraude prædam hominum ſe facere vltra non poſſe intellexit, retro iter flexit & ad domum pauperis cuiuſdam reguli Hiſpanis amicitia iuncti, applicans: poſtquam eum muneribus, phiala vini, induſio vno, & cultellis aliquot conciliaſſet, blãdis verbis rogat velit ſe deducere in locum vnde prædari mancipia poſſit. Regulo Chriſtianos ſecum ducere in expeditionem non placuit, ſed ſumptis aliquot è ſuis abiit, & poſtridie eius diei reuerſus decem & ſex Indos adduxit manibus poſt tergum reuinctis, eóſque ductori noſtro dono dedit. Is ei multas gratias agens promiſſis hominem implet, ſpõdétque ſe aliâs ei maioris pretij res & elegantiores allaturum. His geſtis, Cariacum reuertimur: die ſequenti in Cumanam peruenimus: Præfectus captiuos in Cubaguam mittit, & Indis ſociis, qui eum proſequuti fuerant, domos ſuas redeundi poteſtatem facit. Illos abeuntes in itinere inimici adoriuntur & quatuor interficiunt: reliqui in Cumanam regreſſi præfectum adeunt, & calamitatem ſuã querentes rogant vt ſecum Chriſtianos aliquot armatos mittat, qui communes inimicos vlciſcantur. Præfectus, quanquam vicem eorum vehementer dolere vultu & verbis præ ſe fer-

Hiſpani ad capiendos Indos Indorũ opera abutuntur.

ret, tamen quando preuertendum ei aliud maioris momenti inceptum eſſet, in præſentia ipſis conſulere ſe non poſſe reſpondit: verùm fidem interea dare, hoſtes nō impunè eam iniuriam laturos, ſed ſimulac facultas adfuiſſet, ſe meritas de illis pœnas ſumturum. Illi malè admodum contenti & offenſi abeunt, diras in Chriſtianos & eorum rapinas iacientes, qui tot ipſis malorum auctores & cauſæ eſſent.

Indi captiui quomodo ab Hiſpanis tractentur. Parienſium mores, & arma.

CAP. III.

PRAEFECTVS paucos poſt dies cum vniuerſo agmine è Cumana ſoluens & oram occaſum verſus legens ad Amaracapanam appellit. Oppidum eſt quadraginta fermè domuum, quod quadringenti Hiſpani aſſiduè incolebant. Ii quotannis è ſuo corpore legebant ducem, qui dimidia militum parte attributa & multis eius ſinus accolis Indis quibuſcum ſocietas erat, aſſumtis, per multas eius oræ prouincias prędatum diſcurrebat Ibi dum moramur, Petrus de Calice trib. mil. quatuor millia mancipiorum & amplius trahens, venit: multo etiam plures captos adducturus, ni partim labore, laſſitudine & alimentorum penuria, partim ægritudine animi & deſiderio patriæ, parentum ac liberorum, quos inuiti relique-

liquerant, permulti in via defeciſſent. Nonnullis etiam, quum agmen raptim ductum facilè ſequi non poſſent, ne ad bellum inſtaurandum ſupereſſent, Hiſpani latera & pectora ferro traiecerant. Spectaculum profectò fœdum ac miſerabile intuentibus calamitoſum agmen illud ſeruorum: nuda, lacera, mutilata corpora, fame & miſeria debilitatos viros fœmináſque. Infelices matres cerneres duos tréſve filios trahentes, aut collo atque humeris geſtantes, mœrore & lacrymis perditas: omnium ceruices, brachia, manus, funibus & catenis ferreis innexa erant: neque vlla inter eos adulta virgo, quam prædatores non ſtupraſſent: tam profuſa libidine, vt ea mox Hiſpanis in contagionem atque inde in perniciales morbos euaderet. Iſte tribunus mil. amplius ſeptinginta millia paſſ. à mari in mediterranea earum regionũ penetrauerat, quæ ſub primum Hiſpanorum aduentum frequentes & incolis refertæ: quum ego eò veni, propemodum in vaſtitatem & ſolitudinem redactæ erant. Hiſpani equites qui aduerſus eos populos bellum gerunt, thoracibus goſsipio bene ſuffultis muniti corpora, lanceíſque & gladiis armati, prælia ineunt: peditũ arma ſcutũ, enſis, balliſta: tegmẽ quoq; corporis equeſtri ſimile, ſed leuius. Tormentulis verò, loricis, aut thoracibus ferreis non vtuntur, non tantùm propter humidos vapores, qui è paluſtri & vliginoſo ſolo gignuntur, ſed quia quum ſæpius in campis milites cubare neceſſe ſit, partim ſua ſponte abundantius hu-

Hiſpani ſolitudinẽ in India fecerunt.

meſcente terra, partim roſcidis admodum noctibus, id genus armorum breui corrumperetur.

Ceterum, meo iudicio, totus ille tractus & ingenti illi ſinui Parienſi adiacens regio quâ meridiem ſpectat, omnium quotquot adij Indiæ terrarum amœniſſima eſt & feraciſſima. Siquidem ibi ſpacioſa planicies eſt, fertilis terra & aſsiduè flores fundens tum ſuauis tum tetri odoris: arboribus, velut vere perpetuo, toto anno folia durant, etſi paucæ ſunt ſalubres & frugiferæ: pleriſq. etiam locis magna vis caſiæ reperitur. Prouincia hæc in vniuerſum calida eſt & humida. itaque multa ex eo inſecta generantur: in iis culices, incolas noctu plurimum infeſtantes, & magna vis locuſtarum, quæ ſatis perniciem inferunt. Incolæ earum regionum penem tubo è cucurbitula, ceu theca aut vagina, includunt, cetera pendére extra ſinentes: quondam eiuſcemodi bracculas aureas & vnionibus decoras geſtare conſueuerant, ſed Hiſpani hunc illis morem finierunt. Fœminæ viris iunctæ peplo aut caſtula (quam Pampanillam vocant) muliebria velant: virgines faſcia tantùm aut vitta. Regulis quàm multas libet vxores ducere licet: vna tamen tantùm legitima habetur, eíque in ceteras imperium eſt. Plebeij tres quatuórve ſibi pro arbitrio iungunt: mox vbi conſenuere, eas ablegant & iuniores aſciſcunt: & coniugum ſuarum virginitatem delibandam tradũt ſacerdotibus quos Piacchos appellant.

Parienſis regio Indiæ ferè amœniſſima.

Parienſib. quæ lex matrimonij ſit.

Ceterum Indos non in Parienſi tan-

tùm

tùm ſinu, ſed in aliis quoque Indiæ tractibus, piſcatus fermè alit: vinum è Maizio, quod pro frumento illis eſt, & aliis fructibus radicibúſque, moliuntur. Humana quoque interdum carne, pediculis ſimiarum ritu, ranis, vermibus & aliis eiuſcemodi ſpurcis alimentis veſcuntur. Vnguentum quoddam ad confirmandos dentes conficiunt hoc modo. Vnionum feraces conchas cum foliis Axi cremant: mox cinefactas modica macerant aqua, donec calcis candorem referant. Eo vnguento illitos dentes tam atros reddunt quàm carbo eſt, & tali remedio eos ſemper abſque dolore conſeruant. Nares quoque, labra, aures, perforare mos illis: & corpus variis herbarum ſuccis aliiſque rubris & nigris fucis diſtinguere: denique quò abſurdiore cultu ſunt, eò ſibi pulchriores videntur. Reguli lectis, ſtraguli aut toralis longioris quàm latioris inſtar factis, vtuntur: plebeij verò fermè omnes retis ad formam ſuos contexunt, omnes quidem pariter è goſsipio, & in iis ad duo tigilla alligatis atq; in aëre ſuſpenſis dormiunt. Qui in campis cubant, aduerſus nocturnum frigus, perpetuũ ignem vna ex parte, altera lectum, habent. Atque hunc in vniuerſum cubandi vſum moremque ſeruant earum rerum regionum incolæ vſque ad fines Nominis Dei (id oppidum Panamenſis iſthmi eſt) neque alia dormiendi conſuetudo eſt in multis Septẽtrionalis Oceani inſulis.

Medicamen dentibus confirmandis, Parienſibus vſurpatum.

Cubandi mos.

ARMA illis pręcipua arcus & ſagittæ venenatę. eas dupliciter fingunt, primùm è pal-

ma, deinde arundinibus quibuſdam concinnis, quas in ripis fluminum enatas, inopia ferri duris piſcium ſquamis aut ſilicibus acutis aſperant, mox bitumine nigro vngunt: peſtiferum id virus eſt è radicibus, herbis, formicis, pomis, aliíſque fœdis ſuccis, permixtum, quod vetulę cum ſerpentum ſanie multo labore & diligentia decoquunt, donec ad exactum modum adduxerint: nec pauci interea tetro vapore, qui ex dira illa colluuie exhalat, exanimantur. Si quis ſagitta eo liquore adhuc recenti peruncta ſaucietur, ei corpus intumeſcit, vi veneni adeò rapida vt breue intra ſpatium rabie correptus intereat: ſi verò venenum aliquanto antè aut dudum factum ſit, maximam partem lethalis efficaciæ deperdit. Veneni huius remedium præſentaneum eſt ferrum candens, inuſtum vulneri: & multos ego noui Hiſpanos, qui ea ope ſanati ſunt.

Indicis mā cipiis quomodo abutantur Hiſpani.

PORRO omnes ſerui qui ab Hiſpanis in iis prouinciis capiuntur, abducuntur in Cubacuā: ſiquidem in ea inſula Regis procuratores reſident, qui regia vectigalia colligunt; nempe vniones, aurum, mancipia, & cetera id genus, ex quibus omnibus quinta Regi penditur, id eſt, viginti è centum. Seruorum omnium faciei & brachiis ferro ignito, C. litera inſculpto, nota inuritur: mox præfecti & duces de illis pro arbitrio ſtatuunt: pars quoque militibus in prędam cedit, qui eos poſtea aut Hiſpanis aliis venumdant, aut de illorum capitibus inter ſe colludunt. Apellentibus quoque eò ex Hiſpania nauibus, mancipia iſta vino,

farinâ,

ſarina, nautico pane & aliis rebus neceſſariis, permutant: & quamuis Indicæ mulieres aliquæ ex Hiſpanis prægnantes ſint, eas tamen quoque vendere nulla ipſis religio eſt. Mercatores eos ſeruos inde auectos aliò, reuendunt. Alij mancipiis magnos quoſdam phaſelos ad formam celocium (quas Carauellas vocant) factos complent, & in Hiſpaniolam inſulam tranſmittunt. Sed præterquam quod mediterranei homines (quippe qui remotis ab Oceano terris ferè capiantur) nauigandi tædium ægrè tolerantes: ad hęc conferti ſtipatíque in carinis ſub tabulatis nauium, inter putidas ſentinæ ſordeis, nauſeáſque & reliqua excrementa corporum, ceu pecora, in fæce ac ſtercore conputreſcunt: etiam non raró, in ſumma maris malacia, tanta aquæ & ceteri victus penuria laborant, vt fermè omnes ſiti, fœtore atque æſtu anima intercluſa fœdum in modum exſpirent. Quibus ex rebus hodie totus ille tractus & ora Parienſi ſinui circũiecta ab Hiſpanis deſolata eſt. Quum enim iam neque vniones, neque aurum ibi reperiatur, & piſcatio margaritarum finem ceperit, nulla Hiſpanis ſpes quæſtus, niſi ex mancipiis, ſupereſt, quæ & ipſa hodie pauca ſunt. Earum enim regionum incolæ priſtinæ libertati Cæſaris beneficio reſtituti, aliò demigrarunt.

1 AXI, *planta vulgò nota in inſulis & cõtinenti Indiæ Occid. cuius fructu Indi per totum annum, pro condimento & pipere vtuntur.*

2 DE *primo huius coloniæ conditore, & cur ita dicta ſit, infra huius lib. c. 22. De eius ſitu lib. 2. c. 9.*

¶ *Indi Hiſpanos mortales eſſe, quomodo deprehenderint, quum immortales eſſe crederent.*

CAP. IIII.

NVNC ad Amaracapanam reuertor, quò, paucis poſtquam eò veneramus diebus, Regiæ San-Dominici curiæ mandatum allatum eſt. Ea iubebat Hieronymum Ortalum præfectum propter delictum ab ipſo commiſſum, corripi, & firmo cum pręſidio tutò in Hiſpaniolam perduci. Quare expeditionem illam promiſſam effluere ſinens, ſpem quoque diuitiarum quam mihi ſępe fecerat, ſecum abſtulit. Sed me præterea ex cæli mutatione, inſolentia ciborum & vehementiore ęſtu affectum, quum ad hæc malè cubando multum humidi terreni traxiſſem, morbus corripuit: ac niſi vir vnus extitiſſet, qui meas miſerias reſpiceret, res meæ in perditiſſimo ſtatu haud dubiè erant. Is Antonius Caſtellanus fuit, ſacerdos Gallus, nobilis, ſumma vir comitate ac liberalitate, quam decora & plena dignitatis corporis ſpecies honeſtabat, quę res ei omnium beneuolentiam ac reuerentiam conciliauerant. Is me in Amaracapanæ portu naui impoſitum in inſulam Margaritam miſit, iuſsítque ibi aduentum ſuum opperiri, vbi maximam partem ſeruitiorum ſuorum & facultatum habebat: móxque vt eò venit, tanta in me charitate ac beneficentia vſus eſt vt ſi ex eo natus eſſem.

Galli erga Italum in India benignitas.

Neque

Neque enim tantùm ſex menſes domi ſuę me dilecti filij loco habuit & curauit, ſed recepta quoque valetudine inde abire volentem comiter dimiſit, rebúſque omnibus ad nauigandum neceſſariis copioſiſſimè inſtruxit.

INDE quum carauella vna mancipiis onuſta ſoluiſſemus, & oram legendo promontorium ſeu Caput-Veli circumuecti, altum non ſine magnis laboribus propter ſummam maris tranquillitatem traieciſſemus, tandem Boriquenam inſulam tenuimus: quæ ab Hiſpanis vulgò S. Ioannis dicta, etiam propter ingentẽ auri & argenti vim in ea repertam, S. Ioannis de Portu-ricco, id eſt diuite, nuncupata eſt. Quum primò Hiſpani eam inſulam ſubigere aggreſſi eſſent, inſulares eos immortales eſſe pro certo habebant: eius rei periculum facere vnus è primoribus inſulæ regulis aliquando conſtituit: dat negotium famulis vt Hiſpanum quendam, hoſpitem ſuum, perlatum ad flumen, tandiu pede vno retentum ſub aqua mergi ſinerent, donec extingui poſſet ſi mortalis eſſet. Illi ſic demerſum & ſuffocatum Hiſpanum humeris ad herum deferunt: is quum haud dubiè mortuum eſſe videret, & tali experimento iudicaret ceteros quoque mortales fore, iniuriis Hiſpanorum accenſus, à quibus auarè ac crudeliter habiti erant, in eos cum ceteris regulis coniurat. Illi in Hiſpanos nec opinantes vnà impetum faciunt, & centum quinquaginta trucidant, qui per inſulam palati & auro legendo intenti erant: ac ne vnus quidem cladi ſuperfuiſſet, niſi Di-

Indi Hiſpanos mortales eſſe quomodo deprehenderint.

dacus Salazar cū noua manu laborātibus ſubſidio veniſſet. Ex ea inſula, vbi dierum aliquot quiete recreati eſſemus, ſoluentes, breui in Hiſpaniolam appulimus, atque in ciuitatem San-Dominici venimus. Ea prima terra ab Hiſpanis in illis regionibus frequentata, & colonia condita eſt.

Chriſtophorus Columbus Genuenſis primus Indiæ Occid. repertor, vtcunque Hiſpani eam laudem alteri tranſcribant.

CAPVT V.

Splendida fabula de primo Indię occid: inuētore.

IAM verò quis incognitas quondam eas terras primus aperuerit, inter ſcriptores non ſatis conuenit. Primùm Franciſcus Lopez de Gomara in ſecunda parte Hiſtoriæ generalis Indicæ in hanc ſententiam ſcribit: Nauclerus quidam in Oceano noſtro celoce nauigans, flante diu » & vehementer Apeliote raptus, quum vento » obſequi ei neceſſe eſſet, in regiones incogni» tas delatus eſt, quæ neque in Coſmographi» cis vllis tabulis notatæ, neque in indicibus na» uigatoriis extarent. Inde ægrè in Hiſpaniam » reuerſus, tribus tantùm aut quatuor nautis » ſuperſtitibus, in ipſo portu morbo exſtinctus » eſt, quem ex miſeria, fame, ſiti, ceteríſque in » tam longa nauigatione perpeſſis malis, con» traxerat: neque vllam aut nominis aut patriæ » ſuæ memoriam reliquit. Quanquam ne id quidem

quidem ipſius culpa accidiſſe putandum eſt, “
ſed aut quorumdam malitia, aut eius inuidia “
quam Fortunam vocant. Eum nonnulli Tur- “
detanum ſeu Vandalum fuiſſe tradunt, ac tum “
mercaturas factitare ſolitum in Canariis in- “
ſulis & Madera, quum ei longus ille & exitia- “
lis error obtigit. Alij Cantabrum ferunt, in “
Anglia & Gallia negotiantem. Sunt etiam “
qui Luſitanum fuiſſe contendant, qui tum ad “
Minam (vt vocant) vel in Indiam nauigaret, “
aut inde rediret. quod quidem commodè qua- “
drat nomini nouis hiſce terris impoſito. Præ- “
terea dicunt nonnulli Nauclerum iſtum cara- “
uella vna appuliſſe in Portugalliam: alij in “
Maderam, aut aliquam Heſperidum: nemo “
tamen eà de re certi & explorati quidquam af- “
firmat. Omnes tantùm in eo vno conſentiunt, “
quòd videlicet Nauclero illo apud Chriſt. “
Columbum exſtincto, penes eum defuncti “
hoſpitis aduerſaria, chartæ, & indices omnes “
remanſerint, atque in iis relatio tam longin- “
quæ nauigationis cum deſignatione Paralleli “
& Climatis eius oræ tum primùm repertæ. “

ET *paulo poſt*: Principiò Columbus naui- “
culariam exercuit, & multis annis Syriam a- “
liáſque Orientis oras obiit. Inde indices ma- “
rinos ſeu chartas nauigatorias conficere ag- “
greſſus, atque eius artis peritiam conſequu- “
tus, vnde fortunam & opes poſtea nactus eſt, “
Portugalliam adiit vt Auſtralia Africæ litora “
& quæcunque tum Luſitani nauibus perlu- “
ſtrabāt, cognoſceret, atq; ita nō parua acceſſio- “
ne auctis & illuſtratis Indicibus ſuis maiorem “

„ autoritatem preciúmque conciliaret. Poſtremò in eo regno vxorem ducit, vel (vt nonnulli tradunt) in Madera inſula, vbi tum, opinor, commorabatur quum dicta antè carauella applicuit. Ibi ergò quum eſſet, nauis eius fortè magiſtrum eò ex diuturno errore appellẽtem domi ſuæ excipit: is Columbo omnem nauigationis ſuæ hiſtoriam exponens, quidquid de oræ à ſe repertæ ſitu & parallelo compererat, aperit, contendítque vt nauigatoriæ paginæ quam ab eo emebat, nouæ illius terræ ſpecimen ſimúlque eius nomen à quo inuenta eſſet, adſcriberet. Interea Nauclerus ille moritur: indicium & relationem eius terræ Columbo relinquit. inde Columbus primùm nouæ illius Indiæ notitiam habuit. *Idem ſcriptor poſteà ſubiũngit*: Ne quid intactum prætermittam, ſunt qui Columbum linguæ Latinæ & Coſmographiæ peritum fuiſſe affirmẽt. Quúmque Platonis Timæum & Critiam legiſſet, vbi ille ingentis cuiuſdam inſulæ Atlanteæ meminit, & obrutæ aquis terræ quæ Africam & Aſiam amplitudine excederet, eo impulſum ad veſtigandas Antipodum terras & auream illam Marci Pauli Cipangon. Adhæc legiſſe apud Ariſtotelem, vel Theophraſtum, in libro De mirabilibus, negotiatores quoſdam Carthaginienſes, à freto Herculeo in Occidentem & Meridiem nauigantes, tandem multis exactis diebus in vaſtam quandam inſulam perueniſſe, deſertam illam quidem & incolis vacuam, ſed rebus tamen humanæ vitæ neceſſariis abundè inſtructam, & fluuiis naui-

gabilibus

gabilibus perfuſam. "

Mox *idem autor ſatis fideter*: Equidem Columbum *(inquit)* ſi ſuo marte & ingenio vbi eſſet noua India cognoſſet, multò antè quàm in Hiſpaniam veniret, de ea perueſtiganda cũ ſuis Genuenſibus acturum fuiſſe exiſtimo, qui tum negotiandi cauſſa totum orbem peragrabant: ſed tale quid aggredi ei nunquam venit in mentem, donec cum Nauclero illo Hiſpano egit, qui eam tempeſtate maris actus repererat. "

Sed hæc vt fabuloſa & indigna fide refellere, non magni operis eſt. Petrus quidem Martyr Mediolanenſis, in eo quem de his conſcripſit libello, Columbum ea de re cum ciuitate Genuenſi egiſſe ante omnia teſtatur, ſimúlque cauſam commemorat quæ eum ad veſtigandas illas oras impulerit. Eius verba hæc ſunt: Quum Columbus (inquit) pro ſuo more ac inſtituto, trans Gades in Portugalliam & omnem illam Oceani oram nauigaret, ſæpenumerò animaduertit, & quidem multa cum cura & diligentia obſeruans, vẽtos quoſdam ſtatis anni temporibus ab occaſu flare cõſueuiſſe, qui multos dies conſtanti & æquabili tractu ſpirarent. Quos quum non aliundè quàm ex tranſmarina aliqua ora, cuius halitu gignerentur, proficiſci poſſe iudicaret, tamdiu circa eam rem cogitando animum verſauit, vt eius certitudinem quærere aliquando conſtitueret. Ergo annos natus fermè XL. Senatui & populo Genuenſi coram ſua conſilia exponẽs ſpopondit ſe ſi à ciuitate aliquot nauibus in- "

Chriſtophorus Colũbus primus Indię Occid. inuentor.

Colũbus quibus cõiecturis Nouas terras deprehenderit.

ſtrueretur, Herculis columnas præteruectum tamdiu in Occidentem nauigaturum, donec orbem circumuectus in aromatum feraces inſulas perueniret. Sed eius rei inceptio tum primùm audita incredibilis videri omnibus, quibus videlicet nihil tale vnquam, ne ſomniantibus quidem, veniſſet in mentem, & nihil tamen eorum quæ ad nauigandi artem pertinēt, ignotū eſſe videretur. Itaque omnes hanc Columbi commentationem, ceu inanem fabulam aut ſomnium, reſpuerunt: etſi fortè accepiſſent veterum ſcriptorum alicui proditum de quadam ingentis magnitudinis inſula, quæ multorum dierum in Occidentem nauigatione à Gadibus diſtaret.

HAVD equidem dubitem eam ipſam fuiſſe cauſam qua impulſus Columbus nouas illas terras quærere aggreſſus ſit: vnde facilè exiſtimare licet Gomarā multis argutis commentis veritatem permiſcere ac corrumpere conari, & quidem eo conſilio vt immortalem Chriſtophori Columbi famam imminuat. Quippe ægrè multi patiuntur, peregrinum hominem, & quidem è noſtra Italia ortum, tantum honoris ac gloriæ conſequutum, vt non tantùm Hiſpanicæ gentis, ſed & cuiuſuis alterius, homines ſuperauerit.

NON alienum fuerit hoc loco quiddam narrare quod Columbo in Hiſpania, vti accepi, contigit, poſteaquam iam Indiam repererat (etſi enim id olim quoque aliquando eſſet factum, recens tamen hoc inuentum, eius eſt) Quum fortè Columbus celebri conuiuio cum multis

multis nobilibus Hiſpanis adhibitus eſſet, & inter eos (vt fieri ſolet) de India ſermo ortus eſſet, vnus eorum ita eum alloqui cœpit: Domine Chriſtophore (inquit) etſi tu Indiam non reperiſſes, non defuiſſet tamen in hac noſtra Hiſpania, qui idem ac tu tentaſſet, vt quæ multis magnis viris & ingenioſis abundet, Coſmographis & literatis. Ad ea Columbus nihil prorſus reſpondit: ſed ouo afferri in triclinium iuſſo & menſæ impoſito, verſo ad omnes ſermone: Agedum, inquit, domini mei, cum quolibet veſtrûm depoſito in cœnam pignore certo, neminem eorum qui hîc ſunt facturum ouo iſto quod ego facturus ſum, nempe vt nullo nixũ adminiculo, ſtans & erectum in pedem ſuopte nutu maneat. Experti ſunt omnes, neque vlli eorum ſucceſſit: ſed quum circumacto orbe ad Columbi manus perueniſſet, ipſe ouum, altero eius faſtigio menſæ illiſo ac leniter quaſſato, rectum firmúmque conſtituit. Ea res omnium animos verecundia pupugit, poſtquam vtique illis patuit quid ſibi tacitis ambagibus vellet: Nimirum, id poſtquam primus ipſe tentaſſet, iam apertum omnibus & factu facile eſſe: debuiſſe ipſos potius principes Indiæ quærendæ viam rationémque inire, nec ſe ridere qui primus id experiri auſus eſſet, ſicuti antè id cœptanti mirabundi illuſiſſent, quaſi rem impoſſibilem aggredienti.

Colũbus mordaces inuidorũ in ſe ſermones ingenioſè repercutit.

¶Chriſt. Columbi conſtans quærendæ Indiæ nouæ propoſitum, atque vt diu irrita ſpe, tandem à Ferdinando Caſtellæ rege claſſe inſtructus, voti compos fuerit.

CAP. VI.

Columbi diuturna perſeuerãtia in ſuo de quærẽda India propoſito.

NVNC, vt ad inſtitutum reuertar & exequi pergam quomodo hæc India primùm à Columbo inuenta fuerit: vt cognouit ipſe ad tam præclari operis inceptum ſuſcipiendum in Genuenſibus parũ opis ſibi eſſe, tranſgredi vlterius in Occidentem ſtatuit: ſpe haud dubia fore vt ab aliquo principum, quorum ibi diuitię atque opes inclytæ eſſent, rebus ad eas quas ardenter deperiret terras explorandas neceſſariis aliquando inſtrueretur. Itaque in Portugalliam concedens, inde fratrem ſuum Bartholomæum ad Henric. VII. Angliæ regem mittit, qui fauorẽ & naues Indiæ veſtigandæ peteret: promittens ſe breui ex terris illis incredibiles diuitias allaturum. Sed Bartholomæus inde irrita ſpe & ſine ope rediit. Itaque cum Alphonſo V. Portugalliæ rege Columbus eã rem communicat, eúmque ſupplex rogat, vt ſibi naues aliquot armis & commeatu inſtructas tradi iubeat: ſe verò fidem ac iuſiurandum dare, tamdiu in Occidentem nauigaturum, quoad ditiſſimas auri, gemmarum & aliarum deliciarum quibus precium eſt, prouincias inueniret. Verùm

rùm ſicuti Columbus à Genuenſibus ſuis pro vano habitus erat, ab Anglis ridiculus, ita tum quoque à Luſitanis pro futili & deliro circulatore deriſus eſt. Erant tum in Luſitania homines, qui Coſmographicam artem profitentes, nullam ſe eius partem ignorare arbitrarentur. Itaque ſuperciliosè Columbum deſpicientes, regi ſuadebāt, ne quam peregrini hominis ſomniis fidem adhibere vellet. Quippe amentem eſſe: neque in Occidente aurum, aut diuitiarum quidquam exiſtere poſſe, veluti exploratum affirmabant. Imo neminem ſubiectam Æquinoctiali lineæ plagam tranſgredi poſſe, quin immodicis ſolis ardoribus torreretur, ſiquidem eò in ſpatio maiorem æſtus eſſe vim, quâ perpetua inter duos Tropicos ſolis orbita & curſus eſt.

COLVMBVS vbi in Portugallia ſe ac verba ſua ludibrio eſſe vidit, in Caſtellam profectus aulam Ferdinandi & Iſabellæ regum adit, eíſque ſuas cogitationes, vt ceteris, exponit, ſimúlque eas quàm efficaciſſimis poteſt rationibus, exemplis & teſtimoniis confirmat. Sed illis, etſi principia ipſa primò arriderent, incredibilia polliceri videbatur. Tandem conſumptis aliquot in aula annis, cùm in propoſito conſtanter perſeueraret, & tantæ rei ſpem exemplis & demonſtrationibus euidentiſſimis confirmaret, ad extremum quorundam Hiſpaniæ procerum ope atque interuentu aditum ad Iſabellam reginam obtinuit. Itaque tēpus familiariter cum ea colloquendi nactus, adeo firmiſſimis rationibus eam labefecit, vt

dictis ſuis aſſenſum fidémque præbere cogeret: donec tandem preſuaſa promitteret ſe ea de re cum Rege acturam, omníque ope atque opera enixuram nequid illi rei ad inceptum illud exſequendum neceſſariæ deeſſet. Quamobrem breui, Deo bene iuuante, & magnanimæ eius Reginæ ſupplicatu, Rex Ferdinandus liburnicam vnam & duas carauellas Chriſtophoro Columbo inſtructas & armatas tradit.

Prima Chriſt. Columbi in Indiam nauigatio.

IPSE, cum Bartholomæo fratre, ineunte Auguſto, anno M. CCCC. XCII. è Calicio portu vela in altum faciẽs, Gomeram inſulam tenuit, quæ vna è ſeptem Canariis eſt. Ibi aliquot dies commoratus, vt aquam & cetera inde neceſſaria ſumeret, cœptum iter, Occidentem ſolem ſequutus, peragere inſtitit.

PORRO quum emenſa dierum aliquot nauigatione, nondum terra vlla in conſpectu eſſet, milites in Columbum fremere incipiunt: ille mitigatis eorum animis, trigintaquinque dies nauigando extrahit, neque vlla tum quoque terræ nota aut indicium apparebat. Itaque ſocij apertè Columbo minari & probra pro ſe quiſque ingerere, Genuẽſem impoſtorem & planum palàm vocitantes. quippe neſcire eum quorſum tenderet aut quò appelleret, & ſe eius ductu in certam perniciem ruere. Hîc Columbus pro virili ſimul rationes ſuas firmare, ſimul eos precari, & orare ne animis per impatientiam deficerent: ſibi ſpem eſſe, Deo bene iuuante, breui terram nouam in conſpectu fore.

Colũbi in toleranda Hiſpanorũ impatiẽtia inuictus animus.

HIS

His tum vocibus ſedati, quum aliquot prętereа dies nauigaſſent, neque vlla tellus occurreret, fremitum in nauibus redintegrant, & ſe reduci iubent: alioqui pertinacius vltra tendentem in mare proiecturos. quippe vlterius progredientibus non ſuffecturos commeatus, maximè aquam, quæ in Hiſpaniam reuerſuris neceſſaria foret. Ad extremum eò res rediit, vt promitteret reuerſuros niſi intra triduum terram vidiſſent, interea perſpicuè oſtendens non tantùm ſuffectura ad reditum alimenta, ſi moderatè vti vellent, ſed multo etiam longius. Itaque proſperè iter exſequi pergens, poſtridie eius diei demitti vela iubet: ac credibile quidẽ eſt, quum id diceret Columbus, haud procul terra affuiſſe, ídque ex cæli conſpectu deprehendiſſe, aura, & nubeculis quæ circa orientem ſolem in horizonte apparerent: aut certè inſtinctu quodam ingentis & inuicti animi.

Nocte quæ eum diem ſequuta eſt, nauta quidam Lepienſis, è ſummo mali faſtigio alta voce proclamans, Ignem, inquit, ignem proſpicio. Tũ eueſtigio excipiens adoleſcens quidam, Non diu eſt, inquit, quum mihi dominus meus Columbus id ipſum dixit. Nauta ipſe ingenti lætitia & ſpe auctus, haud dubius ſe ſimulac Hiſpaniam attigiſſet, tam fauſti nuncij à Rege præmia laturum, quòd primus viſi ab ſe ignis è naui ſignum dediſſet: poſtquam indonatus abiit, ira & dolore victus profugit in Africam & Chriſti fidem exuit.

¶*Columbus noua India reperta, primò ingenti Hiſpanorum gaudio, mox inuidia & calumniis excipitur. Cubam & Hiſpaniolam detegit. Indi Hiſpanos amiciſſimè excipiunt. Hiſpani Indos auro & ornamentis, per ſpeciem amicitiæ, ſpoliant.*

CAP. VII.

IAM quanta omnes voluptate perfuſi fuerint, poſtquam nouam eam terram conſpexere, nemo dicendo aſſequi poſſit. Alij vix præ gaudio mentium compotes, nouam oram intuendo explere oculos non poterant: aliqui perfuſi lacrymis Columbum amplectebantur: nonnulli venerabundi manus eius deoſculabantur, & qui eum offenderant, ignorantiæ petebant veniam: denique omnes ſeſe admirandæ ipſius virtuti humiles ſeruos ac deuotos ferebant. Interea Columbus demitti ſcapham in mare iubet: egreditur in terram: & deiecta arbore crucem ex ea factam in nomine D. Ieſu Chriſti crucifixi in litore ſtatuit: & Noui illius mundi ius ac poſſeſſionem Regum Catholicorum nomine vſurpat. Hoc modo Columbus propria virtute atque ingenio, ſecundùm Dei gratiam, primus Indiam nouam aperuit.

Columbo inuidia ex gloria oritur.

NEQVE minus tamen ex tam mirabili opere, cuius ipſe autor & effector extitit, mille in eum inuidorum calumniæ exortæ ſunt, vti mox dicam. Primùm enim Regij fiſci procuratores, poſtquam in Hiſpaniam reue-

reuenerat litem ei intenderunt, iã à fratribus Pinzonibus Martino & Franciſco duarum carauellarum magiſtris, apud Regem accuſato, quòd, niſi ipſi à fœdo incepto deterruiſſent, regredi in Hiſpaniam ex itinere, non viſa India, paraſſet.

CETERVM, poſſeſſione Indiæ, vt diximus, vſurpata, quum ibi diutius morari Columbus operæprecium non duceret, quòd ea inſula in quam appulerat, exigua eſſet: regreſſus in naues vlterius prouehitur & multas alias inſulas detegit. Quum in Cubæ litora exſcenſionem feciſſet, eam Fernandinam in memoriam gratiámque Ferdinãdi regis nuncupat. Ibi haud ſatis libenter ab inſularibus conſpectus eſt: quúmque interea fortè mare turbari cœpiſſet, & ipſe quòd in ſtatione non ſatis tuta & fida nauibus eſſet, metueret ne tempeſtas nauigia, ad ſcopulos alliſa frangeret, ſubitò ſoluendi ſignum dedit. Fernandina inſula, vulgò Cuba.

INDE prouectus in Haytin inſulam appellit, quam Hiſpaniolam nuncupat: ſed ibi iactis in portu ancoris, quem Regium nominauit, Prætoria nauis ſcopulo icta frangitur: quotquot tamen ea vehebantur homines cum maxima commeatuum parte, duarum carauellarum ope naufragio erepti ſunt. Indi complures per omnem litoris oram ſparſi naues mirabundi ſpectabant, ſed ſimulac egredientes in terram Chriſtianos viderunt, correpti formidine, celeri fuga dilapſi ſunt. Hiſpani curſu vnam ex iis fœminam aſſequuti ad Columbum perducunt: ille mulierem cibo potúq; Hiſpaniola inſula, vulgò Hayti.

expletam, eleganti & mundo induſio veſtiri iubet: mox ſignis edoctam iuſſámque ire ad ſuos, eóſque hortari vt fidenter & ſine vllo metu ad naues venirent, dimittit. Illa abit: Barbari fœminę circumfuſi, eam inuſitato cultu veſtitam non ſine ingenti ſtupore aſpectabant. Illa Columbi comitatem & munificentiam in ſe inter populares prædicat: ceteri huius verbis adducti, præterea nouæ gentis barbatæ & veſtitæ videndæ cupidine, certatim lintribus ſuis carauellas circumdant.

Cælũ non animum, mutant, qui trans mare curſunt.

IBI gaudium ingens pertentare Hiſpanorũm animos cœpit, quum neminem in tanta Indorum multitudine viderent, cui non aurum & argentum in brachiis, collo & auribus fulgeret: mox etiam ea petere ab Indis vltro incipiunt: & illi, qui eas res parui facerent, cuilibet liberaliter & hilariter dabant. Columbus quum tantum Indorum in nauibus videret quantum vix illæ capere poterant, in terram cum multis Hiſpanis euadit. Ibi quum ab eius loci Cacico (ita regulos patrio idiomate appellant) cui nomen Guacanarillus, ſumma comitate exceptus eſſet, muneribus inuicem datis acceptíſque ambo fidem futuræ amicitiæ ſanxere. Eum Columbus induſiis, pileolis, cultellis, ſpeculis, crepitaculis & tintinnabulis, donauit: Cacicus contrà ſatis magno auri pondere eum remunerans, è ſuis aliquot miſit cum lintribus patriis (illi Canoas vocant) qui ad efferendas in terram res & onera fractæ nauis Hiſpanis

Diomedis & Glauci permutatio.

operam

operam darent. Quam quidem illi adeo amico animo & propenſo ſtudio præſtiterunt, vt ſi ſuæ illæ res eſſent.

¶ Indi de funeſto Hiſpanorum in ſuas terras aduentu dæmonum oraculis moniti. Prima colonia Hiſpanorum. Columbus in Hiſpaniam reuerſus præmiis augetur

CAP. VIII.

MIRABILEM inſulares illi Indi cuiuſdam [1] oraculi memoriam tenebant, inde à patribus traditam, quo vera & futura prædicebantur: Non multis videlicet ab illinc annis venturam in eas oras barbatam gentem, quæ ſimulacra deorum terræ allideret, & filiorum ipſorum ſanguinem effunderet. Hoc ſi certè tum illis veniſſet in mentē, non tam feſto cum triūpho & lætitia aduenientes Hiſpanos excepiſſent.

CETERVM quum peteret Columbus vnde metallum illud fuluum nanciſcerentur, illi nutibus, & ſignis demonſtrabant, è quibuſdam fluminibus mediterraneis peti, qui ex altiſſimis montibus decurrerent. Affluebat interea quotidie ex omnibus locis noua eius gentis & copioſa multitudo, vt inuſitatas noſtrorum hominum barbā geſtantium formas cultúmque viſerent: fructus, piſces, aurū, panem & alia alimenta, vndique afferentes: ac

Indi, quãquã ſimiǫ, ſemen tamen aliquod pietatis ſibi ineſſe oſtendunt.

ſimiarum more veſtigia ritúſque Chriſtianorum imitantes, quoties hi genua flexerant, flectebant & illi: Chriſtiani reuerenter oculos in cælum ſuſtulerant: Indi pariter & ipſi tollebant. denique quidquid ab Hiſpanis ad recitandum Aue Maria manè & veſperi conuenientibus fieri ſoleret, itidem & ab iſtis fiebat.

Primæ coloniæ in India Occid. ab Hiſpanis conditæ rudimentum.

Colvmbvs ipſe non mediocri lætitia affectus propter nouas illas repertas terras, auri adeo & argenti feraces, quum Hiſpaniam repetere & alterius inuenti mundi nuncium ipſe Regi ferre cuperet: cum bona Cacici gratia domum coctili laterculo exſtruit. Eo loco duodequadraginta Hiſpanos relinquit, qui ad reditum ſuum res inſulæ ſedulò & accuratè explorarent: præmonitos vt in omnibus prudenter & modeſtè ſeſe gererent. Hæc prima domus ab Hiſpanis in India exſtructa eſt: Columbus cum reliquis ſoluit, inde ſecum ſex Indos, omne aurum quod à Cacico acceperat, Pſittacos aliquot, Maizij paniculas (quæ vna Indicarum frugum eſt) & alia Indiæ peculiaria & noua referens. Proſpero curſu & incolumibus omnibus in Hiſpaniam peruenit, præterquam duobus Indis qui in itinere exſtincti ſunt. Appulſum Rex & Regina quàm honorificentiſsimè exceperunt, conſidere eum coram ſe iubentes: & in aula quidem Indos ab eo aduectos, quòd prorſus nudi eſſent, mirabundi omnes intuebantur: nec minus ipſi quoque Indi obſtupeſcebant, quum Regem & aulicos veſtitos cernerent. Rex verò

verò Columbum inſignibus honorum titulis auctum ſũmum Oceani Præfectum deſignat; (Almirantem vulgò appellant) & ei omnium regiorum ex India redituum decimam attribuit. Bartholomæum quoque ipſius fratrem Hiſpaniolæ inſulæ præficit.

1 QVOD *de Oraculo illo ſcribit, ita ſe habet: Cacici & Bohitij (id eſt Reguli & ſacerdotes) penes quos antiqua rerum quondam geſtarum vel dictarũ monumenta à patribus ſine literis tradita manent, Chriſtophoro Columbo & Hiſpanis narrabant, Garionexij Cacici patri & alteri cuidam Regulo cupidinem quondã ortam ſciſcitandi è Zemibus (id eſt numinibus ſuis) quid poſt ſua tempora euenturum fata portenderent. Id porrò, vt extorquerent ab Idolis, quinque dies continuos ab omni cibo & potu abſtinuiſſe, tempúſque illud perpetuo in luctu & lacrymis egiſſe. Ergo his ritè peractis, tãdem reſpõdiſſe Zemes, Quanquam fata in occulto teneri à Diis & futura celari homines ſatius eſſet, moueri tamen ſe ipſorũ religione vt ventura panderent. Itaquę ſcirent venturam non multos poſt annos ad eam inſulam peregrinam gentem: viros veſtibus amictos, promiſſa barba, & gladiis micantibus accinctos; quibus medium hominem vno ictu ſecarent, qui vetera Deûm ſimulacra ſolo allideren, priſcos ſacrorum ritus & ceremonias abolerent, liberos eorum vel mactarent, vel libertate ſublata in omne ſcelerum genus corrumperent. Tam horribilis oraculi carmen memoriæ vt proderent, flebilem quandam cantionem (quam Areito vo-*

cant) velut elegiam compoſuere: eã diebus atris & feſtis quibuſdam triſtibus lugubri & querula voce canebant. Ceterum ita paſtmodum euenere omnia uti prædixerant Zemes, & canebant Sacerdotes: ſicuti ſequentia docebunt.

¶ Secunda Chriſtophori Columbi in Indiam nauigatio. Hiſpaniola ſanguine Hiſpanorum imbuta. Iſabella colonia à Columbo conditur. Indorum aduerſus Hiſpanos tumultus.

CAPVT IX.

COLVMBVS omnem Regi itineris & rerum ab ſe geſtarum ſucceſſum expoſuerat: & præterea gradu ex ea inſula facto, ampliſſimas & ditiſſimas alias oras aperturum ſe promiſerat. Itaq; Rex trium Liburnicarum & quatuordecim carauellarum claſſem inſtrui iubet, & in eam vltra mille ac quingentos homines imponi, maximam partem mechanicarum artium opifices, & quidem earum quę illi terræ maximè neceſſariæ eſſent. Columbus præterea equis, bubus, ouibus, ſuibus, capris, fœminis maribúſque ad propagãdam eius generis ſtirpem: deinde hordeo, frumento, leguminibus, & omnis generis plantis ac frugibus, in naueis prouiſis & collatis: ſecum etiam ſacerdotes & monachos abduxit, qui gentes illas Chriſtiana religione imbuerent. Poſtremò rebus omnibus neceſſariis munitus inſtructúſque, anno M. C C C C. X C I I I, die ſecunda Septembr. è

portu

portu Calicio ſoluit.

COLVMBVS, iam Almirans regius, in Indiam renauigans, multo alacrius quàm prius ſecabat fluctus, quatuor Indos reuehens quos Rex baptiſari curauerat: & Canarias inſulas præteruectus, paulo magis læuorſum quàm priore nauigatione curſu in Africum inflexo, Deſideratæ inſulæ conſpectum habuit. Ea prima (vti antè dictum eſt) illi à Canariis occurrit tellus: ſed neque in vllam eius oram egreſſus, neque vllo eius portu tacto, magna cum alacritate & Hiſpaniolæ deſiderio cœptum iter perſequutus eſt. Eam vbi claſſe tenuit, longè alio ſtatu reperit quàm reliquerat. quippe omnes Hiſpanos ab eo depoſitos Indi ad vnum mactauerant. Almirans eueſtigio legatis ad Cacicum Guacanarillum miſſis, ſciſcitari iubet, quænam cauſa mortis ſuis hominibus fuiſſet. Ille nutibus atque aliis ſignificationibus, quibus mentem ſuam vtcunque exprimere poterat, reſpondens, multum & grauiter conqueſtus eſt: Hiſpanos poſt eius diſceſſum, ſuorum coniuges ſtuprare, eóſque ipſos fuſtibus atque indignis aliis modis accipere cœpiſſe, neque illos tamen à ſuis vllo dicto factóve eſſe violatos: ſed veniſſe quendam nouum Regulum, quales multos potentes haberet ea inſula, qui barbatos homines ſedes in ſuis finibus capientes atque ædificia molientes nactus, veritúſque ne inſulam totam aliquando ſubigerent, omnes ad vnum trucidaſſet. Se quidem, quum caſam Hiſpanorum coflagrantem vidiſſet, ad opem

Hiſpani maturè Indiam ſtupris & latrociniis, mox etiã ſuo ſanguine, nobilitant.

„ ferendam pro officio accurriſſe. Sed meæ vi-
„ res(inquit) parum valuerunt : & graui vulne-
„ re ictus ſum, vt videtis. Simul hæc dicens, crus faſcia bombycina inuolutum oſtendit. Sed hæc ſimulata omnia & falſa erant, quemadmodum poſtea Columbus cognouit, Hiſpanis eò miſsis, qui faſciis ſolutis & inſpecto Cacici crure, nullum vulneris aut cicatricis veſtigium vidiſſe ſe retulerunt. Atque inde illis haud dubia ſuſpicio, Guacanarilli conſilio atque opera Hiſpanos interemtos & caſam incenſam fuiſſe, quòd illi, aurum vi extorquendo, fœminas conſtuprando, & alia fœda faciendo, nullis verborum ac rerum contumeliis in Indos parcerent. Plerique Chriſtophoro Columbo ſuadebant vt hanc iniuriam vlciſceretur: ſed ille veritus ne maius detrimentum acciperet, vt qui vires atque opes indigenarum nondùm penitus noſſet, cohibere ſe maluit & vltionem meliori occaſioni ſeruare.

INTEREA è nauibus ſecundò in eam terram egreſſus, cum ſuis principium colonię dedit, quam in memoriam Iſabellæ reginæ Iſabellam vocauit : mox ad Cibaui aurarias(is locus eſt inſulæ vnde aurum effodiebatur) arce exſtructa, munimento valido & ad impetus Indorum arcendos idoneo, Bartholomæum fratrem inſulæ Præfectum relinquit. Ipſe tribus carauellis ad nouas terras veſtigādas profectus, Cubæ latus Meridionale, & Iamaicam & alias inſulas aperuit. In aliqua earum litora exſcenſu facto, à nonnullis populis æquis ocu-

Iſabella, colonia.

lis

lis viſus eſt: mox inde Hiſpaniolam repetens, cõmodũ nactus portũ S. Nicolai nomine inſignẽ fecit. In eo portu iactis ancoris Almirans conſtitit, tum vt ſuis tempeſtiua quiete refectis, tum vt carauellis inſtauratis, quæ iam omnibus compagibus multam aquam acciperent, mox inde ad delendos Caribas, & exurendos eorum lintres moueret.

SED tum fortè graui morbo correptus, eam expeditionem omittere in præſentia cogitur, & in Iſabellam valetudinis cauſa portari: vbi multos Hiſpanos vita functos, alios morbis implicitos reperit. alij quibus valetudo integra ſupererat, Bartholomæi fratris eius imperiis parum obedienter acceptis, non paruum tumultum mouerant. Cacici præterea aliquot propter iniurias, raptus, homicidia, rapinas, ceteráque ab Hiſpanis multis inſulæ partibus perpetrata flagitia facinoráque, ſumptis armis rebellionem cœptauerant.

QVINETIAM maxima pars Inſularium, non tantùm inculta rura, nulla frugum ſuarum ſemente facta, reliquerat, ſed quidquid etiam in agris vſui eſſe poterat, id omne vaſtarant ac corruperant, vt nudum & ſterile ſolum Hiſpanis obiicerent: ſperantes peregrinam gentem, vbi nihil victui idoneum reperiſſet, tandem inſula exceſſuram: imò ipſi quoque adeò quum indignis modis habiti tam miſerabilem ſeruitutem pati non poſſent, abiecta ſpe & omnibus vitæ ſolatiis, vulgò inedia ſeipſos necabant. Columbus, ſumto à prudentia

Inſulares Indi Hiſpanis famem relinquũt.

Hiſpanorum tyrannis Indis intoleranda.

conſilio, in omnes Hiſpanos ſeditionum autores & ſcelerum compertos vltimo ſupplicio animaduertit, & Cacicos ipſos quacumque ope potuit reconciliare ſibi ſtuduit. Ex ea ſeueritate, tantum Hiſpanorum in Almirantem odium ortum eſt, vt quum eorum flagitiis & latrociniis indulgere nollet, ne nomẽ quidem eius æquo animo ferrent. Qua ex re factum eſt vt multi de eo & fratre eius ad Regem dira & atrocia ſcriberent: itaque Columbus ſimulac conualuit, in Hiſpaniam regreſſus eſt.

¶ *Inuſitata vis turbinum in Hiſpaniola. Eius mali cauſam Indi Hiſpanorum ſceleribus & flagitiis tribuunt. Columbus Hiſpaniam repetit. Hiſpanorum ab ipſius fratre ſeceßio, & ſcelera.*

CAP. X.

PER eos dies mirabilis & prodigioſus quidam caſus in illis terris interuenit, quem quia conſideratione dignus eſt, non prætermittam. Nonnulli exiſtimabant humani generis hoſtem, quum ſibi eripi è faucibus tot animas, quæ per Baptiſmum ſeruandæ eſſent, ægrè ferret, tantos turbinum furores, procellaſque emiſiſſe. Alij diſcordias ſeditioneſque ex Indicis ſpoliis & opibus erupturas, eo oſtento portendi arbitrabantur. Vulgi fermè opinio hæc erat, ſigno Crucis, quod in vexillum ſalutis erectum ibi fuerat, ex illis inſulis violenter eiici, & earum

gen-

gentium diutina velut poſſeſſione detrahi tartareos ſpiritus, quos per tot ætates bruti illi homines pro patronis ſuis & numinibus coluerant. Itaque dum præcipiti fuga ruerent, tantas ſtrages & portenta edidiſſe.

PORRO caſus eiuſcemodi fuit. Ab Ortu tanta ventorum rabies coorta eſt, qualẽ nunquam antea Inſulares ſe vidiſſe aut audiuiſſe meminerant: in primis vehementiſſimus quidam Typhon, (quem Hiſpani Furacanum appellant) tanto impetu irruit, vt cęlum ſimul ac terras rapere ſecum & miſcere velle videretur. Omnes improuiſo malo attoniti præſentẽm mortem imminere ſibi ante oculos, confundi elementa, & finem rerum adeſſe, vulgò pauidi credebãt. Tum verò ingenti ſono cęlum ſtrepere, & inter horrẽdos tonitruũ fragores crebri micare ignes, aër incendi fulguribus: nox interdiu omnibus noctibus nigrior denſiórque, adeo vt per obſcurum alius alij occurſantes, mutuò intueri non poſſent. Errabundos homines, defixis prę formidine animis & lymphatis ſimiles per vias pérque auia diſcurrere paſſim ac peruagari cerneres. Tanta vi interea furentium & horrendo cum ſtridore colluctantium ventorum, vt iis ab radicibus erutæ arbores, & auulſa montibus ſaxa magno cum fragore in planum procideret: & ea ruina ingẽti villarũ mapaliúmque ſtrage facta, multos mortales opprimeret. Solidas verò etiam cum incolis domus furioſi illi turbines ſublimè correptas & abſorptas diſſipauere. Quibus ex malis grauis vndique earum gentium planctus

& mœſti clamores exaudiebantur: paucis horis ingentia detrimenta accepta, vt ne tres quidem naues quæ ad portum ſecuræ in ancoris ſtabant, eius calamitatis immunes eſſent. Ancoris enim ipſis, quamquam robuſtis, fractis, & ancoralibus firmis nouiſque truncatis, cum omnibus nauticis profundo merſæ ſunt. Indi complures ſpeluncis abditi diſcrimen effugerunt: inde tamen rei tam nouæ prodigio perculſi adeo & conſternati erepſerunt, vt vix animam reciprocare aut quidquam proloqui poſſent, adeò vocem inuſitatus pauorincluſerat. Sed vt ſe ex tanto terrore collegerunt inſulares iſti, longè aliter ea de re inter ſe diſceptantes ſentiebant ac Chriſtiani. Quippe eius cladis cauſam flagitioſis fœdiſque Hiſpanorum exemplis aſſignantes, cælum infeſtum in eos ruere, & è ſuis terris illos eiicere velle dicebant. Sed hæcne vera fuerit eius rei cauſa, an alia quæpiam, ſapientiorum potius quàm meo vel illorum iudiciis exiſtimandum delego.

Indi de ea lamitatum cauſis verius quàm Hiſpani iudicant.

QVINQVE ab illinc annis duę aliæ eiuſcemodi procellæ inciderunt, ſed vltima inter paucas memorabilis, totam inſulam mirabiliter conterruit. Quippe omnibus fermè ſatis ſtragem intulit, maximam partẽ ædificiorum & torcularia ſaccarea euertit: armenta quoque propè omnia & greges fœdè interemit. Et iã Hiſpani fame periclitabantur, ni Deus eorum miſertus naues ex Hiſpania opportunè adduxiſſet, quæ farinam, nauticos panes, & ceteros commeatus abundè ſubueherent.

CETE-

Ceterum Almirans priore illo turbine fractas Celoces extemplò refici iubet, quum eius rei peritos artifices multos & omnis generis fabros haberet: móxque vt illæ inſtauratæ ſunt, ipſe quâ ſtrage illa ventorum, quâ Indorum clade ſtupefactus & confuſus, vela in Hiſpaniam fecit. Quò quum ſecundo curſu perueniſſet, è Calicio portu, per diſpoſitos equos in Regiam profectus, Regi nouas ab ſe repertas terras expoſuit, aurū & alia rara obtulit:& narratis quæ in Hiſpaniola acciderant, iudicia quoque & proceſſus Hiſpanorum in quos legibus egerat, exhibuit: ſimul malignas obtrectatorum in ſe calumnias & falsò obiecta crimina diluens. Rex Columbi fide ſatis comperta,quòd tantum auri aduexerat,vt aliquot etiam palæ librales eſſēt, deinde ex commentariis quæ attulerat áctorum eius integritate ſpectata & probata, eum vltro conſolatus gratias quoque pro tantis eius in ſe meritis atque officiis egit:monuit tamē vt in poſterum, pœnarum acerbitate remiſſa, cum Hiſpanis, qui tam longinquas terras ſui obſequij cauſa peterent, paulo mitius ageret.

Mox duodecim carauellas armari iubet, eáſque omni genere commeatus inſtructas Columbo ad nouam expeditionem attribuit. Ipſe confeſtim duo ex ea claſſe nauigia ad Hiſpaniolam rectà tendere iubet, & vt fratrem ſuum adeant edicit. Illa quum proſpero curſu eò perueniſſent, fortè ad Occidentalem inſulæ partem appulerunt, vbi tum agebat Ròldanus quidam Ximenes: quem ex vili & ob-

Seditionũ & ciuiliũ bellorum in Hiſpaniola tentamenta.

ſcura perſona Iuridicialem prętorem deſignatum, Columbus extulerat. Sed is tum multis Hiſpanis in partes tractis, ſeceſſionem fecerat: quum arrogantia contumaci Præfecti imperium exuiſſet, quo licentius omnibus legum frenis ſolutus latrocinia & quælibet flagitia per Inſulam exerceret: quod Præfectus pati non ſuſtinuiſſet. Is appulſis eò vbi tum caſu erat duobus illis nauigiis, Hiſpanos qui in iis erant conuenit, ſolicitat, & Inſularium opes obuias paratáſquę oſtentans, docet ſi ſecum facere vellent, liberrimè omnia barbarorum mapalia peruagaturos, atque inde, nullo impediente, egeſto auro ac rerum precioſiſſimis breui ditiſſimos euaſuros. Qua ſpe labefactatos facilè impellit vt omnem fortunæ ac rerũ ſuarum ſortem cum eo miſcere vellēt. In primis ergo commeatu quem naues attulerant, auidius ipſe ac ceteri ſe explēt: inde prędabũdo agmine inſulam peruagantes, promiſcua licentia ſpoliare, verberare, occidere: denique nullum genus ſceleris, libidinis, auaritię, in indigenas prætermittere.

CACICVS quidam, Garionexius nomine, quum ditionem ſuam omni belli clade à Chriſtianis vri & res ſuas ſuorúmque ante oculos ſuos ferri agíq; videret, iunctis cum alio Cacico (Marabonesum vocabant) viribus, defendere ſe ab eorum iniuriis & latrociniis ſtatuit. Itaque ſæpe cum Indorum manu, quos in ſocietatem adſciuerat, è montibus in plana degreſſus, vbi Hiſpani ſtatiua habebant, quoſcumque ex eis capere poterant ipſe ac ſocij,

barba-

barbara rabie excarnificantes fruſtillatim diſcerpebant.

¶ Columbus tertiò in Indiam nauigat. Cubaguam inſulam Vnionum detegit. Fruſtra Hiſpanorum ſeditiones componere laborat. Indos perduelles domat.

CAP. XI.

DVM hi tumultus in Hiſpaniola agitantur, Almirans è portu S. Lucari ſoluens cum reliqua claſſe, anno M. CCCC. XCVIII. vigeſima octaua Maij, curſum in Maderam direxit. Ea vna eſt ex ſeptem Luſitanorum inſulis quas illi Azorias apellant. Illac autem nauigare multò tutius duxit, tum quia belli id tempus erat, tum maximè propter piratas Gallos, qui iam fama Indicarum opum exciti, prædandi ſpe maria illa infeſtabant. Inde præmiſſis recto curſu ad Hiſpaniolam ſex carauellis, ipſe tribus reliquis verſus Caput-viride ſeu Gorgades inſulas deflectens, propius Æquinoctialem lineam iter ſuum direxit, & in ea nauigatione multis malis cõflictatus eſt, tum ob maris malacias, tum ob immodicos ardores, quos menſe Iunio media æſtas intenderat. Vix tandem quum Indiam attigiſſet, ſinum Pariẽſem ingreſſus in Cubaguam appulit, quam ipſe Perlarum inſulam nuncupauit. Cuius nominis origo hæc fuit. Almirans quum eum ſinum nauibus percurreret, fortè quibuſdam Indis qui è lintre piſcarentur conſpectis,

Columbi tertia in Indiã expeditio.

Cubagua, inſula Vnionum

è nautis ſuis aliquot ſcapha propius ad eos accedere iubet, & ſciſcitari quínam ij homines eſſent, & quas terras incolerent. Nautæ raptim lintrem aſſequuti & in eum tranſgreſſi, Indis ſeſe adiungunt: atque illi nil conſpectu tunc primùm à ſe viſorum hominum conterriti, eos etiã, vt pulchros viros, ſumma cum voluptate aſpectabant. Hiſpani oſtreas in piſcatorio illo lintre conſpiciunt: quas, eduleis eſſe rati, quum aperuiſſent, plenas vnionibus reperiunt, vnde maior illis lætitia orta eſt. Peruenerant ad littus: ibi in terram egreſsi, mulieres Indicas vniones pulcherrimos collo & brachiis geſtantes conſpiciunt: & illos quidem ei genti adeò viles, vt in vulgaribus & quotidianis fœminarum ornamentis ſimpliciter haberent. Siquidem pro catino fictili, & & eo quidem fracto, quem nauta Hiſpanus Indicæ mulieri dedit, ea illum contrà quatuor margaritarum ſertis ſeu lineis munerata eſt. Ille munere lætus & diues ad naues rediit, omnibus vniones ſuos oſtentans. Qua ex re incredibili voluptate affectus Almirans, clara voce ceteras naues circumuehitur, & ſocios affatus: Nos, inquit, ad ditiſsimam mundi oram appulimus.

INDE propius terræ ſuccedens, Cumanæ fluminis oſtium inuectus eſt. Indigenæ quum viderent carauellas, tantæ molis opera & tam affabrè factas, deinde barbatorum hominum inuſitam ſpeciem demirantes, inter ſe vulgò dicebant: Quínam aut vnde ſunt iſti homines? Supernè, an ex aqua? Mox quibuſcunque ſciebant

bant aut poterant nutibus ac ſignis, per legatos ab Almirante contendunt vt in ea litora egreſſus, cum ipſorum Cacico congredi velit & ſui copiam faciat: quippe illum eius videndi ac cognoſcendi auidum eſſe. His auditis Columbus, etſi omnia beneuolentiæ ſigna atque indicia præ ſe ferrent, doli tamen aliquid ſubeſſe ſuſpicatus, in terram egredi metuebat. Id poſtquam deprehenderunt Indi, multi eorum carauellas ingreſſi, Almirantis poteſtati ſemetipſos vltro permiſerunt, puram omnino ac ſinceram amicitiam demonſtrantes: neque nauigia tantùm ipſa, velut diuinę potius quàm humanæ artis opera, intuebantur: ſed ad omnia armamenta, ancoras, vela, ancoralia, & ſingula nauium inſtrumenta, defixis præ admiratione animis obſtupeſcebant.

ALMIRANS verò ipſos poſtquam omni comitate excepiſſet, abeuntes quoque cultellis, ſpeculis, & tintinnabulis, cæteríſque eiuſcemodi minimi precij rebus muneratus, quã accuratiſsimè potuit ſciſcitando exſequutus eſt, vndénam hæc baccarum & margaritarum décora peterent. Illi oram maritimam quæ Cubaguam ſpectaret ſignis indicabant, ibi ſe conchas vnionum feraces piſcari. Itaque Almirans Hiſpanos aliquot egredi in terram iubet: eos Cacicus domum ſuam inuitatos vino epulíſque more patrio apparãtis, quamquam ſpurcis, hilariter excipit: quúmque ab illis vniones expeti intelligeret, dat magna copia, vt qui illis abundaret, nec pluris ea faceret quàm apud nos fiunt globuli illi vitrei, quos preca-

torios vocant. Hiſpani tantis diuitiis expleti, ad naues redeunt: Almirans mirificè eo commercio contentus inde ſoluit, & Veli-caput circumuectus, mox traiecto mari breui in Hiſpaniolam appulit, vbi magnos motus & ſeditionum turbas inuenit.

Colõbus fruſtra ſeditiones ab Hiſpanis excitatas componere nititur.

Ipse vt omnia componeret, ſcriptis ad Roldanum Ximenem ſeceſſionis autorem litteris, monet hominem vb ſub Imperium præfecti volens redeat, neu delinquere pergat & prauis exemplis Indos ipſos auertere. Quippe nõ his factis neque ea via ſperandũ eſſe vt illi ad fidem noſtram adduci poſſent: neque ampliſſimã illam Alexandri VI. pontificis bullam quæ Regibus Catholicis ditioni ſuæ adiicere eas terras permiſerit, eò ſpectare vt nouæ illæ gentes indignis modis habeantur: imò potius vt benignitate & honeſtis exemplis alliciantur ad amplectendam ſanctam fidem Chriſti ſeruatoris & redemptoris noſtri.

Calumniæ Roldani in Columbos fratres.

Haec Almirantis monita & preces aſpernatus Roldanus, ſectæ caput ac principem ſe gerere perſeuerauit: mox etiam Bartholomæi Inſulæ præfecti actiones apud Regem per litteras criminatus eſt, ſæuitiam ei & tyrãnicum imperium obiectans, qui videlicet minimis & leuiſſimis de cauſis homines in patibulum ageret: imò præfectos omnes illos ſuos, ambitioſos & ſuperbos eſſe: neq; ſe ab illis ſeceſſionem feciſſet, niſi poſtquam eos tyrannos, ſæuos, & ſanguinis humani auidos expertus eſſet. Poſtremò Regem quoque ipſum tandem aliquando reipſa cogniturum, ſuæ Maieſtatis

&

&dignitatis inimicum eſſe Almirantem, idque vnum moliri vt Inſularum imperium occupet. Et iam aurifodinis ſolos eius familiares & clientes præeſſe: ceteris omnibus obſeptum eſſe & clauſum earum aditum. Iudicia ipſa pro libidine & gratia, non iure & æquitate, ab iis exerceri. Ad hæc Almirantem quoque de reperta Vnionum inſula Regem quantum in ſe eſſet, celaſſe, vt clandeſtina præda ſolus ipſe frueretur, & circumuento per pactum aliquod Rege, ditiſsimam illam inſulam ſibi vni ſeponeret.

ALMIRANS quoque ipſe contrà litteras ad Regem componens, peſsimam ſceleratorum iſtorum & flagitioſorum hominum mentem & vitam exponit. Quippe iſtis nihil prorſus pēſi eſſe, niſi vt quotidianis latrociniis, fœminarum ſtupris & omni ſcelerum genere, libidinem, ſæuitiam & auaritiam expleant: perduellionis quoque ac proditionis reos, omni Dei metu ac pudore poſito per omnem inſulam latronū inſtar vagari. Poſtremò duas carauellas quæ ad fratrem ſuum Bartholomæum ex Hiſpania miſſæ eſſent, cum omni commeatu auertiſſe, ac pellectis in ſuam ſocietatem nauium illarum hominibus, rapiendo & infanda omnia perpetrando certare. Ac tam fœdis facinoribus commotos multos Inſulæ Regulos cum maximo omnium damno defeciſſe, eóſque etiamnū pro commiſsis pœnas metuentes, ſi ſub imperium redirent, pergere in inſania & ſolutos iugo viuere.

DVM hæc vtrinq; crimina & accuſationes in Hiſpaniam mittuntur, Almirans fratrem

Colũbus Indos perduelles, & ſub imperium redeuntes, clementer tractat.

cum octoginta Hiſpanis, in iis equitibus aliquot, mittit aduerſus Cacicos perduelles. Illi ſex millia armatorum & amplius in acie habebãt: ſed vbi ad manus ventũ eſt, violẽto equorum impetu conterriti, & fuſi, in denſiſſimas ſyluas ſe abdiderunt. Pugnatum deinde eſt aliquoties cum Garionexio & quatuor aliis Cacicis: ſed breui profligatis omnibus eorum copiis, Cacici montes fuga petunt: mox tamen capti omnes in Almirantis poteſtatem venere. Porrò quum promitterent ſe amicitiam ipſius colentes ſub Hiſpaniæ regis imperio futuros, tum vt clementiam erga eos ſuam commendaret, tum ne iniuriarum quas ab Hiſpanis accepiſſent, autorem ipſum fuiſſe exiſtimarent, benignè illos in fidem & gratiam recepit, & rebus noſtris donatos, in ditionem quemque ſuam remiſit.

¶Columbus inimicorum calumniis honore deiicitur. Bambadilla ei ſuccedit. Hic in Hiſpaniam reuertens, coorta tempeſtate, cum multo auro mergitur.

CAP. XII.

CVM toti in eo eſſent Almirans & eius frater vt Regulos & rebelles populos in Regis fidem reducerẽt, eodem tempore litteræ tum ipſius Almirantis, tum Roldani in Hiſpaniam perueniunt: quæ res non mediocri dolore Regem

ac

ac Reginam affecit, quum res Hiſpaniolæ adeo turbatas & miſerũ inſulæ ſtatum intelligerent. Iam in Aula ſparſus rumor auri inter nobiles & vulgatæ opes quas ingenti copia flumina ipſa vltrò funderent, omnes auaritia incenderant. Nemo erat ex ipſis quin talem Præfecturam obtinere ardentiſſimè appeteret: nemini tamen ad id petendum ſatis audentiæ erat, propter ingentem opinionem quam de Almirante Rex & Regina habebant. Itaque alia via graſſari,& optata ad eum finem cui inhiabant, perducere inſtituunt. Ergo iſti Nobiles per omnem Aulam ſpargunt Columbum & eius fratrem, iam partis opibus quæ priuatum modum excederent, Inſulas vſurpare velle,& nuper repertæ oræ omnis principatum inuadere. Idque non obſcuris manare indiciis, quantum ex multorum & quidem dignorum fide hominum literis colligi poſſet: tum videlicet ex ipſa auri effodiendi ratione, tum quòd ex eo pauculum in Hiſpaniam mitterent. Adhæc, quod multò peius eſſet, quum Hiſpanos paulatim ſpecioſo prætextu alium alia de cauſa tollerent; quorſum id ſpectare, niſi vt iis de medio amotis,ſoli ſine arbitris deſtinata ſua facilius perficerent? Hæc & ſimilia frequentibus ſuſurris ac rumoribus per Aulam adeo increbuerunt, vt ad aures vſque Regis ac Reginæ deferrentur: nec deerant interea ęmuli qui hæc occultis flabellis in Regum animis accenderent, quo grauior criminantium eſſet autoritas.

Hiſpani nobiles Columbo inuidẽtes, non vera virtute, ſed aſtu & calumniis in eũgraſſantur.

Rex ipſe, ne quæ ad ſtatus ſui detrimen-

tum ſpectarent, lentius accipere videretur, totius rei veritatem cognoſcere & Prætorem cõmittere inſtituit, qui quæreret cur tantum auri allatum nõ eſſet quantum ſe miſſurum promiſiſſet Almirãns. Cuius profectò intermiſſæ penſionis non alia cauſa erat, quàm quòd inter domeſticas diſcordias, & ſociorum defectiones atque inde exorta bella, aurum effodi non potuerat.

His ita conſtitutis, Rex nouo Inſulæ præfecto Franciſco Bombadilla deſignato, quæſtionem de inteſtinis diſsidiis decernit, & de cauſis diſcordiarum Columbi & Roldani cognoſcere iuſſum, ampláque autoritate & poteſtate imperij inſtructum mittit. Is cum hac commiſſione & mandato Regio è Calicio portu anno M.CCCC.XCIX. quatuor carauellarum claſſe inſtructa ſoluens, in Hiſpaniolam traiecit. Almirans & Bartholomæus frater, noui Præfecti appulſu audito, ad eum honorificè excipiendum, vt regio miſſu venientem, reuerenter obuiam egreſſi ſunt. In portum vt peruenerant rati, vt ſibi, ſic aliis ſincerum animum eſſe, pro amica complexus ac ſalutationis vice, capti fratres in vincula traduntur. Mox iniectæ vtrique catenæ, & ſeiuncti alter ab altero, quò grauius dolerent, duabus Carauellis in Hiſpaniam mittuntur. Miſerabilis equidem caſus, ac mutationis rerum humanarum exemplum memorabile: eum qui paulo antè in maximo honoris faſtigio fuiſſet apud potentiſſimum Regem, propter repertas illi propria virtute & excelſo ingenio adeo nouas

Bõbadilla ſua poteſtate aduerſus Columbum fœdè atque impotenter abutitur.

uas & diuites terras: cui, ſi Græcorum aut Romanorum veterum tempore vixiſſet, aut alterius cuiuſlibet liberalis & munificæ gentis, meritò ſtatua fuiſſet erecta, ac fortè, vt numini, templum & diuini honores decreti eſſent, eum (inquam) nunc malignitate atque inuidia hominum afflictum & vinctum adduci: cuíque ob tanta in Regem merita vlla ſatis digna gratia reddi nequibat, eum tam atroci iniuria affici vt nullo nouo beneficio expiari poſſet. Simulac celoces in Hiſpaniam peruenerunt, & nunciatum Regi tam claros viros compedibus vinctos adeò fœdo ac miſerabili habitu adduci, motus in miſericordiam Rex curſore Calicium miſſo, emitti illos è cuſtodia & leuari vinculis iubet: deinde ſplendido comitatu cultúq;, vt talibus viris dignũ erat, in conſpectum ſuum venire. Vt in Regiam peruenerunt, comiter excepti & auditi ſunt, ac quum ibi obtinuiſſet veritas, pœnæ in noxios decretæ.

Regis Hiſ. pudor ingratitudinem Hiſpanorum damnat.

POSTQVAM gubernator nouus Bombadilla Columbos captiuos in Hiſpaniam miſerat, Roldanus cum aliis ſeceſsionis ſociis ſub imperium rediit. Ibi tum rurſum omnes vno conſenſu miſeros inſulares in aurifodinis demergere & immodico labore vexare: quibus videlicet nihil penſi erat, niſi vt horrendam illam auri famem quàm maximè explerent & ingurgitarent. Dum ea geruntur, Rex Ferdinandus, cui hæc dudum animo cura inſederat, qua maximè ratione res Hiſpaniolæ Inſulæ turbatas, necdum bene ſedatas, pace

Auaritia ſẽper crudelis.

„ Onandũ alij vocãt.

Bomba-dilla prouincia decedit.

Iuſta Dei vindicta in auaros & crudeles.

& iuſtitia componeret: abrogato Bombadillæ imperio, Nicolaum“Olandam Proregis titulo & autoritate, eò mittit. Is è portu S. Lucari ſoluens triginta nauium, partim liburnicarum, partim celociũ, claſſe, quadrageſimo demum die Inſulæ applicat. Bombadilla vbi maiorem poteſtatem & ſuceſſorem adeo potentem ſuperueniſſe videt, decedere illico prouincia, & iiſdem illis nauibus quas Prorex adduxerat regredi in Hiſpaniam ſtatuit. Ergo, impoſito multo in naues auro, quod amplius centum quinquaginta millium ducatorum pretium æquaret: ac multos præterea rudis auri grumos, in iis vnum inuſitatæ magnitudinis, & ponderis trium millium ducatorum, quem Reginæ ſepoſuerat, ſecum referens, vela in Hiſpaniam fecit. Eum ſequuti ſunt Roldanus Ximenez & alij aliquot militares duces, cum amplius quadringentis Hiſpanis, qui omnes auro graues & locupletes cum eo ſoluêre. Hîc animaduertere operæpretium eſt, quantum vindicandis hominum ſceleribus, Dei iuſtitia polleat, ac ſeriò cogitare omnes theſauros ac diuitias noſtras, in quibus tantoperè ſpem ac fiduciam noſtram defigimus, ſomnia prorſus vana atq; vmbras inanes eſſe. Ecce atrox in mari tempeſtas coorta rapit diſiicítque claſſem: vigintiquatuor fractæ naues & fluctibus ita hauſtæ ſunt, vt nemo in terram enauerit: demerſus Bombadilla, demerſus Roldanus, & maxima pars Hiſpanorum periere: ipſorum quoque manubias & theſauros, ac ſepoſitum Regi Reginæque aurum mare abſorpſit: poſtremò iurgia

gia,lites,& querelæ eorum quemcumque exitum habiturę eſſent,maturè ibi finem inuenere. Inſulares Indi, quum naufragium Roldani & aliorum Hiſpanorum à quibus in eruendo auro duriſſimè vexati erāt, pro certo accepiſſent,lætari & hilareſcere,vulgò inter ſe dicentes:Enimuero iſti quidem nos deinceps in au- ‹‹ rifodinis nō detinebunt,neq; in tantis ærūnis, ‹‹ quantis ſolebamus,trahere animam cogent. ‹‹

¶ *Alphonſi Ninni in Indiam Occid.nauigatio.Quænam primò fuerit Indicarum gentium de Hiſpanis opinio. Hiſpani ſe Chriſtianos & filios Dei eſſe apud Indos venditant.ſed mox longè aliud reipſa & factis ſe eſſe produnt.*

CAP. XIII.

IAM multis Hiſpaniæ locis de vnionum diuitiis, ab Almirante in Cubagua & Cumana repertis, rumor latè manauerat: & ea res multorum animos ea viſere cupientium commouerat.Id vbi cognitum Regi,expreſſo ipſe edicto, grauibus pœnis conſtitutis vetuit nequis nauium magiſter nauclerúſve CC. milia propius (id eſt L.leucas)oras à Columbo repertas, abſque ſuo permiſſu,nauibus accederet: liberam tamē interea poteſtatem omnibus faciens quaſcunque alias terras & Inſulas nondum cognitas pro arbitrio quærendi. Edictum regium.

ERGO per eos dies AlphonſusNinnus,naue vnà cum triginta quatuor Hiſpanis, eo conſilio vela in altū dedit. Inter eos Hiſpanos for- Alphonſi Ninni nauigatio.

tè nonnulli Almiranti adfuerant, quum Cubaguam reperiſſet. itaq; vt Indiam attigerunt, neglecto Regis mandato, diuitiarum cupidine Parienſem inuecti ſinum, Cumanæ, Amaracapanæ & omnem eius tractus oram iam ab Almirante repertam legere inſtituunt. Ibi etiam Alphonſus cum ſociis in terrã egreſſus ab ea gente comiter exceptus eſt: mox inito quoque commercio, quum merces magna vnionũ copia permutaſſet, diues in Hiſpaniam regreditur:ſed in itinere de vnionum partitione lis inter ducem & milites exorta eſt. Hiſpaniam verò vt videre, Hiſpalis portum fugientes, ne conſtituta à Rege pœna plecterentur, quòd oras à Columbo repertas tentaſſent, nauem in Galleciã dirigunt. Attamen ſimulac in litus exiere, nauales ſocij aliquot eius prouinciæ Præfectum adeunt, Alphonſum inſimulant, nec tantùm ſpreto Regis edicto litora ab Almirante reperta circumuectum referunt,ſed peculatus quoque criminibus vrgent, quòd fraudata Regis quinta, ingentem margaritarũ vim interuertiſſet. Præfectus corripi hominem & cuſtodia claudi iubet: ac tandem, vbi in carcere maximam vnionum ſuorum partem conſumſiſſet, vinctum eum ad Ferdinandum Regem mittit.

Variæ Indorum de peregrini gente opiniones.

ANTEQVAM vltrà progrediar, age hîc plenè exponere mihi libet, quænam eſſet earum gentium de Chriſtianis opinio, vbi primùm eos nouis illis terris appulſos videre. In primis ergo tenendum eſt, vbi principiò Hiſpani in Indiam nauigantes ad eas prouincias,

ac

ac præſertim nouæ continentis oram appulerunt, quâ ſeptentrionali Oceano alluitur, Indos, quum ad eos velut ſimulacrá verſi defixis præ admiratione animis ſtarent, vulgò dicere inter ſe conſueuiſſe: Vnde aut quibus è terris gens iſta barbata venit? Mox quum enſes, veſtis & cultus ſpeciem, inde nauigia ipſa, vela, rudentes, ancoras & cetera nauium armamenta intuerentur, tum planè obſtupefacti, poſtquam inuſitatam rerum ſpeciem iterum atque iterum fixis oculis contemplando hauſiſſent, de illis pro ſe quiſque alius aliter iudicium ferebant. Nonnulli dicebant tempeſtate aliqua eò fuiſſe eiectos: alij qui bombardarum fragorem audiiſſent, cientem tonitrua in nubibus; gentem è cælo in terras deſcēdiſſe credebant: alij denique obthurato ore incerti & confuſi reſtabant, quum de tam nouo hominū genere nihil affirmare haberent. Quos quidem pleriſque locis ęquis oculis indigenę, velut rem nouam intuebantur: alij contrà haud ſatis libenter excipiebant, quum ex ipſo vultu gentem aſperam & ferocem eſſe coniectantes, amicitiam eorum detrimento ſibi potius quàm emolumento futuram iudicarent. Itaque ſæpenumerò vt appulſi & in litus egreſſi erant, eorū locorū accolę ſagittis obuios configebant, ſaxis etiam eos & miſſilibus violenter ſummouentes, naues repetere trepida fuga compellebant. At in eas oras quum incidiſſent Hiſpani, vbi aduentus & conſpectus eorum indigenis gratus eſſet, ſummiſſi & ſuppliçes vltro Reguli obuiam illis ad fineis exibāt,

Barbari hoſpitales Hiſpanorũ auaritiam inuitant.

rogabántque per ſigna vt ſuas terras libentes inire vellent: nemo illic erat qui eos hoſpitaliter in mapalia ſua inuitatos appoſitis epulis ſumma cum lætitia non exciperet. Hiſpani verò cõiectis in vniones oculis quos Indi vulgò brachiis & collo geſtabant, protinus concupiſcere & occulta cura incendi quomodo iis potirẽtur: quúmque præterea Indis nares baccis onuſtas, eranis, ſmaragdis, & auro cernerẽt, petere tandem vltro audebant: & illi ſimplices ac parum aſtuti homines, quum & illa vilia haberent, libenter omnibus & magna copia dabant.

Splendida verba, ſi res & facta reſpondiſſent.

DVM hæc amica commercia & congreſſus vtrinque agitantur, alij alios, vt poterant, per ſigna & nutus variis de rebus percontabãtur. Indi ſcire volebant, vnde venirent Hiſpani, & qua gente orti eſſent. Illi ad hæc ita reſpondebant. Se Chriſtianos eſſe, filios Dei creatoris cœli & terræ: in eas oras miſſos à ſummo viro Caſtellæ Rege & à Papa cæleſtis ſeruatoris vicario, vt res magnas & conſolationis plenas per orbem terrarum vulgarent: ac breui vnde veniſſent reuerſuros. Indi quum dictis eorum fidem haberent, & re vera ita eſſe crederent, rati ſe eorum aſpectu vlterius non fruituros, ad eorum ſpectaculum multi quotidie concurrebant, & qui eos contingere & aliquo munere donare poterant, felices ſe exiſtimabant. Mox verò Indi, vt diſgreſſis illis venire alios, & iam ædificia moliri, commorari in ſuis finibus, & infanda in ſe ac ſuos facinora & cõtumelias edere, aurum, vniones & gemmas

Indi de arbore ex fructibus iudicium faciunt.

inſa-

inſatiabiliter flagitãtes, viderunt:tum demum queri & dicere inter ſe: Hæc facta verbis non reſpondere. quippe illos ſe filios Dei vocaſſe: ſed apparere hauddubiè illis alium, & quidem malum, dominum ac principem eſſe: quando ab illis ipſius mandatu & priuarentur libertate, & in ſeruitutem redigerentur,& interficerentur: neque hæc eſſe opera eorum qui è cælis deſcendiſſent. Poſtremò non veros & bonos Dei filios eſſe, qui accepto beneficio maleficium redderent. Illos quidem bonis & commodis verbis vti, ſed facinora fœda perpetrare.

ERANT etiam inter eos qui dicerent: Qualis,malùm, Deus iſte eſt,qui tam impuros ex ſe filios & ſceleratos homines progenuit? Si pater quidem ille filiorum ſimilis eſt minimè bonum eum eſſe oportet. Hæc & ſimilia vulgò inter ſe colloquentes iactabant.

Nomen Dei blaſphematur inter Gentes, propter Hiſpanos.

EQVIDEM ſi Hiſpani vbi primùm eas terras attigerunt, perinde vt crudelitate & auaritia graſſati ſunt, ſic iam inde ab initio benignitate & clementia earum gentium animos ſibi conciliaſſent, atque eodem tenore perſeueraſſent in iiſdem exemplis: haud profectò dubitauerim futurum fuiſſe vt agreſte illud hominum genus non tantùm cum ratione viuere diſceret: ſed etiam virtutis atque honoris ſtudio, Chriſtiani nominis vtilitati animum adiungeret: neque ſequenti tempore inde tot Hiſpanorum clades, nec tantæ Indicarum gentium vaſtitates accidiſſent, quantas poſtea memorabimus:ſed vt nunc implacabili

Homines non vi & malo, vt feræ, ſed beneficio domandi ſunt.

odio alij ab aliis diſſident, ita ſocialem inter ſe cum mutua reuerentia amicitiam colerent.

¶ Quarta Columbi in Indiam nauigatio. Veraguam & Vrabam Indicæ continentis prouincias detegit. Hiſpanos rebelles prælio vincit. In Hiſpaniam reuerſus moritur. Poſteritas eius.

CAP. XIIII.

NVNC ad Almirantem Columbum reuertimur. Is tres annos in Regia manſit, Regi ipſi acceptiſſimus, & in præcipuo honore habitus. Tandem triennio exacto, Rex ipſius ſupplicatu atque arbitrio quatuor Celoces inſtruit, eúmque nouas alias terras veſtigatum remittit, & fretum aliquod peruium, quod ad mare Auſtrale pertineret. Id poſtea à Magellane quodam Portugallo repertũ, Magellanicum dictum eſt. Itaque è Calicio portu ſoluens nona die Maij M. D. IIII. cum fratre ſuo, breui in Hiſpaniolam appulit. Memorant nonnulli eum à Bombadilla portus aditu prohibitum eſſe, & ea iniuria non mediocriter offenſum Columbum dixiſſe: Falli Præfectum, ſi eum à Coloniæ ab ſe conditæ ingreſſu arcendo, gratum Regi obſequium præſtare ſe exiſtimaret.

Columbi quarta nauigatio.

ALII portum eum intraſſe referunt. Vtcunque ea ſe res habeat, curſum in Occidentem dirigens, Guanaxiam inſulam vicinam continenti reperit, ingenti prouinciæ quæ ab indigenis Iguera, ab Hiſpanis Caput-Fondurenſe,

Guanaxia inſula.

renſe dicitur. Ibi exſcenſu facto, benignè à Regulis exceptus eſt: multæ ei gallinæ patriæ, panes & fructus oblati: nullũ tamen ibi auri ſpecimẽ aut indicium reperit, quamquam inuentis fodinis ditiſſimis, quarum nulla indigenis cura aut pretium erat. Almirans eos ſolitis minimi precij mercibus remuneratus, flexis retrò in Ortum proris, oram ſequens Veraguam repetit, & applicatis ad inſulas Zorobari nauibus, haud procul continenti, ex Inſularibus cognoſcit, omnem eam Veraguę prouinciam abundare auro. Inde præteruectus & littora legens vſque ad ſinum Vrabæ peruenit: vbi in terram egreſſus, aliquot locis Auſtralis Oceani notitiam habuit.

Dvm hæc noua litora perluſtrat, duas carauellas amiſit: duæ ſupererant, multam & ipſę aquam accipientes. itaq; inde retrò abeundi ſignum dat. Regreſſus primò Cubam inſulam, mox Iamaicam tenuit, amiſsis aliquot Hiſpanis, quos ęrumnæ & labores abſumpſerant, reliquis etiam ferè omnibus ægris. Ibi Franciſcus Poreſius vnius carauellæ prætor, cum fratre, & maxima militum pars, commota in eum ſeditione & contractis aliquot Indorum lintribus, in Hiſpaniolam profugiunt. Inſulares quum Chriſtianos inter ſe diſcordes, & de toto exercitu quod roboris eſſet à Poreſio abductũ ſcirent, ceteros qui cũ Almirãte manſiſſent propè omnes ægros & imbecilles eſſe: non ſolùm cõmeatus iis ſuppeditare nolle, ſed de ipſis quoque interimendis conſilia inter ſe inibant.

Hiſpani in Columbũ rebellant.

Almirans ob hęc ingẽti animi ęgritu-

dine anxius, quum hinc Indos nec gratia, nec prece, nec precio vllo adduci poſſe videret vt cibaria exercitui præberēt, nec armis ab ſe cogi propter infirmitatē ſuorū: alia via idem aggredi ſtatuit. Atque id cæleſti quodā inſtinctu ei veniſſe in mentem, libēs equidem crediderim, prouidēte videlicet Deo ne tantus vir fame interiret. Id porro ita factum eſt. Fortè in propinquo tugurium barbarorum erat: inde Columbus Indos foras euocās, monet ac prænunciat, ipſos, ni vitæ ſubſidia ſibi ac ſuis ſuppeditarent, peſte à Deo cælitus miſſa breui omnes perituros: Cuius rei id habituros ſigni, quòd duos intra dies Lunā ſanguine fœdatam viſuri eſſent. Id quum eadem die & hora qua Almirans prædixerat cōſpicarentur Indi, (Lunæ autem defectus is erat) ſubitò victi formidine, quæcumque ei ad victum neceſſaria fuerunt, quoad in ea Inſula manſit, benignè præbuere, inſuper veniam culpæ orantes, neu ipſis iraſci pergeret. Ipſe ægros ſocios paupere illo & miſero victu, vt potuit, recreauit.

Colūbus aſtuto cōſilio commeatus à Barbaris impetrat.

INTER hæc Franciſcus Poreſius, quum tam exiguis lintribus impetum maris eluctari & traiicere fruſtra tentaſſet, in Inſulam regreſſus eſt, rapturus alteram ex carauellis Almirantis, ſi facultas daretur, vt ſiqua noua ope poſſet in Hiſpaniolam trāsfugeret: ſed vt portum attigit, vtramque depreſſam & merſam aqua reperit. Almirans audito eius aduentu, ſuos cum fratre in aciem educit: ventum eſt ad manus: cadunt nonnulli, multi vtrimque ſaucij: Franciſcus Poreſius cum fratre capitur.

Colūbus Hiſpanos ſeditioſos vincit.

tur. Hæc prima pugna inter Hiſpanos in India commiſſa eſt.

E A victoria auctus Almirans, quum nullæ ipſi naues ſupereſſent quibus inde ſolueret, poſtquam in ea Inſula menſes aliquot moratus, nulla ope, niſi contracta aliqua ex Hiſpaniola naue, abire ſe poſſe vidit: Didacum Mendez, œconomum ſuum & decem cum eo Indos lintre vno piſcatorio mittit è monoxylis illis quibus indigenæ vti ſolent. Ipſe Inſulares illos ſpe ingentium præmiorum onerat, ſi Didacum incolumem eò perducerēt: illi abeunt, & quò ſecuritati conſulerent periti locorum homines, circa ſcopulorum crepidines nauigium agendo notis ſibi vadis traiiciunt. Quippe puſilli illi lintres, niſi ſumma tranquillitate, alto prouehi nequeunt, & vel minimum verberati fluctibus facillimè ſubuertuntur. Ergo ægrè emenſo mari Indi, ex Hiſpaniola extemplo Iamaicam repetunt, & peruectum à ſe atque expoſitum Didacum Almiranti renunciant: ipſum pedeſtri itinere Dominicam petere. Almirans eo admodum lætus, multas illis gratias agit, & cultellis, crotalis & crepitaculis donatos dimittit. Illi, perinde hilares vt ſi ingens aliquod munus accepiſſent, domum abeunt.

D I D A C V S Mendez, vbi in Dominicam peruenit, "Commēdatario maiori litteras ab Almirante reddidit. Ille carauellam vnam ad eum reuehendum inſtrui iubet. Mendez pecunia Almirantis alteram comparat: mox ambas onuſtas commeatu in Iamaicam traducit.

" Nicolao Ouando ſc. Hiſpaniolæ tum Præfecto.

Vbi eæ appulerant, Almirans conſcenſa naui breui in Dominicam trâſuectus eſt. Mox paucorum inde dierum quiete ſumpta, quæ primę naues ſoluerunt, iis cum fratre in Hiſpaniam traiecit, & Regi ſucceſſum itineris ſui & quæ nouæ ab ſe repertæ eſſent terræ, non ſine admiratione totius aulæ regiæ, expoſuit.

Chriſt. Columbi obitus, & poſteritas.

SED paucis poſt hæc diebus, Columbus, feſſo ægróque tot itinerum laboribus corpore, in morbum incidit, neque multo pòſt, graueſcente in dies eius valetudine, extinguitur. Quum ita honoratę vitę ſuæ curſum clauſiſſet, Octaua die Maij, anno M. D. VI, corpus eius, vt teſtamento cauerat, Hiſpalim delatum, in cœnobio Fratrum Certoſinorum humatum eſt. Filium reliquit Didacum Columbum, qui nobiliſsimã fœminam, Mariam, filiam Ferdinandi de Toleto, magni Commendatarij Legionenſis, habere in matrimonio ſingulari virtute meruit. Ortus eſt Almirans Columbus Cucureo Genuenſis ciuitatis municipio: maiores eius oriundi Placentia erant Liguriæ vrbe, nobili ſtirpe Piliſtrellorum: ipſe prima iuuenta nauiculariam artem exercuit. Iuſta ſtatura homo, firma & habili membrorum compage, iudicio ſano, ingenio excelſo præditus, læto & ingenuo vultu fuit. Acres illi & vigentes oculi, ſubflaua cæſaries, os paulo patentius: in primis iuſtitiæ ſtudioſus erat: iracundiæ tamen pronus, ſi quando commoueretur.

CAP.

Monachi & ſacerdotes in Indiam Occid. tranſgreſſi cœnobia exſtruunt. A Barbaris trucidantur. Didacus Ocampus trib. mil. Barbaros dolo circumuentos, ſupplicijs coercet. Toletum colonia.

CAP. XV.

FERDINANDVS rex (ſicut antè retuli) quo tempore ab Almirante Inſula Margaritarum reperta eſt, edicto prohibuerat nequis propius terras à Columbo repertas CC. millia paſſ. (id eſt leucas L.) naueis admoueret: ſed quum in edictis atque imperiis ſuis parum momenti eſſe intelligeret, & quotidie multos concurrere: Quæſtores & procuratores ſuos eò mittit, qui vectigalia regia colligerēt. Hinc piſcationis vnionum initium ductum eſt.

Eo tempore Monachi aliquot vt Indos Chriſtiana fide imbuerēt, in Indiæ continentē tranſgreſſi, quò etiam multi Hiſpani permutandarū cum Indis merciū cauſa cōmeauerāt, cœnobia ibidem exſtruxerunt. Sed Indi, iam tum Hiſpanorum commercia & dura imperia pertęſi, à quibus nimirū violenter correpti fuſtibus & plagis aſſiduis ad piſcandos vniones adigerentur, indignas cōtumelias & vim vi arcere ſtatuunt. Itaq; manè cuiuſdam diei prima aurora in Hiſpanos irruunt, & eorum cruentā ſtragem faciunt: mox cū tripudiis & ſaltatu nō laicos tantùm (vt vocant) ſed Eccleſiaſticos ipſos & Fratres mandūt. Ex iis tamen aliquot, quum celocis ope quæ ad Cumanæ fluminis

Indi nec Hiſpanorum tyrānidem ferunt, nec pro paſtoribus lupos.

ripam deligata ſtabat, perniciem effugiſſent, Dominicam contendunt, & Bartholomæo inſulæ Præfecto Cumanenſium rebellionem enunciant. Ille trecentorum militum confeſtim manu ſcripta, Didacum Ocampum ducem illis præficit.

Hiſpanicũ ſtrategema

HIC cum ſuis è Dominicæ portu ſoluens, breui in Cumanam peruenit, & ad pelliciendos in naues Barbaros tali arte vſus eſt: Suos omnes, exceptis ſociis naualibus, in aluum nauis conditos ſub tabulis delitеſcere iubet: vt Indi, quum tam pauci Hiſpani apparerẽt, prõtius ſubirent nauim, & perſuaſum haberent ipſos ex Hiſpania, non ex Dominica, venire. Indi, conſpecta naue, ad ripam fluminis obuiam effuſi, Hiſpanos interrogãt vnde venirent. Illi ſe à Caſtella venire reſpondent: ſimul ſignis eos accedere ad nauim inuitant. Indis etſi tota res ſuſpecta eſſet, & Hiſpanos ex Hayti (id eſt Hiſpaniola) venire contenderent, nonnulli tamen eorum vt ſe eo errore exſoluerent, haud dubij ex propinquo facillimè cognoſci poſſe vtrum ex Hiſpania an aliunde venirent, nauim vltro ſubeunt margaritas ferentes per ſimulationem commercij. Ibi Chriſtianorum ab iſtis paucitas conſpecta errorem fecit. itaque quum iam pro certo haberent, venire illos ex Hiſpania, non ex Hayti, neque ad eos perueniſſe famam ſuæ rebellionis, ac iſtis ſe perinde vſuros vt aliis vſi eſſent, ſibi pollicerentur, taciti ſecum ipſi gaudebant.

DUX Hiſpanus ſubeuntes benignè excipit, fit permutatio vnionum inter eos: ille ſe

eorum

eorum quæ accidiſſent quidquam reſciſſe callidè diſſimulat: per ſigna etiam rogat vt, ſi cõmercium cordi ſit, plures vniones & ad maritimos vſus cibaria & commeatus afferant. Indi in litus regreſſi, paucos ſe in naui reperiſſe homines Cacico renuntiant: & omnes facillimè à ſe interfici poſſe. Itaque multo plures quàm antea Indos nauẽ ingredi iubet: iis negotium dat vt quàm pauciſſimos Chriſtianos in litus exire patiantur, quo facilius deſtinata exequerentur. Simul Hiſpanorum duci renuncient, eius loci Regulum multos habere vniones, quos cum illo permutare cupiat. Cum his malè orſis & cœptis conſiliis ad nauim regreſſi ſunt. Hiſpanus dux quum prædam opimam in caſſibus, neque maturiorem occaſionem vlterius exſpectandam eſſe duceret, ſignum dat exeundi è latebris militibus: illi improuiſo exorti Indos partim incautos capiunt, partim interficiunt: pauci in flumen deſilientes diſcrimen effugêre: quotquot captiuos in poteſtate habuit dux, ſuſpẽdi ad nauis antennam iuſſit, quò ceteris terrorem incuteret, & his peractis in Cubaguam reuerſus eſt. Inſulanorũ eo ſpectaculo fracta ferocia eſt, & attonitis animis hæſerunt.

Mox verò Didacus in Cumanam reuerſus, milites in terram exponit, & omni ſæuitiæ genere graſſatus, miſeram illam gentem ac prope deletam, vltro pacem petere cogit. Quæ quum ab eo ſupplicantibus data eſſet, & fœderis conditiones tranſactæ, Indi vigintiquinque caſas è ſtoreis paleiſve ad ripam fluminis, *Indi ſuis manibus compedes ſibi fabricari cogũtur.*

Toletum colonia.

ipſo iubente, ſuis ipſi manibus exſtruunt. Id Toletum vrbem vocat, vti iam antè dictũ eſt. Inde quidem rurſum frequentari Cubagua, & piſcatio margaritarum inſtaurari cœpit.

INTER hęc appulſi eò octo Fratres Dominicani, duo monaſteria, vnũ in Cumana, alterũ in Maracapana exſtruunt. Mox inde Chriſtianam fidem per eas gentes promulgatum ibant, Regulorum & primorum filios legere & ſcribere docentes. Ex eo Indi cum omnibus Hiſpanis amicè & pacatè viuere: ſinere etiam illos paſſim, quò ferret animus, ire: adeo vt ſine vllo metu per oram illam maritimam trecenta amplius millia paſſuum, aurum, vniones & alia quærentes, liberrimè vagarentur.

¶ Doctor quidam è ſacerdote tribunus mil. factus, dum Indos piſcandis vnionibus conuertere nititur, ſemetipſe & ſuos euertit. Iac. Caſtellio in Barbaros ſæuit. Lampugnanus Mediolan. in piſcatione vnionum naufragium fortunarum & vitæ facit.

CAP. XVI.

Doctor quidam & ſacerdos ſeruire ſimul Deo ac Mãmonæ volens infelicem inceptorũ exitum habet.

DVM hę in Cumana viciſſitudines agitantur, Bartholomæus quidam de Caſis, ſacerdos idẽ & Doctor, cùm fœcũditate vnionũ & piſcatu nobilem Cubaguã eſſe accepiſſet, fertilitatis etiam earum terrarũ & ſæuitiæ Hiſpanorũ in eas gẽtes fama commotus, in Hiſpaniam traiicit, ad Regiam cõtendit. Hiſpaniæ regnorum hæres, morte Ferdinandi Regis, tum erat princeps Carolus, qui poſtea Cæſar deſignatus Caroli

Quinti

Quinti nomen aſciuit. Eum adit ſacerdos, docet nullum eſſe ſceleris & auaritiæ genus quod Cumanæ indigenę à militib. Hiſpanis paſſi nō eſſent. ac propterea illos, quotidianis iniuriis ad rebellandum coactos, rupta fide quoſcunque Hiſpanos in ſuis terris reperiſſent, interfeciſſe. Itaque eius prouinciæ adminiſtrationem ſibi dari poſtulat: quippe ſe, ſimulac eam attigiſſet, motus omnes breui compoſiturum: Indos verò etiā tam æquo & moderato imperio habiturum, vt omniū laudē mereri poſſet: ſed imprimis reditus regios aucturū, ſpōdere.

Optat ephippia bos, piger optat arare caballus.

DOCTOR Lodoicus Zappata, & alij qui rerum Indicarum curæ præerant, quum eum hominem vanum, ineptū & tanto incepto minimè parem, nulliúſq. famæ & autoritatis eſſe iudicarent, adhęc imperitum rerum, morúmq. illius gentis, tali eius propoſito obnixè intercedebant. Verùm, nequicquam contradicētib. tantis viris, Belgarum quorumdam procerum & aliorum fauore ſubnixus, in primis comitis Nanſouij, qui Cæſaris cubiculo præerat, quod petebat obtinuit, quòd Chriſtianæ religionis zelum præ ſe ferret, audacter denuncians ſe, ſi quiſquam alius, Indos tum ad Dei ipſius cultū, tum ad Regiæ maieſtatis obſequium verſurū, & vnionum vim magnam miſſurū in Hiſpaniam. Mox trecentos ruſticos legit, qui piſcandis vnionibus operam darent, ne Indos fatigari opus eſſet: adhæc, quo libentius eam expeditionē ſuſciperēt, Regiæ maieſtati ſupplicat vt eos Equeſtribus armis atque inſignibus, in primis Cruce rubra, decoret, qualis equitū

Calatrauæ ordinis eſſet. Cæſar hoc Doctoris ſtudio & verbis commotus, ei quidquid peteret annuens, naues inſtrui, cõmeatus ceteráq; expeditioni neceſſaria prouideri iubet.

ILLE Hiſpali ſoluit, & in Cumanam appulſus, Didaco Ocampo ibi fortè reperto diploma regium exhibet. Is ſe verò obſequuturum libenter ait: ſed inde decedere ſibi non licere niſi commeatu ab Almirante accepto, à quo coercendis rebellibus & regendę prouinciæ impoſitus eſſet, quoad mitteretur ſucceſſor. Ita eluſus ſacerdos: ac ne ipſi quidem poſtea ſatis inter ſe concordes procacibus verbis alter alterum exaſperabant. Tandem Doctor vbi Regio mandato apud Ocampum parum nomenti eſſe videt, & ſe vltro ludibrio eſſe, Dominicam petere intendit, & de Ocampi contumacia, qui regiis imperiis parere nollet, apud Almirantem conqueri. Antequam abiret, quòd Toleto vrbe ab Ocampo excluſus eſſet, ligneum ædificium raptim exſtruit: atque ibi depoſitis impedimentis & omni cõmeatu quẽ ex Hiſpania detulerat, Equites illos ſuos, quoad rediret, in præſidio relinquit. Inde abit: neque multo pòſt Ocampus quoque cum maxima militum parte decedit, quòd ſpoliis Indorum onuſti ac diuites, in præda & vnionibus diuidendis in diſſenſionem veniſſent.

CVMANAE reguli, quum Ocampum cum maxima exercitus parte abiiſſe cognoſcerent, neque vllos ſupereſſe ſimul Chriſtianos præter eos qui à Doctore præſidio relicti eſſent: ceteros palatos & diſperſos per eas terras vagari

gari vnionibus inhiantes & fœminarum ſtupris,aliáque fœda edentes façinora, ſumtis armis rebellionem cœptant. Itaque omnes pariter Dominica quadam die manè Hiſpanos adorti, quoſcunque in Amaracapana & omni illa ora maritima Occidentē verſus reperiunt, trucidant.nullius vitæ parcitur:Fratres ipſi inter ſacra mactati, Doctoris domus obſeſſa & capta: omnes propè Equites noui venenatis ſagittis confoſsi miſerabiliter periere. Pauci cum monachis aliquot ſcapha euaſere,qui cum Sacramento(vt vocant) in Cubaguam raptim tranſgreſſi ſunt.

Hiſpani quas ſeuere fruges, eaſdē mox metunt.

POSTQVAM exercendæ in homines iræ materia Barbaris defuit, ignē iniiciunt tectis, templa & monaſteria diruunt,campanas frangunt,ſtatuas ſolo allidunt: poſtremò Crucifixi ſimulacrum deiectum truncatúmque in viam abiiciunt oſtentui & ludibrio. Gallinas quoque & canes Hiſpanorum abolent:ac ne Indis quidem ipſis pepercere,quos vel monachi vel alij Hiſpani in miniſterio habuiſſent: terram ipſam ferientes exſecrantéſque quòd tam dirū ac peruerſum hominū genus ferre ſuſtineret.

EA res tantum terroris ac trepidationis Hiſpanis iniecit, qui in Cubagua commorabantur, vt ſi continentis accolæ Indi vim paratam lintrium habuiſsēt, haud dubiè traiectu in Inſulam facto, quæ non plus XXII. millibus paſſ. continenti auulſa eſt, omnes Hiſpanos qui in ea erant ad internecionē cæſuri fuerint. Sed quum pauca nauigia eſſent,quanquam ingenti animo moliri cuperēt, inceptū omiſere.

REGII procuratores, phaſelo confeſtim in Dominicā miſſo, rem vti geſta erat ſignificant. Almirās eo nuncio accepto quadringentos milites ſcribit & iis Iacobum Caſtellionē ducem attribuit: in Cumanam ſoluūt. Doctor audita ſuorum Equitū cæde, ſubitò cucullam induens, in S. Dominici cœnobium ſe abdidit: quod eum facere, meo iudicio, præſtitit quàm piſcatum margaritas in Cubaguam reuerti.

INTEREA Caſtellio octauo die quàm ex Hiſpaniola ſoluerat, Cumanam tenuit, & ſtrenuè cum omnibus militibus in litus egreſſus, totos quadraginta dies cum Indis pugnauit, & magnam eorum ſtragem edidit. Illi, quamquam fortiter ſe defenderent, & Hiſpanorum aliquos interficerent, tandem tamen, quum neque animo, nec viribus, nec ingenio pares eſſent, & omnibus præliis victi diſcederent, pacem vltro ſupplices petere coacti ſunt, & Hiſpani ducis poteſtati ſe permittere. Caſtellio in deditos acerbè ſæuiit: ſeptuaginta Cacicos ſuſpēdi iuſſit, qui rebellionis autores fuerant: vulgus in naues impoſuit, miſitque onuſtas Indis in Hiſpaniolam, vbi pro mancipiis venumdarentur. Inde ad tutelam nauium, vti dictum eſt ſuprà, arcem Cumanæ fluminis ripæ imponit: Toletum vrbem dirutam inſtaurat. Mox creſcente Hiſpanorum multitudine, ſeptuaginta domus laterculo coctili in Cubagua ædificat. Id puſilli municipij inſtar, nouum Calicium appellat.

APPELLVNT poſt hæc è Dominica quatuor Franciſcani, & exſtructo monaſterio in Inſula ſiſtunt, quum metu Indorum traii-

cere in continentẽ fugerent. Veriti ſcilicet ne à Barbaris, quod aliis eueniſſet, aliquando & ipſi manderẽtur. Ita de integro piſcatio vnionum ab Hiſpanis frequentari cœpta eſt, & magna vis eruta. Ceterum Cubagua inſula x. millia in circuitu patet, decem gradibus & dimidio ab Æquinoxiali linea diſtans, omni ſui parte plana, ſterilis, nuda arboribus, aquæ expers. Itaque tanta plerumque humoris penuria eſt, quum propter contrarios ventos nihil è Cumana ſubuehatur, vt ſæpenumero cadus vini pari aquæ cado permutetur. Cuniculis, ſale & piſcibus abundat.

Franciſcani pelliculæ timentes, loco ſibi cauẽt.

QVO tempore piſcatio vnionum feruebat, Lodoicus Lãpugnanus, eius Lãpugnani propinquus, qui Galeaciũ Mariam Sforciam, ducẽ Mediolani, interfecit, in eam Inſulã applicuit, Cæſareo diplomate & priuilegio fretus: quo ipſi per omnẽ illam Cubaguæ oram tãtam vim vnionũ, quantã viſum eſſet, piſcari abſque vlla contradictione liceret. Hic homo ex Hiſpania quatuor carauellis profectus, omni commeatu ad eiuſcemodi cœptum neceſſario inſtructis, qui ei à mercatoribus quibuſdã Hiſpanis ſpe haud dubia quæſtus cõparatus & collatus fuerat: Raſtellũ ſeu euerriculũ quoddam ea forma fabricari curarat, vt in quãcũque maris partem deiectũ eſſet, quidquid ferè concharum eſſet facillimè corraderet. Verũ Hiſpani Cubaguæ incolæ, omnes pariter ei obſiſtere, neque priuilegio velle obſequi: dicentes Cæſarẽ de alieno plus æquo liberalẽ eſſe. Si largiri quid vellet, de ſuo largus eſſet: ſe omnẽ eã prouinciam

Qui diteſcere volũt, in cupiditates dãnoſas incidũt & ſeipſos tranſfigunt doloribus multis.

magnis laboribus & periculis ſubactã ad eam diem tenuiſſe. itaque ſe eorum laborum fructum colligere quàm peregrinum hominem, multo eſſe ęquius. Lampugnanus, poſteaquam priuilegium ſibi conceſſum nullius momenti eſſe intelligit, tum ne Hiſpaniam repeteret, partim pudore irritæ ſpei, partim ingenti ære alieno impeditus eſt, breui obruentibus eius animum curis in amentiam incidit. Denique quum ex eo vulgò pro fatuo & inſano habitus omnibus ludibrio eſſet, quinto demum anno in ea Inſula miſerabiliter obiit.

¶ Indi Hiſpanorum mores pertæſi, amicitiam eorum reſpuunt. Contra ius gentium, vt inſanabiles & Euangelio minimè obſequentes duriſsimæ ſeruituti addicuntur. idque regio edicto, & ſuadentibus Monachis.

CAP. XVII.

PRIVSQVAM cetera exſequi pergam, res admonet expromere cauſas ob quas Indicæ continẽtis indigenæ mãcipati & in ſeruitutẽ addicti ſunt. Principiò vt ab Almirante Columbo poſt inſulas noua continens inuenta eſt, eò ſtatim Hiſpani diuitiarum cupidine confluere, & è prouincia in prouinciam tranſcurrere, donec crebris itionibus & concurſationibus inquieti homines apud Indos tædium & odium ſui mouerũt. Itaque, quum eos aſſiduis laboribus fatigarent tractarentque acerbius, aurum, argentum, vniones & ſmaragdos inſatiabiliter flagitan-

Hiſpani tædium ſui apud Indos mouẽt

flagitantes:neque illi tam graueis ęrumnas tolerare diutius vellent aut poſſent: omnes vbique Hiſpanos tollere funditus atque exſtirpare è finibus ſuis ſtudebant,ipſi ſemet exſecrantes quòd non omnes initiò trucidaſſent.

HISPANI verò tum Eccleſiaſtici tũ laici(vt vocant) quum morum eius gentis vſu & peritia, eos neque amicitiam Chriſtianorum neque Chriſti fidem accipere velle cognoſcerent: quinetiam hæc ab eis derideri dicendo, Eas fortè res Caſtellanis conuenire, ſibi verò minimè: ob hæc trangreſſi in Hiſpaniam Dominicani aliquot monachi, ad Regiã contendunt,& Ferdinando regi barbaræ illius ac brutæ gentis morem fœdáque inſtituta referunt. Denique multis rationibus, quarũ exemplum infrà eſt,ei perſuadent dignius æquiúſque eſſe iſtos homines pro mãcipiis vendi quàm liberos viuere. Earum ſententia hæc erat:

Hiſpani poſtquam Indos fortunis ſpoliarunt, libertate quoque exuere conantur.

INDI continentis incolæ idololatriæ & maſculæ veneri dediti ſunt, vani, mendaces, ſpurci, bruti, iudicij expertes, conſilio vacui, rerum nouarum auidi, feroces, inhumani ac ſæui: veneno ſagittas perungunt, adeò noxio vt qui iis vulnerãtur correpti rabie intereant. Nudi incedũt,puderis omnis exſortes: ne pubertatem quidem vllam aut barbam gerunt: ac ſiqui fortè pili erumpant, volſellis radicitus exſtirpant. Humana carne,& animalium ſpurciſſimis ranis,pediculis, lumbricis aliiſque fœdis inſectis, veſci apud illos ſuetum eſt. Summam voluptatem in ebrietate collocãt: neque in matrimoniis fidem aut iura vlla ſancta ha-

» bent: neque ad mutandos mores peruicacem
» gentem vlla ratione adduxeris. Nulla aduer-
» ſum ægrotos ſuos miſericordia mouentur, &
» quamuis arctiſſima cognatione cõiunctos de-
» ſerunt: aut ita vt ſunt ægros & ſemiuiuos, vt
» procul à conſpectu amoueãt, in ſiluas & mon-
» tes deferunt & exponunt, vbi ferarum ritu mi-
» ſerrima morte extinguantur. Poſtremò, vt in
» pauca conferam quod pluribus exponi poſſet,
» affirmo nullam deteriorem aut immaniorem
» gentem ſub cælo viuere.

His Rex tam tetris barbaræ gentis moribus auditis, magnum Conſilium ſuum (vt vocant) conuocat, & in eo refert illa omnia quæ Monachorum relatione ipſum accepiſſe diximus, rogátque vt quid de tam importuna & agreſti barbarie ſtatuendum ſit, liberè ſententiam dicant. Ibi non rei certitudine vlterius quæſita neque accuratiori conſideratione adhibita, decretum fit: Placere Indos continentis incolas in ſeruitutem addici, niſi equidem grauiſſimis erroribus abdicatis, Chriſtiani eſſe & ab Hiſpanis humanum viuendi morem ediſcere vellent.

Hiſpanorum in Occid. Indos iniuriæ, triſti S.C. & Regia autoritate comprobantur.

Hoc Senatuſconſultum ita factum Rex authoritate ſua confirmat, & obſignato diplomate ſancit: mox Didaco Niqueſę & Alphonſo Hoiedæ, qui primi in eas prouincias titulo Gubernatorum miſſi ſunt (Niqueſa videlicet Veraguæ, Hoieda Carthaginis) tradidit: additis mandatis, vt priuſquam bellum illis gentibus & arma oſtenderent, ſacrum Euangelium ante omnia annunciandum curarent; mox etiam admonerẽt vt fœdiſſimis moribus

flagitiiſque relictis,cũ honeſtis viris compoſitè & pacatè viuere vellent, & Hiſpanorũ amicitiam ſincerè colere. Quas ſi cõditiones acciperent,& mendata ſeruarent,Regem Caſtellæ non tantùm ſuã illis permiſſurũ libertatẽ: ſed eos quoq; pro amicis & vaſſallis ſuis habiturũ. Sin minus, iubere eos capi & trahi in ſeruitutem: denique in eorum corpora, fortunas & vitã, ferro, flamma & omni belli clade ſæuiri.

EQVIDEM,credo,ſi ſeruator & redemtor noſter Ieſus Chriſtus,quũ ſanctos ſuos Apoſtolos per Orbẽ ad promulgandum Euangelium dimitteret,talibus eos inſtruxiſſet mãdatis, nunquam tot regna, tot gentes, tot potentiſſimos principatus humilitati crucis ſubieciſſet,quæ alioquin vltro verbo eius ſe ſummittebant,& diuinam eius legem toto pectore adorabãt. Itaq; vel hinc exiſtimare licet quãtum ſit diſcrimen inter Dei iudicium & ſententias hominum.

¶*Didacus Niqueſa & Alphonſus Hoieda primi ad Indicam continentem ſubigendam mittuntur. Monachi quod ſuaſerant diſſuadere coguntur & Indorum ſeruitutem damnare. Ea tandẽ Bulla põtificia & Cæſareo edicto abrogatur. Reclamant diuites Hiſpani. Monachi irritatos malis exẽplis Barbarorũ animos, fruſtra verbis mulcere conãtur.*

CAP. XVIII.

DVo iſti Gubernatores,anno M.D.IX. è Calicio portu ſoluentes, proſpero curſu Hiſpaniolã tenuere. Ibi Hoieda cõparatis ſua impẽſa quatuor nauib⁹ & amplius cccc.militib. ſcriptis, è Dominicæ portu ſoluit:prius tamẽ negotiũ dat Martino Anciſo

baccalaureo (qui regio mandatu ſummus Iuridicialis Prætor ampliſsimæ illi prouinciæ impoſitus erat) vt cũ reliquis militibus, equis, tormentis,& omni genere commeatus, quamociſsimè poſſet in ſubſidium veniret. Cùm ad Carthaginem appuliſſet, in terram egreſſus, Regium edictum publicè Indis per interpretem enunciat, orans vt pacificè viuere & Chriſtianorum amicitiam colere vellent, & abiectis nefandis ſuis moribus Chriſti fidem ſuſciperent. Id ſi facerent, Regem Caſtellę illis clementer vſurum & pro amicis cariſsimis habiturum ſpondebat.

Indi Hiſpanorum amicitiam repudiant

INDI paucis verbis reſpondent: Caſtellæ regis amicitia ſibi nihil eſſe opus. Itaque reuerterentur Hiſpani vnde venerant. quippe ſe quidem in ſuis finibus bonos & manſuetos aduenas ferre poſſe: ſed cum iis qui nihil niſi malè agere ſciant, nec inferendis iniuriis vnquam ſatientur, nullum ſibi eſſe commercium.

Duri concionatores Euãg.

Hoc tam abſciſſo reſponſo accepto, Gubernator milites omnes in litus exponit: illi omnem eam oram peruagati, quotquot Indos reperiunt obtruncant.

CETERVM promulgato per omnes eas prouincias Regio illo Edicto, ne cuiquam ignotum eſſet, omnes omiſſa & ſepoſita Euangelij prædicatione, capiendis Indis quos minus obedientes deprehendiſſent, & mancipiis contrahendis intendere: ac quamquam ea lex ſolos Caribas, humanis veſcentes carnibus, conſtringeret, promiſcuè tamen in aliis Indiæ partibus, vbi feralibus illis moribus locus non

erat,

erat, Hiſpani Indis ad metalla effodienda, ſeruiles operas & vſuum neceſſaria omnia pro mancipiis abutebantur. Inde gliſcere barbaris ſeruitus, & ea vſque eò progreſſa eſt, vt niſi monachi aliquot obſtitiſſent, qui zelo ſtudióque charitatis incenſi infelicisſimæ gentis libertatem procurarunt, breui genus omne Indorum interiturum fuerit.

Monachi vulnus ab ſe illatum ſanare conātur, ſed ſerò.

MONACHI illi Dominicani erant, qui quum in noua Hiſpania commorantes, quàm acerbis & indignis modis Indi ab Hiſpanis aſsiduè haberentur, palàm ipſi cernerent, & tantas eorum iniurias tum pro concione tum priuatim vbique reprehenderent, monentes, venire aliquando ipſis in mentem debere, tantæ immanitatis, quantam erga Indos exercerent, reddendam Deo eſſe rationem. Itaque imponerent modum ſæuitiæ, & Indos deinceps mitius tractarent, quo vidilicet illi Euangelij iugo libentius ſe ſubmitterent. Hæc (inquam) & talia quum monachi Hiſpanis ſubiicerent, parum proficiebant, vltro irridentibus illis dicentibúſque, quum nihilo ſegnius in conſueto perſeuerarent, Barbaros iſtos eſſe indignos Chriſtianiſmo canes. Ita verba & monita odium non fructum pariebant.

QVARE coniuncti iſti Patres, quum eorum ſcelerum plenam & authenticam inquiſitionem egiſſent, eam Romam ad Pontificē mittunt per F. Rodericum Minaiam Dominicanum, eíque negotium dant vt oxpoſito Indicę ſeruitutis præpoſtero & pudendo abuſu, quæque inde damna conſequuta eſſent, Bullam

à Papa edi procuraret, qua Indi priſtinæ libertati reſtituerentur. Apoſtolicam ſedem tum regebat Papa Paulus III. Is cauſa & iniuriis Indorum auditis, veráque iis de rebus inquiſitione comperta, Bullam conceſſit qua Indos ſuæ libertati reddi iuberet. Eam ſecum in Hiſpaniam Rodericus referens, cum aliis monachis Regiæ maieſtati earum rerum initium, ordinem, finem, vt geſtæ erant, exponit: docens, Indorum peccata ab ignorantia expreſſa & pura, non à malitia proficiſci: illos quidem creatos eſſe à Deo homines, non beſtias: liberos, non ſeruos: & ad fidē Chriſtianam adduci debere bonis exemplis, non ſæuitia aut tyrannide. Itaque cogitaret regia maieſtas, prouincias illas ſub imperio & pedibus ſuis ſubiectas eſſe: ac proinde pium fore prouidere, ne intolerandis malis atq; iniuriis quas paterentur ab Hiſpanis, breui ad vaſtitatem & ſolitudinem redigerentur. Quippe nullum pudorē eſſe Hiſpanis, miſeros illos homines ſub oneribus gemere & exſpirare cogere, terram è fodinis aſſiduè egerere, aliiſque ſeruilibus & parū honeſtis operibus illaborare: adeò vt multi eorum, tędium & miſerias fugientes, dilapſi in ſiluas ſibimet ipſi gulam deſperati frangerent.

Indorum ſeruitus abrogatur

CAESAR, ea relatione audita, doctorem Figueroam in Indiam mittit, eíque mandat vt ex monachis & præfectis ſedulò verum inquirat. Ille abit, mandata exſequitur, quæ cognouerit refert. Cæſar extemplo, nullo prętereа adhibito conſilio, Indos liberos eſſe iubet, grauiſſimis pœnis in eos conſtitutis qui illis deinceps pro ſeruis vterentur. Lex profectò

ſanctiſsima, & illuſtriſsima, ab optimo Imperatore & clementiſſimo profecta.

Anno M.D.XLIIII. quum in Hiſpaniola eſſem, licentiatus Ceratus pro præſide in Inſulam venit, Edictum illud Cæſareum afferẽs: ídq; mox per omnes indiæ Inſulas & prouincias, magno indigenarum ſolatio gaudióq; & ſummo Hiſpanorũ dolore, promulgatum eſt. Nec difficulter in Hiſpaniola, Cuba, Iamaica, San-Ioannis inſula, & in vniuerſum omni illa ora quæ vulgò à nauticis Terra firma dicitur à Nomine-dei vſque ad Parienſem ſinum edictum illud obtinuit. Sed in Mexico haud perinde acceptũ eſt, ditiſsimis quibuſdam viris, quorũ omnes propè fortunæ in mancipiis ſitæ erant, ei legi parére abnuentibus. Quippe contrà aſſerebant, Indos à Ferdinando rege publicè ſeruituti addictos fuiſſe, ídq; poſtea à Cæſare confirmatum, & illis quintæ vectigal pẽſum eſſe: proinde ſi vellet Cæſarea maieſtas Indos libertati reſtituere, eadẽ opera ſibi nũmos redderet, quos in id merciũ genus erogaſſent. Hęc & ſimilia omnes vulgò querebantur, exſecrãtes monachos damni illius ſui autores.

Ea in re tum Antonij Mendozzæ proregis ſingularis prudentia apparuit: qua niſi opportunè vſus eſſet, res haud ſatis feliciter caſuræ videbantur. quippe ſe quoq; ei legi aduerſari & ipſis aſſentari ingenti ſolertia ſimulans, de ea abroganda ſcribere & ſupplicare eos Cæſari iubet: vero tamen eum officio functum exitus demonſtrauit. Neque enim Cæſar aut ſententiam mutare, aut eorum voluntati obſequi voluit, ſed debere eos dicto ſuo audien- Mẽdozza ſolerti cõſilio Hiſpanorum auaritiam eludit.

tes eſſe reſcripſit. Itaque Prorex, Mexicanæ ciuitatis primoribus conuocatis, nouũm Cæſaris edictum exhibet, ſed vbi locupletes dominos duriores, neque ſeruos manumittere velle animaduertit, ne turba inde aut tumultus oriretur, legis rigorem prudentia temperauit, eámque omnes tali forma acceperunt: nimirũ vt quicunque ſeruos haberent, quotannis pro rata portione, viginti ex omni numero manumitterent. Qua ex re factum eſt vt omnes Indi breui in libertatem vendicarentur. Equidẽ ſi Blaſcus Nunez Vela, quum Regiis illis mandatis inſtructus, Peruanam prouinciam Prorex iniit, ad eum modũ ſeſe agitaſſet, nec quẽ vitę exitum nactus eſt, habuiſſet, nec, quot poſtea exponerentur, inde eueniſſent mala.

Monachi Barbaros allicere ad fidẽ prædicatione conantur, ſed fruſtra, iam malis Hiſpanorum exemplis exaſperatos.

RESTITVTIS in libertatem Indis, monachi ſupplicant Cæſari, & poteſtatem illò cõmeandi fieri ſibi poſtulant: vt quando Indicam linguã didiciſſent, eas gentes benignitate alliciendo, prædicationibus & concionibus conuerterent: ſibi enim quidem ſatis eſſe animi, vt iuuante gratia Spiritus ſancti eos ad fidem adducerent. Id cõceſſum illis: quinetiam tum vetuit Cæſar vllas deinceps prouincias vi & armis ſubigi: ſed bonis potius operibus ad Chriſtianiſmum allici. Cum ea autoritate & mandatis octo monachi in Indiam profecti, ad Floridam appellunt: quatuor ex iis in terram egreſſi concionari cœpere. Indi iam antè ab Hiſpanis malè habiti, monachos fuſtibus excipiunt, & interfectos pro ſuo more comedunt. Duo alij ad fineis Gattimalæ pro-

fecti

uinciæ appulſi, ad prædicandum exſcenderant: ſed idem iſtos, qui & priores illos, exitus habuit. His experimentis deterriti ceteri, inceptum illud commodiori tempori reſeruarunt. Verùm equidem ſi iam inde ab initio pro turpitudine ac flagitio conciliandis eorum animis adhibita eſſet benignitas, nõ dubito quin proſperè ceſſura fuerint omnia, quippe fœdas illas & atroces iniurias, veluti exempla ad malè agendum non habuiſſent.

¶ *Hoieda & Niqueſa Gubernatores ferro & flamma in Indos continentis incolas ſæuiunt. Hoieda vulneratur, & fame è prouincia eiectus, ex vulnere in Hiſpaniola moritur.*

CAPVT XIX.

DVM circa nouam Carthaginem moratur Hoieda cum Indis bellũ gerẽs, ecce Niqueſa ſuperuenit liburnicæ vnius, ſeptem carauellarũ, & duorum phaſelorum claſſe inſtructus, & cùm amplius ſeptingentis militibus prouinciam ſuam petens. Is ſocium ſuum Hoiedam infauſto quodam caſu ictum & afflictum reperit. Ille paulo antè à Carthagine XII. millia in mediterranea progreſſus, ingentis prædæ ſpe & cupidine illectus, genti cuidam infeſtá arma intulerat, quum Indis credidiſſet affirmantibus eo loco magnam vim auri reperturum. Sed ex ea expeditione nihil præter vulnera &

detrimentum ingens retulit. Eius enim populi Cacicus, haud dubius aduentare Hiſpanos, Indorum multitudine excita, paratus in armis hoſtium aduentum exſpectabat. Qui vt apparuere, tanta in eos vi irruerunt Barbari, vt Hoieda fugam capeſſere, amiſſis ſeptuaginta quinque militibus, & ad mare regredi coactus ſit.

His auditis qui ſuperuenerant, conſilium ineunt, & iunctis viribus in eius gentis fineis impetum facere ac ſuorum cædem vlciſci ſtatuunt. Itaque ſub veſperam maxima militum pars ſilentio è caſtris profecti, modico ac ſuſpenſo gradu medio itinere confecto, ſub auroram Indos ſecuros & ſomno torpidos opprimunt. Illi excitati vulneribus & ad nec opinatum tumultum pauentes, inſuper etiam mapalium incendio perterriti, præcipiti fuga velut cæci euadunt: ſed obſeptis à milite itineribus incidentes in armatos cæduntur alij, alij incendio perire quàm Hiſpanorum manibus præoptantes, in igneis ſemetipſi præcipitant. Erant ei populo centum fermè caſæ contextæ arundinibus & foliis palmarum contectæ. Omnes ferro flammáque abſumpti ſunt, præter paucos, quos dubiæ adhuc lucis obſcuro, fuga diſcrimini eripuit. Sex modò capti ſunt & Hoiedæ in ſeruitutem traditi: victores, quum frigefactis cineribus aurum quærentes perpauxillum inueniſſent, eluſa auaritia nec præda pro ſpe inuenta, malè alacres Carthaginem regreſſi ſunt.

Inde ſoluens Niqueſa, & directo in Occidentem

cidentem curſu oram præterlegens, Prouinciam ſuam quærere inſtitit. Hoieda quoque & ipſe præter oram nouæ Carthaginis vectus, ducenta ferè millia à Carthagine ſinum Vrabenſem ingreditur, & ibi equis, machinis, omníque commeatu in litus expoſito, ædificia moliri & crebris excurſionibus eas gẽtes infeſtare cœpit. Indi ſatis gnari quid Chriſtiani quærerent, rudis auri maſſas & monilia per vias ſpargebant: mox intentis arcubus abditi Hiſpanos, ſimul vt ſeſe ad colligendum aurum demiſerant, venenatis ſagittis figebant.

Barbari Hiſpanorum auaritiam eludunt.

Magnanimi viri exemplum & minimè barbaræ virtutis

DVM eius prouinciæ fineis Hiſpani populantur, Indi cuiuſdam Reguli vxorem fortè inter ceteros captiuos abduxerant. Is Gubernatorem adit, aliquot amicis comitantibus, vxorem ſe redimere velle ſimulans, & dare quidquid ille peteret: ſed vt in eius conſpectum venit, magnificè exorſus, non eum tantùm contumelioſis verbis, ſed re ipſa quoque violat, & ſagitta venenata configit. Milites audito clamore accurrunt & circunfuſi Regulum cum coniuge & ſociis obtruncant. Gubernatoris femur ſaucium, igni (vt fieri cõſueuit) medicatum eſt, & veneno non ſatis valido vtcunque ſanatum.

HISPANI tantam in hoſtibus animi magnitudinem demirantes & ab illis dum animosè libertatẽ ſuam defenderent, multos iam ex ſuis interfectos: alios ex intemperie cæli vulgatis morbis quotidie interire, ac Guber-

natore conqueri incipiunt: Se videlicet ab eo in eum locum deductos, vbi propter impeditos ſaltus & denſiſſimas ſiluas nequicquam arma & vires experirentur.

Per eos fortè dies ex Hiſpaniola nauis viris & commeatu onuſta eò appellens, recreandis omnibus plurimùm profuit: nec propterea tamen fremitus militum & ſeditioſi clamores leniebantur. Quinetiam quum vehementius quàm antea ardeſcerent, Gubernator circumiens omnium vicem conſolabatur, bono animo eos eſſe iubens: breui Anciſum baccalaureum ex Hiſpaniola cum ſubſidiis & commeatu adfuturum. Sed verba fruſtrà erant, & ſurdis hæc canebantur, metuentibus videlicet ne tãdem Indos paſcerent. Itaque maxima eorum pars phaſelis inde fugere clanculum moliebantur.

His auditis Gubernator, tum vt ſeditioni obuiam iret, tum ne irrito incepto ditiſſimam prouinciam relinquere cógeretur, nauem quæ venerat conſcendens, lagatum in ſui vicem Franciſcum Pizarrum reliquit: pollicitus breui ſe ex Hiſpaniola cum commeatu & recentium militum ſupplemento reuerſurum: ac niſi quinquageſimum intra diem rediiſſet, poteſtatem ſociis faciens, vt quomodocunque viſũ eſſet, rebus ſuis conſulerent. Is fuit [2] Pizarrus, qui poſtea cum Didaco Almagro ampliſſimum ditiſſimúmque regnum Peruanum reperit & ſubegit. [3] Hoieda multis conflictatus laboribus vix tandem Hiſpaniolam tenuit, vulnere nuper accepto admodũ graui: vnde

paucos

paucos intra dies ſummo cum dolore moritur.

1 De *venenatis Indorum ſagittis: & remedio vulnerum, vide ſuprà hoc libro cap.3.pag.14.*

2 Hic *fuit Pizarrus, qui poſtea Carolo* V. *imperium noui eius orbis Peruanis prouincijs ampliauit, Attabaliba Rege capto & interemto: mox Marchionis titulo auctus & conſortis impatiens, Didacum Almagrum, quicum fortunarum & periculorũ ſocietas ei erat, Ferdinandi Pizarri fratris ſui opera, de medio ſuſtulit: ac viciſſim ipſe ab Almagri filio, Ioannis Radæ & aliorum coniuratorum opera, Limæ domi ſuæ interfectus eſt, Anno* M. D. XLI. *De eo fuſius lib.3.*

3 Hoieda *iſte, poſtquam in Hiſpaniolam peruenit, ſeu dolore vulneris retẽtus, ſeu deficientibus ad reditum neceſſarijs: tandem, abiecta & prouinciæ & vitæ ſpe, Franciſcanorum ordinem ſubijſſe (velut vltimum deſperatorum perfugium) & in eo cultu mortuus, fertur.*

¶ *Franciſcus Pizarrus Hoiedæ legatus, è continenti Indiæ cum ſuis fame expellitur. Ab Anciſo Prætore reuerti cogitur. Anciſus, victoria aduerſum Indos potitus, coloniam condit. Valboa, tractis in partes Hiſpanis aliquot, ab Anciſo ſecedit.*

CAP. XX.

IAm duo præterierant menſes, nec redibat Hoieda. Itaque Pizarrus, ſubigente fame, cum LXX. Hiſpanis (qui ex trecentis reliqui erãt) duobus inde nauigiis ſoluit. Sed quum circa eius oræ littora erraret, ſicunde alimenta expedire poſ- Hiſpani fame ex Indiæ cõtinẽti expelluntur.

ſet,mox repetendæ Hiſpaniolæ propoſito, ingruente procelloſo ventorum turbine, è duobus phaſelis alter, cum omnibus qui in eo erant,id eſt, dimidia ſociorum parte, hauſtus aquis periit. Nonnulli ab inuſitatæ magnitudinis piſce eius gubernaculum frangi & excuti viderunt.

Fortis, inſula. INDE Pizarrus in Inſulam Fortem eiectus eſt, in cuius litus quum aquatum egredi vellet, etſi pacis amicitiæque ſigna ederet, ab Inſulanis prohibitus eſt. Itaque deſperabundus,quum ſuper omnia ſæua atque aſpera, cælo ac terra infeſtis, fatigatos etiam ſitis exureret, litus aliquod tutum quò exſcenderet quærebat.

SED iam mitiore & mutata in melius fortuna,ecce in baccalaureum Anciſum incidunt, qui liburnicam vnam & phaſelum viris commeatúque onuſta Hoiedæ ſubſidium ducebat. Pizarrus eo occurſu mirificè lætus, ei primùm ſuos caſus,deinde vt quò ire vellent permiſiſſet Gubernator, exponit. Anciſus primò non credere, iſtos ob maleficium profugiſſe ab Hoieda ſuſpicans:mox vt ea vera eſſe comperit, ingemuit, & illos ponè ſubſequi iuſsit. Pizarrus ad hæc ſupplex orare vt has infelicis exercitus reliquias afflictas & ægras in Hiſpaniolam perduci à ſe ſineret. Quod quum Anciſus abnueret, tum infirmi milites idem precari, & L. auri libras offerre : quas haud grauatè accepiſſet, ni crimini id ſibi verti metueret. Ergo gratias agens munus repulit: ipſos

ipſos vtique cõſolatus, breui rediturás illis vires & priſtinam valetudinem, noui ſui cõmeatus ope: quum non aliunde morbos contraxiſſent quàm ex miſeriis & fame. Ita haud procul Carthagine naueis applicans, in Comagræ litus ad aquandum egreditur.

Indi quum nec Niqueſæ nec Hoiedæ eas naues eſſe agnoſcerent, aquari Hiſpanos, ceteráque inde ſumere quæ neceſſaria eſſent, multum mirantibus omnibus, permittunt. Mox inde ſoluens Anciſus in Vrabam venit, vbi quum in eundem locum appuliſſet, in quem antè Hoieda exſcenderat, Naucleri imperitia, nauis prætoria ſcopulo illiſa eſt, & ea mox aquis hauſta, equi cæteráque animalia periere: milites ipſi ægrè, nulla propè re præter vitam incolumi, euaſerunt, quam & ipſam ne breui fame amitterent, omnes metuebant.

Hoc nimirũ neſciebant Indi, Ex vno noſce omnes.

Ipse Anciſus, naue amiſſa & hauſtis commeatibus, quum iam milites herbis & agreſtibus pomis, quæ in maritima ora reperiebant, veſcentes cerneret, in mediterranea progredi ſtatuit, ſatius fortiter pugnando occumbere dictitans quàm turpiter fame tabeſcentes mortem expectare. Itaque cum centum Hiſpanis profectus eſt: ſed vix quatuor millia paſſ. progreſſi erant, quum occurrens ſagittatorum agmen Hiſpanos audacter inuadere & ſagittis configere incipit. Itaque illi ſubacti terga vertere, & terram ipſam & gentem, tam lethales ſagittas mittentẽ exſecrãtes,

trepida fuga litus repetuut.

Mox quum nulla inde alimenta expediri poſſe Anciſus videret, cognouiſſétque è captiuis ex aduerſo, non procul ſinu, campeſtrem eſſe planiciem, frugibus, fructibus aliiſque vitæ ſubſidiis abundantem, cum centum Hiſpanis & duobus phaſelis in aduerſam ſinus partem traiecit. Indi primò aliquandiu nouam gentem & eorum conſilij euentum quieti ſpectabant. Mox verò vt apparuit illos ibi ſedibus locum legere & ædificia moliri, ad eos arcendos arma capiunt. Altera parte quoque Baccalaureus aciem inſtruit, nílque barbarorũ audaciam & ſagittas metuens, impreſſionem facit, nuncupato prius voto, ſe ſacram ædem è Cacici domo facturum. Manus conſerunt, fit atrox pugna, vtriſque fortiter dimicantibus: tãdem Indi, quum hoſtium vim ſuſtinere non poſſent, in fugam vertuntur. Ea res Hiſpanis iam fame cæcis robur & audaciam accendit: fuſos hoſtes perſequuntur & omnia cædibus complent.

Egregium votum ſc. quaſi Deus præda & manubiis delectetur.

Hispani ea victoria potiti, eius gentis pagos inuadunt: vbi panis, fructuum, radicum aliarúmque rerum copiam nacti, barbarcis cibariis corpora ſtrenuè reficiunt. Poſt hæc vicini fluminis ripam ſequentes, in arundineto lodices, ſtragulas, fictilia & lignea vaſa & amplius duo mille & quingenta pondo auri laborati reperiunt, quod Comaccus, eius populi Regulus, ne in manus Chriſtianorum veniret, abdiderat. Neque profectò ab illis reper-

Auaritia ſagax.

repertũ eſſet, niſi vbi lateret Indos tormentis fateri & prodere coëgiſſent. Baccalaureus multas de victoria Deo gratias agens, locum Antiquam Darienis appellat: mirificè quoque lætis militibus ob tantam auri copiam repertam, quippe ſine eo malè alacres & parum expleta cupidine reuertebantur. Antiqua Darienis colonia.

INTEREA Baccalaureus miſſis phaſelis Hiſpanos, quos in aduerſa ſinus parte reliquerat, arceſſit. qui vt venerant, breui in factiones diſceſſere: quum videretur Baccalaureus in diuidendo auro & ſpoliis partium magis & priuati emolumenti curam agere quàm Iudicem deceret. Itaque Vaſcus Nunez Valboa, procax homo & ſeditioſus, cum factionis ſuæ popularibus ſeceſſit in partes, ac ſe Hoiedæ iuriſdictioni non vltra ſubiici dictitans, licere omnibus Præfectis eſſe contendebat: nec ſe Baccalaureo pariturum, qui in iure dicendo priuato magis quæſtui quàm communi omnium vtilitati conſuleret, nihílque præter litterati nomen haberet, reipſa vulpem aſtutiſſimam referens. Factiones inter Hiſpanos etiã in mediis calamitatibus.

DVM Anciſus & Valboa ita inter ſe altercando & iurgiis tempus terunt, ex Hiſpaniola ſoluit Rodericus Colmenares, duabus carauellis nouum hominum ſupplementum & commeatus ſubuehens, Hoiedæ militibus auxilium, quos in ſummis rerum omnium anguſtiis verſari acceperat. Inde continentis oram tenuit ad prouinciam Carthaginis, & aquæ penuria laborans, ad fluminis oſtium applicuit. Simul quinquaginta milites, qui nauticis

aquantibus præſidio eſſent, in litus exponit. Illi egreſſi in terram, vt ſi in tuto & pacato eſſent, veluti per iuuenilem laſciuiam ſaltare alacres & vitulari cœperunt. Sed Indi, qui carauellas fluminis oſtium ſubeuntes conſpexerant, frequentes cum arcubus & ſagittis, ſubire ſiluas, atque inde in Hiſpanos in litore ſecuros ac ſolutos de improuiſo impetum facere, tanta ac tam feſtinata vi, vt ne vni quidem ad euadendum quidquam ſpatij relinquerent. Eodem veſtigio ſcaphas confringunt, ferociter etiam aliis qui in carauellis erant minantes, procul ſignificant, quantòpere illis potiri cuperent.

Indi Hiſpanis formidabiles.

COLMENARES Indos adeo acres bellatores expertus, ſitim aliquandiu pati quàm Barbarorum manibus interire præoptans, ſublatis ancoris, inde in Vrabam properè vela dat. Ibi, repertis tantùm quibuſdam coloniæ ab Hoieda poſitæ veſtigiis, multum obſtupefactus, ac ne omnes à barbaris laniati eſſent metuens: tandem ad naueis regreſſus, ſub noctem, vt ſi fortè aliò migraſſent, ſuum ipſis aduentum ſignificaret, tormentum vnum diſplodi iubet. Quo ſigno edito Hiſpani, qui in Antiqua erant, præfectum ſuum adeſſe rati, crebris & ipſi extemplo ignibus excitatis in montium & collium ſpeculis, ſe non procul abeſſe admonent.

ORTA luce Colmenares, quà fumum euolutum conſpexit, eò flectens ad Antiquam appellit. Tum inter eos ingenti lætitia conſalutatio facta, & mutuò alij alios amplexantur, diuerſis

diuerſis vtrinque cupidinibus, illi ciborum deſiderio, hi auri fame ardentes: & (ſicuti dictum eſt) Indi maximam colonorum partem trucidauerant: ceteri petere ab indigenis cibaria, aut procul quæritando victum expedire non audebant, tantus ſagittarum timor inceſſerat. Itaque tegminibus laceris, ſeminudi, ſtrictis arborum frondibus, agreſtibus pomis, & herbarum radicibus, aliiſque ſimilibus, ægrè inopiam ſuſtentabant.

1 *Vouerat Anciſus Virginis ſimulacro, quod ſub nomine B. Mariæ Antiquæ Hiſpali ſacratum eſt, non tãtùm aurea argenteáque dona è manubiis: ſed ſe ædem quoque illi ſacram è Cacici domo, & Coloniam mox eo loco extruẽdam ipſius nomine inſignem facturum. Ergo voti damnatus, impoſitam ripæ fluminis coloniam (quod Darien vocant) Antiquam Darienis nuncupat. Ea, cùm Anciſi auſpiciis Hiſpanis colonis frequentari cœpiſſet, paulò pòſt peſtifero paludum halitu & inſalubrium aquarum potu infamis, ab incolis deſerta eſt.*

2 *Hic poſtea Mare Auſtrale (vulgò Mare del-Sur) primus reperit: móxque eius oræ Præfectus deſignatus, à Petro Aria, ſocero ſuo, ſeditionis reus peractus, & capitali ſupplicio affectus eſt. Vide infrà hoc libro, cap. 24.*

¶ Didacus Niqueſa in Veraguam prouinciam ſuam tendens aberrat à curſu, & naufragium facit. Reue-ctus ad ſuos Veraguam, vt infauſtam, relinquit.

CAP. XXI.

Niqueſæ errores.

PRIVSQVAM enarrandis iſtorum Hiſpanorum diſcordiis finem faciam, Didaci Niqueſæ errores & caſus exponere hîc me neceſſe eſt. Is quum Carthaginis ora ſoluens in prouinciam ſuam tẽderet, carauella vna & duabus biremibus præuectus ceteras naueis ponè ſubſequi iuſſit. Sed dũ nauigat, noctu coorta tempeſtas biremes diſiectas à carauella abripuit. Luce orta quum biremes in vnum coiiſſent, nec carauella in conſpectu eſſet, & ignota regio, quò aut quà irent, incertum faceret: tandem retrò proras vertere rectores ſtatuunt. Ita terræ applicant naueis, & oram præterlegentes vſque ad os Ciagri fluminis, ceteram ibi claſſem & ſocios reperiunt. Vbi quum nihil certi de claſſis Præfecto cognouiſſent, eum tandem ſe inuenturos rati, omnes inde abeũt. Centum millia emenſi, quum vlterius progredi non placeret, iaciunt ancoras, & explorandi aditus gratia & quà commodè terra prehendi poſſet, ſcapham ad litus & octo nauticos mittunt. Sed quum fortè cõmotum mare eſſet, & nautæ remis pertinacius euerberantes vndas ſuperare contenderent, obruta gurgite ſcapha cum ſeptem nautis demergitur. Octauus flu-

ctibus

ctibus ſeſe ſtrenuè euoluens, nando ad terram euaſit. Nauium magiſtri, ſcapha in omnium oculis amiſſa, dum omnis pelagi furor caderet, exſpectant: mox ſequenti die, æſtu poſito, phaſelis & biremibus, equos, machinas, & commeatum omnem, in litus expoſuere.

INDE Lupo "Olando, dum Niqueſa rediret, ſummam imperij deferũt. Is quò omnem ſociis ſpem fugæ tolleret, naueis fluctuantes temerè ad litus ferri atque allidi ſinit: mox nimis feſtinati conſilij errore animaduerſo, è fractarum nauium tabulis carauellam vnam, ad ſubitos & neceſſarios vſus fabricari iubet. Inde caſas moliri, Maizium ſeminare, & aliquot eius oræ loca peruagari cœperunt: ſed omnes fermè pagos incolarum fuga deſertos reperiebant. Quippe Indi formidine in montes refugerant: & eæ profectò gentes, quum id ſibi minus conducere arbitrentur, elici ad certamen nequeunt, neque cum noſtris hominibus manum conſerere curant: nuda videlicet ac ſterili terra ſatis pro ipſis aduerſus aduenas pugnãte, quibus nihil præter famem relinquunt.

"Olanum alij vocãt.

Indi famẽ quàm ſe aduerſus Hiſpanos pugnare malunt.

DVM hæc Olandus agitat, ecce tres nautæ ſcapha eò appellunt, qui ab Niqueſa præfecto aufugerant. Illi de Niqueſa interrogati renunciant, illum, carauella amiſſa, in Zorobarenſem quãdam inſulam eiectum, & iam tertium menſem per montes ſiluoſos, & ſolitudines auias ſine vllo humani cultus veſtigio, errantem, victu infelici, ſilueſtribus pomis, & vulſis herbarum radicibus vitam trahere. Olandus

extemplo biremem ad eum aduehendum mittit: ea vbi Inſulam attigit,nauim conſcendit Niqueſa cum paucis illis qui ſupererant militibus,& ad exercitum ſuum venit. Ibi plurimùm de Olando conqueſtus, proditionis eum inſimulans, quòd neglecta præfecti ſui ſalute & omiſſa eius veſtigandi cura, naues litori illiſiſſet, vt ſummum eius prouinciæ imperium inuaderet: mox ſe ex illis ſedibus excedere velle militibus denunciat. Illi haud procul abeſſe maturitatem frugum quas ſeuerant monentes, paululum ſpatij ad metendum orabant: ſed ipſe frugum iacturam quàm vitæ facere malle reſpondit, neque diutius tam infelici terra conſidere velle.

Niqueſa quum in Veragua pro theſauro carbones reperiſſet, inde excedit.

PLACET nonnullis ita loquutum Niqueſam vt Olandi gloriam minueret: verùm opinor eiuſcemodi ſcriptores, ſi eam prouinciam perambulaſſent, vt à Niqueſa & aliis multis, & à meipſo quoque, peragrata eſt, nunquam fuiſſe ſcripturos eam editam à Præfecto vocem, velle ſe inde excedere, vt alterius gloriæ officeret. Sed ne ſi velim nunc plenam horridæ illius & aſperrimæ prouinciæ deſcriptionem edere, longius ab inſtituto abſtrahar, eam commodiori loco reſeruo. Quippe id mihi propoſitum, breuem hanc meam Hiſtoriam quàm accommodatè fieri poterit, pro exiguo ingenij mei modulo contexere, quò facilius res maximè memorabiles viſas à me, aut quomodocumque cognitas, quæ illis in terris accidére, ordine exſequar: tum peregrinationis meæ caſus & errores exponam, quæ mihi

Lib. 2. ca. 10. & ſeq.

mihi quatuordecim annorum ſpatio per infrà ſcriptas prouincias exacta eſt. Primùm enim in Inſulam Vnionum appulſus, mox Parienſis ſinus tum orientalem tum occidentalem partem perluſtraui. Inde Inſulis Margarita, S. Ioannis, Hiſpaniola & Cuba peragratis, in continentem regreſſus, ad prouinciam Carthaginis applicui: & oram ſinus Vrabēſis præteruectus, in Achlam: vnde Auſtrali mari traiecto Panamam (quæ prouincia ab Hiſpanis Caſtella aurea dicitur) & ex Nomine-dei Veraguam & nouam Carthaginem, Coſtamriccam, Caput-Fondurenſe, Vallem Olanchiam, prouinciam Cuattimalam, & Nicaraguam adij. Pòſt denuo in Panamam transgreſſus, regnum Peruanum ad extremum obij, alíaſque præterea Inſulas, vt quouis loco planum faciam.

Summa Indicę peregrinationis, à Benzone confectæ.

De eius nominis ratione, vide huius lib. cap. 23.

¶ *Niqueſa Veragua relicta, Nominis dei coloniæ fundamenta ponit. A Darienenſibus colonis, ad componendas rixas arceſsitur. Mox ob inconſultè iactas voces probroſè expellitur ab Anciſo & Valboa, factionum ducibus. Mors eius.*

CAPVT XXII.

POSTQVAM Niqueſæ ſententia ſtetit Veragua excedere, tanta militum & nautarum multitudine, quantam carauella noua & duæ biremes capere poterant, conſcendere iuſſa,

ceteros fortunæ arbitrio permiſit, fide tamen illis data, ſe ſimulac idoneum coloniæ cōdendæ locū nactus eſſet, ilico ad eos arceſſendos miſſurum. Sed poſtea rebus illi vndique improſperè cadentibus, id præſtare non potuit.

Portus Bellus.

INDE ſoluens, portum tenuit, cui Bello, id eſt Pulchro, nomen eſt, ſic antè ab Almirāte Columbo nuncupatum, quòd amœno & opportuno ſitu pulcherrimæ condendæ vrbi ſedem præbeat: ſed Indi Niqueſam eò appulſum, maxima militum parte amiſſa, regredi ad naues coëgerunt. Itaque ad promontorium Marmoris prouectus, feliciorem ſibi rerum curſum quàm antea promittens, In nomine Dei (inquit ſuis) egrediamur in terram. Inde nomen poſtea loco manſit: ipſe quò ſe aduerſus Indos infeſtantes defenderet, propugnaculum è ligno raptim exſtruit.

Nominis Dei coloniæ origo.

INTEREA dum Niqueſa, circa ea loca variis ærumnis moleſtiiſque conflictatur, inter Hiſpanos Darienis colonos diſcordiæ ſtudiis accenſæ in dies magis ac magis creſcere, aliis ad Valboam, aliis ad Baccalaureum Anciſum imperium trahentibus. Alphonſi Hoiedæ milites omnia ita agitari miſceríque ægrè ferentes, priuſquam res ad vltimū diſcriminis certaminibus veniret, mittere in Veraguam ad arceſſendum Niqueſam ſtatuunt, qui imperio ſuſcepto, donec à Rege alius præficeretur, ſimultates Hiſpanorum & ſeditiones finiret. Itaque, quamquam ne id quidem niſi ægrè obtineri potuerit, intercedentibus aduerſariis neque aſſentiri volentibus, honeſtorum tamē

Niqueſa finiendis Darienēſ. colonorū ſimultatibus arceſſitur.

aliquot

aliquot virorum pacíſque ac quietis publicæ amantium interuentu effectum, miſsúſque ad Niqueſam arceſſendum Colmenares.

Is duobus phaſelis oram pręterlegens, eum tandem debilem, ſqualidum, ſeminudum & victus egentē ad Nomen-dei reperit. Niqueſa, qui quiduis ſibi potius euenturum quàm illud auxilium ſperaſſet, magnam vim lachrymarum profundens Colmenarem amplectitur, & tāti beneficij ingentes gratias agit: mox infelicem hactenus ſuam ſortem miſeratus, mala & ærumnas quîs conflictatus erat, expoſuit. Colmenares viciſſim ſui ad eum itineris cauſam & quibus moti Antiquenſes eum accirent, aperit: deinde ſpe eum ſolatur & bono animo eſſe iubet: quippe ditiſſimam eſſe prouinciam in quam vocaretur, ibíque eum ſuperioris temporis damna & incommoda futuri prouentu facillimè ſarturum.

ITAQVE Niqueſa cum ſeptuaginta quinque Hiſpanis, quos ex omni exercitu reliquos habebat, nauim conſcendit: & dum nauigant, multa vana de Baccalaureo, de Valboa aliiſque multis ſtolidè iacere cœpit, haud dubiè præ ſe ferens, ſimulac prouinciam attigiſſet, animaduerſurum in eos, alióſque abdicaturum dignitatibus, alios auro & pecuniis multaturum. quippe id habere ipſis non licere ſine ſuo vel Hoiedæ permiſſu, qui à Rege Gubernatorum titulum atque in vtramque prouinciam imperium accepiſſent. Multa præterea alia inconſultè effudit, quæ plurium auditu excepta, exitium ipſi attulere. Nam vt in Antiquam

Temerè iactæ voces Niqueſę exitium afferunt.

appulerãt, ſubitò egreſſi in terram aliquot Hiſpani ad Conſilium ciuitatis verba & minaces Niqueſæ in eos voces referunt. Inde maxima fermè omniũ aduerſus eũ indignatio coorta. itaque vix naui egreſſum, certatim minas probráque ingerentes pręcipitem Antiqua expellunt, & inhumaniſſimè cum ſuis LXXV. Hiſpanis, ſoluere cogunt. Ipſe multũ mœrens abiit, & eam oram prætemauigans quum ad aquandum fortè in littus exſcendiſſet, [1] ab indigenis cæſus cũ omnibus ſociis & comeſtus eſt. Hunc Didacus Niqueſa vitæ & ſuſceptæ in Veraguã expeditionis cum exercitu exitum habuit.

Niqueſæ exitus.

1 NIQVESA *iſte, linguæ & iræ impotens, quam mala exaſperauerãt, Dominicam rectà petere, atque ibi apud Regiæ curiæ Iudices Vaſcum & Anciſum de vi reos agere, in animo habebat. Creditur in itinere merſus fluctibus, cauſam omnẽ & ſua iuſta ſecũ ad piſces tuliſſe. Prodidere alij, quum Veraguam iterum cogitaret, applicuiſſe ad quendam eius oræ fluuium: mox aduerſo flumine inuectũ & in terram egreſſum cum omnibus ſociis, à Barbaris mactatũ eſſe: atq; ex eo caſu inditũ flu mini nomen, quod nõ procul Zorobarenſib. inſulis Fluuium Perditorum, vulgò Rio de los Perdidos, vocãt. Cui opinioni cauſam præbuit, quòd in huius fluuij ripâ hæc verba arbori inſcripta reperta sũt:* HAC, MISERO ERRORE FESSVS, DIDAC. NIQVESA INFELIX TRANSIIT. *In tãta prodentiũ varietate, nihil habeo quod affirmem. Sed vtcunque ea res ſit, iſte, cũ collega ſuo Hoieda, infelici exitu inſigne documẽtum prodidit mortalibus, quantum malum ſit Auaritia.*

Anciſus

Anciſus à Valboa in vincula conijcitur. mox ſolutus in Hiſpaniam concedit. Valboa Auſtrale pelagus detegit. Petrus Arias Gubernator ex Hiſpania in Antiquam mittitur. As auarè & crudeliter habitos Indos aduerſus Hiſpanos odio implacabili inflammat.

CAP XXIII.

POST diſceſſum Niqueſæ, inter Antiquenſes colonos renata ſubitò fœdior priore ſeditio eſt. Valboa ſatis gnarus ſe viribus Baccalaureo ſuperiorem eſſe, veſpera quadam in eius domum irrumpens, hominem corripi iubet, & pecunias eius fiſco addicit, Prætoriam poteſtatem priuato cõſilio ſine auctoritate regia vſurpaſſe inſimulans. Neque Baccalaureus Regij diplomatis & mandati exemplum proferre poterat: quippe amiſſum inter alia quum prætoria eius nauis in ſinu Vrabenſi frangeretur. Valboa verò poſtquam aliquãdiu Baccalaureum in cuſtodia habuerat, tandem emiſit: móxque diſceſſum apparantem, ſummiſſis qui rogarent, oblata ſummi Prætoris iuridici dignitate, retinere conatus eſt. Ille verò remiſſo ſtomachosè beneficio, in Hiſpaniam conceſsit, libellum accuſatorium plenum querelarum in Valboam ſecum ferens: quem quum Indico Senatui obtuliſſet, atrox in Valboam ſententia lata, ſed cuius nulla exſequutio pòſt ſequuta eſt, propter mare Auſtrale ab eo repertum.

Hiſpanorum fœda inter ſe certamina

BACCALAVREVS abierat: Valboa auri cupidine in mediterranea progreſſus, cum aliquot regulis amicitiam contraxit: in iis cum Panchiaco quodam, à quo [1] pelagi Auſtralis notitiam habuit, & ab eodem illo deductus eſt. Eum poſtea, quum baptiſandum curaſſet, Carolum nuncupauit. Is ipſe Cacicus quum Valboæ grandem auri vim dediſſet, ortæque fortè inter Hiſpanos in eo diuidendo rixæ eſſent, libram & lances pugno ita feriit vt omne aurum humi diſpergeret, ſimúlque addidit: Non parum equidem vos miror, Chriſtiani, » quòd de re adeo vili tanta inter vos oriantur » certamina, perinde vt ſi ea res eſui aut potui » eſſet vtilis. Verùm quando vilis metalli tanta » cupido vos tenet, in eum locum vos deducere » volo, vbi auri ſitim abundè expleatis. Secundum hæc dicta, eos ad mare Auſtrale deduxit. Valboa ingentes in ea prouincia opes nactus, Caſtellam auream ex eo nuncupauit, in qua nunc ſita eſt Panama ciuitas.

Barbari Hiſpanorum auaritiam caſtigant.

INDE varia eius prouinciæ loca perambulans, felici ſemper ſucceſſu, ſæpenumero per iuris ſpeciem ſæuitiam aduerſum Indos auri cupidine exercens, magna cum auri & vnionum vi Antiquã Darienis regreſſus eſt: ibíque decretis ſupplicationibus, propter repertum ab eo ingentibus cũ diuitiis Auſtrale pelagus, feſto apparatu & ſollenni pompa à colonis obuiam egreſsis exceptus. Mox naui in Hiſpaniam miſſa & ſcriptis ad Regem literis, rerum à ſe geſtarum ſucceſſum ſimul & præſentem ſtatum expoſuit: Auſtrale iam mare ab ſe apertum:

apertum:proinde ſuppliciter ab ipſius Maieſtate petere eius prouinciæ præfecturam ſibi concedi & mille homines mitti quò facilius eas gentes ſubigere & regere poſſit: ceterùm polliceri ſe breui ingentem vim opum reperturum, vt facilè ex ipſis initiis ac documentis colligi poſſet. In cuius rei ſpecimen vigintiquinque ingentis magnitudinis vniones ad eum mittit, & triginta millia ducatorum, collecti auri quintam Regi debitam, aliáque prȩterea munera: cùm iam antea quoq; magnam pecuniæ vim miſiſſet, ſed nauis qua ea deferebatur, cum hominibus omnibus demerſa perierat.

REX munus,& vectigal quintæ & Valboæ literas, læto animo accepit, ex quibus quum intellexiſſet repertum ab eo Auſtralem Oceanum,ſententiam aduerſus eum latã antiquat, eíque attributa noui maris præfectura, mille Hiſpanos in ſupplementum mittit. Ceterùm Antiquæ Darienis [a] Petrum Ariam Abulenſem præficit: epiſcopum verò deſignat fratrem " Gobatum, ordinis Franciſcanorum, cõcionatorem ſuum. Inter alia verò quæ Præfecto in mandatis dedit, diſertè edixit vt clementer ageret cum Indis,pacémque illis ante arma offerret. Deniq; ex præſcriptis Hoiedæ & Niqueſæ mandatis ageret: ſempérque prædam ac res quæſitas cum ſacerdotibus & monachis participaret, qui ad eas gentes conuertendas commeabant.

"Io.Cabadum vocant alij.

HIS mãdatis atque imperio inſtructus Petrus Arias,è portu S.Lucari,anno M.D.XIIII.

quatuor nauibus & carauellis vndecim ſoluit, cum mille & quingentis Hiſpanis. Ad Antiquam vt appulit, Valboa cum omnibus amicis obuiam egreſſus, eum ſumma alacritate excepit, & apud ſe in hoſpitio habuit. Mox quæcunque animo incepta deſtinabat ei penitus aperiens, ſimul qui prouinciarum ſtatus eſſet expoſuit. Lætiſſimo animo audiuit Gubernator, maximam earum gentium partem Hiſpanorum amicitiam colere: itaque in Tumanama ædificia moliri cœpit.

Inde Ioannem Coſtam cum quadringentis Hiſpanis in Comagram ad quærendum aurum duabus carauellis dimittit. Is non tantam copiam nactus, quantam inſatiabilis ipſius auaritia concupiſceret, quotquot regulos in poteſtate habuit, omni genere cruciatus vexare inſtitit: vt cogeret fateri vbinã aurum abdidiſſent. Quinetiam ne Panchiaci quidem ſubditis pepercit: & ſpoliis ac manubiis in eos graſſatus ſocij reguli animum adeo ab Hiſpanis alienauit, vt tantũ illis infenſus eſſet, & quidem meritò, quantum antè amicus fuerat. Præterea quum magnam eius clientium partem lapidibus obruiſſet, Indos rei indignitas adeò accendit vt concurſu facto & ingenti ſublato clamore in Hiſpanos irruerent, ſubinde iterantes, Impij iſti, ſcelerati, ac perfidi Chriſtiani pereant, indigni quos terra viuos ſuſtineat. Simul Hiſpanos complures trucidant. Tribunus ipſe cum reliquis militibus & ſpoliis carauella vna imminentem peſtem effugiens, Antiquam repetit, non ſine maxima Guber-

Panchiaci humanitas indigna mercede ab Hiſpanis penſatur.

Chriſtianum nomen ob Hiſpanos malè audit.

Gubernatoris culpa, qui tanta ſcelera inulta atque impunita omitteret.

Ipse poſtea alios Tribunos militares & duces per diuerſa eius oræ littora dimiſit: in iis Bartholomæum Vrtadum in Achlam, qui egreſſus in terram, per ſimulationem pacis, quotcumque Indos aſſequi potuit, rapuit & pro mancipiis vendidit. Fernandus Valeſius in Caribanam cum octoginta militibus profectus eſt: ſed vix in littus exſcenderat, quum ecce Indi audaciter impetu in Hiſpanos facto, quinquaginta interfectis, ceteros regredi ad nauim & inde excedere cogunt.

Ita Hiſpani, propter aduerſam famam atque opinionem quam de ſe ipſi apud omnes commouerant, tanto vbique odio flagrabant, vt ne eorum quidem conſpectum indigenæ ferre poſſent: & vtrinque quidem, dum Hiſpani Indis libertatem eripere ſtudent, Indi eam acriter defendunt, ad extremam propè perniciem atque internecionem ventum eſt. Ac, quamquam omnis eius fermè oræ accolæ humanis carnibus veſci conſueuerint, ex iis tamen nonnulli Hiſpanorum cadauera qui prælio occiderant, ceteris mandentibus, à tali cibo abhorrebant: veriti nempe, ne etiam tum eæ carnes corporibus ſuis aliquid damni adferrent.

Qvoscvnqve capiebant viuos, militares præſertim duces, reuinctis manibus pedibúſque proiiciebant in terran: mox auro

Barbari Hiſpanis captis, cũ fœda exprobratione auaritiæ, aurum in os infundunt.

in os iacentis infuſo, cum hac exprobratione auaritiæ, EDE, ede aurum Chriſtiane: ad maiorem cruciatum ac probrum cultellis lapideis alius brachium Hiſpani, alius humerum, alius crus abſcindebant, & ſubiectis prunis torrentes cum cantu & tripudiis mandebant: oſſa verò ſuſpendebant in delubris & principum ac Regulorũ domibus, trophęum & monumentum victoriæ.

1 *Auſtrale pelagus hîc intellige, non quo rectà in Auſtrum nauigatur, aut quod polo Antarctico ſubeſt: ſicut nec per Septentrionale intelligi debet mare Glaciale, & quod arctico vertici ſubiectum eſt. Sed quum Indica continens duplici vtrinque alluatur oceano: qui in Meridiem & Occidentem vergit, Auſtralis, vulgò Dare del-Sur: qui in Orienten & Septentrionem, Septentrionalis appellatur, vulgò Mare di-Tramontana.*

2 *Hic Arias, Segouienſis ciuis, gladiator erat, ſeu (vt Petrus Martyr Mediolan. vocat) haſtiluſor. Itaque nihil mirũ, ſi eo laniſta, ab eius legatis Indi crudeliſſimè vexati ſint, quando ne genero quidem ſuo pepercit.*

3 *Indi quum infinitos Hiſpanos trucidarint, eos tamen eſui ſatis aptos negant. quippe duriore & exſucca carne, niſi trucidati tres aut quatuor dies prius macerentur. Cuius rei epiſtola à milite quodam ad medicum Hiſpanum è Lima in Peru miſſa, anno* M. D. LXVIII. *teſtis eſt.*

Petrus

¶ Petrus Arias & Valboa diſsidentes domeſtico fœdere conciliantur. Mox malè cohærēs amicitia diſſilit. Valboa criminibus à ſocero ſtructis circumuentus, ſecuri percutitur. Petro Ariæ imperium abrogatur.

CAP. XXIIII.

EX eo quum omnia Petri Ariæ incepta fœdum atque improſperum exitum haberent, Valboæ riſui apertè & ludibrio eſſe, quæ res in eum Gubernatoris iram adeò accendit, vt mox in rixas & iurgia erumperet. Epiſcopus fœda inter eos diſſidia ægrè ferens, ad reconciliandos eorum animos omne ſtudium adhibet, tantúmque perficit, vt firmandæ concordiæ Gubernator filiam, Valboæ matrimonio iungeret. Et connubij fœdere pacto, nemo erat qui pacem inter eos firmam ac ſtabilem fore non crederet.

Ariæ & Valboæ diſſidia parum efficaci fœdere conciliantur.

PERFECTIS nuptiis, Valboa conſenſu ſoceri, cum dimidia parte Hiſpanorum quos ex Hiſpania adduxerat, ex Antiqua in ſuam prouinciam conceſſit: neque ei per quoſdam improbos homines, gloriæ ipſius inuidentes, ea diu frui licuit. Illi enim falſis in eum ſtructis criminibus Gubernatoris aures occupant, deferúntque Valboam occultè per amicos tentare animos militum, & partem exercitus Ariæ ſubductam in ſuam prouinciam pellicere. Id vbi Ariæ cognitum, literas ad Valboam componit, quarum hæc ſumma erat: Vt iis vi-

ſis, nulla interpoſita mora ad ſe veniret: conſultandum maximis ſuper negotiis, quæ ad vtroſque pertinerent.

VALBOA, qui tum ad maris Auſtralis oram nauigiis moliendis intentus erat ad nouas veſtigãdas terras, his literis acceptis, cum quinquaginta militibus in Antiquam feſtinat. eò vbi peruenit Gubernatoris ſoceri ſui iuſſu correptus in cuſtodiam traditur. Mox recitata accuſatio, & crimina eius morte quoque Niqueſæ & Baccalaurei Anciſi vinculis onerantur: ad hæc ſeditioſum, ſceleratum & aduerſus Indos immitem eſſe obiicitur, denique reum peragit Gubernator & capitis damnat. Valboa contrà obiecta negare, ac deierare de pellectis ad ſeceſſionem militibus falsò & immeritò ſe accuſari. Itaque videret etiam atque etiam Gubernator, quid de ſe ſtatueret: ſe quidem, ſi eius rei tentatæ ſibi cõſcius eſſet, nunquam in eius conſpectum fuiſſe venturum. cetera quoque crimiua, vt poterat, diluebat: ſed vbi vis plus poteſt, parum in iure & ratione præſidij eſt. Poſtremò audire vlterius hominem negat ſe velle Gubernator, & peracto iudicio abduci cum quinque aliis Hiſpanis ac ſecuri percuti iubet.

Socer generum, capite damnatum, ſecuri percutit.

FINXERE nonnulli Valboam magnum quendam & illuſtrem victoriis ducem fuiſſe, felicitate etiam armorum quolibet Romanorum imperatorum præſtantiorem, propterea quòd omnium quæ cum Indis geſſit bellorum ſemper victor extiterit. Sed immodicæ illæ eius laudes riſum magis quàm admirationem merentur.

merentur. quippe Romani quondam cum bellicoſiſsimis & ferociſsimis Orientis gentibus bella geſſerunt: Hiſpani verò in Occidente nihil præter bruta animalia & beſtias ſubegere.

Quod quidem eques quidam Hiſpanus optimè intellexiſſe videtur. Is quum in Africa ad Argeriam Carolo Quinto Imperatori militaret, eſſétque vnà cum aliis aliquot equitibus, in iis Ferdinando Corteſio (is eſt qui regnum Mexicanum aperuit & ſubegit, quod ab indigenis dictum Themiſtitan, ipſe nouam Hiſpaniam nuncupauit) quum inquam vnà eſſet, ac fortè Maurorum globus hominum multitudine ſuperior in eos irrueret, ipſi verò ad reſiſtendum hoſti ſe impares eſſe cognoſcerent, dant ſeſe in fugam. Ibi Corteſius clamore fugientes ſiſtere, & hortari ſocios vt in hoſtem verſi eum ſtrenuè exciperent. Tum Hiſpanus ille eques, Belua iſthæc, inquit, putat ſibi rem eſſe cum ſuis Indis, quorum vigintiquinque millibus fundendis decem equites ſuffecerint. Ferd. Corteſij faciles de Indis victoriæ.

ALLATO in Hiſpaniam de Valboa nuncio, grauiter mortem eius Indicus ſenatus tulit propter præclara eius in ſe officia ac merita, & opes Regi ac Regno Caſtellæ ab eo partas, reperto, videlicet Auſtrali Oceano, & inde ingenti auri & vnionum copia in Hiſpaniam miſſa. Quamobrē tum ob id, tū maximè quòd Antiquenſes coloni præter hæc multa ad regē in Petrū Ariā ſcripſiſſent, abrogatum ei imperium eſt: etſi Nominis-dei & Panamæ

coloniis originis ſuæ initia dediſſet,[1] patefacto ex altero loco ad alterum itinere.

1 Etsi *enim Niqueſa primus Nominis-dei conditor fuerit, & Panamam Indi incolerent: tamen vtramque coloniam Arias Hiſpanis repleuit, & quinquaginta millium paſſ. ſpatio, à mari ad mare iter, antè ſiluis, lamis, rupibúſque inuiis obſtructum, & leonibus, tigribus, vrſis & ſimiis infeſtum, primus aperuit.*

¶ *Hiſpanorum præfectorum in Indiæ continenti clades. Alfingeri & Georgij Germanorum cædes. Coloniæ ab Hiſpanis in Caſtella Aurea conditæ. Hiſpaniolenſes Indi Hiſpanicam tyrannidem pertæſi, ſibimet ipſi mortem conſciſcunt.*

CAP. XXV.

Auaritia, vt meretur infelix.

MVLTI præterea alij Gubernatores & duces eas Indicæ continentis prouincias adiere, omnes vna quærendarum opum & diuitiarum cupidine incenſi. ſed eorum nonnulli ab Indis comeſti ſunt, alij ab ipſis Hiſpanis trucidati, quòd ipſorum aduerſus Indos rapinis & latrociniis indulgere nollent. Non pauci quoque fluctibus hauſti; & aliqui præterea longius à mari progreſſi auri fame, in mediterranea adeo ſeſe immerſerunt, vt in locis auiis & vaſtis terræ ſolitudinibus deprehenſi, quum eius cæli naturam & tempeſtatum morem ac præſagia ignorarent, quæ illis in regionibus cum

cum atrociſsimis imbribus hyeme ruere conſueuerunt, neque verò progredi vlterius aut regredi poſſent, cum omni exercitu interierint.

CETERVM Hiſpani in ea ora continentis infrà ſcriptas vrbes cõdidere, Nomen-dei, Antiquam, Carthaginem, San-martham, Caput-veli, Valentiolã, ditiſſimæ prouinciæ oppidum, quam Cæſar anno M.D.XXVIII. Velzaris mercatoribus Germanis oppignerauit. Illi primùm in eam prouinciam Gubernatorẽ Ambroſium Alfingerũ miſere, qui auri reperiendi cupidine crebras in eas gentes excurſiones, mulda ſæuitiæ exempla edidit. Sed eo tandem ab Indis occiſo, ſuffecére alterum ſtirpis ſuæ Præfectum, cui Georgio nomen erat. Hunc Hiſpani qui ei aderant, noctu per inſidias incautum in lectulo adorti vulneribus confoderunt: mox excarnificatum & domo extractum, multis cum probris ac contumeliis per viam raptarunt: poſtremò eius cadauer in proximum ſaltum abiecere: donec orta luce humaretur. Verùm haud ita multo pòſt, Cęſaris mandatu, noxij vt nouiſſima exempla meriti, exquiſitiſſimis pœnis affecti ſunt. *Hiſp. ſæuitia in Germanos in India peregrinantes.*

IAM quum breuem hanc meam Hiſtoriam quam accuratè & commodè fieri poterit contexere pollicitus ſim, redeundum eò vnde deflexeram, & ſiquę de Hiſpaniolę & vicinarum inſularum rebus ſuperſunt, exſequenda mihi hoc loco iudico. Almirante Columbo mortuo, Ferdinandus Rex Didacum filium eius,

eadem autoritate auctum qua patrem ornauerat, Proregis titulo Hiſpaniolæ præfecit: ſed imperium ei haud diuturnum fuit. Quippe Hiſpani, quum ſibi imperari à peregrino pati non poſſent, multa in eum ad Regem ſcribunt. Itaque Rex exutum magiſtratu in Hiſpaniam reuocat. ibi de ſuis priuigeliis multos annos cum Rege litigans, tandem pendenti adhuc lite & incerto euentu iudicij moritur.

Hiſpanorum in Chriſt. Columbi filium ingratitudo.

POST hæc alij Gubernatores, tum Eccleſiaſtici, tum laici, in Hiſpaniolam miſsi ſunt: ſed Inſulani, poſtquam ſe vndique perpetuis atque intolerandis laboribus opprimi ſentiũt, neque vllum finem adeſſe malis, aut ſpem recuperandæ libertatis, in planctus omnes & ſuſpiria effuſi crebris votis vltrò mortem optabant. Itaque multi abiecta omni ſpe, ebeuntes in ſiluas ex arboribus ſemet ipſi ſuſpendebant, interfectis prius liberis, dicendo: Multo optabilius eſſe illis ſemel mori quàm adeo miſerè vitam trahere, eiuſcemodi latronibus teterrimis & ferociſsimis tyrannis ſeruientes. Fœminę poſtquam herbę cuiuſdam ſucco fœtus ſibi ipſæ abegerant, ne videlicet Hiſpanis mancipia parerent, virorum veſtigia ſequutæ laqueo vitam finibant. Denique quum per omnes lethi vias mortem laceſſerent, alius ex edito monte iacto in præceps corpore, alius in mare, alius in profluentum demerſus: nonnulli etiam voluntaria inedia vitæ finem inuenere. Erant etiam qui acutiſsimis è ſilice cultellis, aut mucronatis vallis pectora & latera tranſfigerent.

Barbari Hiſp. tyrãnide oppreſſi, vim vitæ ſuæ afferunt.

QVIBVS tandem malis effectum eſt vt ex duobus Indorũ millionibus, id eſt vicies centenis capitum millibus, quibus ea inſula incolebatur, aliis ſua manu interemptis, aliis ſæuitia Hiſpanorum & acerbitate operum enectis abſumtiſque, vix hodie centum quinquaginta ſuperſint. Hoccine eſt barbaras gẽtes ad Chriſtianam fidem conuertere? Nam nequis putet cum aliarum inſularum incolis mitius actum eſſe quàm cum Hiſpaniolenſibus, idem planè in Cuba, Iamaica, Portu-ricco & aliis locis, contigit: immo quæcumque poſtea vindicandis ab ſolitudine inſulis deportata ſunt è continenti mancipia, quamquam incredibili multitudine, ad extremum tamen propè omnia ærumnis & miſeriis confecta interiere. In ſumma hoc affirmo, quibuſcumque locis Hiſpani vexilla ſua & ſigna fixerunt, ibi ingentibus ſæuitiæ exemplis editis, æterna implacabilis in ſe odij monumenta indigenis reliquiſſe.

¶ *Indorum Occid. religio & ritus. Medendi mos. Matrimonij leges. Auatitia inde exulat.*

CAPVT XXVI.

QVOD ad Religionem earum gentium attinet, non ſolùm in ea inſula, ſed & in aliis omnibus noui illius Orbis prouinciis, adorabant atque

etiam nunc plures & diuerſos deos colunt, depictis ſimulacris ſigníſque, quorum alia è creta, alia è ligno, nonnulla ex auro & argento ficta ſunt: & quibuſdam Indiæ nouæ locis, maximè in Peruano regno, effigie auiũ, tigrium, ceruorum aliorúmque animalium expreſſa vidi: immo etiam quædam deformi ſpecie, cauda ad pedes vſque promiſſa, quales vulgò apud nos pingi ſolent dæmones aut lemures nocturni. Ac quanquam ſacerdotes & monachi omni ope conati ſint & quotidie conentur ea idola abolere, multa tamen eorum ſacrorum antiſtites defoſſa ſpecubus ſubterraneis aſſeruant. Quibus clam ſacrificantes aſſiduè ſupplicant, petúntque qua ratione & via Chriſtianos in perpetuum è ſuis finibus expellere poſsint.

Indicarũ gentium pertinax idololatria.

QVIN ETIAM deorum ſuorum nomine quemque proprio inuocantes, ſingulis ſua officia tribuunt, & huic huius rei alteri alterius procurationem, aſſignant: vti olim factitatum Ethnicis, qui vulgò victoriis præeſſe terra Martem, mari Neptunum: Æſculapium medicinæ, Herculem diuitiarum atque opum arbitrum eſſe credebant, illíque decimam fortunarum ſuarum vouebant, quò cetera tueretur atque augeret. Ad eum modum nihil ferè à ſuis numinibus petunt hæ gentes præter largam ciborum & potus copiam, bonam valetudinem, & de hoſtibus victoriam. Sæpenumero illis illudit Satan & alia atque alia ſpecie viſendum ſe præbet: ſacerdotibus nonnulla eorum quæ precibus expoſcunt annuens ac

promittens

promittẽs. Ac ſi fortè promiſsis ſucceſſus non reſponderit, illíque de eo conquerantur, continuò excipit: Mutaſſe ſe ſententiam propter grauiſſimum aliquod peccatum ab ipſis commiſſum: ita fallaci excuſatione miſeros eludit pater ille mendacij.

Satanæ ludibria, quibus Barbaros falcinat.

QVVM Cacicorum Hiſpaniolæ aliquis præcipuo ſuo numini ſacrum & feſtum diem celebrare inſtitueret, omnibus ſubditis & clientibus ſuis tam viris quàm fœminis, diem ad conueniendũ dicebat: illud vbi vndique ad ſolenne illud, conſueto loco, confluxiſſent, omnes aptè in ordinem ſeſe diſponebant. Cacicus ipſe agmen antegreſſus, princeps templum inibat, vbi ſacerdotes adorando idolo intenti erant. Ingreſſus vt conſederat, tympanum pulſabat: mox ſequebatur vniuerſa multitudo præeuntibus viris, qui nigro, rubro & flauo diſtincta corpora, verſicoloribus etiam pſittacorum & aliarum auium pennis ornauerant: colla, brachia, crura, coronis, torquibus atque armillis ex concharum marinarum teſtis redimiti: fœminæ puro corpore & nullis pigmentis fucato, virgines quidẽ prorſus nudæ: quibus viri erant, peplis aut caſtulis muliebria velatę, ſicut in ſinu Parienſi & aliis continentis prouinciis fieri ſolet. Tali cultu habitúque ſaltantes & patria quędam carmina in laudem Idoli canentes templum ſubibant: Cacicus tympani ſonitu ingredientes ſalutabat: mox demiſſo in guttur bacillo vomitum ciebant: vt Idolo palàm oſtenderent, nihil

Sacrorum ritus apud Indos Occ.

ſe in pectore mali occultum gerere.

His tam abſurdis ceremoniis peractis omnes complicatis pectinatim cruribus humi conſidentes, alios quoſdam hymnos cum murmure quodam lugubri concinebãt:ac tum ſuperueniebat aliud fœminarum agmen caniſtra geſtantium, popanis & panibus plena, & roſis floribúſque odoratis conſperſa:illæ ceteris canentibus circumfuſæ orationes quaſdam illis inſuſurrabant. Alij vt inuicem reſponderent, ſeſe erigebant: donec cantionibus illis peractis, mutato concentu nouam quandam in Reguli ſui laudem ordirentur: poſtremò panem Idolo offerebant. [1] Eum ſacerdotes acceptum & ritè ſacratum diuidebant inter omnes, velut ſanctum aliquid, & fauſti ominis reliquias. Peracto ſacro, omnes admodum alacres atque hilares domos quiſque ſuas reuertebantur.

Abſurda de Solis & Lunæ origine opinio.

Credebant præterea Solem & Lunam è quodam antro prodiiſſe: & cucurbitam velut ſacrum monumentum habebant, vnde dicerent mare & piſces profluxiſſe:Duo ſimulacra lignea colebant,velut omnis abundantiæ largitores & præſides deos, quorum delubra quotannis Indi peregrinabundi frequentare conſueuerant. [2] Erat inſuper illis Idolum quadrupes inſtar canis,quod (vt fertur)quoties illi bilis commota erat, in ſaltus ac montes aufugeret:ipſi verò ſollenni pompa,ſolicitè quęſitum atque inuentum, humeris in fanum reportabant.

In hac Inſula, vt & aliis noui eius Orbis prouinciis, arbuſta quædam naſcuntur modicæ magnitudinis, arundinum fermè ſpecie: folia vt nucis habent, aut paulo maiora, quæ ab indigenis (apud quos hic mos inoleuit) plurimi fiunt, & ab ipſis quoque mancipiis, quæ Hiſpani ex Africa eò deuexere. Vbi maturum eſt, ea folia ſtringunt & in faſciculos collecta ligatáque in fumario ſuſpendunt, donec inaruerint: quúmque illis vti volunt, ſpicæ patriæ folium vnum eius herbæ vni folio innectunt, eáque ſimul fiſtulæ aut tubi inſtar compingunt: & eius capitum altero igni admoto, alterum ori inſerunt, & ſpiritum flatúmqu e ad ſe retrahunt.

Denique tantùm fumi ſorbent, vt ora, guttura & capita impleant: tantam interea patientiam præſtantes durantéſque quoad voluptatis quam inde percipiunt non pœniteat: ſéque immiti illo fumo adeo inebriant, vt penitus ſopito omni ſenſu è mentis poteſtate exeant. Reperiuntur etiam qui adeò auidè ac furenter eum hauriant, vt tanquam exanimes in terram concidant, ibíque maximam diei partem aut noctis, velut ſtupefactis ſenſibus & capti mente, iaceant. Nonnulli temperantius & hactenus tantùm ſorbent, quoad vertigine capitis corripiantur: neque vlterius progrediũtur. Quàm peſtiferum, obſecro, & noxium hoc Tartareum venenum eſt? Mihi quidem perſæpe vſuuenit per Guatimalam & Nicaraguam prouincias iter facienti, vt domum Indi alicuius ingrederer,

Fumus inebrians.

qui eam herbam deguſtaſſet (quæ Mexicano idiomate *Tabacco* dicitur) & ſimulac fœtor acutus tetri illius & verè diabolici fumi nares meas contigiſſet, cegerer præproperè inde excedere, & aliò migrare.

Medici ijdem & ſacerdotes apud Indos.

IN Hiſpaniola atque aliis inſulis, quum eorum medici aliquem ægrotum curandum ſuſciperent, ad fumigandum, vti diximus, ingrediebantur. Quúmque eo ad ſatietatem inebriatus eſſet, tunc præcipua curatio fiebat: donec ad ſe reuerſus mille rerum ſpecies ſibi obiectas, & ſe ex concilio deorum rediiſſe referret. Deinde illi ægrotum ter aut quater circumeuntes, corpus illius, maximè renes, manibus leniter demulcebant: multiplici interea oris habitu geſtúque, os lapidémve intra buccas tenentes. ea oſſa & lapillos fœminæ, velut ſacras reliquias, ſtudioſè condebant, perſuaſæ tis amuletis adiuuari puerperia. Si æger medicum rogaret, quid ſe futurum eſſet, breui ęgritudine liberatum iri reſpōdebat: ſi fortè ex eo morbo eum mori contingeret, non deerāt excuſationes, ſed hæc longè omnium optima, Mortalis nempe erat. Si quis medicus omiſsis illis rebus & conſuetis ceremoniis ægrotum inuiſeret, in eum grauiſsimè animaduertebatur. Quaſcunque prouincias adire mihi licuit, quantúmque intellexi, iidem medici ſunt & ſacerdotes: & in aliis earum terrarum oris ita ſe habere facilè equidem crediderim: eos patrio idiomate Bohitios appellant, maximæ vbique illos autoritatis: quorum tamen opera & arte nulli ferè, præter primores, vtuntur.

APVD

Apvd illos vxorum indefinitus eſt numerus: quàm multas libuit, ducunt: vnam tamen præ ceteris eximiam habent, quæ in ceteras imperium obtinet. Quum Regulus aliquis ſine liberis moritur, in principatum ſuccedunt ſororum filij non fratrum, quum ſui ſanguinis haud dubiam ſtirpem planiùs conſtet eſſe quos ſorores peperere, quàm hos non ſatis certa origine genitos. Cuius rei cauſa eſt, quòd illis parua pudicitiæ cura & pleriſque locis filiæ & ſorores inuiolatam caſtitatem vix retinent, quum permixti virginibus pueri, vt galli gallinacei cum gallinis, nullo pudore tum humi, tum ſuſpenſis in aëre cubilibus, iaceant. Fœminæ partus enixæ, ad mare aut ad flumen deferunt, abluúntque, & deinceps ſine vlla cura liberos educant. Indorum Occid. polygamia

Nonnvlli iſtos maximè latrociniis deditos eſſe, ac minima furta legibus eorum ſuſpendij pœna coerceri dicunt. Verùm quis credat iſtos furari, quando neque auari ſunt, neque diuites, nihílque vilius ducunt quàm argentum & aurum? quibúſque ſi habere libitum eſſet, liceret quantum vellent è fodinis, velut aquam è fonte, nullo impediente petere. Quod ad cultum attinet, nudi omnes incedũt: quod ad victum, nemo eſt qui petenti & domum ſuam ineunti vltro non det. In ſollennibus verò ac feſtis quibus conuenire illis mos eſt, cibaria vulgò conferunt, ſimúlque omnes & promiſcuè epulantur, cantant & ſaltant ad ebrietatem & laſſitudinẽ vſque. Ita dum liberi eſſent, inuicem ſe his ludicris Indi neq. auaritiæ, neque furto dediti.

oblectabant. Quamobrem inducere in animum non poſſum vt credam vlla inter eos eſſe latrocinia, niſi fortè furari didicerunt à primis, ſecundis & tertiis Hiſpanis, qui principiò eas terras coloniis occuparunt. Vtinam à Deo nobis conceſſum eſſet, ne magis bonis temporalibus affixi eſſemus quàm illi ſunt: equidem Chriſtianum nomen per omnes terras celebre & cæleſte eſſet, ſi à nobis exularet Auaritia.

1 VETERIS *& purioris religionis fugientia veluti quædam veſtigia & imitamenta. Iuſſit Deus in lege offerri ſibi panes, vt eo ſymbolo admoneret Patres alimenta quibus ſuſtinetur hominum vita, ſacra eſſe ipſi Deo. Exod. 25. Atque ita primi homines, tradito diuinitus ritu, è fructibus ſuis ſacrificia Deo obtulerunt, vt profiterentur ſe eius eſſe, & omnia illi ſua accepta ferrent. Gen. 4. Cuius rei mox adulterina imitatio etiam inter barbaras Gentes propagata eſt. Sed, præterquam quòd illæ erant inanes abſque fide ceremoniæ, longè aliud eſt Deo viuo, aliud idolis ſacrificia offerre.*

2 REGVLVS *quidam, Gamaretus nomine, Zemis idolum bombycinũ habuiſſe fertur (Corocottum appellabant.) Hic Corocottus è ſummo domus culmine, vbi vinctus aſſeruabatur, ſæpenumero exire atque inter fœminas regij pagi ac totius circa viciniæ, Satyri aut Incubi inſtar, oberrare, & cũ iis etiã ludere familiariter, epulari & coire cõſueuerat. Mox cùm ab eo cõgreſſu fœminæ partus gemina corona aut alia illuſtri nota inſignes eniterentur, nemo ex Corocotti ſtirpe or-*

tos

toſ eſſe dubitabat. Interdum etiam indignabundum deliteſcere ferebant, quòd à Cacico aliquid ex quotidiano eius cultu & ſacris prætermiſſum eſſet. Alteri præterea cuidam Cacico(vt ferè ſinguli peculiaria numina habebant) Zemen fuiſſe ligneum memorant, quadrupedem (Epilguanitam appellabant) qui ſubinde, quoties irritaretur, in ſiluas ſe proriperet. Móxque vt eum abeſſe ſenſerat Cacicus, multos è ſuis mittebat qui eum ſtudioſè conquiſitum & placatum venerabundi humeris referrent. Ita nimirum inter miſeras illas Gẽtes delicias faciebat Satan. Donec Chriſtianis in Inſulam aduentantibus, & iſte & ceteri Zemes aufugerent, nec quæſiti reperirentur. Quibus rebus mutationem ſtatus & peregrinæ gentis dominatum portendi auguratos fuiſſe Inſulares, ſcribit Petrus Martyr Mediolanenſ. Decad. 1 lib. 9.

3 *Gonz. Ouiedus Hiſtor. Ind. lib. 5. cap. 3. ita ſcribit: Grauiſſimum peccatum, & à quo huius Inſulæ (de Hiſpaniola loquitur) indigenæ vehementius abhorrerent, quódque acerbius vindicarent, furtum erat. Itaque vel minimo in furto deprehenſus, adacto per mediũ corpus ſtipite (familiari Turcis ſupplicio) ibi affixus tandiu relinquebatur, quoad inter cruciatus vitam finiret. Hactenus Ouiedus, cui ſuffragatur Gomar. Hiſt. gener. lib. 1.*

***

¶ *Indorum Occid. fruges. Panis faciendi mos. Potus. Pomorum & fructuum variæ ſpecies.*

CAP. XXVII.

Sementis faciendæ in India ratio.

EGENTES frugem ſuam vulgò *Maiz* vocant (quæ ab Inſula Hiſpaniola, prima à Chriſtianis reperta, conuehitur) vt vinum Chichia: lintres Canoas: enſes Macanas: regulos Cacicos nominant. Ad ſementes faciendas terram non arant: ſed modicæ altitudinis ſcrobibus effoſſis, tria quatuorve grana in vnam dimittunt, terráque operiunt. Singuli culmi tribus quatuorve paniculis onuſti adoleſcunt, quarum ſingulæ grana centum & amplius fundunt. Maizij ſcapus hominis altitudinem exſuperat, & quibuſdam in prouinciis bis in anno colligitur.

Panis facīdi mos.

FOEMINAE piſtrices, quæ Maizij coquendi curam habent, prius ſub veſperam frigidam eius frugis quantæ viſum eſt menſuræ affundunt: ita maceratam, manè ſequentis diei duobus ſilicibus paulatim tundunt & frangunt, quædam erectæ in pedes, quædam flexis humi genibus: ſedulò interea cauentes nequid pilorum aut pediculorum in opus decidat. Maſſa confecta, poſtquam aqua paulatim conſperſerunt, panes modicos aut longa aut rotũda figura vt libet faciũt, & foliis arundinum inuo-

inuolutos, rursúſque leuiter aſperſos, coquunt. Hic vulgaris panis eſt, & poſt duos dies muceſsit.

Nobiles verò ita parato veſcuntur: Maizij grana in pilis fœminæ tundunt & frangunt; mox aqua calida macerata ita folliculis deglubunt vt ſolus farinæ flos remaneat. Eam quoad fieri poteſt ſubigunt, pinſuntque, & maſſa confecta atque in paſtillos diſtributa, liba aut farracea modica conficiunt: quæ teſto rotundo impoſita lento igne percoquunt. Genus id teſtuacei panis operoſum eſt, quum recenti ſubinde ſit opus: atque vt calidus, ita vetus & frigidior, parum vtilis ſit: medio verò temperamento ſalubris, quum neque nimium recens neç vetus eſt. Quum per earum terrarum inculta & deſerta iter facerem, neceſſitate magiſtra pinſere id frugis genus didici, ne illud videlicet crudum aut toſtum deuorare cogerer. Sed duriſſimi eius grani piſtura moliturá que immenſi laboris eſt: ac quum ſæpe ad ſatietatem mihi non ſupereſſet, Indorum nobilium more corticem non eximebam, neque verò ad illud multum pinſendum lacerti mei fame debilitati pares eſſe poterant.

Alivd etiam genus panis hadent, quod Cazabi vulgò appellant. Id ex Iucca conficitur: radix eſt napi craſſitudine, quæ nullum ex ſe ſemen fundit, ſed cannas tantùm quaſdam nodoſas & ſolidas, viridibus foliis, vt cannabis. Eas cannas, vbi maturitas adeſt, in taleas duos palmos longas exſecāt, quas in tumulos quoſdam (Conuchos appellant) digeſtas, terra

Cazabi, ſecūdarius panis Indorum.

obruunt. Ex illis intra biennium radices miræ amplitudinis creſcunt: quoties verò id genus panis conficere volunt, earum radicum quantum viſum eſt eruunt, paucas tamen vnaquaque vulſione, quia breui corrumpuntur. Mox purgatas acutis ſilicibus, quos ad littus maritimum legunt, velut cultellis, exſecant: ac ex iis ſegmētis panno inuolutis ſuccum exprimunt (id præſentaneum venenum eſt, ſi bibatur) deinde Iuccam ita ſubactam inferentes foco, ingenti teſtæ fictili, velut libum farraceum, impoſitam igni tamdiu torrent quoad omnia cohæreant. Poſtremò inde ſublatam maſſam ad ſolem exſiccant, eámque in modicos & maiores veluti paſtillos diſtribuunt.

Id cibi genus, meo iudicio, admodum aſperum atque infœlix eſt: ſi loco ſicco & ſudo recondatur, tres quatuórve annos incorruptum durat. Sed ferè quum eſtur, guttur humore aliquo collui neceſſe eſt: alioqui propter aſperitatem fauces angit, atque ægrè deglutitur. Mihi quidem, quum eo ſicco & minimè humecto vterer, videbar terram mandere: ſi iure carnium diluatur, iucundius eſt, ſed ne ita quidem multo melius. Omnes naues quæ ex Hiſpania in eas oras traiiciunt, rediture eius panis commeatu onerantur, præter eas quæ à Vera-cruce, nouæ Hiſpaniæ portu, ſoluunt: ſi quidem in omnibus "Septentrionalis Oceani oris, inſulis & prouinciis quæ ab Hiſpanis incoluntur, ne vnum quidem frumenti granum colligitur. Nauigia verò farina

"De eo mari vide ſuprà pag. 104.

&

& biſcoctis ſeu nauticis panibus inſtructa è Mexico veniunt: atque inde ducentorum fermè millium ſpatio mulis & carris varias in partes exportantur.

Dvo præterea radicum genera illis ſunt, quarum alias Battatas, alteras Haias vocant, indiſcreta propè ſpecie ſimiles, niſi quòd Haiæ minores & ſapidiores ſunt alteris. Porro plantantur, & ſextum intra menſem fructum edunt: ceterùm ſapore quidem aliquantulum dulci, ſed ſatietatem mox & faſtidium inducente, exigui etiam admodum ſucci ſunt, ventóſque ac ſuperuacuos flatus gignunt: & vulgò ſub prunis coctæ edi ſolent. Sunt qui dicant eas radices panem ſacchariten (vulgò Martium ſeu Marzapanem vocant) aut caſtaneas ſaccharo conditas guſtu repræſentare: verùm, mei palati iudicio, vel ſine ſaccharo meliores ſunt caſtaneæ.

Battatæ & Haiæ radicum ſpecies.

Gomara 2. li. Hiſt. Gen.

Qvando in eum ſermonem de Indico pane incidi, haud alienum erit de eorum quoque vino agere, ac præſertim de eo potu quē ex Maizio moliuntur. Fœminę illę panificæ, de quibus antè, eius frugis quātum viſum eſt pro modo vini quod facere inſtituerunt, capiunt. Id vbi triuere & pinſuere, in ampla quædam vaſa aquæ plena demergūt: tum illæ quę potus eius faciendi curam habent, grana aliquot depromūt, & in ollā infuſa aliquantulū macerant atque emolliunt: mox aliis fœminis quibus id muneris cōmiſſum eſt, tradunt. Illę ea grana in os accepta, paulatim conficiunt, cōminuúntq; deinde vi quadam & veluti tuſſiendo excuſſa

Indici potus conficiendi ratio.

ſolio ad id comparato aut fortè ſcutella excipiunt: tum in amplum vas coniecta reliquo humori admiſcent, nempe quòd ſine hoc velut fermento nulla ei cæliç vis inſit, & tres quatuórve horas igni ſufferuefaciunt: poſtremò inde ſublatum liquorem poſtquam deferbuit, refrixítque, linteolo colatum in vaſa infundunt, ita perfectum ac temperatum vt non minus ſuccus ille quàm verum vinum inebriet.

Alia præterea potus genera excogitarunt ex melle, pomis, radicibus, ſed quæ, vt hoc, non inebrient. Magnam etiam arborum vim habent eæ terræ, quæ vuas quaſdam agreſtes ferant: earum acini prunorum ſilueſtrium ſpecie quæ è ſpinis & arbuſtis naſcuntur, nigro folliculo veſtiuntur: ſed quia multum illis ligni, parum pulpæ ineſt, ex iis indigenæ vinum non faciunt. Sunt & ibi arbores oliuarum feraces, ſed quæ inſuaui odore, tum ſapore etiam peiore ſunt.

Vuæ agreſtes apud Indos.

Variæ pomorum & fructuum ſpecies.

Varias fructuum ſpecies, & eas abundè habent: quales ſunt Houi, Platani, Pineæ, Guaiauæ, Mamei, Guanauanæ. Houi prunorum damaſcenorum craſſitudine, pauca carne, grandiore ligno: vbi maturuere flaueſcunt, ſubacidi ſaporis. Arbor eum fructum ferens, magna eſt, folia verò modica. Platani longiores quàm craſſiores ſunt: minores multùm maioribus præſtant. Arbor ipſa folia ſeſquipalmi latitudine, quatuor palmorum longitudine porrigit: inter quæ ramus enaſcitur, qui centum ac plures platanos minores fundit: ſin verò maiores, viginti quinque aut paulo

paulo amplius. Tenera eſt hæc arbor, nec niſi ſemel fructũ fert, qui annuo ſpatio perficitur: & ex ipſis radicibus alij ſtolones fruticant. Vbi maturuit fructus, legunt: immaturum adhuc & acerbum non decerpunt, ſed exciſſam arborem loco calido reponunt: ibi platani celeriter matureſcunt flaueſcúntque. Corio veſtiuntur obtuſa cultelli partis craſſitudine: quod ſupereſt, pulpa eſt, ſapore in dulcedinem vergens. [1] Pineæ arbuſculis quibuſdam proueniunt, flaui coloris vbi maturuerunt, iucundi odoris, & ſaporis longè optimi. Itaque in deliciis ſunt: mihi certè contigit, ſicut & multis aliis, vt æger ceteros omnes cibos faſtidirem præter hunc: &, mea quidem ſententia, haud quiſquam fructus alius per omnes terras hoc amabilior ſuauiórque eſt. Demto cortice, quidquid ſubeſt, pulpa eſt: dulcis in vniuerſum ſapor, ſubauſtero aliquantulo temperatus.

Arbores frugiferæ Indicæ, nobis ignotæ.

GVAIAVVS arbor Perſici aut Armenij ſpecie, foliis vt lauri, ſed craſſis & longioribus, celerrimè ſeneſcit: fructus eius, meſpili ſimilitudine, ſed multo craſsior, pendens in arbore matureſcit: niſi maturus decerpatur, vermes gignit. Hi fructus multa ſemina & grana clauſa habent: purpurei candidis præſtant & optimi ſaporis ſunt. Mamei arbor eſt mediocris nucis magnitudine, lõgiore quàm latiore folio. fructus eius in inſula Hiſpaniola rotundi: in continenti verò longi & craſſiores, & guſtu iucundiore ſunt. tres quatuórve acinos, ſeu interiora ligna habent, pulpa in ſpadiceum

colorẽ vergente, tenui tunica, ſapore aliquãtulũ dulci.

GVANAVANVS arbor modica & gracilis, fructũ fert cordis effigie, corio viridi & ſubtili ſquamarum in morem veſtitum, introrſus candidum. Exſtant etiam, paulo diuerſæ ab his formæ, orbiculares eius arboris fructus, crocei coloris & prioribus illis longè meliores, omnes verò intus acinos exiles ſpadicei coloris gerunt.

1 PINEA, *fructus Indici genus, ſpecie, odore, & ſapore omnium lõgè nobiliſsimum: cardui altilis, aut nucis pineæ figura, vnde nomẽ accepit: mediocris melonis craſsitudine. Odorem ex ſe fragrantiſſimum fundit: guſtum mali cotonei, perſici, & pyri muſchati, ſimul referens. Eſtur ſublato illo, quo, veluti ſtrobili, ſquamatim compacto, (quamquam non ligneo) cortice includitur. Gõzall. Ouiedus Hiſtoria Indica lib. 7. cap. 13. Eundem planè fructum eſſe puto cum eo quem Braſilienſes Indi* Ananas *vocant, quantum ex deſcriptione D. Ioannis Lerij, amici mei, colligo. Hiſtoriæ Nauig. Braſilienſis, nuper ab eo Gallicè editæ, capite 13.*

2 HOBVS, *ſeu Houus, procera & pulchra arbor: vmbræ quidem ſalubritate adeo cõmendata, vt quoties Indi in militiam aut peregrè euntes, aut greges in pecuariis paſcentes, cubare ſub dio neceſſe habent, Hobum ſemper, vmbræ tantùm gratia. expetant & quærant. quippe ſub ea dormientibus caput nunquam grauari, vt aliarum arborũ vmbraculis, ferunt. Mirum præterea de hac arbore proditur. Si fortè in ſqualidis ſiccitate capis, aquarum penuria peregè euntibus ſitim accenderit: atque illi caſu in Hobũ inciderint, ablaqueato arboris pede, è radicibus eius taleam exſcindunt. Mox alterũ taleæ caput ori inſerentes, velut gutti aut ampullæ epiſtomium, altero manu elato, tantam inde humoris vim exſugũt, vt facillimè ſitim reſtinguãt. Guttatim videlicet primò inde ſtillante aqua, mox tractim & cõtinuo veluti filo defluente, vt quamuis ſitibundos expleat. Id ſe expertum ſcribit Ouiedus Hiſt. Ind. lib. 8. cap. 2.* ¶ *India*

¶ Indiæ Occid. peculiaria inſecta. Hiſpaniolæ breuis deſcriptio. Cur vino & tritico propè inepta ſit. Sacchari ferax eſt. Mercaturæ, quæ hodie ibi exercentur.

CAP. XXVIII.

IN omnibus ſuprà memoratis inſulis nullum quadrupedum animalium genus repertum eſt, præter exiguos quoſdam cuniculos, canibus haud abſimiles. Sed peſtiferis inſectis maximè infeſtantur: inter alia Niguæ, magnitudine pulicis, citra vllum ſenſum inter carnem & vngues, prẹſertim pedum, ſeſe immergunt, aluntúrque in puluere. Sæpenumero accidit vt nullus ex iis dolor ſentiatur, donec in magnitudinem cicerum ac lentium excreuerint: ac tum iam ingenti lendium copia fruticante, acu aut ſpina ægrè euelluntur: atque id mali cineribus calidis ſanatur. Porro Numidica mancipia, quæ Hiſpani in familiis habent, quòd non habeant vnde calceis pedes muniant: ea peſtis peruicaciſſimè infeſtat: tantáque copia eorum pedes appetit, vt nulla cura aut arte, præterquam igni aut ferro, arceri queant. Itaque multi ex eo digitis pedum aut pedibus integris mutilatis ſuperfuere. Ego verò etiam in ea Peruani regni prouincia, quam Portum-veterem appellant, prẹterquam quod, propter immodicos labores terra maríque perpeſſos, totum corpus & crura fœda porrigine obſeſſa ægrè trahebam, ſæpe intra pedes meos tantam vim

Indici pulices, infeſti & noxij.

Niguarum iſtarum reperi, vt nec opinata ea res non parum formidinis mihi incuteret. Ac certè, niſi ſumma ſollicitudine abluendo corpori flumina ſubinde adiiſſem, malè haud dubiè rebus meis proſpexiſſem: quemadmodum pleriſque Hiſpanis vſuuenit, qui ter quatérve in die abluendi aqua corporis & eluendæ eius peſtis pigritia, exeſa mox & truncata membra circumtulere.

Hiſpaniolę deſcriptio. IAM à me ſuprà dictum eſt, inſulam Haytin ab Almirante Columbo Hiſpaniolam dictam fuiſſe: quæ mille & ducenta millia paſſuum in circuitu patet. Ea portubus, fluminibus, piſcibus & ſale abundat: ſed in ea duo celeberrimi lacus, vnus ſalſas, alter dulces aquas egerens. Ceterùm omnium fluminum quæ ab Hiſpanis in ea inſula reperta ſunt, vnus maximè auro abundat Cibaus. Præcipua inſulæ vrbs San-dominica eſt, à Bartholomæo Columbo condita & ab eodem ita appellata, quòd quum littora inſulę perluſtrans tutum aliquem & commodum portum appulſis eò ex Hiſpania nauibus quæreret, ad eum fortè locum S. Dominici die applicuit: atque ex eo tota etiam inſula San-dominici nomen retinet. Sita eſt ea vrbs in planicie maritima, & meo tempore quingentis focis & domibus conſtabat. Ædificia ibi bene ſtructa neque aliter quàm in Hiſpania ſunt. Ad Occidentalem eius partem "Ozonea fluuius in mare delabitur, atque ibidem bonus & tutus portus eſt, ac multarum nauium capax: ibidem profundiſſimæ & latiſſimæ ſiluę: in circuitu mille & ducenta

"Ozamam alij vocāt.

paſſuum

paſſuum millia excedens, latitudine ducēta & viginti implet. Arctieus polus ei gradus XXII. & dimidium: Antarcticus vndeuiginti & paulo amplius, eleuatur. Longitudo eius ab ortu in occaſum porrecta ſexcenta circiter paſſuum millia patet: & totius in vniuerſum inſulæ forma folij caſtaneæ figuram exprimit.

NONNVLLI dicunt in ea inſula frumentum facilè naſci, parum tamen colligi propter nimis luxuriantem vbertatē ſoli: deinde abundantia Maizij & indigenarum frugum fieri vt de ſeminando tritico non multum laborent Hiſpani. Verùm ego dico, ibi nec parum nec multum frumenti colligi. Atque huius rei cauſam quum ex Hiſpanis quibuſdam natu grandibus ſciſcitatus eſſem, reſponderūt mihi, Immodicis caloribus fieri vt generandis noſtris frugibus illud ſolum ineptum ſit. atque id toti inſulæ commune eſt. Principiò quidem, quum primùm ab Hiſpanis incoli cœpta eſt, coloni aliquot in montibus Cibao vicinis paululum frumenti ſeminarunt. Inde, quòd planis locis montana frigidiora ſunt, circiter medimnos quatuor retulere: ſed quia in aſperis illis & mōtoſis ſaxetis agricolarū cultus cum vberrimo prouentu elaborare non poterat, in iis ſementem facere deinceps cura non fuit. Itaque ex Hiſpania farinæ annonam ſibi prouident, quæ folliculis & cadis conuehitur. ac ſi fortè tardantibus nauibus panis defecerit, Cazabi Indico pane veſci Hiſpanos colonos neceſſe eſt, quum non multam Maizij copiam ſeminare ſoleant ob aduectitiæ illius farinæ ſpem.

Gomara Hiſt. Gen. lib. 1. ca. 35.

Cur Indicum ſolū frugibus noſtris ineptū ſit.

Vites in Hiſpaniola ęgrè coaleſcunt.

EARVM arborum quæ ex Hiſpania eò tranſportatæ ſunt, paucæ coaluerunt: Malus Punica videlicet, Aurantia, Citria, Medica, & aliquot fici duntaxat. Vites ibi plantatæ exiguas quaſdam vuas malignè fundunt, quarum libra dimidio ducato æſtimatur. Ipſe Didaci Equitis ſecretarij vineam vidi multis vitibus & palmitibus conſitam: quam quum vel optimè coleret, vix ad XL. vuarum libras colligebat. Ac ne ipſi quidem botri admodum iucũdi ſaporis ſunt, & ferè Februario & Martio vindemiari ſolent. Æſtatis enim initium à Ianuario vſque ad exitum Aprilis: Hiems incipit à menſe Maio, Decembri deſinit. Neque ea tempeſtas anni Hiems dicitur, quia tum frigus ingruat: ſed propter imbres continuos: alioqui enim æſtate ipſa calidior eſt. Quippe tum remittentibus ventis, terra humidi calidíque vapores exhalant, & multos morbos afferunt. Æſtate contrà inſulam Aquilones continuè perflant, perpetuáque cæli ſerenitas conſpicitur.

Qualis hiems in Hiſpaniola.

HORTENSIA olera, quales braſicæ vulgares & capitatæ, raphani, lactucæ, cucurbitæ, & melones, magna copia ibi luxuriant: ſed cepæ & allia vix vnquam bona euadunt. Itaque eorum olerum vim magnam naues ex Hiſpania deuehunt, cum aliarum rerum commeatu, id eſt fabis, ciceribus, lentibus, amygdalis, nucibus, ficis, vuis paſſis, oleo, oryza, melle, caſeo, ampullis, catinis, ſcutellis, aromatis, pannis, ſericeis, aluta, vino, pane biſcocto, aliiſque eiuſcemodi rebus quæ ea

tellus

tellus non fert.

IBIDEM omne genus quadrupedum, pecudúmque ex Hiſpania tranſuectum ad propagandam ſtirpem, magno prouentu ſoboleſcit: & Hiſpani nonnulli ſex octóve millia animalium in pecuariis atque armentis poſsident. Quàm multa viſum eſt eorum cuilibet in ſuum vſum mactare licitum eſt, modò pelles ad dominum referat.

IN ea præterea inſula magna Sacchari copia fit, ac dum ibi commorarer, triginta quatuor machinæ ſiue torcularia eliciendo ſaccharo occupabantur. Duæ quidem hæ res, Saccharum videlicet & Coria, ſeu pelles, præcipuæ ſunt eius inſulæ merces: ac mercatores qui hodie ex Hiſpania eò nauigant, redeuntes nihil ferè præter hæc inde reuehunt. Quippe Hiſpani effodiendis metallis, argento & auro adeo feruidè incubuerunt, vt vix iam granum vnum reperiatur, & maximi pretij moneta, quæ hodie in San-dominici oppido percutitur, quatuor tantùm marauedis valet, id eſt ſolidum noſtratem. Itaque ſi mercatoribus aurum & argentum comparare libeat, ex eo licet quod nũc tantùm è Peruana & Cap-fondurenſi prouinciis, aduehitur à negotiatoribus qui ad equorum, mancipiorum, & mulorum mercatum in Hiſpaniolam veniunt: ex eo, inquam, auro poſſint emere, niſi intertrimentum ingens & iactura eos à tali mercatu deterreret. quippe 2 ducatus ex auro puro putóque duorum alterius monetæ pretium æquat. Itaque non aliis ferè mercibus quàm

Hiſpaniola ſacchari ferax.

Negotiatorum in Hiſpaniola mercaturæ.

Aurũ iam rarum in Hiſpaniola.

coriis,ſaccharo, caſia,& [2] Guaiacano, id eſt ligno ſancto,naueis onuſtas reuehunt.

1 AVRI,*etiam in illis terris, raritatem hodiernam & pretiũ his verbis deſignat. Quũ enim aurum primæ notæ (quale illud Peruanũ eſt) ignobilioris notæ monetæ (qualis eſt noſtra) nõ pari pretio, ſed ferè duplo contra rependatur, nihil lucri aduentitij facere poſſunt mercatores ex auro illo promercali, carius videlicet emto, ſicut ex aliis mercibus.*

2 GVAIACAN,*à noſtris* lignum Indicum, *ſeu* lignum Sanctum,*ob mirabiles effectus dictũ: magna eſt arbor, Ilicis magnitudine, ramoſa, matrice magna, nigricante, materie quàm Ebenum duriore: cortice craſſo, gummoſo ſeu pingui, & quum ſiccum eſt lignum, facilè decidente: foliis exiguis & duris, flore luteo, quem ſubſequitur fructus rotundus, ſolidus, ſemina in ſe continens Meſpili modo. Frequens in inſula San-dominici. Eius vſus primùm ea ratione innotuit. Magnis doloribus luis Indicæ (malo enim ſic vocare quàm, vt nonnulli, Morbum Gallicum: quando hæc lues primùm ex conſuetudine Hiſpanorum cum Indicis mulieribus, mox Italorum cum Hiſpanis, orta eſt: vnde mox in Germanos quoque & Gallos mali contagione ſerpſit) eo ergo morbo, quem ab Indica concubina contraxerat, Hiſpanus quidam torquebatur. Eius famulus Indus, in Hiſpaniola medicum agens, aquam Gayaci illi propinauit, qua non ſolùm magnis illis cruciatibus liberauit, ſed priſtinæ etiam ſanitati reſtituit: eius exemplo, plurimi alij*

Hiſpani

Hiſpani ſimili morbo infecti, curati ſunt. Eius morbi cura Hiſpali ſtatim euulgata eſt, ab iis qui ex ea inſula redierunt. Hinc per totam Hiſpaniam, & inde per vniuerſum orbem quem hæc ſcabies occuparat. Hodie paſſim in pratulis & viridariis Cœnobiorum cùm virilium tum muliebrium plantatur, ob frequentia iis in locis pruriginis & porriginis venereæ contagia, ex voto perpetuæ caſtitatis.

* * *

SECVNDI LIBRI SVMMA ET ARGVMENTVM.

SVPERIORE *libro repertam à Columbo Hiſpaniolam aliáſque Indiæ Occid. inſulas, ſæuitiæqúe & auaritiæ exempla ab Hiſpanis in iis edita, Benzo expoſuit. Nunc vt ex Inſulis in Continentem gradum ſibi fecerint, cœptum iam priore libro opus, pertexit. Interea obiter, quomodo non tantùm auarè & ſuperbè imperium in Barbaros, ſed etiam crudeliter in Nigritas ſeruos ſuos, exercuerint: & ipſi viciſſim, alienarum fortunarum raptores, aliis raptoribus, Gallis videlicet, prædæ interdum fuerint, exponit. Multas præterea in varias Indicæ cõtinentis prouincias expeditiones ab Hiſpanis ſuſceptas exſequitur (verbo, vt Chriſtiani nominis fineis propagarẽt: reipſa, vt inexplebilẽ auri ſitim, qua ardebãt, explerent) atq; inde pœnas in eos humanitus & cœlitus congeſtas. Poſtremò nihil tot Hiſpanorum laboribus profectum eſſe perſpicuè docet, niſi vt Barbari ſplendida verba & doctrinam cum rebus ipſis & vita Hiſpanorum, & ipſorum quidem Eccleſiaſticorum, componentes, Chriſtianos omnes, & fidem adeò ipſam, ſummo Diuinæ maieſtatis & Chriſti gloriæ ludibrio, vel rideãt vel oderint.*

NOVÆ

NOVÆ NOVI ORBIS HISTORIÆ

LIBER SECVNDVS.

Hiſpani Indicis mancipiis conſumtis, alia ex AEthiopia inde vſque adſciſcunt. Seruiles tumultus in Hiſpaniola ex ſæuitia Hiſpanorum oriuntur.

CAPVT I.

EX quo eius inſulæ indigenæ, nimiis enecti laboribus, ad miſerandam cladem & paucitatem labi cœperunt, Hiſpani è Nigritarum prouincia quondam à Rege Portugalliæ ſubacta (vulgò Guineam vocant) mancipia ſibi proſpexere. Ergo magna inde ſeruorum multitudine aduecta, quum exercerentur adhuc fodinæ, illis ad aurum & argentum elaborandum operis vtebantur. Verùm vbi illæ finẽ inuenere, ad multiplicandas ſacchari fabricas artificiáque ſe conuerterunt. In eo hodie ſeſe exercent, tum in armentis ac pecuariis curandis, aliiſque neceſſariis miniſteriis operam heris ſuis præbent.

Hiſp. ſeruis, nõ minus quàm liberis hominibus crudeliſſimè abutũtur.

PORRO quando inter Hiſpanos non crudeles tantùm, ſed crudeliſsimi quoque nõnulli reperiuntur, quum eiuſcemodi fortè aliquis

Auaritiæ comes crudelitas.

in ſeruū animaduertere vellet ſiue ob admiſſum maleficium, ſiue ob non lucrifactum & redditum diarium, vel quacunque alia de cauſa bilem illi mouiſſet, vel ob pēſum non peractum, nec eam auri aut argenti vim effoſſam, quantam ſolebat: veſperi domum reuertētem, loco cœnæ, exuere induſium iubebat, ſiquo fortè eſſet amictus: & in terram proſtratum, manibus pedibúſque reuinctis tranſuerſo ligno alligabat (id ab Hiſpanis Lex Baionæ appellatur, quam equidem legem ab immani aliquo dæmone ſcriptam crediderim) mox reſte aut ſcutica tantiſper cædebat, donec ſanguis ex omni corporis parte deflueret. Sub hæc libram vnam picis ferueſactæ aut olei feruentis ſcutellam vnam guttatim in vniuerſum miſeri corpus inſtillabat. inde pipere patrio, ſale & aqua temperato, perfuſus infelix maſtigia, tabulæ alicui ſuperiacens, & linteo aut ſtragulo inuolutus, tamdiu relinquebatur quoad ipſi hero reddi laboribus poſſe videretur.

ALII ſcrobe effoſſa, mancipium eò tam altè demittunt vt ſolo capite ab terra exſtet, & totam ibi noctem conſiſtere cogunt. ceterùm ea ſe medicina vti dicunt Hiſpani, quòd terra liuidum & corruptum ſanguinem exſugens, verberum vulnera & vibices obliterat, carnémque conſeruans nequa plaga vlceretur, celerius perſanat. Attamen ſiquis vehementia doloris fortè moriatur (vt ſæpenumero accidit) non alia pœna multatur eius herus ex legibus Hiſpaniæ quàm vt pro eo alterum Regi perſoluat.

Ob tam immanem Hiſpanorum ſæuitiam Nigritę ſerui aliquot principiò è poteſtate dominorum elapſi, inſulam peruagari, velut deſperabundi, cœperũt. Mox eandem ob cauſam affluentibus vndique aliis, in tantam multitudinem excreuerũt, vt Hiſpanis colonis terrorem & multa negotia faceſſerent. Ac quia reges & populi Æthiopiæ aſſiduis inuicem certaminibus hoſtiles inimicitias exercent, quales ſunt Quinei, Manicongri, Gialopi, Zapi, Berbeſi, & belli iure captos mutuò alij alios Luſitanis vendunt: idcirco in illis etiam terris inteſtino aliquo odio alteri ab alteris diſſidẽt, non ita tamen vt ipſi ſe aliqua iniuria mutuò violent: immò ſi fortè ab Hiſpanis vis inferatur, inuicem ſeſe auxilio ſubleuent & alij pro aliis propugnent. Attamen ſingulę gentes Reges ſuos aut gubernatores habent, qui ſecretos ab aliis populos ſuos continent: qua ex re fit vt non tantum damni Hiſpanis inferant, quantum poſſent, ſi conſociatis in vnum animis viribúſque pugnarent.

Domeſtici hoſtes aduerſus Hiſpanos coorti.

At Præſides & Adſeſſores inſulæ quum in dies magis ac magis Maurorum fugitiuorum manum multiplicari intelligerent, & quotcumque Hiſpanorum in eorum manus inciderent, omni cruciatus genere ab iis lacerari atque interfici, exercitum conſcribere inſtituunt, pérque omnes inſulæ partes, quacumque iſti commorabãtur, militem ſpargere. Ac primò Hiſpanis incepta feliciter procedere: quippe Mauros aliquot, ſpe libertatis ac pro-

miſſis electos,qui fugitiuorum ſtatiua & receptacula noſſent, ducēdo ſecum in agmine noctu incautos adoriebantur : quúmque ſine vllo metu hoſtium dormientes, & humi velut pecora fuſos ac ſolutos opprimerent, multos vel capiebant vel trucidabant. Verùm poſteaquàm periculis moniti excubias agere & vigili ſtatione caſtra tueri cœperunt; omnibus ferè excurſionibus ac præliis Hiſpani inferiores abiere : atque exinde aucto in immenſum numero feri iſti homines addo multiplicati ſunt, vt quum in ea Inſula morarer, pro certo fama ferret eorum agmen plus VII. millibus hominum conſtare.

ANNO quidem XLV. quum in continenti eſſem, auditum eſt Cimaronos (ſic ab Hiſpanis alienigenæ illic vocantur) vniuerſos ſumtis armis excitos rebellaſſe, raptímque omnē Inſulam peruagantes nullum iniuriæ aut ſceleris genus, quod edere poſſent, prætermittere. Itaque "Lodoicus Columbus Almirans & præſides Adſeſſoréſque Dominicæ, legatos vltro ad eos miſerunt, oratum ac ſupplicatum vt pacificè viuere vellent : Se quidem idem pro ſe præſtituros polliceri, neque ipſis vlterius moleſtiam exhibituros: imò amicitiam eorum ſe vltro appetere, ac ſi vellent ſacerdotes aut monachos ad ſe mitti, à quibus Chriſtianæ doctrinæ capitibus erudirentur, ſe verò multo libentiſſimè miſſuros. Ad hæc poſtulata ab alienigenis reſponſum eſt, Sibi quidem hęc placere,& ſe Chriſti legi credere: ſed eorum amicitiam nolle, quum in eorum

" Chriſt. Columbi nepos.

corum promiſsis nihil fidei collocarent.

Hiſpani iure metuunt ne inde à ſeruis expellantur, vnde ipſi libertatem eiecerunt.

MVLTI quidem ibi ſunt Hiſpani, qui eam Inſulam breui ab iſtis Mauris & Nigritis occupatum iri pro certo habeant. Quamobrem eius Gubernatores, quum naues aliquæ inde ſoluere & in alias Indiæ prouincias vela dare paratæ ſunt, ſumma cura & vigilantia cauent nequis Hiſpanus, ſine ſuo permiſſu, inſula exeat, etiāſi ſit mercator. Attamen cùm licentiatus Ceratus Præſes in eam Inſulam miſſus eſt, Edictum regium de aſſerendis in libertatem Indis ſecum in Indiam ferens: omnibus iter apertum eſt, & cuilibet liberè commeandi poteſtas facta quocunque ſui quemque vſus ferrent. Quúmque ipſe ea de re à nonnullis Dominicæ ciuibus reprehenderetur, ira incenſus, " Quādo, inquit, Cæſarea maieſtas Indos liber-" tati reſtituit, æquum mihi non videtur vt Hi-" ſpani præter Cæſaris voluntatem eos pro ſer-" uis porrò detineant. Itaque ex eo mādata eius omnes exſequi, & ipſe in ea ſententia eſſe vt bene factum crederet, ſi Indi liberè, quocumque vellent, abirent.

Hiſp. paulatim terras deſerunt vbi ſolitudinē fecerunt.

VERVM poſtquam intellexit Inſulam paulatim redigi in ſolitudinem ac deſeri, in tantū imminuto Hiſpanorum numero vt vix mille & centum ſupereſſent: peregrinorum verò multitudinem ac vires adeo in dies augeri, vt ſi aliquis fortè motus aut tumultus ingrueret, non ſatis Hiſpanorum foret quantum ad propulſandam vim eſſet opus: ac periculum haud dubium eſſe ne ſimul & Inſulam & vitam amitterent: Hæc, inquam, poſtquam ei

ſubiecta ſunt, ſemet ipſe repreſſit, & velut occluſa porta ſolutam illam licentiam compeſcuit. Verùm hodie ex omnibus Hiſpanis, qui ab Hiſpania in Indiam haud ſatis certo & explorato curſu nauigant & ad eam fortè inſulam applicant, perpauci omnino reperiuntur qui in ea æquo animo permaneant. ſiquidem plerique omnes qui eò traiiciunt, diuitiarum ſpe iter ſuſcipiunt: neque in ea inſula eius rei copia hodie aut facultas eſt, ſicuti olim fuit.

¶ Galli piratæ Hiſpanas naues ex India redeuntes excipiunt. Hiſpanorum in armandis nauibus parcimonia & negligentia.

CAP. II.

QVANDO in certaminum, quibus Mauri Hiſpanos in India exercuerunt, mentionem incidi, non alienum videtur huic loco ingentia damna, Hiſpanis ibidem à Gallis terra maríque illata, exponere. Non multo pòſt quàm hæ terræ primùm inuentæ ſunt, ingenti diuitiarum fama exciti Galli piratæ complures, belli tempore Oceanum infeſtare aggreſſi ſunt, & naues ab India remeantes excipere. Neque illis incaſſum labor: plurimas cepere, & inter ceteras quas ditiſſimas deprædati ſunt, quo tempore inæſtimabilis Peruanæ regiæ

Indiæ opũ fama Gallos piratas inuitat

gaza

gaza in Hiſpaniam deportabatur, vnam abduxere tanta auri vi onuſtam vt vel ſingulis nauium calonibus & caculis octingenti aurei ducati cuique in partem venirent.

SED præcipua cauſa, cur Galli tot Hiſpanas naues inuaſerint, nulli rei magis quàm ipſorum Hiſpanorum auaritiæ aſsignari debet. Quum enim ab Hiſpania ſoluerent, tanta & tam præceps erat magiſtrorum ſeu patronorum nauium feſtinatio, cupidè de mercibus & vectoribus in naues imponendi ſatagentium, vt bellicis tormentis, quantum ſatis eſſet ad propulſandum hoſtium impetum, ſiqui fortè occurrerent, munire eas non curarent aut meminiſſent: imò ne ea quidem ſaltem copia quanta Indici ſenatus conſulto iubebantur. Is enim edixerat, ne naues niſi duobus æneis tormentis, ſex ferreis maioribus vt minimum, tum aliis minoribus, ad eam expeditionem inſtructę ſoluerent: deinde pulueris tormentarij cadorum numerum & aliarum machinarum definiuerat. Præterea certos huic muneri Commiſſarios ſiue Inſpectores præfecerat, quorum ea procuratio eſſet vt paratas ad ſoluendum è portu San-lucari naues inſpicerent, videréntque an præſcriptis munimentis commeatúque iuſſo inſtructæ & perarmatæ eſſent.

Auaritia cæca & improuida Hiſp.

SED magiſtri nauium, iniectis in manum aureis aliquot nummis, Commiſſariorum fidem redimebant, perficiebántque vt teſtificarētur omnia rectè atque ordine eſſe inſtructa. Quippe Commiſſarij Hiſpalim reuerſi,

in domo Indicæ contractationis [1] apud regios magiſtratus per Dei nomen iurabant, naues omnibus rebus abundè atque ita vti deceret munitas eſſe, adeo vt quęlibet earum ſola quatuor Gallicis nauigiis ad certamen par eſſet. Ad hunc modum comparatæ Hiſpanæ naues tres, interdum quatuor, ſimul ſoluebant: & quæ earum inſtructiſſima erat, duo triáve tormenta ferrea portabat, dimidia ferè ex parte rubigine exeſa, & cadiſcum vnum pulueris pyrij non valde boni.

In reditu aliqua earum fortè incurrerat in celocem vel myoparonem Gallicum egregiè armatum. Piratæ Galli, iam ſatis gnari quàm malè & negligenter inſtructi nauigarent Hiſpani, etiamſi obuia nauis mille ac quingentorum aut duûm millium doliorum capax eſſet, intrepidè tamen eam adoriebantur: ac primùm per altum bombardæ globum vnum „ mittentes clamabant, Adhuc adhuc pro rege „ Galliæ. Verùm ſi illi in demittendis ſuppliciter velis longiorem morã facerẽt, tum piratæ maioribus tormentis in mediam ipſam nauim fulminabant. Quo terrore perculſi Hiſpani, quum nullam propugnandi ſui viam cernerent, & omnes vitæ ſuæ metuerent, Gallorum fidei ac poteſtati ſemet permittebant. Gallus extemplò Magiſtrum nauis demittere in mare ſcapham, eúmque ipſum cum Nauarcho & Scriba venire ad ſe iubebat. Mox exactis ab eo rationibus auri, argenti, vnionum, ſmaragdorum aliorúmq; pretiorum, quæ naues illæ exportare ſolent: è ſuis mittebat qui ea omnia conuerre-

conuerreret: deinde ſuis quoque in captiuam nauim tranſiliendi poteſtatem faciebat, ſiquid fortè, præter eam quæ redacta eſſet, reſiduæ prædæ inuenirent. Illi vt auidè tranſgreſſi erant, vectores nautáſque ipſos ſpoliare, & ſiqua illi meliore veſte amicti erant, eam laceris ſuis & detritis tegminibus commutare, ac dicere, Hoc aptum eſt tibi, & iſtud mihi: parúmque ibi aut virtus Hiſpana, aut militaris ſcientia proderat. Quippe iſti omnia ferre atque agere, ſcrinia mouere ac reuoluere: deniq; omnes angulos ſcrutabantur & foraminum abdita, ſiquid fortè ibi auri deliteſceret. Piratarũ comitas. „

NONNVLLI Archipiratæ ſatis habuere ſi merces manubiáſque Hiſpanis eriperẽt: naues ipſas relinquebant. Sed plerique eas quoque in Galliam captiuas abduxerunt, & expoſitis in terram Hiſpanis, ac veluti miſerti illorum, erogatis in viaticum aliquot nummis, eos in patriam remiſere. Neque vlli ferè ſunt Patroni, Præfectíque nauium & Scribæ claſſiarij, ex iis quidem qui in Indiam nauigant, qui eo quo diximus modo, à Gallis vt minimum ſemel aut bis capti ac ſpoliati non fuerint.

Canariæ inſulæ direptæ à Gallis.

MITTO loqui de aliquot pagis & populis, quos iidem Galli in Inſulis Canariis fortunis ſpoliatos atque euerſos in vaſtitatem redegerũt: mitto etiam de nauibus quas pannis, ſaccharo, vino & aliis mercibus onuſtas inuolarunt. Sed ea poſtquam ad Senatum Indicum relata ſunt, apparuítque ſocordiam ſuam malámque adminiſtrationem tam licenter præ-

dandi Gallis audaciam facere: is Senatuſconſultum eiuſcemodi facit: Placere vti omnes naues quæ toto anno pluribus commeatibus ex Hiſpania in Indiam nauigarent (erant autem eæ cùm minores tum grandiores circiter ſexaginta) vbi onuſtæ inſtructæque eſſent aliæ alias exſpectantes omnes vnà ſoluerent: tum vt mercatores ipſi tres aut quatuor bellicas naues armarent, quæ claſſem vſque ad Canarias Inſulas proſequerentur, quia vſque ad eum locum ex Hiſpania in Indiam commeantibus periculum eſt. Id ſi ita ſedulò atque ordine curaretur, hauddubiè Gallos prædandi finem facturos.

Hiſpani ipſi Gallis ad prędã dum viam ſternunt

CETERVM quod ad ea damna attinet quæ Galli Indicis quoque populis intulere, non aliis eius rei culpa aſſignanda eſt quàm Hiſpanorum quibuſdam, eius nauigationis peritis, qui Gallos eò ipſi deduxerunt, vel ſola malitia, vel inuidia impulſi, vel iniuriæ vlciſcendæ cupidine. Galli quidem, primò Hiſpanis ducibus vſi, eos curſus ex eo adeò exactè perdidicerunt, vt Hiſpanis ipſis nihil cederent: qúmque initio circa Hiſpaniolæ & S. Ioannis inſularum tantùm littora vagarentur, vbi ex iis locis non tantum proueniebat prædæ quantum ſolebat, progredi vlterius, & ad alias vſque inſulas, ipsáſque adeò continentis prouincias excurrere auſi ſunt. Ergo non mare tantùm latrociniis infeſtarunt, ſed infrà ſcripta quoque oppida & Hiſpanorum colonias populati ſunt. Primùm in Hiſpaniola Portum-argenteum, Azuam, Iaquannam

& Maquannam dirripuerunt exinanierúntque multis inde abductis nauibus : feciſſéntque idem ipſi San-dominici ciuitati, niſi arx munitiſſima ripæ fluminis impoſita & æneis tormentis validiſſimis munita, eorum conatus repreſſiſſet : vt eam tentare auſi non fuerint, quamquam duces aliqui Galli id etiam comminarentur. Itaque Hiſpani metuentes ne alia aliqua parte in vrbem Galli aliquando irrumpant, quippe nullis cinctam muris, ſemper tempore belli diligentes excubias agunt : imò quum ibi morarer, ciues aggere aut ceſpitibus circumdare inſtituiſſe eam pro certo ferebatur: quod tamen Maurorum & Nigritarum fugitiuorum potius quàm Gallorum metu facere velle videbantur.

1 *Quum inuentis nouis Inſulis & mox continenti facilè appareret rẽ operoſam & magnæ molis ſuo proprio egere conſilio & magiſtratu, cui regiorum vectigalium & redituum cura, cui prouincialiũ cauſarum arbitrium, omnium denique expeditionum rerúmque Indicarum regimen & cognitio ſubiiceretur: iã inde ab initio Ferdinandus & Iſabella Catholici reges, Cameram ſeu collegium Hiſpali delectorum hominũ inſtituere, quorũ opera & autoritate colonorum & militum ſupplemẽta, commeatus, ceteráque ad claſſes inſtruẽdas neceſſaria, Præfectis ac Prætoribus, regijs auſpiciis in Indiam Occid. nauigantibus, ſuppeditarentur. Tum etiam apud eos negotiatores omnes, mercium, quas ex Hiſpania in Indiam portabãt, genus & ſummã profeſſi: inde quoque reuerſi, an-*

ri aduecti, vnionum ceterarúmque rerum quas ex India reportarent, rationem redderent. Eam Cameram, Indicæ contractationis domum vulgò vocabant. Poſtea anno M. D. XXIIII. *Carolus* V. *Cæſar Indicum ſenatum, ſtatum & ſollennem, publica ſcriptura & ſigillo regio inſtructum, conſtituit: atque omnium Indicarum cauſarum ſupremam cognitionem, criminum animaduerſionem, pœnarum & veniæ diſcrimen: denique omnium rerum quæ ex India in Hiſpaniam deferrentur, ius atque arbitrium ſub eius magiſtratus ditione eſſe voluit.*

¶ *Anzulles Hiſpanus prælio nauali à Gallis funditur. Galli ab Hiſpanis capti. Auana Cubæ inſulæ colonia à Gallis diripitur.*

CAPVT III.

ANNO M.D.XLIII. Petrus Anzulles tribun. mil. è colonia Nominis-dei duabus nauibus & carauella vna vela in Dominicam fecit, cum opibus quæ centum millium ducatorum pretium æquarent. In itinere quum ad Iaquannam applicuiſſet, comperit vix ſex antè horis inde Gallicam nauim ſoluiſſe, quæ depopulata ciuitate ignem tectis iniecerat. Petrus qui gloriæ impenſè auidus eſſet, omni auro & argento in eo portu depoſito, ſublatis dolonibus altum petere intendit, & Gallicam nauim quę-

Hiſpani à Gallis fuſi.

rere

rere. Quam vbi adeptus eſt, expediere arma vtrique, & magna vi infeſtis roſtris concurrére. Æquo marte & paribus vtrinque animis per quadrantem horæ pugnabatur, quum ecce in medio æſtu certaminis Petrus cum nauticis aliquot ictu tormenti percutitur. Hiſpani, fractis duce ipſo cæſo animis, fugam arripiunt, breuíque in Dominicæ portum ſe condunt. Gallicæ nauis Prætor inſequi fuſos negligens, cœptum iter peragere inſtitit.

ANNO ſupradicto, Gallicæ naues duæ vſque ad Dominicæ viciniam prouectæ, carauella vna capta quæ onuſta mercibus ad Caput-veli tendebat, ad orientale [1] Monæ inſulæ latus ancoras iecere prædam aliquam exſpectantes. In earum vna Cantabri aliquot (Biſcainos vulgò vocant) vehebantur. Poſtquam eius rei certus nuncius ad regios Præſides, qui iuri dicundo in Dominica præerant, allatus eſt, liburnicas duas, quæ in portu ſtãtes onera & diſceſſum in Hiſpaniam parabant, celoces duas, & myoparonem vnum armant, eíque claſsiculę Carionem Trianam pręficiunt. Ille ſoluit: Galli ſequenti die Prętoriam nauim, cum celoce vna ceterę claſſi pręeuntem, proſpectantes, ratíque nauim aliquam onerariam eſſe quę in Hiſpaniam commearet, lęti admodum ſeſe ad pugnam comparant.

Hiſpani, Galli ducis ſocordia, Gallos vincunt.

Verùm vbi mox propinquior conſpectus duas alias naueis & myoparonem aperuit, viderúntque eas naueis rectà ad ſe tendere:

tum Cantabri, qui in Gallicarum altera erant, veriti ne de ſe captis, tanquam ſubditis Regis Hiſpaniȩ & perduellionis proditioníſque manifeſtis, graue ſupplicium ſumeretur: quòd miliari amplius adhuc ab hoſte abeſſent, & commodiore nauigationis curſu vterentur, omiſſo omni ſociorum reſpectu curáque, vela ſubrigunt & fugiunt.

ALTERIVS nauis Prætor vbi ſe deſertũ ab ſociis videt, & iamiam ſibi imminere Hiſpanam nauim prætoriam cum celoce, neque alias ſuperuenientes procul, neque vllam fugæ viam patere, penitus conſternatus deditionem facere inſtituit. Itaque milites ponere arma iubet, quippe amentiæ fore non prudentiȩ dimicare velle: quando nulla ſpes eſſet, ſe ſolum aduerſus quintuplicem hoſtium aciem pugnantem poſſe vincere: deditis verò (ſicut ipſi, quum vincerent, ſolerent) Hiſpanos clementer vſuros ex mutuis belli commerciis. Hæc Prætoris verba iracundè repulit Tormentarius quidam, Enimuero ſibi quidem, inquiens, deditionem non eſſe faciendam, ſed pugnandum videri: & eundem, ſuo iudicio, ceteris ȩſſe animũ. Equidem malle fortiter dimicando mortẽ honeſtè oppetere, quàm tradentem ſe vltro in manus inimicorum vitam inglorium trahere. Si paueret Prætor, cur ad bellum iret? etiãſi quintuplices hoſtes eſſent, & ipſe ſolus, ſe tamen ipſos ne pili quidem facere. quippe Hiſpanos in iis oris militarium artium, maximè in naualibus præliis, planè rudes atque imperitos eſſe: in primis tractandarum

darum machinarum haud ſatis gnaros. Itaque fidenter ſpondere ſe quatuor tormentorum ictibus Prætoriam eorum nauim perfractam demerſurũ: neque dubium quin, ea depreſſa ceteræ fugam caperent. Certè ſi Prætor huic Tormentario fidei atque autoritatis aliquantum præſtare ſuſtinuiſſet, ipſorum rebus melius conſultum foret. Quum enim iudicaſſent omnes magnifica hæc eius verba rebus ipſis & factis comprobanda eſſe, iámque Gallicæ naui imminens Hiſpana, diſploſo tormento, clamaret, Adhuc adhuc pro Imperatore, veluti iam captæ inſultans: illi extemplò tam horrendo tormenti fulmine reſponſum eſt, vt parum abfuerit quin perfringeretur.

GALLICAE prætor, à pugnandi animo alienus, confeſtim è foris deſiliens, ignem è tormentarij manu abripit, alterum fulmen iam diſplodere parantis. Equidem ſi tum ignem tormento ille immiſiſſet, globúmque perinde periculoſo hoſtilis nauis loco, vt primum, intuliſſet, Hiſpana prætoria, vti dixerat, hauddubiè demergebatur. Immò niſi & ipſe Hiſpanus præfectus mouendis ſcriniis aliiſque oneribus intentus, foramen à globo factum ſtipare atque explere properaſſet, credo vel vno eo ictu perituram fuiſſe, multa iã acceptа aqua. Itaq; ſine certamine capitur nauis Gallica, & Dominicam abducitur, tam effuſa ciuitatis lætitia vt ſi ipſa Gallia capta eſſet. Galli in cuſtodiam traduntur, maximè qui rerum maritimarum periti erant: Prætor ipſe in Almirantis domo propè aſſiduus erat: nauim

Hiſpani de captis aliquot Gallis triumphant.

tormentis, rudentibus, velis, ancoris ceteríſque armamentis ſpoliatam & prouectam in altum, Hiſpani iniecto igni cremarunt. Ipſi mihi quum amicum quendam meum qui in vinculis erat inuiſerem, cum Gallis illis ſæpe ſermo erat. Illi verò Prætorem ſuum probris & diris lacerabant, qui turpem adeo deditionem feciſſet: vnde duriter & inclementer habiti grauiſsima incommoda paterentur. Paulò pòſt diuiſi in naueis quæ ex India ſoluebant, in Hiſpaniam miſsi ſunt: in itinere quinque eorum qui carauella vna vehebantur coniurant in Hiſpanos, eóſque de improuiſo adorti in altum præcipitant. Ita potiti carauella, onuſta ſaccharo & quindecim millibus ducatorum ex vectigalibus regiis, cum tam opima præda in Galliam aufugiunt.

Hiſpani coloniarũ ſuarum incolumitatem à Gallis pecunia redimunt.

ANNO M. D. XXXVI. in Cuba inſula, portum auanæ inuectus myoparo vnus Gallicus perexiguus (à Gallis vulgò dicitur *Patax*) qui tempeſtate à Prætoria naui diſiectus & eò delatus fuerat, oppidum ipſum cepit. Hiſpani quòd eius oppidi domus ferè ligneæ & palea tantùm tectæ eſſent, metuentes ne id Galli incenderent, ſeptingentis aureis ducatis, incolumitatem municipij ab illis pacti ſunt. Galli eo pretio cotenti, abeunt. Poſtridie quum tres maiores naues è noua Hiſpania profectæ eò appuliſſent, Ioannes de Roias Præfectus eius oppidi, eas aurum, argentum & quæcumque alicuius pretij eſſent, in terram exponere, Gallorúmque veſtigia ſubſequi iubet. Illæ confeſtim ſingulæ ordine portu egreſſæ, præeunte Prætoria, ſcaphis ad pup-

pes religatis,haud procul oppido,in flexu promontorij cuiuſdam, ad oſtium vicini fluminis Gallos aſſequuntur. Prætoria nauis in Gallicum myoparonem ſola inuehi non auſa,impetum ſuſtinebat donec ceteræ naues adeſſent. Galli vbi hoſtem cunctari vident, neque illi ſatis eſſe ad laceſſendam pugnam animi, aliquot tormentorum globos diſplodere incipiunt. Inde Hiſpanis tantus terror iniici, vt nulla defenſione tẽtata,turpiter in fugam verſi, & ſcapha etiã amiſſa, milites permiſtis nautis ingenti cum tumultu in terram euaderent. Aliarum nauium vna, quæ non procul ſequebatur, vbi à Prætoriæ nauis militibus effuſam fugam fieri videt, proram vertit & ipſa, & qui in vltima erant deinceps fugiendi exemplum ſequuti ſunt. Ita Galli primò territi ac propè certi captiuitatis, repentè fuſis præter ſpem Hiſpanis, ſumma cum voluptate tres eorum naues corripiũt: ac denuo ad Auanam regreſſi, quum nummorum aliquot tantum, quantum prius, vt parcerent oppido, à ciuibus extorſiſſent, inde porrò abiere.

Ex eo Hiſpani domus è lapide ſtruere cœperunt,arcémque imponere portus littori,aduerſus incurſiones Gallorum bombardis & machinis ingentibus munitam. Situm eſt id oppidum in planicie mari vicina quâ oriẽtem ſpectat: domus inſtar, cuius porta optimè clauſa,cetera omnia circum nuda atque aperta ſint,nullis cinctum muris, vt cuilibet quacumque velit eò pateat aditus. Itaq; eius arcis quã Hiſpani in ore ipſius portus immoliti erant, Auanæ ſitus.

certiores facti Galli, ad oſtium Chioreræ fluminis (id ſex millibus paſſ. ab vrbe abeſt) applicant: & circiter mediam noctem in terram egreſſi, de improuiſo ſub primam auroram magno tumultu vrbem inuadunt. Hiſpani nec opinato hoſtium aduentu & fremitu excitati, deſilire è cubilibus & quà quiſque poterat alius alia porta in ſiluas diffugere. Ita Galli ædificatam ab Hiſpanis in ea inſula coloniam dirripuerunt.

1 MONA *inſula inter Hiſpaniolam & inſulam S. Iaonnis-de Portu-diuite, 17. gradibus ab Æquinoctiali linea Septentrionem verſus, abeſt: exigua, depreſſa & plana: ſex millibus paſſ. id eſt tribus leucis, circiter in circuitu patet. Paucis Chriſtianis & Indis habitatur. Piſcinis abundat, aqua dulci & cancris optimis. Eſt & alia Mona inſula Britanniæ proxima.*

2 *Auana, Cubæ inſulæ colonia & portus, in Septentrionali eius littore ſita.*

¶ Hiſpani per ſpeciem colloquij Gallos circumuentos trucidant. Galli eorum perfidiam grauiſsimè vlciſcũtur, & Hiſpanicas colonias in Cuba, San-Ioannis & Iamaica inſulis diripiũt.

CAP. IIII.

ANNO LIV. flagrantibus inter Carolum V. & Henricum Galliæ regem bellis, Gallica vna nauis ad Sã-Iacobum, Cubæ inſulæ caput, cum octoginta mili-

militibus, appellens, ciuitatem diripuit & exinaniit. Atque inde eueſtigio ad Auanam tendens, expoſitis ad Chioreram militibus, hora vna antè lucem oppidũ ingreſſi Galli, aliquot Hiſpanos ſpoliarunt: alij fuga ſe proripuere. Galli ſingulas municipij domus irrumpentes, opimam ſe prædam inuenturos rati, manibus propè vacuis reuerſi ſunt. Quippe Hiſpani quum ſæpius iam Gallorum populationibus vexati eſſent, veriti ne idem quoque deinceps accideret, facultates omnes ſuas in prædiis & villis habebant. Interea verò, dum Galli ſcrutandis & exhauriendis domibus intenti ſunt, duo Hiſpani à ſenatu Coloniæ ad eorum Prætorem mittuntur: primùm qui quàm multi illi eſſent, per ſpeciem legationis propiùs explorarent: deinde pretio cum illis paciſcerentur ne oppido ignem iniicerent. Quum de redimenda colonia & captiuis qui in Gallorum manus venerant inter eos ageretur, Gallus prætor ſex millia ducatorum pretium ſtatuit & flagitat. Hiſpani ſe inopes eſſe dicere, & omnes ſuas facultates eius ſummæ pretium æquare non poſſe. Itaque ea de re ſibi adeundos & docẽdos eſſe magiſtratus, ſine quorum & ſenatus ipſius ſententia nihil tranſigere ipſis per ſe licitum eſſet. Quare poteſtate abeundi à Prætore impetrata, fidéque data ſe poſtera die cum certo reſponſo reuerſuros, vrbe excedunt.

Hiſpani per ſimulationem cõpoſitionis Gallos circunueniunt.

LEGATI ad ſuos reuerſi, rem ad Ioannem d'Ories ceteróſque ciuitatis gubernatores referunt. Illi multitudine hoſtium cognita &

quantam pecuniæ ſummam peterẽt, in diuerſas ſentẽtias abicre. Maior pars, enimuero pactionem omnem cum eo hoſte abnuere: Gallos ferro potius quàm auro arcendos: nec pecunia, ſed haſtarum & tormentorum ictibus explendos eſſe prædones iſtos pridem nouiſſima exempla meritos, qui latrociniis tantùm & rapto viuerent. Neque multitudine formidabiles eſſe, neque vt altero tãto plures eſſent, vel teruncio eſſe æſtimandos: ac vel paucos illos equos, qui ſibi ſupereſſent, ad eos proterẽdos ſufficere. Alij contrà ſentiebant, Tutius videlicet eſſe, ſæuienti neceſſitati ſummittere animos & ſeruire tempori, quàm ſeſe ac ſua omnia fortunæ arbitrio permittere: qui aliter cenſerent, facilè eo imprudentiam ſuam prodere, quòd hoſtem contemnerent. Quamobrem placere iterum mitti legatos ad Gallum prætorem, qui certiùs de pecunia ipſius voluntatem explorent: quòd ſi de pecunię impetratæ ſumma nihil prorſus remittere velit, attamen obligatæ fidei liberatione vtique illi ſatisfactum iri. Poſtremò vbi hæc ita præſtitiſſent, niſi conditiones placerent, tum alio conſilio, quodcunque optimum viſum eſſet, non intempeſtiuè vſuros. Sed multorum inconſulta opinio plus quàm paucorum prudens conſilium valuit. Itaque aciem inſtruunt, & familias, id eſt Numidica ſeruitia, armant Hiſpani, centúmque & quinquaginta circiter militum manu collecta, noctu apud Gallos omnia ſoluta & ſopita inuenturos rati, in vrbem irrumpunt, vociferantes San-Iacobus, San-

San-Iacobus,& emiſſis pilulis plumbeis, quatuor Gallos interimunt, in iis Prætoris ipſius nepotem. At ceteri Galli, nihil defixis aut perculſis pauore animis, ſtratis excuſſi pedibus ſeſe excipiunt, & raptis cofeſtim armis animosè propugnant. Nec tulere impreſsionem ex aduerſo factam Hiſpani, ſed ad primum glandium plumbearum nimbum, quem Galli effudere, turbati vertunt terga & ſiluarum latebris ſeſe ſepiunt.

PRAETOR ipſe Gallus totam eam noctem, ſtatione circa vrbem diſpoſita, in excubiis pernoctauit, ira ſupra modum incenſus propter cædem ſuorum ac ſui maximè nepotis, ſemet ipſe vltro incuſans, quòd Hiſpanorum fidei & promiſsis crediddiſſet. Vt illuxit, à militum ſuorũ parte, quidquid picis reperiri poſſet, colligi iubet (erant autem in oppido multæ picis capſulæ eò ex Hiſpania conuectæ ad ferruminandos nauiũ textus) eáque inungi domuum portas, feneſtras, laquearia, denique vbicunque materiæ & lignei operis aliquid eſſet: mox ignem tectis iniici, & parietes ipſos ſolo æquari, atque à fundamentis erui. Iámque domus conflagrare cœperant, quum ipſe ad templum profectus, ne ei quidem pepercit. Id ſpectaculum flagrantis vrbis eminus è propinqua ſilua Hiſpanus quidam conſpicatus, equo vtique fretus, Gallorum ducem ſuppliciter ac demiſsè adiens, Fortiſſime Prætor, « inquit, non te ſatis habuiſſe ad explẽdum ani- « mum tuum vniuerſam ciuitatem ſolo æquaſſe, « niſi templo Dei etiam ignem iniiceres? Ad «

Galli perfidiam Hiſpanorum atrociſſimè vlciſcuntur.

Fruſtra pietatem venditat, qui fide ſociali caret.

hæc verba Prætor arroganter reſpondit, Homines, inquit, quibus nulla fides eſt, ne templo quidem indigent. Tandem verò dirutis domibus omnibus, arcem quoque ipſam direptã ſolo tenus deiiciunt: & dux, nauem portum inuehi, omnémque egeſtam ex vrbe prædam eò ſtipari iubens, ferocitérque Hiſpanis peſtem minitãs, inde exceſſit. Paucos poſt dies quàm hæc acciderãt, ipſe eum portum ingreſſus, deformeis adeo ruinas illas conſpexi, vt vix vlla tectorum veſtigia & ſitus dignoſci poſſet.

SANGERMANVM colonia eſt in inſula S. Ioãnis de portu-diuite extructa. eam quum mari vicinam Galli ſæpe diripuiſſent, Hiſpani tranſlatam ex eo loco in ſiluam quandam ſex mill. paſ. procul à littore introrſus in mediterranea retraxerunt, ita ſe nimirum tutiores & extra periculum futuros rati. Sed ne ſic quidem ipſi ſatis delituerunt. Id enim vbi reſciuiſſent Galli, ad ſilueſtrem vſque illum nidum progreſſi ſunt. In [2] Iamaica inſula Hiſpalim ſeu Seuilliam, viginti quatuor fermè tectorum oppidum, octo paſſuum mill, diſtantem à mari, diripuerunt.

Carthago noua, Hiſpano duce præeũte, à Gallis diripitur.

PER eadem hæc tempora Carthagine (ea eſt vrbs & prouincia Indicæ cõtinẽtis) Iudex quidam fortè nautam, cui aliqua de cauſa infenſus eſſet, virgis cædi iuſſit. Ille mox liberatus in Hiſpaniam atque inde in Galliam tranſgreſſus, contractis quinque nauibus poſtmodum Indiam repetiit. Iactíſque in Carthaginienſis portus oſtio ancoris, centum milites

in

in ſcaphas nauium tranſgreſſos in littus exponit. Illi vna ante lucem hora egreſſi in terram, Hiſpanos omnes ſopitos opprimunt, domóſque vi irrumpentes, quæ partim ligneæ, partim ex arundinibus contextæ ſunt, omnes palmarum foliis conte᷎ctæ, omnia tumultu & clamore miſcent. Nauta cum aliquot Gallis Iudicis domum ingreſſus, qui ipſum virgis cædi iuſſerat, eum repetitis ſicæ ictibus confodit: alij aliò ad prædam diſcurrunt. Hiſpanorum maxima pars fuga ſeſe proripuit, nonnulli interemti, alij captiui facti ſunt. Ita direpta eſt & incenſa Carthago noua, vnde Galli ex manubiis & pretiis captiuorum amplius centum & quinquaginta millia ducatorum tulerunt.

ALIAE naues Gallicæ ante & poſt hæc omnem illam oram præterlegentes, San-Marthæ & Capitis-veli colonias, & alia loca, diripuerunt. Poſtremò, vt aliquando de his Gallorum geſtis agere deſinam, quo tempore in Cubagua vnionum piſcatus florebat, Gallica vna nauis eò fortè applicuit. Hiſpani, ea proſpecta & agnita, lintres duos patrios quinquaginta Indis onerant, eóſque arcubus & ſagittis armatos, aduerſus eam nauim mittunt, perſuadéntque qui in ea erãt pædicones eſſe, quos niſi perdere occuparẽt, egreſſuros in terram, multíſque eorũ captis, tanquam fœminis, ad nefandam venerem abuſuros. Indi prorſus ita eſſe rati, nihil intermittunt donec nauim aſſequantur.

Hiſpanicum ſtrategema in Gallos.

GALLI ſine vlla periculi ſuſpicione aut

metu,nudos homines otioſè cõtuebantur, rati fortè, opinor, illòs ſpectatum eò & ſui viſendi gratia confluere, aut ad commercium vnionum. Sed vt naui propinquarunt barbari, pro margaritis ſagittas in Gallos emittere, & eorum aliquos transfigere. Galli qui vnionum,qui ibi capiuntur,peritiores eſſent quàm venenatæ illius herbæ, cuius ſucco indi ſagittarum aculeos tingunt, poſtquam ſe ſaucios & lethales eſſe eas ſagittas animaduertunt,nulla interpoſita mora ſublatis velis abeunt. Neque deinceps,quantum intelligere potui; nauis vlla Gallica eò applicuit. Ea arte atque aſtu Hiſpani iam pleni formidinis infeſtas Gallorum manus effugerunt.

1 SAN-IACOBVS,*primaria Cubæ inſulæ colonia & Epiſcopatus ſedes: tuto & tranquillo portu nobilis.*

2 IAMAICA *inſula,ad Orientem Hiſpaniolæ,* XXV. *ab ea leucarum interuallo diſcreta,* XVII.*gradibus ab Aequinoctiali limite diſtat. Eius caput noua Hiſpalis,& titulo Abbatiæ primaria ſedes: cuius primus Abbas fuit Petrus Martyr Mediolanenſis, is cuius exſtant tres de rebus Oceanicis Decades.*

Cartha-

¶*Carthaginenſium & San-Marthenſium Indorum mores,& commercia. Hiſpani ſmaragdos & aurum ab illis extorquent: & pro beneficio,bella,ſeruitutem & rapinas reponunt.*

CAP. V.

VNDECIMO poſt aduentum meum in Hiſpaniolam menſe,nauim in Indicam continentem vela facere parantem cōſcendens,è San-Dominici vrbe ſolui.Sexto poſt diſceſſum die, [1] niuoſi San-Marthæ montes nobis ſeſe aperuere, breuíque inde ad Carthaginem appulimus, quam [2] quòd inſulam ipſis portus faucibus obiectam habeat,vt Carthago noua in Hiſpania, ita Hiſpani nuncuparunt. Hęc inſula,octo millia paſſ. in longitudinem, tria in latitudinē patens, quo primùm tempore Hiſpani eas prouincias attigerunt: tota Indicis piſcatoribus habitabatur: nunc verò vix vlla mapalium reliqua veſtigia extant. Neque id mirum vlli eſſe debet,quando & aliis omnibus in prouinciis tum maritimis tum mediterraneis, quas Hiſpani tranſcurrerunt, vix miſeræ vllæ Indicarum gentium reliquiæ reperiuntur. Tanti mali cauſa eſt, quòd illi populi, quandiu vires ſuppeditarunt, Hiſpanorum amicitiam accipere nunquam ſuſtinuere, propter intolerabilem eorum ſæuitiam atque atroces iniurias in ſe ac ſuos ab iſtis editas. Indi Hiſpanorum amicitiam reſpuunt.

FRVCTVVM, piſcium, rerúmque aliarum vitæ tuendæ neceſſariarum copiam ha-

bent. Pudenda bombycino velo contegunt. In bellis nō minus fœminę quàm viri pręliantur: ſagittæ venenatæ, tela ſunt: hoſtes captos & cæſos mandunt, & multos quidem Hiſpanos eo modo carnes & fruſta fecere, ceteríſque omnibus ita, ſi poſſint, vtantur. Sollennia ſua olim celebrantes, quàm maximè feſto & pulcherrimo cultu poterant corpus ornantes, bullis armilliſque ex auro, vnionibus & ſmaragdis, brachia, crura, faciem, reliquáſque omnes corporis partes impediebant.

PRAECIPVAE eorum merces, ſal, piſces, piper 4, quæ in ea continentis loca deferunt, vbi ea deficiūt, & aliis rebus permutant. Proſperis ſuis quōdam temporibus pulcherrimos & nobiliſſimos frugum, fructuum, bombycis ſeu goſſipij, pennarum, monilium, auri, multiplicium vnionum, ſmaragdorum, mancipiorum, aliorúmque ſuæ terræ commodorum, mercatus inſtituebant: ac mutuo inter ſe commercio quibus quiſque egebat ea capiebat ſine vlla cupiditate aut auaritia, &, Cape, aiebat alteri, hoc, & tu inuicem mihi iſtuc dato. Neque quidquam ferè magis apud eos in pretio eſt quàm eſculenta & cibi: quamquam hodie maior pars earum gentium, quod à nobis hauſit, iam temporalia quoque hæc bona cariſſima habere & venerari didicit. Sed vel in hac corruptela non pauci reperiuntur, 5 qui non ea tanti nunc, quanti paulo antè, faciant.

Indica in mutuis cō merciis ſimplicitas.

HIC quod mihi aliquando vſuuenit referam. Quum fortè eſuriens in domum cuiuſdam Indi incidiſſem, petiiſſémque ab eo an

pullum

pullum gallinaceum venalẽ haberet: reſpondit ille, Se verò habere, ſed quid vellem contrà ipſi dare, petiit. Ego monetę nummum vnum offero (Regalem ſeu Realem vulgò vocant) ille nummo è manu mea ſumpto, quęrit quid pullo facere vellem: Comedere, inquam. Indus me contrà in faciem intuens, Regalémque inter dentes tenens, velut demorſurus, Chriſtiane (inquit) ſi tu me vis dare tibi quod edas, prębe tu mihi viciſſim quo ipſe veſcar: nam quòd tu hîc mihi das, nullius vſus eſt. Quòd ſi nolis, recipe tuum Regalem, ego verò pullum meum comedam. Ita eluſus ab iſto, alterius domum me contuli, qui mihi pullum dedit.

Pecuniæ cõtemtus apud Indos.

INTER Carthaginem & S. Martham ingens & rapidum flumen occurrit, quod tanto impetu inſtar torrentis in mare deuoluitur, hieme pręſertim, vt retroacto ęſtu pręterlabentes illac naues, facilè inde aquam dulcem capere poſſint. Gonzallus Ximenez doctor, Petri Lugi eius prouincię pręfecti legatus, quum diteſcere cuperet, cum XLV. Hiſpanis & myoparonibus duobus flumen illud ſubire aduerſum aggreſſus, dum per circumiectas ripę gentes vagatur, ſmaragdos aliquos repererit: qúmq; ex ipſis intellexiſſet vnde illos ſumerent, progredi vlterius ſtatuit, neque prius finem facere quàm cautes aut fodinas repeririſſet, quę eas opes gignerent. Tandem quum aliquot prouincias peragrando emenſus, in Bagotam principẽ ditiſſimum (ex falſo vulgi Hiſpanorum iudicio) incidiſſet Doctor, partim

Smaragdi apud IndosOccid. inuẽti nouam auaritiæ Hiſp. materiem & flammã ſubdunt.

gratia, partim rapina magnam auri vim ab eo extorſit, mox petiit vnde ſmaragdos ſumerent. Bagotta Chriſtianorum immodicam auaritiam deprehendens, vt eos ſuis finibus expelleret, illóſque à ſe amoliretur, in valle Tunia effodi eas reſpondit. Hoc audito Doctor cum ſuis ab eo digreſſus, ſuperatis montibus quibuſdam quos Indi obtinebant, in vallem Teſſucam peruenit. Eius prouinciæ regulus erat Simandoca. Is quum Hiſpanos modeſtè & ſine vllo detrimento per fineis ſuos iter facietes videret (quippe vetuerat Doctor ſeuerè nequis quidquam ſine permiſſu indigenarum capere aut attingere auderet, ídque vt gratiam & bonam famam inter eas gentes ſibi conciliaret) ille, inquam, eos nihil tranſitu prohibere conatus, hoſpitaliter etiam & comiter excepit. In primis verò Doctor ab eo de ſmaragdorum fodinis ſciſcitatus eſt. Regulus peramicè eum ad locum deduxit. Vigintiquinque circiter millia paſſ. ab ipſius ditione aberat tumulus editus, arido & nudo herbis atque arboribus ſolo. Ibi magnam vim gemmarum à ſuis ſubditis effodi iubet, eáſque cum aliis opibus atque auro Doctori largitur, nempe qui ea parui faceret, pluríſque duceret ſalis lancem vnam quàm aurum omne & totum illum ſmaragdorum montem.

Fraus fidē in paruis ſibi præſtruit, vt quum ope rǣpretiū ſit, cū mercede magna fallat.

Barbari neceſſaria pulchris antepo-nunt.

CVM hoc pulcherrimo & ditiſſimo munere ad San-marthanam coloniam Doctor reuerſus, nuper inuentæ prouinciæ famam ſpargit,

quæ

quæ adeo auro & ſmaragdis abundaret. Omnes viſendi cupido inceſſit: in primis Petrus Lugus ceteris auidior, arma, nauigia, equos, ceteráque ad eam expeditionem neceſſaria comparat: quúmque paucos circa ſe haberet milites, Carthaginem ad delectum habendum mittit. Vt libitum inſtructus, quum ad Bagottæ finium limites perueniſſet, & ad illum vicinóſque regulos Chriſtianorum aduentus fama perlata eſſet, ſcelerúmque ac facinorum quę vbique nefanda ederent, ſumptis armis illi arcere vim aduenarum & libertatem ſuam propugnare properant. Sed vbi ventum ad manus, barbari omnibus ferè prælijs vincebantur. Itaque quum & iam multis ipſorum cæſis res ad internecionem gentis ſpectare videretur: Chriſtianis verò noua ſubinde auxilia Carthagine & San-martha ſummitterentur, feſsíſque ac ſauciis recentes ſuccederent: ſpem omnem pellendi eos à ſuis finibus exuunt, victíque metu ne cladibus attriti ad vaſtitatem tandem redigerētur, abiiciunt arma & pacem expoſcunt. His artibus Hiſpani maximam eius prouinciæ partem ſubegere.

Diuitiarū admiratio auaritiam, auaritia bella & cędes gignit.

PETRVS Lugus leuibus aliquot præliis Indos expertus, & tranſcurſis gentibus multis omnia igni, ferro, latrociniis, quacumque ibat infeſta faciēdo, cū magna auri & ſmaragdorū copia San-martham reuerſus eſt. Hęc prouincia ab Hiſpanis Granatæ-nouæ regnum dicta eſt, & Georgius Robledus Trib. mil. quum

ibi coloniam condidiſſet, Carthaginem eam nuncupauit, propterea quòd omnes ferè eius oræ perdomitores ac coloni, qui ibi erant quum ipſe eò applicuit, Carthagine noua Hiſpaniæ vrbe orti erant. Illi magnam inde ſmaragdorum copiam effoderunt, & porrò etiamnunc effodiunt.

1 SAN-MARTHAE *portus in continenti Indiæ, vndecim tantùm gradibus ab Aequinoctiali linea in Septentrionem diſtat, ſub altiſſimis montibus, qui (mirum dictu) inter tantos ardores, opaci ſidique niuibus, primi nautis ex alto proſpectantibus ea littora aperiunt.*

2 MOX *ſub finem huius capitis aliam eius nuncupationis rationem videtur reddere. Sed hîc loquitur de ipſo portu ſeu tota ea ora, quam obiectu inſulæ ſitum Carthaginis nouæ, quæ in Hiſpania eſt, referentem, ſic vel Columbus vel primi Hiſpani nominarunt. Illic verò agit de colonia, quæ à Carthaginis Hiſpanicæ ciuibus, in nouæ Granatæ prouincia* XL. *paſſ. millibus à San-marthenſi portu condita eſt. Porro obiectam Carthag. portui inſulam Barbari indigenæ vocant Codego, vti Carthaginienſes Haſpani ſuam Scombriam appellant. De cuius ſitu vide T. Liuium Annal. lib. 26.*

3 ANNO M.D.IX. *Martinus Anciſus aduerſus Zenuenſes eiuſdem oræ accolas bellum gerens, vnam cepit 20. annos natam, quæ viginti octo Chriſtianos ſua manu interfecerat. Gomara Hiſt. Gen. lib. 2.*

4 TOTO *continentis tractu in quo Noua*

Carthago,

Carthago, etiam in Nouo regno, magnus eſt vſus piperis cuiuſdam oblongi, quod maiore acrimonia præditum Orientali, magiſque aromaticum & iucundiorem odorem ſpirat quàm Axi ſeu Capſicum, id eſt Piper Indicum vulgare. Nic. Monard. de ſimpl. medicam. Indiæ Occid.

4 QVO *liquidiùs appareat quanto in contemtu diuitiarum viuant Occidẽtales Indi, hîc ex Ioannis Lerij, amici mei, libro quem nuper Gallicè de ſuis peregrinationibus edidit, bona fide tranſcribam ipſius cum Braſilienſi barbaro colloquium: Mirantur* (inquit) *non mediocriter noſtri* "
Tououpinambaultij (de quadam Braſiliæ gente "
agit, quicum Gallis ſocietas erat) quum vident "
Gallos alióſque aduenas è procul remotis terris "
venientes, tantum laboris ſumere vt Araboutano "
ſuo (id eſt Braſilio ſeu coccineo ligno) naues onu- "
ſtas reuehãt. Itaque magno natu quidam ex bar- "
baris hũc in modum me ſuper ea re aliquando in- "
terrogauit: Quid ſibi vult, inquit, quòd vos Mair "
& Peros *(id eſt Galli & Portugalli) tam procul* "
petitum ligna veniatis? Nulláne vobis ligna ad "
focum tellus veſtra ſuppeditat? Tum ego: Sup- "
peditat verò, inquam, & quidem magna copia: ſed "
non ex eo genere arborũ quales veſtræ ſunt: Bra- "
ſiliũ in primis, quod hinc noſtri non ad vrendum, "
vt tu exiſtimas, ſed ad tingendum exportãt: ſicuti "
& vos eo funiculos veſtros bombycinos, pennas, "
aliáque rerũ inficitis. Hîc ille protinus excipiẽs: "
Verùm tantáne eius ligni copia vobis opus eſt? "
Enimuerò inquam. quum enim (vt hominis ani- "
mũ admiratione ſuſpẽderem) apud nos vel vnus "

» *mercator plures coccineos pannos, plures cul-*
» *tellos,&forfices (nota ipſi & familiaria exempla*
» *ſubiiciens) plura ſpecula poſſideat,quàm quanta*
» *huc ad vos vnquam allata ſunt: ſolus ille omne*
» *Braſilium coemet, quo plures hinc naues nuſtæ*
» *redeunt. Ah! (inquit Barbarus) mira planè*
» *mihi narras. Mox eorum quæ audiuerat memor,*
» *percontari vltrà perrexit: At,inquit, vir ille*
» *adeo locuples,quem tu refers, non moritur? Mo-*
» *ritur,moriuur (inquam) vt & alij homines. Ibi*
» *tum ille (vt iſti Barbari commentari amant, &*
» *cœptum ſermonem nullis interruptum diuerticu-*
» *lis,ad finem vſque haud abſurdè pertexunt) quæ-*
» *rere ex me: Ergo,inquit,eorum quæ iſte moriens*
» *bona relinquit, quis heres eſt? Liberi eius,in-*
» *quam,ſi habet: ſi non habet,fratres, ſorores, aut*
» *proximi eius adgnati. Quum hæc dixiſſem, Equi-*
» *dem (inquit meus ille haud ſanè ineptus ſenex)*
» *facilè hinc animaderto vos* Mair (*id eſt Gallos*)
» *eſſe inſigniter fatuos. Nam quid traijciendo mari*
» *tantopere vos fatigari neceſſe eſt,in quo ſuperan-*
» *do (ſicuti nobis quidem huc appulſi dicitis) tan-*
» *tum malorum exhauritis? Nempe vt liberis ve-*
» *ſtris,aut ſuperſtitibus cognatis,opes quæratis. Tel-*
» *lus quæ vos aluit, non illis quoque alendis ſuffi-*
» *ciet? Nos quidem & liberos & propinquos habe-*
» *mus,eóſque, vt tu vides, ſumma caritate ample-*
» *ctimur: ſed quum confidamus fore vt poſt mortem*
» *noſtram terra quæ nos aluit, eadem & illos quoq;*
» *enutriat, in eo acquieſcimus. Hactenus ille.*

Germani

Germani aliquot, Hiſpanorum exemplis edocti, Indos vexant. Illi iniuriam pertæſi, quæſita morte intereunt. Valle-tunienſium religio, arma & mores.

CAP. VI.

VELZARI (id eſt Velzarorum, ij Germani mercatores ſunt, procuratores ſeu mancipes) audito tam ingenti lucro oblato, è Valentiola profecti & ipſi, ac terreſtri itinere aſperrima loca & niuoſos San-marthæ montes, ducibus Indis gnaris locorum prætergreſſi, tandem in Smaragdorum prouinciam perueniunt. Inde excurſionibus factis & direptis aliquot gentibus, ſpoliis onuſti in ſuam prouinciam remeant. Sed Indi vbi ſe aſſiduis iniuriis vexari & vndique opprimi à peregrina gente animaduertunt, pertæſi tot laborum miſeriarum, diris exſecrantes & blaſphemantes Chriſtianum nomen, vulgò ſiluas ingreſſi informem exitum deligebant. Fœminę pariter ac viri certatim eò confluentes ſuſpendia quærebant, & quibus frangendæ gulæ laquei deerant, vt in gente plerumque nuda, alij alios adiuuantes, deligatis ad ramos arborum comis, iactóque in præceps corpore, acerbiſſimis lamentis horrendo cum ſtridore atque vlulatu cœlum ac terras implebant, donec miſerrimæ vitæ finem tandem inuenirent.

Sup. huius lib. cap. 5.

Indi vitam fugere, quàm Hiſpanicam tyrannidẽ perferre malunt.

Barbari etiam clarorũm virorum exemplis ad virtutem accendũtur.

VALLIS Tuniæ & finitimorum locorum incolæ [1] Solem vt præcipuum numen colunt. In bellicis expeditionibus, pro vexillis & ſignis, clarorum hominum & bellico aliquo facinore illuſtrium oſſa arundinibus alligata circumferunt, quo ceteri ad eorũ virtutem imitandam, & pugnam cum hoſte alacriter capeſſendam, accendantur. Arma eorum & tela, lanceæ è ramis palmarum, & enſes lapidei. Regulos ſuos cum aureis monilibus, ſmaragdis, pane & vino ſepeliunt: & in multa eiuſcemodi ditiſſima ſepulchra incidére Hiſpani. Accolæ ingentis illius ſuprà memorati fluminis [2] Caribes ſunt, ſicut & San-marthenſis oræ indigenæ. Herbarum ſucco venenato ſagittas inficiunt: & ante aduentum Hiſpanorum capitales cum Bagotta inimicitias & aſſidua bella exercebant. Strenui ſunt, feroces, vltionis cupidi: ad bella Chiappem numen ſuum, velut victoriæ arbitrum, ſecum deferebant, eíque priuſquam expeditionem inirent, lectas humanas victimas vel ex captiuę alicuius fœminę liberis, vel ex hoſtibus captis, mactantes, pluribus ſacrificiis litabant: totúmque ipſius ſimulacrum ſanguine oblinentes, carnes inter ſe ipſi epulabantur.

Humanis victimis litare ſibi cogit Barbaros Princeps huius mundi.

SI victoriam domum referrent, effuſa cum lætitia cantantes, ſaltantes, & ſeſe ad ebrietatem vſque potu inuitantes, hoſtium ſanguine quos bello captos adducerent, Idolum ſimiliter vngebãt. Victi verò, mœſti & confuſi nouis ſacrificiis Chiappem placare ſtudebant,

vt

vt deinceps propitius ac volens adeſſet ipſis & victoriam daret. Multa præterea alia à me de earum gentium moribus referri poſſent: ſed ne faſtidium legẽtibus pariam, ad ſequentia propero.

1 SOLEM *vſque adeo venerantur, vt eum contrà intueri non audeant. Lunæ verò etiam, vt Soli, diuinos honores tribuunt. Gomara Hiſt. gen. lib. 2. cap. 72.*

2 *Caribes propriè dicebantur quondam, Boriquenæ, Dominicæ, Matitini, Cibucheiræ (hodie S. Crucis) inſularũ incolæ: qui canois, id eſt lintribus monoxylis, vecti, Hiſpaniolenſibus Indis bellũ inferebant. Creduntur Caribes illi inſulares originem duxiſſe è Caribana, Vrabenſis ſinus orientalis ora, in continenti Indiæ Occid.* Caribes *autem homines ſtrenui & fortes, Indico idiomate appellantur. Vulgò hodie omnes arcu & ſagittis infeſtos Barbaros Indicæ continentis accolas, ita nuncupant.* Caraibes *verò apud Braſilienſes, ſacerdotes ſeu vates, dicuntur.*

¶ *Indiæ continens multis locis deſolatur. Indi Hiſpanicam ſeruitutem præſidio & difficultate locorum effugiunt. Hiſpanis ægrè commeatus præbent. Pecuniam aſpernantur.*

CAP. VII.

IAM, vt ad meam peregrinationem reuertar, quum ad Carthaginem applicuiſſem: quòd nauis qua vectus eram, multam aquam acciperet, nec

inde ſoluere maturè poſſet, neceſſe me fuit aliam opportunitatem ad traiiciendum expectare. Quadrageſimo quarto demũ die myoparonem ad Nomen-dei tendentem conſcendi. Nos oram ſemper præterlegentes primùm in Vrabenſem ſinum, mox in portum Achlæ inuecti ſumus. Oppidum id eſt, tantum à mari remotum quantum balliſtæ telo bis adigi poteſt, ac tum ibi fortè octo erant domus Hiſpanis habitatæ: quamquam initio quum ibi condita colonia eſt, plures viginti erant: ſed vt res eorum ſemper in peius lapſæ ſunt, atque etiam num labuntur, quòd mutuis cladibus & Indos & ſeipſos attriuerint: maior ferè pars ad meliores ſedes quęrẽdas alius aliò dilapſi ſunt. Ac propè idem Antiquæ Darienis & aliis eius orę coloniis accidit, vnde ab Hiſpanis vulgò demigratum eſt.

Achla, portus & colonia.

Vide ſup. pag. 91.

OCTO antequam portum illum Achlenſem attingerem, diebus, eò appulerat vna nauis, quę onuſta mulabus San-dominica ad Nomen dei-vela fecerat. Ea quum ad oram continentis applicuiſſet, nec regionem calleret nauis Gubernator, pro certo habens ſe inferiùs ad fines Veraguæ eſſe, ſignum ſoluendi dedit. Quúmque ratus ſe Nomen-dei verſus nauigare Carthaginem tenderet, ad os portus Achlenſis applicuit. Gubernator quum nec quò iret neque vbi eſſet ſciret, & ſuſpenſus animi terram proſpectaret, fortè accidit vt Hiſpanus quidam illac propter littus inambulans, nauímque in portus faucibus ſtantem conſpi-

conſpicatus, aberraſſe eam à curſu regionis ignorantia ſuſpectaret. Itaque confeſtim domum recurrens arreptum mantile haſtæque alligatum è littore ſublimè erigit. Qui in naui erant, ſigno conſpecto, portum intrant mulaſque in littus exponunt.

CETERVM mercatores, ſi eas rurſum in nauim imponerent, penuria pabuli & incultu hauddubiè perituras rati, nauem ad Nomendei mittere, & ipſi mulas terreſtri itinere Panamam deducere inſtituunt. Ergo ſeſe comparant, commeatus prouident quantum ad iter ſufficere videbatur. Interea me rogant vt comitari ſe vellem: diſcedimus præeunte nobis Hiſpano quodam non admodum perito duce itineris, & viginti Æthiopicis mancipiis quæ ex mercatorum familia erant. Singulis ſecuris in manu aperiendo itineri erat: quippe abſque eo nulla tranſeundi ſpes, quum denſarum arborum rami alius alio implicati & coeuntes vt perpetuam ſepem obiicerent.

IAM XIV. dierum ſpatium emenſi eramus, vixdū dimidia itineris parte & paulo amplius confecta, neque vlla earum gentiū veſtigia cō parebant quibus eæ terræ antea frequentibus habitari conſueuerant, quum proſperis rebus vterētur. Iámque mercatores, deficiēte annona, mulam vnam ad veſcendum mactare conſtituerant, quum ecce veſperi ſub occaſum ſolis è vertice montis cuiuſdam, ſumma cum omnium voluptate, ingentem fumum euolui proſpicimus: dux viæ Indici alicuius mapalis id ſignum eſſe monuit: ſibi tamen haud feſtinandum videri: ſed ſecundam noctis

Hiſpani cōmeatus & hoſpitia non reperiūt vbi ipſi ſolitudinem fecere.

vigiliam exſpectandam eſſe, qua Barbari nec opinantes & ſopiti opprimi poſſent. quippe (aiebat, optima ratione quod dixerat confirmans) ſi nos eveſtigio rectà ad illos iter capeſſimus, ſimulac nos conſpexerint, nihil vlterius cogitãtes quàm nos eò veniſſe vt ipſos in ſeruitutem redigamus (vti fieri ſolebat priuſquã ex Hiſpania Edictum Cæſaris de eorum libertate allatum eſſet) fuga ſe proripient in ſiluas: nos verò vnde commeatus inopiam ſubleuemus ad peragendum iter non habebimus. Sic dictum, ſic factum: atque vt tutius lateremus, digreſſi è ſummis iugis vſque ad medium montis, magnam ibi noctis partem ſubſtitimus. Mox egreſsi latebris ad mapalia tendimus. Quatuor erant, & quidem permodica: quæ vt ingreſsi ſumus, & Indi tumultu irrumpentium excitati nos agnouerunt, horribili cum vlulatu vociferari incipiũt, *Guacci, Guacci.* Id genus quadrupedis eſt apud eos, quod noctu illic vagari & rapto viuere aſſueuit. Eo nomine Chriſtianos ſcilicet vocant.

Hiſpani Chriſtianum nomen in tãtum contemptum adduxerunt apud Indos, vt feris comparentur.

Nos interea ingreſsi omnes ferè qui in mapalibus erant comprehendimus, & ibidem perpetem eam noctem pernoctauimus. Id verò mihi affirmare licet, nunquam me talem planctum vidiſſe, aut audiiſſe, qualis ea nocte ab illis, maximè à fœminis, editus eſt. Quum enim pro certo haberent nos eò veniſſe vt omnes in ſeruitutem abduceremus, deſperabundos caput Mænadum ritu agitantes cerneres, tum inter ſe flebiles voces & queſtus miſcentes: mox capita terræ allidere, ferire

Seruitus etiam barbaris odioſa.

manibus

manibus: dentibus etiam, inſtar ferarum frendentes morſu pannos appetere, ac deſpuere in faciem. Denique, niſi furorem eorum cohibuiſſemus, haud dubiè nonnulli ſibi vim attuliſſent.

TANDEM luce orta & finitis horrendis illis clamoribus, quàm commodiſſimè fieri potuit ſpiritus eorum mitigauimus, ſigníſque & nutibus docuimus, non aliam ob cauſam ad eorum mapalia veniſſe, quàm vt alimentis repertis ad alterum mare cum mulis perueniremus. Neque verò etiam in poſterum illis de ſeruitute eſſe metuendum: ſiquidem edicto vetuiſſe Caſtellæ regem, ne vlterius pro mancipiis abduberentur. His aliíſque multis eiuſcemodi à nobis auditis recreati aliquantulum & acquieſcere viſi ſunt, fraudem tamen ſubeſſe aliquã ſemper vtique ſuſpectãtes. Itaque ab illis pane, piſcibus, fructibus & aprugna carne (Apri autem illi Indici, [2] ſeu agreſtes ſues, vmbilicum in dorſo gerunt) donati, viciſſim illos cultellis aliquot, & ſalis paululo, remunerati ſumus: quúmque inſuper illis nummos aliquot, ex eorum ſpecie quos regales vulgò vocant, dare vellemus, noluerunt accipere, dicentes eos ſibi nulli vſui fore. Indi magno animo pecuniam ſpernunt.

INDE, quum dierum quatuor quiete recreati eſſemus, abeuntes nos Indus vnus vltro comitatus, tamdiu proſequutus eſt, quoad nos in rectam viam ſiſteret. Quum ab eo percontati eſſemus, numquæ Indorum præterea mapalia aut pagi in itinere nobis occurrerent,

Nulli prorſus, reſpondit. quippe Guacci, inquit, partim populationibus, partim cædibus omnia hæc vaſta fecerunt. Hoc edito reſponſo Indus domum ſuam repetit: nos octauo demum die maximis cum laboribus Panamam peruenimus.

1 EANDEM *eſſe hanc feram puto cum ea quam in Noua Hiſpania* Tecoani *appellant, quam tamen illius prouinciæ indigenæ vſque adeò non expaueſcunt, vt noctu ingredientem domos nil auerſati, nihilque timidius ad eius conſpectum eloquuti, quàm Tecoani, Tecoani, deligere etiam ex omni familia, quem velit, ad paſtũ ſinant, felicémqe eum exiſtiment quem illa corripuerit. Opimum autem maximè quemque illa & pinguiſſimum ferè pignerari conſueuit. Id ex Hiſpano quodam olim in Mexicana prouincia epiſcopo, poſtea verò ad veram religionem conuerſo, auditum à præſtantiſſimo viro accepi.*

2 *Idem confirmant qui in Noua Hiſpania agreſtes ſues videre. Idem de Nicaraguenſibus apris ſcribit Gomara Hiſt. gener. lib.* 5. *cap.* 204. *Neque diſpares Braſilienſes ſunt, quos Barbari* Taiaſſou *vocant, de quibus Lerius Nauig. Braſil. cap.* 10. *agit.*

Panamenſis & Veneti emporij collatio. Quæ mercaturæ ab Hiſpanis Indiæ continenti exerceantur. Hiſpanorum cum Italis duellum.

CAP. VIII.

DICVNT

DICVNT nonnulli eius vrbis, Panamæ videlicet, emporium & negotiationes penè tantas eſſe quantæ ſunt inclytæ ciuitatis Venetiarum. Abſurdè id adeò, vt ab iſtis ſcriptoribus illuſtriſſimam & magnificam ciuitatem Venetiam nunquam viſam eſſe exiſtimem: quæ quidem neque opibus, neque imperij maieſtate, neque mercatu, neque diuitiis, neque iuſtitiæ ſplendore vlla earum ciuitatum quaſcunque ſol ambit, inferior eſt. Atque hauddubiè decem tantùm mercatores Veneti mercibus omnibus quotcumque toto anno Panamam importantur coemendis, ipsáque adeò ſolida etiam ciuitate, facilè ſuffecerint. Porro nequis me id eleuandæ gloriæ Hiſpanorum dicere ac per inuidiam putet, eius emporij integram deſcriptionem, ſimúlque Nominis-dei prodere volo. Sita eſt hæc ciuitas in "ſeptentrionalis Oceani littore, vulgò mare Tramontanæ nominant.

Panamenſis & Veneti emporij impar collatio.

De eo vide ſup. pag. 104.

PORRO quotannis ferè quatuordecim aut quindecim naues, maiores & minores, ex Hiſpania ad Nomen-dei commeare ſolent, quarum maxima mille & octingentarum amphorarum eſt. Aliæ aliis onuſtæ mercibus, quales ferè hæ ſunt, vinum, farina, panis biſcoctus, oleum, panni, ſericum, denique aliæ res quaſcumque tum ad vſum domeſticum, tum ad tuendam vitam, ferre ſolet Hiſpania. Ac nonnunquam vſuuenit tantam earum copiam eò importari, vt vel maior in ipſa Hiſpania non reperiatur. Ipſe quidē vidi nonnullos

Nominis-dei emporium.

qui conuectas eò merces, vt oliuas, ficus, vuas paſſas & alia eiuſdemmodi, quum nullum earum pretium reperirent, pro naulo & vectura Magiſtro nauis relinquerent. Sæpenumero contrà tantam rerum omnium penuriam ibidem eſſe accidit, quòd naues à commeando metu Gallorum impedirentur, vt omnia contra auro æſtimarentur & venderentur, vt vulgo dici ſolet.

CETERVM appulſis ad Nomen-dei nauibus, Mercatores onera & merces per flumen Chiaram exiguis lintribus mittunt in locum cui Crux nomen eſt (is xv. millibus Panama abeſt) ibíque omnia Hiſpano cuidam conſignant, qui rerum aduectarum cuſtodiæ preeſt, donec à mulionibus Panamam deuehantur. Atque inde aliis nauibus ad [c] alterius illius maris oram ſtantibus, maior pars merces in Peruanam prouinciam, atque in omnes ingentis illius regni ciuitates Hiſpanis hodie habitatas, dimittunt. Si verò Panamę ſimul & Nominis-dei ciuium & inquilinorum cenſum agere numerúmque inire libeat, vix, vel vt quum maximè abundarunt multitudine, quatuor millia capitum vnquam habuere. Ex quo Lectoribus facillimè colligere eſt, an meritò Panama emporij & mercatus amplitudiue ditiſſimę & illuſtriſſimę ciuitati Venetię ęquare ſe poſſit.

[c] Auſtralis ad cuius litus ſita eſt Panama.

Hiſpanicæ iactantiæ cenſura.

SED in iis prouinciis Hiſpani reperiuntur nonnulli adeo vaniloqui & glorioſi, vt ſuimet laudandi nullum finem faciant, ij pręſertim qui Italiam viderunt. Nonnulli dictitant ſe

hanc

hanc aut talem arcem expugnaſſe: ſe ſingulari certamine congreſſos ex hoſte victo ſemper decus tuliſſe. Alij, ſolertia ſua atque aſtu ingentem & celebrem ciuitatem captàm ac direptam fuiſſe: Vnum Hiſpanum quatuor Germanis, tribus Gallis, duobus Italis contrà valere. Quingenti certè illorum haud dubiè, Venetiæ depictæ capiendæ facillimè ſuffecerint, perinde vt ſi ea caſale aliquod eſſet è ſtipulis aut lignis compactum, vigintiquinque aut triginta fortè caſas ſeu mapalia continens, quales ferè ſunt maximam partem ciuitates & coloniæ ab illis in India ædificatæ. Præter hæc plerique eorum, ex Hiſpania tranſgreſſi non modò in has Indiæ oras, ſed & in alias prouincias quaſcumque ſub imperio tenent, vento tumidi iactant ſe ex ſtirpe Gotthorum, Guſmannorum, & Manricorum, originem ducere: mox verò vt patuit veritas, deprehenduntur in Hiſpania aut ſubulci aut opiliones fuiſſe.

Hiſpanis militaris laudis virtutem núquam eripiam. vtinam cetera ad hunc modum.

HIC locus admonet vt Hiſpani cuiuſdam (Montaneſio nomẽ erat) inſignem hiſtoriam referam. Hic quum paulo ante memorabile ad Rauennam commiſſum prælium, Senis, magnifica Hetruriæ ciuitate, eſſet, ac fortè in circulum multorum inter ſe confabulantium, cùm nobilium tum ex plebe hominum, incidiſſet, magnificè ſuperbéque virtutem efferre Hiſpanorum, ac ceteros præ illis deſpicere atque obterere cœpit: inter alias quidem raras eorum dotes, non alios mortalium rotandi enſis peritia ante Hiſpanos eſſe. Hæc

verba paulo arrogantius iacta adoleſcens quidam Romanus (Iulianum vocabant) Parionenſi vrbis regione, in medium progreſſus, excepit, Et, ſi libet, inquit, tibi ô Montaneſi, ſingulari certamine & paribus armis mecum congredi, faciam vt cognoſcas nullum externum militem, nec bello meliorē, nec valentiorem Italo eſſe. Hoc reſponſum generoſum & modeſtè factum omnes qui aderant, vna voce approbant.

Conuenit inter eos vt ſuccenturiatum ſibi quiſque militem & ſocium legeret, & ad certamen ſolo gladio Hiſpanico & chlamyde vice clypei vterentur. Montaneſius ſocium ſibi adlegit iuuenem quendam Cordubenſem ſibi notum, qui gladiatoriæ artis & tractandi enſis peritiſsimus erat. Romano non defuit Tiracoſcia Caſtellanus, adoptatus ab eo & amicè inuitatus ad participandum Italici nominis decus. Vbi dies dicta aderat, ad præclarum illud ſpectaculum tota propè Hetruria concurrit. Senenſis magiſtratus liberum certamini locum conceſſit, celeberrimum vrbis campum, ei rei aptum, & ad Theatri ſimilitudinem factum. Ibi tantis vtrinque animis concurſum eſt, tantíſque huic vel illi parti fauentium ſtudiis res celebrata, vt publicum decus ita præproperè ac temere in priuatorum manibus collocaſſe propemodum pœniteret. Hiſpani tandem, veterum gladiatorum ritu dimicantes, priores defatigati & victos ſe faſſi ſunt, iam decem & ſeptem ingentibus vulneribus tum in facie, tum aliis corporis partibus

Hiſpanorum cum Italis duellum.

partibus acceptis, exſangues: quum Italis nouem duntaxat impoſuiſſent. Hæc ludicra pugna non lætis tantùm paſſim vulgi ſermonibus celebrata, ſed & doctè à Poetis decantata eſt; quorum ſemper in Hetruria magna copia eſt.

1 FRANCISCVS *Pizarus, qui ditiſſimum Peruanum regnum ſubegit, & Marchio fuit primùm pro ſpurio expoſitus, ac vix tandem à patre agnitus, ſues puer quondam in Hiſpania pauit: Almagri verò, eius ſocij, natales adeo obſcuri fuere, vt eius adhuc ignoretur pater. An autem hîc Benſo falsò vanitatem ementiendæ ſtirpis & nobilitatis in Hiſpanis reprehendat, teſtari poſſunt, qui in regno Siculo & Neapolitano primùm aduentantes Hiſpanos vidêre, cum calceis, aut ſculponeis è ſparto, reticulato opere conſutis, ſentos, ſqualidos, & planè albis, vt inquit ille, pedibus. Poſtquam enim deguſtati Italiæ delicijs & veſtiti ſerico, repente velut Circæo poculo in alios mutati, ſe ſubulcos aut opiliones fuiſſe obliti ſunt, quæſitis tilulis,* Dom-Diego & Dom-Fernando *vocári ſe iubent.*

***

Panamæ & Nominis-dei Hiſpanicarum coloniarum ſitus. Aethiopes fugitiui, Hiſpanorum negotiationes infeſtant.

CAP. IX.

NVNC vt Panamam, vnde deflexerã reuertar, ſita eſt ea ciuitas in planicie permodica ad Auſtralis Oceani orã, mari adeo vicina, vt plénilu- niis æſtus in domos quæ in eam partem verſæ ſunt facillimè reſtagnet. Eæ ferè partim arundinibus, partim materia compactæ, & propè omnes tegulis contectæ, quum ibi eſſem centum & viginti numerũ non ſuperabant. Commodum & tutum portum habet, ſed exiguum: æſtu affluente, naues portum ingrediuntur: remeante exeunt, leuius tamen onuſtæ, ne videlicet tenuiori aqua deſtitutæ in vadis hæreant. Ceterùm ita mare reciprocat, aquis in ſuum fretum recurrentibus, vt duorum amplius milliarium ſpatio paulo antè profundo ſalo merſa æſtuaria reddat detegátque, & crebras tantùm alluuies & ſtagna relinquat. Paulo longiùs naues tutæ in ancoris ſtant, & ſcapharum miniſterio ad merces accipiendas aut exonerandas vtuntur.

Panamæ ſitus.

ILLO autem mari ea ferè Panamam aduehuntur: Maizium, farinæ nonnihil, quod ex Peruanis prouinciis eò deportatur: gallinæ & mel. Vaccarum verò, ſuum, aurantiorum malorum, limonum, braſsicarum, ceparum, lactuca-

lactucarum, melonum, aliarúmque hortenſiũ herbarum ibi ſumma copia eſt. Hæc prouinçia Panamenſis multis Indicis populis habitari & frequentari quondam ſolebat, eiúſque omnia flumina aureas arenas voluebant: ſed omnia ab Hiſpanis exhauſta & conſumta ſunt.

E Panama ad Nomen-dei vſque terreſtri itinere L. milliarium ſpatium eſt. Primo die iter ſatis facile & commodum reperias: mox verò excipiunt ſiluæ, quæ vſque ad Nomen-dei pertinent. Medio fermè viæ interuallo flumèn intercedit, quod propter multiplices mæandros & tortuoſos flexus vix trium horarum ſpatio traiicitur. Hiſpanis verò etiam aliquot euenit vt hyberno tempore deprehenſi in medio eius fluminis alueo, quum repentè fuſo ingentibus procellis imbre excreuiſſet, neque illi locum opportunum quò ſe recipe- rent haberent, aquis haurirentur. Hiſpanum quendam ipſe cognoui, qui in traiectu illius amnis, quum iam imbre auctus intumeſceret, neque illi quidquam ad traiiciendum ſupereſſet præter vltimum euripum, ſeu brachium fluminis, mulam inequitans & auro monilibúſque quatuor millium ducatorum pretij onuſtus, prærapida profluentis celeritate abreptus eſt. Fortè tamen cùm ad ramum arboris adhæſiſſet, ipſe incolumis ad terram euaſit, rebus omnibus amiſſis, & ſolo thorace veſtitus Nomen-dei venit.

HAEC ciuitas, porrecta ab ortu in occaſum longitudine, ad mare poſita eſt, in vmbi-

lico ingentis ſiluæ: inſalubri & peſtilenti loco, hyeme præſertim, tum ob ingentem calorem & humorem terræ, tum ob paludem qua ab occidentali parte cingitur. Ergo colonorum ibi crebra funera: domus quales Panamæ, quúmque in ea prouincia eſſem, in ea vrbe habitabant quindecim aut viginti negotiatores magnarij, qui mercimonia in ſolidum vendebant: ceteræ domus & tabernæ propolis, aromatariis, nauticis, cauponibus aliarúmque aliquot artium neceſſariarum opificibus, occupabātur. Omnes mercatores qui Nomine-dei domum habent, habent etiam Panamæ, ibíque tandiu commorantur quoad diuites euaſerint.

Nomen-dei cælo & ſolo graui colonia

IN Septentrionali eius vrbis parte portus eſt multarum nauium capax. E rebus ex Hiſpania eò tranſlatis peſtilens illud ſolum has producit: limones videlicet paucos, aurantia mala, raphanos caudæ muris craſsitudine, braſsicas, lactucas, ſed eas perexiguas, perpaucas, nec admodum bonas. Cetera ex Hiſpaniola, è Cuba, Nicaraguæ prouincia, eò importantur, Maizium nempe, Cazabi panis, caro ſalita, porci, battatæ radices: è Panama vaccæ, quum non ferè aliunde carnis recentis illis copia ſit. cetera, vti antè dixi, ab Hiſpania ſubuehuntur.

Vt Hiſpani ſeruos, ſic ſerui Hiſpanos vexant.

NON procul Nomine-dei, ad Orientem, ſiluas tenent aliquot fugitiuorum Æthiopum populi,[1] qui multos Hiſpanos à Præfectis prouinciæ in ſuam perniciem miſſos trucidarunt Illi quum ad ripas fluminum, quæ ſiluas illas interflu-

interfluunt, mapalia Indis habitata fortè reperiſſent, cum illis fœdus atque amicitiam pepigere. Veneno tinctis & ipſi ſagittis vtuntur, multíque eorum iter quod Panamam fert obſidentes, quoſcũque Hiſpanos capere poſſunt, omnes barbarum in morem lacerant & necant. Adhæc quum hyberno tempore propter reflantes ventos, lintres quibus merces per flumen Chiaram deuehi ſolent, ad [c] Crucis ſtationem tardiùs ſæpe perueniant, mercatores moram pertæſi, terreſtri itinere mercimonia aliqua mittunt: vbi ſi obtigerit (vt ſæpe fit) agaſones in Æthiopas illos fugitiuos incidere, tum illi, mercibus omnibus ereptis, Numidas ſeruos, qui mulas agunt, intactos abire ſinunt, ſi ſeſe ipſis adiungere noluerint. Hæc in ſumma negotiatio eſt, hoc commercium emporij Panamæ & Nominis-Dei. [c] Supra. pag. 176.

IAM verò quum ſuperius aſperrimi & ſæuiſſimi ſoli Veraguæ prouinciæ deſcriptionem exequi promiſerim, reddi commodè hoc loco puto: ídque vt iudicent Lectores quantum interſit aliqua de re ex ore & iudicio alieno, an propria experientia, diſſerere. lib. 1. cap. 21.

I ÆTHIOPICOS *ſeruos deſignat, quos Hiſpani è Nigritarum prouincia in Indiam deuexere. Ii enim iniquis laboribus & intoleranda Hiſpanorum ſæuitia oppreßi, tum in Hiſpaniola aliiſque Inſulis, tum in Continenti tumultus aduerſus Hiſpanos mouent. Nonnulli etiam Barbaris iuncti, in totum Hiſpanicum iugum excuſſere. Vide ſuprà huius lib. cap.* 1.

Veraguæ aſperrimæ prouinciæ deſcriptio. Did. Gottierez Præfectus eã inire audet. Eius regulos beneficiis demulcet. A militibus famelicis deſeritur: alios Nomine-dei arceſsi curat.

CAP. X.

ANNO Salutis noſtrę M.D.XL. Didacus Gottierez Mantuę Carpetanę ciuis (Madritium vulgò vocant) à Cæſare Carthaginis nouæ, prouincię ditiſſimæ, Gubernator dictus, ex Hiſpania ſoluit. Appulſus ad Nomen-dei, phaſelo per emiſſarium ſeu alueum lacus Nicaraguam petit ad delectum militum habendum, quibus ſtipatus prouinciam ſuam iniret. Eius orę Prę-fectus erat Rodericus quidam Contreras: ibi propter ſimultates inter eos exortas Didacus duos circiter annos tempus fruſtra terit. Tandem interuentu Epiſcopi reconciliata inter eos amicitia, quum Roderico ſermo apud Didacum inſtitutus eſſet de ipſius Præfectura, monet horribilem illam regionem propter aſperrimas ſiluas & inacceſſos mõtes nulla ratione poſſe ſubigi: neque equis tãtùm imperuiam eſſe, ſed pedites quoque ipſos intolerabili cum labore vix eâ iter facere poſſe. Omnes porro duces ac præfectos, qui eam intrare auſi eſſent, partim fame abſumtos, partim ab Indis trucidatos, omnes ferè Hiſpanos qui eorum auſpicia ſequuti eſſent deſtituiſſe. Itaque ſi eò ire ſententia ipſi ſtaret, conſulere ſe vt C. Hiſpani ſtatiuis ad mare poſitis ter quatérve in anno per æſtatem modò in hanc, modò in illam

Veragua aſperrima regio.

illam partem populabundi excurrerent, prædáſque agerent ex iis populis qui omnes auro abundarent. Se verò fidem ſuam iureiurando obligare, ſi in manubiarum partem veniret, ipſi exercituíq; eius res omnes ad victum neceſſarias ſuppeditaturum, qualis in India inſtitui ſolet. Ad hæc verba Didacus reſpondet, Enimuero eam prouinciam à Cæſare non ea lege ſibi attributam, vt eam exinaniret latrociniis, ſed vt coloniis impleret: quòd ſi aliis fortuna aduerſa fuiſſet, ſperare, Deo fauente, eam ſibi fore propitiam: inceptum quidem omittere non eſſe ſui animi, multo verò etiam minus cum quoquam labores participare aut ſocietatem coire velle.

His ita conſtitutis, iter apparat: Maizium, ſalem, ſuillas carnes, mel, gallinas, & alia coemit: rebúſque omnibus ſatis inſtructus cum ſexaginta Hiſpanis, duabus myoparonibus Granata ſoluit, & ſecundo emiſſarij lacus alueo per quem venerat defluens, breui ad mare peruenit. Inde L. millium ſpatio oram prætervectus ad orientem, Suere flumine aduerſo ſubiens, prouinciam ſuam ingreditur. Sex millia progreſſus inde à mari, ad eius ripã fluminis mapalia aliquot deſolata & ſemiruta proſpiciens in terram egreditur, & vt eius loci ac temporis neceſſitas ferebat, præſidium & hoſpitium ſibi molitur.

Hvc obuiam ei progreſſi Indorum reguli, ignobilioris notæ aurum quod ſeptingentorum ducatorum pretium æquaret, offerunt. Gubernator eos multa cum comitate & be-

nigno vultu excipit: quúmque neutri alteros intelligerēt, variis nutibus ſignificat, ſe eò veniſſe vt Salutis animarum iter rationémque ipſos doceret. Mox illos ſphærularum precatoriarum ex vitro linea vna ſeu ſerto, crotalis, tintinnabulis, & aliis eiuſcemodi minutiis, muneratur. Inde ſciſcitando exſequitur vnde aurum peterent: illi longinquis è regionibus ſibi peti reſpondent, ibíque inter arenas fluminum ex aſperrimis montibus decurrentium legi. Hoc edito reſponſo dimiſſi & ad ſuos reuerſi, ſubditorum aliquos interdum cum piſcibus, fructibus, carne aprugna fumo durata, ad Gubernatorem mittebant.

Hiſp. initio à ſalute animarum facto in aurum deſinit.

IPSE multis iam diebus elapſis, quum propter incommodum anni tempus (hyems enim erat) vlterius progredi non poſſet, & Nicaragua ſubuecti commeatus iam deficerent, cœpit à Cacicis illis petere, vt ſe Maizio ad dies paucos iuuare vellent: ſe enim propediem vlterius progreſſurum. Illi quamquam nihil vehementius cuperent, quum cogitarent non alia re magis Chriſtianos quàm alimentorum penuria & fame è ſuis finibus eiici poſſe: amicitiam tamen Gubernatoris ſibi cordi eſſe ſimulantes, Maizium, ſed quamparciſſimè, ei ſummittebant. At milites quibus ſuo arbitrio veſci non licebat, tam anxiæ & miſeræ vitæ pertæſi, noctu omnes ex compoſito fugiunt, quúmq; terreſtri itinere ꝓpter littus ad emiſſarium lacus Nicaraguenſis perueniſſent, poſt biduum phaſelos fortè repertos, qui à Nomine-dei veniebant, cōſcendunt, & Nicaraguam repetunt.

Milites Hiſp. præfectum deſerunt.

GV-

GVBERNATOR deſertus à ſuis militibus, nec quoquam comitatus præterquã vno ſuo nepote, quatuor famulis & remige vno, cauo in terram facto, defoſſa ibi vaſa ſalis & mellis plena ſuperaggeſta humo obruit. Mox phaſelum conſcendens ad mare peruenit, Nicaraguam petendi animo: iámque oram ſoluebat, quum ecce trib. Barientus myoparone vno commeatu viríſque onuſto inuehitur, qui è Nicaragua in ipſius ſubſidiũ veniebat. Hoc nouo ſupplemẽto auctus Gubernator reſtitit: myoparonem verò Nomen-dei petere iubẽs, ei Alphonſum Piſanum nepotem ſuum pręficit: cui traditis muneribus quæ à Cacicis acceperat, mandat vt quammaximè multos milites conſcribat & adducat.

ILLE, vt ad Nomen-dei peruenit, de eius prouinciæ diuitiis diſperſa illico fama, viginti ſeptem milites conſcribit: quúmque per eos dies fortè in ea vrbe eſſem, eorum vnus eſſe volui, quamquam ab Hiſpano quodam iam prouectæ ætatis viro ea de re correptus. Is quum Carthaginẽſem prouinciam, S. Marthã & alia eius oræ loca permẽſus quindecim annorum vſu calleret, monebat ne ad eam expeditionem vllo modo abduci me ſinerẽ: neque ipſius adeò Præfecti verbis ac pollicitis perſuaderi: quippe illis mẽtiti & fallere nihil penſi eſſe dũ res ſuas agãt. Sin mihi eundi ſtaret animus, ſaltẽ in aliud tẽpus differrẽ: interea rebus ipſis patefactũ iri, quorsũ ea incepta euaderẽt. Apud me, qui tũ iuuenis & viuido ingẽtis animi vigore plenus eſſem, tũ diteſcendi cupidus,

Salubre & ſenile conſilium

Spes diuitiarum cęca.

parum fidei atque autoritatis ea verba habuere: itaque proficiſci ſtatui. Abimus, & quarto inde die ad oſtium Sueris fluminis appellimus. Sed quum mare intumeſcens ſubire nos alueum fluuij ſine præſenti periculo non ſineret, retrorſum vela dantes Zorobarenſes inſulas perlegimus, quæ in confiniis Carthaginis nouæ & Veraguæ prouinciæ iacent. Quum verò illa prouincia informis & aſpera ſolo ſit, hæc multo etiam peior eſt. Hæ inſulæ exiguæ ſunt & deſertæ ab Indis incolis, qui in montes ex aduerſo in Continenti ſitos profugerunt.

Ibi propter contrarios ventos (quippe tum menſis erat Iunius, iis locis initium hyemis) ſeptuaginta duos dies morati, toto illo tempore vix quatuor horas Solem conſpeximus: quum aſſidui ferè & maximi imbres, tonitrua, fulgura, aerem adeo perturbarent, vt cælum ac terras miſceri ac ruere crederes. Fulgetri radius in myoparonem delapſus, Æthiopem vnum & duos Hiſpanos exanimauit, ceteri afflati & attoniti reſtitere. Prætor myoparone ad continentis littus applicari iuſſo, tantiſper progredi ſtatuit, quoad in loca Indis culta & habitata perueniſſet, vnde alimenta expediri poſſent. Sed quum totos octo dies per ſiluas, paludes & montes adeo præruptos, vt vel ſolo aſpectu horrorem incuterent, abſumſiſſet, peractum iam ſpatium relegens, terreſtri itinere propter littus ipſum ire inſtituit. Ea via ſummis cum laboribus (quum nullo cibo propè veſceremur, præter-

quam

quam cochleis, & agreſtibus pomis, quibus cercopithcci aluntur, aſſiduè in illis ſiluis ex arbore in arborem deſultantes) tandem nos ad eum locum tulit vbi erat Gubernator.

VICESIMO die poſtquam eò veneramus, myoparo noſter portum ſubit: eum Gubernator illico in Nomen-dei remittit ad plures milites aduehendos: nos interea aliquot dierum quiete corpora refecimus. Inter hæc multas teſtudines inuſitatæ magnitudinis cepimus, quarum ingens copia quatuor menſium ſpatio per ea littora diffuſa eſt. quippe illæ in terram egreſſæ in arenis pariunt oua, vt crocodili ſolent: quæ mox vehementi ſolis calore maturantur. Nos detracto earum cortice & ſublato adipe, quum eo ingentia fictilia vaſa impleſſemus, carnis quoque aliquantulum ſaliuimus: ſed ea breui corrumpebatur: quum recens quidem ſaluberrima & eſui iucundiſſima eſſet. Teſtudines inuſitatæ magnitudinis.

1 NICARAGVENSIS *lacus ab Auſtrali oceano* X. *aut* XII. *tantùm paſſ. millibus diſtãs, in mare Septẽtrionale, à quo* C. *leucarum ſpatio abeſt, nauigabili alueo ſeſe exonerat. Quidam ex voce Hiſpanica* Deſaguadero, *quæ Emiſſarium ſonat, fluuium vel ſolo nomine terribilem,* Xaguatorem, *fecit.*

2 NIQVESA *primus infeliciter eam tentauit, de quo lib.* I. *Philippus Guttierez Madriciẽſis, quum eam prouinciam cum quadringẽtis amplius militibus iniſſet, anno* M.D.XXXVI. *omnes partim fame, partim venenatis herbarum ſuccis,*

cõſumptos amiſit. In quibus ægri & ſemiuiui duo à ſocijs, fame in rabiem verſis, mactati & comeſti ſunt. Anno M. D. XLVI. *Chriſtophorus Pega à Lod. Columbo Almirante, ad deducendas colonias eôdem miſſus, nihilo mitiorem exitum habuit. Itaque Hiſpani eam prouinciã vt infauſtam & indomitam reliquêre. Gomar. Hiſtor. gen. lib. 2. cap. 56.*

Did Gottierez regulos Suerenſis prouinciæ primò verbis delinit, mox vinculis onerat, & aurum ab iis extorquere nititur. Cacicus vnus cuſtodia elabitur.

CAP. XI.

QVo primùm die portum ingreſſi ſumus, Gubernator benignè me menſę ſuæ adhibuit: quúmque ſumma cum voluptate mecum confabularetur, maxima pars ipſius ſermonum de auro & argento erat: tum de bellis ac cladibus quibus miſera Italia attrita fuerat, ac Mediolanenſis ciuitas maximè: ſed quum deprehendiſſet me haud ſatis libenter hæc audire, ex eo me adeo abhorruit, vt conſpectum meum ferre non poſſet. Ceterùm his quæ antè dixi prouiſis, Gubernator inde ſoluens cum omnib. militib. phaſelo ſuo, & quatuor Indicis lintrib. aduerſo flumine ſubuectus, circiter XXX. millia procul à portu, breui in Sueri fluminis fines progreſſus eſt. Hoſpitium ei præbuit caſa, quam eius

eius prouinciæ Regulus amœnitati dicauerat, quum piſcatum ad illud flumen ventitaret. Hæc caſa oui figuram referens, longitudine in XL. paſſus patebat, circumplexa arundinib. & palmarum foliis cõtecta, quæ ſingulari opere nodis in ſemetipſos implicatis intexta erãt. Erant & alia ibi mapalia, verùm haud ſanè à vilioribus vulgatiſque abhorrentia. Gubernàtor hunc locum Ciuitatem S. Franciſci nominat, quòd eo die fortè illò appuliſſet.

Mox ei obuiam venere Sueræ & Chiuppæ Cacicus, aliique minores reguli, & fructus tantùm nonnullos ei obtulerunt. Ipſe comiter eos excipit, multum tamen demiratus quòd nihil auri attuliſſent: ac per interpretem Hiſpanum, qui cum Indis aliquamdiu verſatus erat, & eorum linguam mediocriter didicerat, ſignificat ſe eò veniſſe vt rem ſummæ ipſis conſolationi futuram aperiret. Porro quum prandij hora adeſſet, eóſque veſci ſecum vellet, menſæ adhibentur cum ſacerdote & interprete. Sed quum ibi nihil appoſitum eſſet præter gallinas & ſuillam ſalitam, neque Indorum regulis is cibus ſatis gratus eſſet, parcè admodum comederunt: ac plerique eorum cibaria, vt appoſita erant, ſeruis ſuis humi recubantibus porrigentes aſpernari: quæ mox & ipſi per ludibrium obiiciebant canibus.

Peracto conuiuio, Gubernator ſermonem de fidei rebus iniiciens, in hunc ferè modum exorſus eſt: In has terras veſtras, « fratres & amici mihi cariſſimi, veni, vt «

Egregia verba, niſi Auaritia omnia fœdaret, quæ & ipſa Idololatria eſt.

Idololatriam expellerem, qua ad hoc vſque tempus blandis dæmonum illecebris vincti ac constricti fuiſtis. Deinde vt verum & ad ſalutem animarum veſtrarum ferens iter perſpicuè vobis exponerem. Nempe Ieſum Chri-
„ ſtum Dei Filium deſcendiſſe è cælis in terras
„ vt genus humanum redimeret. Neque aliam
„ ob cauſam equidem ſacerdos hic mecum vſq;
„ ab Hiſpania profectus eſt, niſi vt vos Chriſtia-
„ næ religionis rudimentis imbueret. Quam-
„ obrem vt Diuinæ legis obſequium, & Caroli
„ Quinti Cæſaris, Hiſpaniæ regis ac totius orbis
„ Monarchæ, imperium ſubeatis, animos & ſtu-
„ dia parate. Indici Reguli hac oratione audita, ne verbum quidem reſpondere, ſed demittere caput, quaſi ad omnia tacitè ſe aſſentiri annuerent. Ita è menſa conſurgentes, domos quiſque ſuas repetunt.

SEQVENTI die Gubernator Hiſpanum vnum duobus ſtipatum Indis mittit ad duos Cacicos, qui in aduerſa fluminis ripa manebant, vt illico fide ipſius freti, ſine vlla formidine ad ſe venirent. Vt illi, quanquam ægrè, venerant, Gubernator in cellam penariam intromiſſos, catena quemque propria onerat: mox in cubiculum deductos ad lectum ſuum properè alligari iubet: vbi humo ſubſtratis foliis cubile, ligneo trunco puluini vſum præbente, vt ipſis mos eſt, ſomnum caperent. Hi duo Cacici, illi ipſi erant, qui quo tempore primùm Gubernator prouinciam inierat, ſeptingentos ducatos aureos ipſi obtulerant, vti ſuperiùs diximus. Inde ab illis ſciſcitando

Hoc ſcilicet erat Indos conuertere.

exſequitur

quæ ad mare deſcendens defoſſa reliquerat. Quippe quum miſiſſet qui quærerēt, vacuum locum repererat. Illi ſe neſcire reſpondent, neque iis certè indigere quibus ipſi abundarent. Sed Gubernator hoc reſponſo nequaquam acquieſcere, immo vtrique minari malum, ni prorſus ipſi ſatisfacerent. Itaque iunior (Camachiren vocabant) ei amplius duo millia ducatorum, nempe auri maſſas, quamquam ignobilioris notæ, in formam ſuum, tigrium, piſcium, auium, & aliorum animalium elaboratas dedit.

Gvbernator paruam auri copiam cernens præ ea quam ſpe ac cupiditate præceperat, ingentem ignem accendi iubet, adductóque in conſpectum ſolo Camachire, grandem ciſtam ante pedes poni. Mox illi ſeuerè interminatus, ni quatuor intra dies tantum auri adferret, quantum ſexies implendæ ciſtæ ſufficeret, fore vt igni cremaretur: à miſero illo regulo, oblato præſentis mortis metu, promiſſum extorquet. Is ergo quum id ſe facturum recepiſſet, ſeruos ſuos ad comparandum pretium dimittit. Ceterùm per omnem Indiam indigenis bis terve in die ablui aqua mos eſt: quem morem quum quotidie ſeruaret Regulus captiuus, fortè accidit vt Gubernatoris famulus, cui deducendi illius ad flumen locum cura incumbebat, domum reductum non ſatis fideli cuſtodia includeret. itaque noctu quæ eum diem ſequuta eſt euadit. Hinc Gubernator doloris vehementia ægri- Auaritia inexplebilis.

tudinem contrahit:& quoties ciſtam illam videbat,dicere conſueuerat,vice auri, quod ſperarat , ſtercore implendam & percacandam eſſe.

Alii Cacici Sucræ & Chiuppæ , quum captiuos ſocios ita malè accipi à Gubernatore intelligunt,mapalibus ignem iniiciunt,frugiferas arbores fruticéſque cædunt , fruges & grana è campis in tuta loca deferunt, & vaſtatis agris vt hoſti ſolitudinẽ facerent , in montes perfugiunt.

Auaritia ne malis quidem minuitur.

In hoc rerum ſtatu,Gubernator,etſi morbo aliquantum impediretur, nihil tamen propterea intermittere quominus alterum Cacicum , qui adhuc in vinculis ſupererat , flagitando vrgeret , dictitans ſe ab illo certam auri ſummam expectare. Sed quamuis illum diu multúmque omnibus machinis oppugnaſſet, minaretúrque ſæpenumero ſe occiſurum , ni ab eo aurum acciperet , Cacicus tamen quum ſibi aurum non eſſe affirmaſſet,in eo ad extremum vſque conſtanter perſeuerauit. Tandem Gubernator ita incenſus , niſi aurum adferri ſibi maturè procuraret , raptari ſe illum & canibus obiici iuſſurum , apertè denunciat. Ad hæc Cacicus intrepidè , Mirari ſe ait , Gubernatorem adeo vaniloquum & mendacem: quando toties cædem ipſi minatus , re ipſa nondum patraſſet. Sibi quidem mori optabilius eſſe , quàm ita vinculis anxiam vitam trahere. Se fidei eius credentem , vltro in poteſtatem eius veniſſe , quum ab eo comiter ſe acceptum iri, nihil verò minus quàm ita fœdè cruciari,

Ingenuæ & magnanimę libertatis in Barbaro exemplũ.

poſſe imaginari quod genus hominum Chriſtiani iſti eſſent, qui tot ac tam nefanda ſcelera per omnia quæcumque adiiſſent loca ederent: mirari ſe, quomodo tellus adeo patienter tam immanes belluas alere & ferre ſuſtineret. His verbis Gubernator perculſus, & ab ingenti iracundia defixus in ſilentium, nihil reſpondit niſi, Iure captum illum à ſe cuſtodia attineri, vt, ſublato ſale & melle, furti compertum,

Did. Gottierez rebus parum ex voto fluentibus, paulatim contabeſcit. A Barbaris interficitur. Indis equitatus formidabilis.

CAP. XII.

INTER has rerum vices Gubernator ſex Indos ſcapham ad mare miſerat ad quendam ſuum clientem, vt ab eo balliſtas, clypeos, aliáſque ſarcinas acceptas aduehérent. Illi rebus omnibus acceptis & ſcaphæ impoſitis, curſum auertunt, neque poſtea aut viſi, aut de iis nuntius vllus ad Gubernatorem allatus eſt. Ipſe ſcapha amiſſa, Cacicis fuga ereptis myoparone non remeante, quum etiam penuria commeatus maior pars militum fugam ſpectaret, anxius mœrore & triſtitia contabeſcebat. Poſtremò quum nihil iam

Indi toties ab Hiſpanis decepti, eos aliquando fallunt.

melioris ſpei aut remedij ſupereſſet, velut amens & conſilij inops in mediterranea progredi ſtatuit. Itaque quum militibus iter pronunciari iuſſiſſet, & quidquid frugum ſupererat.quod exiguum erat, inter omnes diuiſiſſet, infirmos & ægros ad mare dimiſit, ac cum iis vnum ex domeſticis ſuis, qui Alphonſum Piſanum moneret, vt ſimulac ad portum myoparone applicuiſſet, ipſum ſequi maturaret, Se verò, vt ille præeuntem veſtigiis conſectari poſſet, crucibus per interualla diſpoſitis itinera ſignaturum.

IAM verò omnibus ad expeditionem accinctis, Cacicus vbi intellexit ſe cum aliis ſuis Indis & impedimentorum parte à Gubernatore abduci onuſtum ludibrio atque oſtentui: tantum ex ea re mœrorem animo accepit, vt puerilem in modum crebros gemitus & planctus ederet. Tandem à Gubernatore pretium pro libertate paciſcens, ſi ſolueretur, intra quatriduum magnam auri copiam pollicetur. Gubernator ei libenter vincula exemiſſet, niſi à familiaribus quibuſdam prohibitus eſſet: quum illi dicerent eum ab Indo deludi & pollicitationibus vanis lactari: ac ſi quatuor præterea dies diſceſſum differret, commeatus ad iter defore. Semper illi fore ſui redimendi copiam, in præſentia verò præſtare expeditos milites, hac ipſa nocte ad diripiendum eius populum mittere, quàm promiſſorum eius fidem opperiri. quippe ita & alimenta exercitui prouiſurum, & Indica

mancipia

mancipia miniſteriis apta capturum. Id con-
ſilium Gubernatori diſplicuit, metuenti vide-
licet ne Hiſpani, ſiquos mitteret, eo deſerto
aufugerent.

Ergo iter ingredimur, víxque è taberna-
culis egreſſi eramus quum præſagiens ego,
quid nobis tandem fieret, Hiſpanum quen-
dam his verbis affatus ſum: Nos ad lanie- „
nam proficiſcimur. Ille verò mihi reſpon- "
dens: Tu, inquit, vnus eorum es, qui vole- "
bamus iſti vel inuito Principatum vnum ac- "
quirere. Quùm quinque aut ſex dierum iter "
emenſi per ſiluas & montes eſſemus, nullo
humani cultus veſtigio nec tugurio reperto:
atque inter ceteros montem vnum ſuperaſſe-
mus xv. millia paſſ. admodum in altitudinem,
in deſcenſu abruptum, adeo iniquis & arre-
ctis ſaxis, vt virgulta & radices arborum cir-
cà eminentes ſæpe retinere neceſſe eſſet, ne
fallente inſtabili gradu in præceps deuoluere-
mur: tandem ad ingentem amnem perueni-
mus, & ad eius ripam caſas aliquot deſertas
inuenimus, quas venatoribus hoſpitium præ-
bere conſueuiſſe, repertis intus oſſibus & ca-
pitibus ceruorum, tigrium aliorúmque ani-
malium, coniecimus. Ibi Gubernator biduum
moratus, ac reperta magna copia eorum fru-
ctuum quos vulgò Mamei vocant, & propter
exiguum flumen multis eiuſcemodi radicibus
quales ſunt in Hiſpaniola eæ, ex quibus confi-
citur ſecundarius ille panis quem Cazabi vo-
cant: optimi tamen illi ſaporis & quæ ſub
prunis incoctæ ſtomachum non læderent:

De hoc fructu ſuprà pag. 125.

his, inquam, alimentis repertis ſtrenuè famem expulimus.

VLTERIVS progreſſi, poſt triduum in biuium incidimus: quúmque Gubernator in eo viarum diuortio hæreret vtram eligeret dubius, Indum vnum ex iis quos ſecum captiuos ducebat interrogat, Vtra certius rectiúſq; ad aliquem Indorum pagum ferret. Is quum ſe neſcire reſpondiſſet, Gubernator eum ab Æthiopicis ſuis mancipiis abſtrahi ad capitale ſupplicium iubet. Illi eum, vt erat imperatum, iugulant, dicendo, Malos homines hunc in modum tractari. Quum idem à Cacico percontatus eſſet, dixiſſétque & ille ſe neſcire, ab Æthiopibus corripi hominem, & alterius exemplo interfici iubet. Ille vbi eos tendere ad ſe videt, depoſito quod ferebat onere, caput mirabili cum tolerantia ad mortem inclinat. Barbari hominis conſtantia victus Gubernator, pœnam ei ſe remittere & vitam concedere dixit.

Indi in tormẽtis mori quàm ſuos prodere malunt.

EO loco tres Hiſpani fame adeo debilitati vt ſtare non poſſent, relicti, poſtea ab Indis trucidati ſunt. Sub eius diei veſperam Gubernator animaduerſo nobis nihil ad veſcendum ſupereſſe, quum eorum alimentorum quæ ipſe reliqua haberet, nihil cuiquam impertiri vellet, canes mactari & inter omnes diuidi iubet. Ego tamen partem meam paulo pòſt alteri dedi, quòd ex illis carnibus vermes efferueſcerent. Inde Gubernatorem adij, ſperans fore vt aliquid ab eo obtinerem:

me veſci iuſſit. Itaque Hiſpanus quidam eo reſponſo cum aliis audito, Domine Gubernator, inquit, quando proſperæ & aduerſæ fortunæ ſortem nobiſcum ſubire non vis, ſolus bellum gerito. His verbis Gubernator, ſimul Tribunorum precibus permotus, etſi malè libenter, caſei trilibrem quadram in triginta quatuor partes diſſectam inter omnes diſtribuit: ita veſperam illam vtcunque tranſegimus. Hiſp. militis libera vox.

EADEM illa nocte Gubernator coquo ſuo mandauerat vt fruſtum vnum ſuillæ carnis coqueret: quúmque excubiarum agendarum circa gallicinium meæ vices eſſent, illac fortè præteriens, ad ignem accedo: vbi quum dormientes omnes & ſopitos offendiſſem, arreptum confeſtim lignum cultello exacuo, demersúmque in ollam veruculum illud ligneum in ſuillam defigo: extraho, & in peram meam recondo. Mox ad ſtationem meam & vigilias reuertor, multo lætior quàm ſi in ingentem aliquem theſaurum incidiſſem. Gubernator vt reſciuit, quamquam admodum iratus, nihil tamen grauius eloquutus eſt quàm, Scilicet id tempus eſſe ollæ ſine cuſtodia relinquendæ: ego verò valedicens radicibus arborum, ſuillam comedi, etſi paulo ſalſior eſſet. Fames ſagax.

BIDVO inde quum ad ſyluam quandam perueniſſemus, in ipſo ingreſſu Indum repente conſpicimus ponè arborem ſtantem.

Speculator is erat, qui ſimul vt nos animaduertit, mirabili pedum pernicitate ceruum æquans, ad prouinciæ regulum aduentum noſtrum ſignificatum abiit. Itaque ſequentis diei ſummo mane Indorum agmen repente in nos ingruit. Fortè Gubernator illa hora naturæ requiſitis parens, ab ea parte erat quà hoſtes aduenere: itaque primus ab illis interfectus eſt. Illi facto vlterius gradu, horrendis cum clamoribus, ſimul terribili ſtrepitu buccinis & tympanis excitato, omnes purpureo & nigro diſtincti corpora, penniſque coruſcantibus inſignes, & monilibus ac torquibus colla circumdati (qui mos bella ineuntibus Indis eſt) tumultuosè in nos erumpunt.

Hiſp. Indos vexātium præmia.

Ego quum enſem & clypeum arripere vellem, ad galeam cuiuſdam commilitonis mei offendi, quam ſub foliis latentem ille accipere non meminerat: eam caſu ita repertam capiti meo impono: atque eius quidem præſidio, per Dei gratiam, illius prælij diſcrimini ereptus ſum. Quum enim nos Indi lapidum nimbo obruerent, eam galeam crebris ictibus adeo ſignarunt, vt fabrili malleo contuſam diceres. Quum vtrinque ſemiquadrantis horæ ſpatio æquo ferè marte pugnatum eſſet, tādem multis interfectis Indis, ceteri terga vertêre. Sed quum recentes alij ſubſidio feſſis venirent, nouus de integro labos nobis obiici: & noſtrûm magna pars inedia magis quàm prælij labore confecti, furentiúmque hoſtium tantæ multitudini impares, breui ſaxis ſudibúſque mactati,

Indorum de Hiſpanis victoria.

tranſuerberati ſunt. Ipſe quum Tribuni noſtri lateri hærens, eum ſaxo percuſſum extra ſiluam & moribundum ad terram collabentem vidiſſem, iam ſolus poſt arborem delitui. Ibi quum recenti clade confuſus & conſilij planè inops ſtarem, duo Hiſpani cruore oppleti ad me veniunt, &, Quid hîc facis Mediolane, " aiunt: quãdo noſtri omnes occubuerunt, quin " iter quâ venimus retexentes vitæ noſtræ con- " ſulimus? Progredior ipſe & alij, ac per medium vigintiquinque amplius Indorum agmẽ erumpimus. Omnes ij reguli aut primores erant, quibus lancea tãtùm in manu erat, amictus nodo ex humeris dependens: corpora, vt ceteris, nullis coloribus picta. Eorum vnus telum mihi in guttur adigit: ſed irrito ictu ob thoracem bombyce ſuffultum quo indutus eram. Tandem euadimus, nec procul inde in vertice montis ſacerdotem noſtrum reperimus, qui eò cum duobus militibus ſub initium pugnæ aufugerat.

DVABVS inde pòſt horis Alphonſum Piſanum trib. mil. obuium habemus, qui cum vigintiquatuor Hiſpanis Gubernatorem veſtigiis perſequebatur. Inter hæc amplius centum Indi nec opinãtibus nobis ſuperueniunt, gladiis, clypeis & balliſtis, quas noſtris eripuerant, armati: circumfuſique ſaltando ac tripudiando ex iis nonnulli Hiſpanica lingua clamabant, Accipe aurum, Chriſtiane, accipe aurum. Vbi tamen nos haud ſpernendo numero eſſe viderunt, terga vertêre.

Indi Hiſpanis auaritiam exprobrant.

Nos inde intolerandis cum laboribus & periculis vix tandem ad mare erepſimus: duo illi Hiſpani, qui mecum prælio exceſſerant, quum propter vulnera viæ laborem ferre non poſſent, feſſi ad radices montis cuiuſdam ſubſtitere. Venere poſtea duo adoleſcentes, qui in iis ſiluis, vbi prælium commiſſum fuerat, tamdiu delituerant, donec Indi abiiſſent. Egreſſi referebant ſe rei præſentis intuitu comperiſſe, Indos caput, pedes & manus Gubernatoris truncatas, ſimúlque duorum Æthiopum, extuliſſe, ceteros ſpoliatos nudatóſque in præterlabens illac fluentum abieciſſe: atque omnes manubias & ſpolia legiſſe præter ſaponem & oleũ. E noſtris XXXIIII. Hiſpani & duo Æthiopes cecidere, ſex tantùm ſuperfuimus: ex hoſtib. multò plures cæſi ſunt. Quatuor fermè millia Indorum erant in acie, quãtum æſtimari potuit: ignaui tamen illi & timidi adeo, vt ſi quatuor tantùm equos habuiſſemus, nunquam nos illi aggredi auſi eſſent. Indi enim ferociſſimum illud animal vehementius formidant, quàm omnia Hiſpanorum arma: neque illud occultum habent, imò palam dicunt, non Chriſtianorum virtute, nõ armis, tormentis, haſtis, gladiis aut balliſtis, ſe victos & ſubactos eſſe, ſed equorum ferocia & furore perterritos. Idque adeo experientia ipſa & præſens rerum effectus docet. Quæcumque enim loca pedeſtres adiere Hiſpani, quò equi penetrare non potuerunt, in iis ſemper ab Indis victi ſunt. In Mexico quidẽ, quũ primùm ea prouincia ab Hiſpanis tentata eſt, hominẽ equo

Hiſp. de Indis victoriæ, equis magis quàm ipſis debentur.

equo inſidentem vnicum & indiſcretum animal eſſe Indi vulgò credebant.

1 INDIS *Occid. vſque adeo formidabiles ſunt equi, vt & moloſſi, cùm videlicet metuant ne ab illis vorentur, vt mille eorũ pedites à tribus equitibus in fugã vertãtur. Relat. Nun. Guſman. ſect. 7. Vide ſup. lib. 1. cap. 24. Itaque multo poſt occupatam à Ferdinando Corteſio Mexicanam prouinciam, Barbari quum prætereũtes illac Hiſpanos equites honorificè exciperent, tum maximam curandis eorũ equis diligentiam ſtudiúmq; adhibebant. Primùm enim, ingenti hydria plena aquæ equo adpoſita, nõ vulgari pabulo, ſed Maizio cùm viridi tum ſicco implebant præſepe: mox equili multa herba conſtrato, roſas deſuper & alios flores ſpargebant: ídque non tam beneuolentia quàm metu, quem iam inde ab initio conceperant, quum à Corteſio domiti iugum accipere coacti fuerant: cuius rei ipſi præcipuam cauſam equis magis quàm Hiſpanis tribuerent.*

¶ Hiſpani quo conſilio expeditiones in Indiam ſuſceperint. Ferdi. Sotti & Pamph. Naruaez infauſtæ expeditiones. Ferdi. Corteſij in Mexicanos ſæuitia & perfidia.

CAP. XIII.

IAM ex iis quę diximus colligere poſſunt Lectores quo animo conſilióve Indicas eas gẽtes ſubactas Hiſp. ſub imperium egerint. Etſi enim ferè in Hiſtoriis quas edidere, virtutes ſuas laudibus in cælũ ferãt ſcribántq; ſe aſsiduè in illis terris pro Chriſtiana fide pugnaſſe: res tamen ipſa perſpicuè

demonſtrat eos, in illis maximè prouinciis, ſola auaritia incenſos tot expeditiones & bella ſuſcepiſſe. Id verum eſſe argumento eſt Præfectorum & Gubernatorum, qui eò traiecerunt, varietas. Vbicumque enim aurum & opes non inuenere, ibi morari noluerunt. Eius rei exempla aliquot afferam.

Ant. Sedegni expeditio infauſta.

PRIMVM Antonius Sedegnus ſinum Pariенſem inuectus cum amplius ſeptingentis Hiſpanis, & auri famam ſequutus, poſtquam diuerſas prouincias per triennium peruagatus, diuitias pro ſpe ac cupiditate ſua non reperit, ibi habitare noluit. Ad extremũ aduerſa valetudine correptus, breui deſperatione magis quàm morbo extinctus eſt: & ex tanto militum numero quos ſecum circumduxerat quinquaginta quinque tantùm ad ſinum regreſsi ſunt.

Ferd. Sotti in Floridã expeditio.

FERDINANDVS Sottus cum quingentis Hiſpanis in Floridam cum imperio & Gubernatoris titulo miſſus eſt. Hæc prouincia à Ioanne Pontio Legionenſi primùm inuenta erat: eóque nomine ab eo inſignita, quòd eò Reſurrectionis die appuliſſet, quem vulgò Paſcha floridum appellant. At Sottus ſimul vt prouinciam attigit, per varia loca diſcurrere, & incertis vagari ſedibus, quum pro certo haberet ſe ingentes gazas & theſauros reperturum. Ita oberranti quum aliquot Indi aureis fortè bullis redimiti, occurriſſent, ſciſcitatúſque eſſet vnde aurum ſumerent: reſponderunt illi ſe ex longinquis regionibus petere. Ille ratus eos ita dicere vt eum finibus

ſuis

ſuis arcerent, iam ſatis gnaros quid Chriſtiani per eas oras quæſitum irent: cruciare aliquos cœpit, & tormentis fateri ſubigere vbinam aurariæ eſſent. Inter alia ſæuitiæ exempla ab eo edita hoc vnum inſigne eſt. Quindecim Cacicos captos iam in poteſtate habebat: niſi locum vnde aurum ſumerent, indicarent, minatur ſe omnes crematurum: miſeri illi metu mortis oblato conſternati, ſecuri de facilitate credentis: nec quid dicerent ſatis ſcientes, promittunt ſe intra octiduum in eum locum deducturos vnde aurum magna copia ſumeret. Iam duodecim dierum iter peregerant, nec vllum auri veſtigium aut indicium exſtabat. Itaque eluſus Gubernator & multùm indignatus, truncatos manibus dimittit. Auaritiæ crudelis exemplũ.

HAVD ita multo pòſt quum vnus ex principibus eius prouinciæ regulis ad Gubernatorem viſendum veniſſet, munera ei Pſittacos duos & criſtas pennatas afferens, ſciſcitatus ex eo eſt, quis eſſet, vnde domo, quídve quærens veniſſet in eas terras, tot ac tam fœda facinora perpetrans. Gubernator per interpretem reſpondet, id quod ferè alij omnes duces & Præfecti, Se Chriſtianum eſſe, Filium Dei, creatoris cæli & terræ: veniſſe eò vt diuinæ ipſius legis notitia eas gentes imbueret. Ad hæc Regulus: Si Deus tuus (inquit) iubet vt alienas terras latrocinando, vrendo, trucidando, nec vllum ſceleris genus prætermittendo, perambules, tibi maturè denunciamus, fieri « non poſſe vt vel ei vel ipſius legi credamus. « Hoc reſponſo repercuſſus Gubernator abiit, & modò in hanc modò in eam partem errans, Indi à Chriſt. religione ob Hiſpanorum ſcelera abhorrent.

ſpe ditiſsimæ alicuius fodinæ reperiendæ omiſſa condendæ coloniæ cura, quinto demum anno ſanguinis profluuio periit. Ita miſer vitam pariter & auri ſitim amiſit, & quidquid è regia Attabalipæ Peruani principis gaza manubiarum collegerat.

Auaritiæ merces.

2 PAMPHILVS Naruaez cum ſexcentis Hiſpanis ad fluuium Palmarum tendens (qui in eadem Floridæ ora, centum millibus paſſ. ſeptẽtrionalior Panuco eſt) cum dimidia parte exercitus in littus ignotum egreſſus: poſtquam aliò ſe appulſum, periti alicuius naucleri penuria, quàm quò ſperabat, intellexit, neque ibi vllũ auri ſpecimen inuenit: Coloniã inſtituere neglexit. Interea quũ ad veſtigandũ fluuium Palmarum naues & alterã militum partem miſiſſet, ingenti infortunio ictus eſt. Naues tempeſtate ad prominentia littorum eliſę: Hiſpani propè omnes hauſti fluctibus: pauci aliquot eiecti in littus, aliquot annos per eas oras latitabundi oberrarunt. Ad extremum [3] duodecim ex iis fame in rabiem verſi, alij alios morſu dilacerarunt. Denique è ſexcentis illis Hiſpanis quos duxerat, vix decem reduces annotati ſunt. Iſti quum Mexicum perueniſſent, publicè dicebant ſe in ægrorum tantùm ora inſufflantes, plurimos ſanaſſe, &, quod maius, [4] tres mortuos reuocaſſe ad vitã. Sed mihi, quæſo, ignoſcat eorum ſanctitas: ego facilius crediderim necatos ab illis quatuor viuos quàm vel dimidium mortuum ſuſcitatum.

Pamph. Naruaez expeditio ad Fl. Palmarum.

Hiſp. mortuos à ſe in India ſuſcitatos venditant.

IAM quid dicemus de Ferdinando Corteſio? qui quum nouam Hiſpaniam ſubigeret,

vbi

vbi Mexicum regis ipſius Montezumę ſponte ac volũtate ingreſſus eſt: atque inde frangendis Pamphili Naruaez conatibus obuiã ire neceſſe haberet (qui cum nongentis Hiſpanis ad Veræ-crucis coloniam appulerat: 5 Didaci Velaſquis Cubæ inſulę præfęcti miſſu & mandato, vt eum opprimeret vel expelleret è prouincia, quòd Velaſqui rerum à ſe ipſius auſpiciis geſtarum & nuper inuentæ oræ rationem non reddidiſſet, vt legatum par erat à ſummo Præfecto ad eam ipſam rem ſuſcipiendam miſſum) quum, inquam, ipſum Corteſium Pamphilo aduentanti occurrere oporteret, Mexico egrediens Petro Aluarado trib. mil. cum ducentis & quinquaginta Hiſpanis præſidium ciuitatis & collectarum manubriarum cuſtodiam committit.

Fer. Corteſij perfidia in ſuos, ſęuitia in Barbaros.

QVVM fortè incidiſſet, vt plures Indi & plebeiis permiſti nobiles, feſto quodam ipſis die, canentes carmina cum tripudiis & ſollenni ſaltatu per vrbem irent, accurrunt ad pompæ celebris ſpectaculum Hiſpani. Ibi ſimulac auro & variis monilibus fulgentes ciues conſpicati ſunt, victi effreni auaritia milites, victus & ipſe Aluaradus, pudore omni peſſundato, hoſtili rabie in pompam irruunt & turbam inermem promiſcuè cædentes, multis vulneratis, multis interfectis, omnes omnibus illis ornamentis ſpoliant. Sed mox ab Indis tam indigno facinore ad rebellionem & vltionẽ accẽſis, maxima pars eorum Hiſpanorũ cęſa eſt.

Impudentis & effrenis auaritiæ exẽplum.

HIC parum lętus nuncius ad Corteſiũ allatus, eum, debellato Pamphilo, Mexicũ properè

reuerti coegit: vnde breui, non ſine maxima Hiſpanorum clade, ab Indis eiectus eſt. Illi poſtquam Montezumam regem ipſi ſuum, qui Corteſij partes fouebat, lapide grauiter ictum interfeciſſent, regē alium nomine Qualtimoc creant. Corteſius poſtea multis exhauſtis laboribus, multíſque ſubactis populis, nouo Hiſpanorum ſubſidio auctus, & ingens Indorum agmen ſecum trahens, Mexicum obſidione cingit, & tertio demum menſe vrbe potitur. Eminebat inter cetera, ſumma militum alacritas, pro certo habentium ſe ingentibus theſauris diutinam auri famem abundè expleturos. Sed hiantes eorum cupiditates Barbari eluſere. Illi enim omne aurum argentúmque ex publico priuatóque collatum, deſperata vrbis tutela, in lacum, in quo vrbs ſita eſt, proiecerant. Itaque Hiſpani ſpe irrita confuſi & frendentes, pleroſque ciuium, ira in rabiem verſa, torquere crudeliter incipiunt, ſubinde quærentes vbinam aurum eſſet. Sed illos, non verbera, non ignes (quamquam multi inter dolores expirarent, aut diſſolutis membris mutilarentur) peruicére quin conſtanter ſe ſcire negarent.

Auaritia Hiſp. ab Indis eluſa.

CORTESIVS ipſe, nihil auri argentíve ac ceterarum rerum quas vrbe excedens reliquerat comparére vehementer miratus: nec ipſam adeò regiam Montezumę gazam, quam ingentem eſſe fama tulerat, nec quæ ad ornatum templorum & cultum deorum dicata fulſerant: poſtquam ea vbi eſſent, nulla vi exprimi à plebeiis nobilibúſve indigenarū poſſe comperit

comperit: Regem ipſum & Regium ſcribam corripi ratúſque impares dolori aliquid de theſauris certiùs faſſuros tormentis ſubiici iubet. Sed illi quoque tortorum manus conſtantia fatigauere, nec quidquam ab iis extorqueri potuit: donec ipſe Scriba, quum lento igni amburereretur, Chriſtianorum ſæuitiam increpans, miſerabili cum gemitu ſex intra horas vitam inter cruciatus finiret.

Indi conſtâter mori malunt quàm Hiſ. auaritiam explere.

CORTESIVS quum regem quoque ipſum obſtinato animo & ſuperante patientia dolores mortem potius oppetiturum quàm quidquam proditurum cerneret, tormenta remoueri iuſſit. Verùm haud ita multo pòſt, quum catenis onuſtum per varias prouincias aliquãdiu velut ad ſpectaculum circumduxiſſet, ei laqueo gulam frangi iuſſit. Proditum fama eſt indicio Indi cuiuſdam atque accuſatum, clam ſollicitaſſe regulos quoſdam vt manu facta Corteſium & Hiſpanos omnes nec opinantes trucidarent. Tradunt alij Corteſium vt ſe eius cuſtodiendi ſollicitudine liberaret, iuſſiſſe interimi: quúmque is apud Corteſium tanti criminis argueretur, ille reum læſæ regiæ maieſtatis videri eum dixit & iudicauit, quòd ſuos ad cædem ipſius atque Hiſpanorum clanculum conciuiſſet. De tormentis verò ſic apud eum excuſauit, id nimirum à ſe præter morem ac naturam ſuam, Quæſtorum regiorum poſtulatu, factum, quòd intellexiſſet ei cognitum eſſe vbi Montezumæ gaza aſſeruaretur. Et Quæſtor ipſe regius qui aderat, adiecit, Id non à ſe alio conſilio factum quàm vt regia vecti-

Perfidia Corteſij ſæuitia & ludibriis cumulata.

galia augeret.

IAM, vtrum hæc quæ nunc edidi & innumera eiuſmodi alia quæ à me proferri poſſunt, ſint hominum pro fide Chriſtiana pugnantium officia & facinora, an non, nemo adeo hebes eſt quin facillimè iudicet.

1 FLORIDAM *primus inuenit Ioannes Pontius Legionẽſis, eámque hoc nomine inſignem fecit. De cuius expeditione vide infr. in noſtro De Gallorum in Floridam nauigatione libello, cap.* I.

2 *Pamph. Naruaez, is eſt quem Didacus Velaſquez, Cubæ præfectus, cum nongentis circiter Hiſpanis in nouam Hiſpaniam miſit, vt inde Corteſium vel viuum vel mortuum expelleret. Anno* M.D.XX. *Sed is vt prouinciam attigit, fallacibus verbis à Corteſio circumuentus, & præter ſpem in Cempoala vrbe captus, dum reſiſteret ac ſe manu defenderet, alterum oculum, & mox exercitum, amiſit. Diu in cuſtodia habitus, ac tandem liberatus, anno* M.D.XXVII. *ad Fluuij palmarum prouinciam expeditionem inſtituit, infelici exitu.*

3 *Fortè in ea ora adeo fœda tempeſtas & intoleranda vis frigoris inciderat, vt Indi quibus Hiſpani ad radices eruendas & piſcandum vtebantur, cibaria expedire non poſſent. Itaque Hiſpani fame ad tantas anguſtias redigi, vt quinque eorum in Xamo eius oræ littore, conſumptis omnibus alimentis alij alios manderent. Neque ex ijs vllus, præter vnũ ſuperfuit, cùm nõ haberet à quo manderetur. Digni viſi ſcriptoribus quorũ nomina proderentur: Sierra, Didacus Lopez, Gonzallus Ruiz, Corral & Palacios: quamquam, vt tam horren-*

horrendum nefas premat Gomara, ſuo more, ab ipſis Indis comeſtos ſcripſerit. Eo quidem adeò conturbatos offenſóſque ipſos Barbaros fuiſſe cõſtat, vt ſi id maturè cognouiſſent, quotquot ibi erant Hiſpanorum cæde tam execrabile facinus expiaturi fuerint. Relat. Aluar. Nun.

4 *Id ſcribit de ſeipſo Aluarus Nunez in ſua Relatione: Indum videlicet quendam, quem multis ſignis verè mortuum eſſe conſtaret, ab ſe & ſocijs ſuſcitatum. Penes autorem fides eſto.*

5 *Didacus Velaſquez, Cubæ Gubernator, Ferdinandum Corteſium ad nouam Hiſpaniam, à Griſalua nepote ſuo nuper repertam, occupandam miſerat. Corteſius, iam continentis parte ſubacta, muneris ſibi commiſſi Velaſqui rationem reddere neglexit: ſed rectà ad Cæſarem Relationem ſeu Commentarium prouinciæ repertæ & rerum ab ſe geſtarum cum multis & pretioſis muneribus miſit. Id vbi renunciatum Velaſqui, Corteſio perduellionis damnato, magiſtratum abrogat, & Naruaen ad eum prouincia expellendum mittit.*

* *

*

¶ *Oua Crocodilorum edulia. Iguãnæ lacertarũ genus. Manati piſces. Suerenſium mores. Animal gemino vtero inſigne. Veſpertilionum dirum genus.*

CAP. XIIII.

CARTHAGINEM nouam redeo, vnde in hæc oratio diuerterat. Poſtquam ad mare, eo quo ſuprà dixi modo, peruenimus, ibi nos aliquot dies aduerſa tempeſtas & tumidum mare detinuit. Sed dum ibi moramur, parua res ſed iucunda auditu, mihi cum milite quodam interceſſit. Ille canem fortè ad mare relictum quum Gubernatorem in mediterranea progredientem ſequeremur, inedia ſubactus mactauerat: quúmque eius partem igni torruiſſet, me ad prandium inuitauit, quod ipſi de quadra caſei (quam ab Alphonſo Piſano trib. mil. emeram) deſectam particulam liberaliter paulo antè elargitus eram. Sed quum accubuiſſem, eóque cibo ita iucundè veſcerer, vt nihil vnquam ſuauius ediſſe viderer in vita, ille repentè quæ ante me poſita erant tollere & dicere, Frater mi, tu nimiùm comedis: ego vetulus ſum & infirmus, tu iuuenis & ætate integra. Abi hinc, ſodes: oh nolo te meo cane vlterius veſci. Hîc ego, quamquam non ſatis æquo animo, patienter tamen demiſſis auriculis abij.

Fames pudore caret.

TRANQVILLATO tandẽ mari ſoluimus, & ad emiſſarium Nicaraguenſis lacus vela fecimus,

mus, ibi Luſitanũ quendã aſſequuturi (Franciſco Calato nomen erat) quem Gubernator noſter ob acceptos ab eo mutuò ter mille & quingentos ducatos aureos, legatum ſuum & Proprætorem deſignauerat. Sed per contrarios ventos, qui ad Nomen-dei nauigantibus afflabant, ibi vltra bimeſtre ſpatium ſummis omnium rerum anguſtiis & fame obſeſſi ſubſtitimus: ac niſi oua Crocodilorum nobis ſumma copia ſuppeditaſſent, quæ ad ea littora in arenis reperiebamus, certè maxima pars noſtrûm inedia miſerè cõtabuiſſet. Ea oua, anſerum ouis magnitudine paria, ſi ſaxis allidantur, cõtunduntur quidem, nec tamen franguntur. Itaque cultello ea recludi neceſſe eſt. Sapor eorum qualis muſchi ſemiputridi, & principiò quum ab eorum eſu abhorrerem, neceſſitas & penuria me ad aliorum exemplum imitandum adegit. Oua Crocodilorũ.

ANIMALIVM præterea genus quoddam quadrupes venabamur. [1] *Iguannas* vocant, lacertulis noſtris forma haud abſimiles: quibus palea quędam è mento velut barba dependet, vertice etiam capitis criſta, inſtar gallinaceæ, inſigni: in dorſo eminentes pinnas quaſdam, velut ſpinas, ſubrigunt. Fœminæ maſculis præſtant: oua earum carnium ſaporem vincunt: & ancipiti victu non magis terræ quàm aquæ aſſueuerunt. Iguanna, ſerpens.

IN Nicaraguenſis lacus alueo multi & grandes piſces ſunt: in iis vnum eorum genus qui ab Hiſpaniolæ indigenis vulgò [2] *Manati* appellantur. Neque enim dicere poſſim quo Manati piſces.

nomine eum notent eius quondam loci accolæ Indi: omnes enim propter neſandas iniurias quas ab Hiſpanis perpetiebantur, in vicinas ſiluas ſe abdiderunt. Hic piſcis Lutræ propè formam referẽs, XXV. pedes longus. XII. craſſus eſt: capite & cauda bouem referẽs: exiguis oculis, pelle dura & piloſa, coloris veneti, pedes duos elephantinis ſimiles habet: fœminæ eius generis, vt vaccæ, catulos pariunt, eóſque gemino vbere alunt. Eorum piſcium aliquot ipſe vidi in perexiguis quibuſdam inſulis, tum etiam in carectis ingentis huius fluuij: in vrbe verò Nominis-dei ſæpe eorũ carnibus vſus ſum, ſalitis videlicet: earum ſapor vt ſuillæ eſt. Scribunt nonnulli carnem eius piſcis guſtu vitulinę quã ſimillimã eſſe, vnde è duobus alterum exiſtere neceſſe eſſe colligo, nempe aut Hiſpanum iſtum eam carnẽ tam auidè appetiiſſe vt multò ſuauior quàm eſſet videretur: aut certè vitulinam nunquam deguſtaſſe.

Gomara Hiſt. nat. lib. 1. cap. 31.

Suerenſiũ mores.

QVOD ad mores Suerenſium Indorum attinet, à ſupradictis parum differunt, niſi quòd humana carne non veſcuntur: eorum lingua diſcẽtibus facilis. Terram *Iſcha*: homines *Cici*: morbum *Staſa*: aurum *Chiaruchla* vocant. In ea prouincia aprorum montanorũ, & ferociſſimorum tigrium ingens copia reperitur: leones etiam, ſed timidi, qui viſo homine fugiũt. Serpẽtibus quoque abũdat inuſitatę magnitudinis, ſed veneno carentibus: & cercopithecis.

Caſcuij animal.

Aliud quoque ibi eſt animal (quod ab indigenis *Caſcuy* dicitur) nigri porci ſpecie, piloſum, duriſſimo corio, exiguis oculis, auribus

bus patulis, vngulis fiſſis, breui promuſcide munitum, vt elephas: barritu adeo terribili, vt homines obſurdefaciat: ceterùm carne ad eſum ſuaui.

Animal gemino vtero inſigne.

PRODIGIOSVM præterea ibi aliud animal viuit, cuius ventri natura alterum ventrem marſupij inſtar affinxit. quoties demigrat, catulos in eum loculum recondit & geſtat. Id animal corpus & roſtrum vulpis: manus ac pedes cercopitheci: aures veſpertilionis habet. Ibi etiam pauones, phaſiani, perdices & alia auium genera varia viſūtur, ſed longè à noſtris diſcrepantia.

Veſpertiliones diri

VESPERTILIONVM quoque dirum genus eam prouinciam infeſtat, qui noctu dormientium corpora morſu appetunt & roſtro pertundunt: neque vſquam alibi per omnem eam oram quàm longè patet vſque ad ſinum Parienſem, infeſtiores ſunt eæ volucres quàm in ea prouincia. Mihi quidem aliquibus eius oræ locis, Nomine-dei præſertim vſuuenit, vt eiuſcemodi ſtriges nocturnæ dormiētis pedum digitos adeo leniter pungerent vt nihil perſentiſcerem: manè verò culcitram & toralia ſanguine fœdata perinde mirarer vt ſi ingēs aliquod vulnus accepiſſem: ſed in hac prouincia nunquam me roſtris foderunt, quin ſenſu vulneris excitarer, & duabus tribúſue poſt horis grauiter ex plaga dolerem. Quinetiam alis ſæpe ora euerberantes, ſi pedibus calceatis quieſcerem, manus ipſas roſtro feriebāt. Itaq; quū arcēdæ illi peſti nullā cōmodiorē opē reperirē, parata ſēper in cubili ligamēta

& faſcias vulneribus habebam: & ſimulac roſtrum defigi in me ſenſeram, vulneratum locum faſcia inuoluebam: is nullo præterea adhibito remedio, triduo aut quatriduo ſanabatur. Atque hæc hactenus de Didaci Gottieris gubernatione.

1 IGVANNA *ſeu Iuanna, commune terræ & aquis animal, non tantùm immergit ſe fluuiis, ſed etiam in arbores repit. Horribile viſu, iis qui eius naturam non norunt: ſed adeo mite ac tacitum, vt nec ſtridẽs, nec ingemiſcens, nec vinctum ſtrepitum vllum aut clamorem edens, decem imò viginti dies, ſine vllo cibo permaneat. Carne guſtu & eſu ſuauiſſima, ac propterea in deliciis: niſi quòd qui lue Indica laborarunt, ſi ea veſcantur, recrudeſcentes & rebellãtes priſtini morbi dolores ſentiunt. Serrata ei in dorſo pinna ineſt: cauda prælõga, in tenuitatem deſinẽs, & implicans ſe viperinis orbibus. Oua quadragena aut quinquagena ſingulis fœtibus edit, rotunda & nucis craſſitudine, luteo albóque intus varia qualia ſunt gallinarum, eáque edulia: ſed quæ in ſartagine non oleo aut butyro, verùm ſola infuſa aqua vice olei, frigãtur. Lacerti ſpeciẽ habet hoc animal: itaque ſerpentibus annumeratur, ſed innoxiis. Ouiedus Hiſtor. natur. Indic. libro tertio decimo, capite tertio.*

2 *Manati piſcis, ab Hiſpanis, ſic in Hiſpaniola nuncupatus, quòd pinnas ad caput & veluti binas manus habet. Animal id gemino in terris & aquis victu, & amicum hominis, vt tali experimento patuit. Caramataxius Cacicus paruulum*

vnum

vnum quondam captũ XXVI.*annos in Guainabo lacu ſuis ædibus vicino, velut in viuario, panis fragmẽtis aluit. His allectus piſcis adeo cicur euaſit, vt Delphinas veterum ſcriptis celebratos vinceret. Nam quocũque diei tempore inclamatus ab reguli domeſticis,* Matto, Matto, *(ea vox Indis magnificũ aut generoſum ſonat) velut ad familiare ſignum ex imo aduolabat, paſtúſque è manu præbebat aſcenſuro dorſum: adeò vt egreſſus in ripam paſtum in ædes ventitaret, & cum pueris colluderet. Si qui fortè animi gratia lacum tranſmittere vellent, decem nonnunquam dorſo exceptos indefeſſus trãſuehebat. Et ludrico diu oblectati sũt Indi: donec iniuria fugatus, per aliquot dies hominum conſpectu caruit. Quum enim Hiſpanus quidam, experiri volens an corio tam duro eſſet quàm vulgò fama ferret, ſeu per laſciuiã, iaculũ in eum intorſit. Piſcis etſi ab ictu imperfoſſus mãſit, infeſtam tamen ſenſit cuſpidem: & ex eo ſimulac barbatos homines aut veſtitos more noſtro animaduerterat, fruſtra vocaſſes: nec vocatus, nec inuocatus veniebat. Tandem quum fortè Attibunicus fluuius in inſolitam altitudinem creuiſſet, & extra ripas effuſus Guainabo lacui ſeſe immiſcuiſſet, eius alueum ſequutus facetus ille & ſociabilis Matto, mare & natales aquas repetiit. Martyr Ocean. dec. 3. lib.* 8.

3 *De vtroque hoc animali agit Petr. Mart. Ocean. decad.* 1. *lib.* 9.

¶ Franc. Fernandis & Franc. Montegij in Iucatanam expeditiones. Iucatanenſium de Hiſpanorum dominatu querelæ. Fondurenſis prouinciæ deſolatio, & indigenarum implacabile aduerſus Hiſpanos odium.

CAP. XV.

NOS è Nicaraguēſis lacus alueo egreſſi, duabus præterea comitati celocibus, quæ è Nicaragua onuſtæ commeatu decurrebant, decimoquinto die ad Nomen-dei appulimus. Ex ea ciuitate in occidētem nauigantibus & eam oram prælegentibus, quæ tota deſerta eſt, mille fermè milliarium ſpacio, prouincia Fondurenſis occurrit: & trecentis millibus vlterius, in eadem illa ipſa ora, Iucatana prouincia aperitur. Eam Hiſpanorum ducum primus reperit Franciſcus Fernandez Cordubenſis, qui vixdum in terram egreſſus, peſſimè ab indigenis acceptus eſt. Ergo viginti duob. vulnerib. perfoſſus, & multis Hiſpanis amiſſis, ad Sā-Iacobū Cubæ metropolin ſpe irrita reuerſus eſt.

Fr. Montegij in Iucatanā expeditio.

NON ita multo pòſt, anno videlicet M. D. XXVII. Franciſcus Montegius, audito Iucatanam ditiſſimam & quæſtuoſiſſimam eſſe prouinciām, è noua Hiſpania ſoluit, cum titulo Gubernatoris. Is vbi primùm ſuæ prouinciæ littus attigit, cum quingentis amplius Hiſpanis, multis equis & copioſo commeatu: conuenere eò velut ad eum viſendum aliquot Reguli. Illi quum amicitiam ipſius appetere ſimula-

ſimularent, diu apud eum manſerunt: donec occaſione exſequendi facinoris oblata, eorum vnus dereptũ è latere armigeri Æthiopis acinacem in Gubernatorem ſtrinxit: interfeciſsétque ni ille rapto properè ferro ſtrenuè vim propuliſſet. illi nullo alio neque accepto neque illato damno ad ſuos ſeſe proripiunt. Ab eo Gubernator inſtructa ſuorũ acie, pluréſque in manus diſperſa, Indos pluribus ſimul locis aggredi, & quæcũque caperet igni ferróq; vaſtare. Indi quoque & ipſi fortiter pro focis pugnabant. Sed ad extremum, poſtquam continuis nouem annorum cladibus attriti, iam propè omnes regulos & duces amiſerant, fractæque cum animis vires erant, tandem arbitrio & poteſtati Hiſpanorum ſemet permittunt. Itaque Montegius prouinciam perdomitam & pacatã, iuxta mandata regia, inter ſuos diſtribuit, & vnicuique eorum quorum ope Indos debellauerat, Indicæ vnius gentis ius ac ditionem aſſignat. Inde ad condendas colonias conuerſus, Hiſpalim, Emeritam, Salmanticam & alias vrbes exſtruit, quarum maxima vigintiquinque aut triginta fermè domibus habitatur.

His ita compoſitis, partim ſua, partim militum opera, Gubernator quum fortè cum Cacico eius prouinciæ quodam congreſſus (1 Alquinotep is erat centũ amplius ac decem annos vitæ egreſſus, qui tametſi baptiſatus eſſet, ſæpe tamen crebris ſuſpiriis & planctu teſtabatur quãtum ex eo dolorem caperet quòd patriam Hiſpanorũ armis ſubactam cerneret)

Is ergo in familiari ſermone cum Gubernato-
» re inſtituto: Montegi, inquit, quondam, me
» iuuene, peſtifera quædam lues has terras inua-
» ſit adeo ſæua vt vulgò homines incredibilem
» vim lumbricorum euomerent. atque eam ca
» lamitatem tanta peſtilentia excepit, vt nemi-
» nem noſtrûm cladi ſuperfuturum credere-
mus. Præterea non multo ante aduentum tuum tempore, nos cum Mexicanis cruenta duo prælia commiſimus, quibus amplius CL. millia hominum cecidere. Sed hæc leuia fuerunt præ intolerandis ſæuitiæ & auaritiæ
» exemplis, quæ tu ac tui milites in nos edi-
» diſtis.

Hiſpanorum dominatio Indis quauis alia calamitate grauior.

EA regio aſpera & ferè ſaxoſa eſt, fertilis tamen, & piſcibus, fructibus Maizióque abundans. Humanis victimis litant, earum tamen carnibus non veſcuntur: apud eos nullæ auri aut argenti fodinæ repertæ ſunt: vulgò magna apum examina alunt: bombycis ſeu goſſipij copiam habent: eo penulas ſindonum aut linteorum inſtar texunt, & ſubuculas ſine manicis. Id præcipuum vectigal patronis & principibus ſuis pendunt: eiúſque generis merces Hiſpani in Mexicum, Cubam inſulam, Fondurenſem prouinciam, aliáſque Indiæ regiones diſtrahendas diſpertiunt.

Hiſpan. abſumtis, aut exactis incolis terras inanes in India obtinent.

PORRO prouincia Fondurenſis (vt paucis eam abſoluam) quum primùm Hiſpanorum armis tentata eſt, quadringentis amplius Indorum millibus habitabatur: quum verò ibi ego eſſem, vix octo mille ſupererant. Nam ab Hiſpanis partim cæſi in præliis, partim in

ſerui-

ſeruitutem abducti & venditi, & intolerandis laboribus in fodinis exhauriendis conſumti, & propè in ſolitudinem redacti ſunt. Pauci quoque illi qui hodie ſuperſunt (vt & ab aliis gentibus quæ Hiſpanis ſeruiunt ferè fit) vbicumque locum aliquem aſperum, ad habitandum vtcumque commodum, inuenerunt, tametſi ægrè, eò trãſlatis rebus ſuis omnes commigrauere, vt Hiſpanorum declinato conſpectu quamminimum ipſis oculi doleant: tantam illi earum gentium gratiam & beneuolentiam ſibi conciliarunt.

IN ea prouincia quinque coloniæ ab Hiſpanis conditæ ſunt, quæ omnes ſimul vix centum & viginti domus continent, eáſque maximam partem compactas arundinibus, ſtorea & palea contectas, maléque & infrequenter habitatas, iam videlicet propè exinanitis aurifodinis, quæ colonos allicerent. Caput earum Trugilium ſeu Turris-Iulia eſt, epiſcopatus ſedes, colli modicò impoſita, vicina mari quâ Septentrionem ſpectat. Centum millibus inferiùs Portus eſt, quem vulgò Porto de Caualli appellant. Ab eo portu diei vnius itinere abeſt San-Petri ciuitas in plano ſita, montibus vicino, nec procul inde flumen Vlua, & lacus, in cuius medio tumuli quidam terrei, inſularum inſtar, herbis & virgultis conſiti, ſpirantium ventorum arbitrio modò huc modò illuc vagi & inſtabiles feruntur.

OCTOGINTA millia paſſ. vlterius Comaiaga & Gratia-dei occurrunt, duæ coloniæ à ſe inuicem amplius centum mill. interuallo

diſcretæ. Is ager frigore aliquantum temperatus, fruměti mediocriter ferax eſt. Inde pulcherrima & amœniſſima, ſed iam deſolata, vallis Olanchiana ſequitur : in qua Hiſpani San-iacobũ vrbem condiderũt. ea viginti circiter domus eáſq; malè habitatas cõplectitur.

Hic vt legentium animis cogitandum ſubiiciam, quàm æquis oculis eæ gentes nos intueantur, hîc rem quæ mihi cum Indis quibuſdam interuenit, lubens referã. Comaiagua fortè comite vno Hiſpano egreſſus, ad modò dictã ciuitatẽ tendebam : iámque quatridui iter cõfeceramus, nullo humanæ habitationis aut cultus reperto veſtigio : quum conſumtis cibariis omnibus quæ ferebamus, ad exiguum quendam Indorum pagum peruenimus. Ibi quamamiciſſimè fieri poteſt eos rogamus vt cõmeatu aliquo nos iuuarent: ſed neque precibus, neque gratia, neque pecunia ab illis impetrari potuit, vt hoſpitaliter quidquã nobis facerẽt aut darent, ſed diras imprecãtes nobis, quum etiam velut conſpectum noſtrum abominati in terram deſpuerent, vt abiremus denunciabant. Ita excepti, diſceſſimus, & eadem die ſub veſperam in vrbem peruenimus. Vbi quum nullum diuerſoriũ eſſet, in ipſius coloniæ ingreſſu caſam deſertam nacti eò ſuccedimus, & incœnati ſubſtratis pro cubili arundinibus ad capeſſendam quietem vertimur.

Indi Chriſtianos vt deteſtabiles, abominantur.

Mos habebatur in illis regionibus (quo tempore Hiſpani pro arbitrio, vel potius ſine arbtrio & ratione viuerent, priuſquam Indis ſua reddita Edicto eſſet libertas) Hiſpanos colonos

lonos triumphantes atque exultantes gaudio, quum videlicet perpetuam eam temporum ac rerum felicitatem ſibi deſponderent, obuiam vltro egreſſos viatorum aduētum opperiri: ſimúlque vt peregrinum aliquem aduentātem proſpexerant, concurrere omnes ad eum certatim, & de eo excipiendo pugnare. Nemo erat quin eum comiter ſalutatum, ſexcentis beneuolentiæ ſignis editis, in domum ſuam deducere & hoſpitio accipere cuperet. Nunc verò, longè alia rerũ & hominum facies, quoniam non is eſt Indiæ ſtatus qui eſſe conſueuerat. Vbi aliquem peregrè venientem conſpexerint, abdunt ſe in propinquas ſiluas: aut certè iubent dici, Se domi non eſſe.

Hiſp. primò de alieno liberales, mores cum fortuna mutant.

ENIMVERO Hiſpanos quidem etiam reperias, non tantùm in ea vrbe, ſed & in pleriſque aliis, qui quamquam clientes & vaſſallos ſibi habeant ſubiectos, ad eas tamen anguſtias redacti ſunt vt vix vel panem ad veſcendum habeant. Quum enim Indi nullum vectigal pendant patronis & ſenioribus ſuis, niſi ex earum rerum genere quas poſſident: ſiquis fortè Hiſpanus populum ſuum cogere vellet, vt aliud aliquid præter ea pendat, aut ſubditos duriter haberet, ilico à Gubernatoribus, ſubditis illis ſuis & omni in eos iure priuaretur.

1 IDEM *ſcribit Gomara Hiſtor. gen. lib. 1. cap. 54. niſi quòd pro Alquinotep Alquimpechum vocat, & quidem eius pagi Antiſtitem, in quem poſtea ab Hiſpanis Emerita colonia deducta eſt. Porro peſtiferā eam luem, octoginta ante aduentum Hiſpanorum annis, per eas terras in homines*

graſſatam, tanta vi exundãtibus lumbricis vt viſcera ventrémque ad exitum rumperent. Bella autem hæc quadraginta antè annis accidiſſe: atque ob id maximè leues illis eas calamitates viſas præ Hiſpanorum imperio, quòd eos è ſuis finibus aliquando exceſſuros minimè ſperarent.

¶Indus quidam mores Hiſpanorum depingit. Cur Hiſpanicum iugum Indi acceperint. Nicaraguenſis prouinciæ deſcriptio. Eius incolarum potus. Saltandi ratio, Mons flammiuomus.

CAP. XVI.

EGressis è prouincia Fonduren ſi, & ea via peragratis Chiuluteccæ fodinis, ſubit prouincia Nicaraguæ, ad Auſtralis Oceani oram verſa. Eam regionem quum primũ peregrinabundus obij, apud vnum è primoribus eius oræ regulis in hoſpitio fui. Gonzallus is vocabatur, annos iam ſeptuaginta natus, & Hiſpanicam linguam apprimè callens. Is matutino quodam, quum ipſi fortè aſſiderem, defixis in meum os oculis, his me verbis affatus eſt: CHRISTIANE, quidnam rei ſunt Chriſtiani? Flagitant Maizium, mel, bombycem, penulam, Indicam mulierem ad cõcubitum: aurum, argentũ petunt. Chriſtiani operari nolunt, ludificatores ſunt, aleatores, praui & blaſphemi. Quum ad Miſſam audiendam templũ ineũt, de abſentibus detrahunt: & alij aliis plagas & vulnera

Indorum de Hiſpanis ſententia.

vulnera imponunt. Ad extremum eò euaſit, vt concluderet Chriſtianos minimè eſſe bonos. Quúmque excepiſſem, malos, non autem bonos, ea facere: tum ille, Vbinam ſunt illi boni? inquit. quippe ipſe quidem nondum vllos, niſi malos, cognoui.

Indi ex Hiſ. malis exemplis, de omnib. Chriſtianis iudicant.

TANDEM finito ea de re ſermone, ſciſcitari cœpi ex eo quomodo & quamobrē Chriſtianos in ſuos fines ingredi paſsi eſſent. is mihi in hanc ſententiam reſpondit: Vir bone (inquit) de eo ſic habeto: Quum ſparſa de Chriſtianorum ſæuitia, per has prouincias fama, qui quæcunque adiſſent loca, cædibus, incendiis & latrociniis infeſta facerent, ad nos quoq; perueniſſet, & eos in fines noſtros irrumpere velle audiuiſſemus: conuocato omnium amicorum noſtrorum & ſociorum concilio, ſociatíſque conſiliis omnes vna voce decreuimus, potius mortem ſtrenuè pugnando oppetere, quàm pati nos à Chriſtianis ſub iugum mitti. Eo conſtituto, haſtas, lapides, ſagittas & quæcumque alia poſſumus, cōparamus. Quúmque iam Chriſtiani finium noſtrorum limites pulſarent, vltro illis armati obuiam imus, & bonam diei partem fortiter pugnamus. Ad extremum tamen plerique noſtrûm impetu equorum perterriti, in fugam vertuntur. Itaque legatos duos ad Chriſtianorum ducem mittimus, veniam & pacem orātes: neque id tamen alio conſilio, niſi vt inſtaurandis viribus quies & otium ſuppeteret. Ille nos in amicitiā accipit: noſtrûm inde cōplures, diſſimulato verò animo, cū cantu & tripudiis, pro

» iure amicitiæ Chriſtianis familiariter aſſueſ-
» cere, inuiſere, & multa auri aliarúmque rerũ
» munera illis ferre incipimus. Inde, iis ita ine-
» ſcatis, domos noſtras regreſſi, intra triduum
» manu facta in Chriſtianos de improuiſo ir-
» ruimus. Sed breui, vt primò, noſtri terga
» vertere.

» ITA deintegro, eadem mente & conſilio
» quo prius, pacem denuò petimus. Qua impe-
» trata, gentium omnium noſtrarum indicto
» conuentu, communi conſilio decernimus,
» Prius occumbendum eſſe omnibus quàm vt
» Chriſtianos dominos acciperemus: eiúſque
» ſine vlla veniæ aut gratiæ ſpe caput morti de-
» uouemus, qui ex acie fugeret. In huius conſi-
» lij effectum rurſum arma & tela aduerſus
» Chriſtianos comparamus & acuimus. Verùm
» coniuges noſtræ, hoc noſtrô propoſito audi-
» to, lachrymis perfuſæ ad nos veniunt, ſuppli-
» céſque rogant vt Chriſtianis ſeruire mallemus
» quàm ita fœdè occumbere. Sin nobis ſenten-
» ſtia ſtaret, conſilia noſtra in rem vertere, vt i-
» pſas primùm cum paruulis ſuis liberis interfi-
» ceremus, ne orbatæ viris in barbatorum iſto-
» rum & crudelium hominum poteſtatem inci-
derent. Hæ vxorum noſtrarum mixtæ lachry-
mis preces fregere omnium animos. Itaque
victi vltrò arma ponimus, & rapaciſſimis
» Chriſtianorum manibus nos noſtráque per-
» mittimus.

Cur Indi Hiſpanicũ iugũ ſubierint.

» MOX tamen propter iniurias & indigna
» exempla quæ in nos quotidie edebant, aliquot
» populi in eos rebellionem moliri auſi ſunt:
ſed

ſed tam graues eius pœnas Chriſtiani ab ipſis „
expetiuerunt, vt ne infantium quidem ætati „
parcerent. Neque eo contenti, alios etiam, Hiſp. acerbus in Indos dominatus.
quanquam inſontes, captiuos factos, prætexentes nimirum illos quoque aduerſus ſe rebellionem cœptare, cruciabant & pro mancipiis ſub haſta vendebant. Nos per ea tempora neque coniugum noſtrarum, neque liberorum, neque vllius rei noſtrę domini ac poſſeſſores eramus. Itaque multi rerum tædio, filios ipſi necare, alij laqueis ſemet ſuffocare, alij abſtinentia cibi vltro vitam fugere: donec Edictum à rege Caſtellæ factum, quo nos in libertatem reſtituti ſumus, tot ac tam intolerandis miſeriis ærumníſque finem tandem imponeret. Hîc Cacicus ille inſtitutum ſermonem clauſit.

Nicaragvae regio non ita ampla, ſed fertilis & amœna eſt: ceterũ intolerabili æſtu adeo flagrans, vt æſtate, feruido & ſabuloſo exurente veſtigia ſolo, nemo niſi noctu iter facere poſſit. Sex ibi continui menſes pluuij, à Maio pluuiarum initio facto: reliqui ſex menſes planè ſicci ſunt, diéſque æquales noctibus. Mellis, ceræ, [1] balſami, goſſipij, ſatis ferax tellus, & ſuorum fructuum: in quibus pomi quoddam genus ei regioni peculiare eſt, neque Hiſpaniolæ, neque vlli alteri Indiæ parti conceſſum. Pyri noſtri ſpecie fermè eſt: ligno interiore rotundo, nucis craſsitudine, & dimidio amplius: optimi & iucundiſſimi ſaporis. Arbor ei⁹ generis procera, exiguis foliis

Nicarag. prouinciæ dotes.

veſtitur. Paucæ vaccæ & ſuum copia eſt ex iis quæ ex Hiſpania propagandę ſtirpi tranſuectę ſunt. Multi ibi Indorum pagi ſed exigui, caſas arundineas ſtipula opertas, modicæ amplitudinis habent. Nullius illic metalli fodinæ ſunt: quamquam ſub primum aduentum Hiſpanorum indigenæ auro, ſed eo ignobilioris notæ & aliis è prouinciis allato, abundarent. Incredibilis ibi multitudo Pſittacorum, ſeminibus infeſta: ac ni Priapeia quædam terricula quæ Indi ex arundinibus fabricãtur, & excuſſi fundis lapides abſterrerent eas aues, multo plus detrimenti adferrent.

Pſittaci ſatis infeſti.

HISPANI quum primùm eam prouinciam ſubegerũt, propter vberrimam omnium rerum ibi repertam copiam, eam Paradiſum Mahumetis nuncuparunt. Duo inter cetera fert hæc tellus, nulli præterea Indiæ regioni conceſſa, exceptis Guattimalæ, Fondurenſis prouinciæ & Mexici finibus totóque Nouæ Hiſpaniæ tractu. Vnum, Pauonum quoddam genus eſt, qui in Europam tranſlati, vulgò Gallinæ Indicæ vocantur. Alterum, id quod *Cacauate* vulgò vocant, quòd monetæ vſum illis præbet. Id fert arbor modicæ magnitudinis, nec niſi calido loco & opaco viuit. Simulac ſole tactum eſt, contabeſcit. itaque ferè in ſiluis vmbroſo & humido loco ſeritur: neque id ſatis, ſed iuxta eius generis arborem, aliam editiorem plantant: quæ ſimulac adoleſcere cœpit, eius cacumen ita concinnant aptántque vt adulta ea arbor Cacauatam inumbret defendatque ita ab æſtu vt ſolis radiis lædi non poſſit.

Cacauate fructus, moneta Nicaraguẽſium.

poſſit. Fructus amygdalorũ ſpeciem referens, ſiliquis quibuſdã, velut cucurbitis, includitur, craſſitudine & latitudine cucumeris: annuo ſpatio matureſcit. Maturas eas vbi legêre, excuſſum folliculis fructum ſuper ſtoreis expaſſum ad Solem exponunt, donec humorem exſudauerit.

POTVM ex eo confecturi, in teſta fictili ad focum exſiccant: mox lapidibus quibus pinſitur panis contuſum & cõmolitum, fusúmque in pateras (quæ cucurbitæ ſpecie è certis arboribus per omnem Indiam enaſcuntur) paulatim aqua temperãt, atque interdum paululo pipere, quali vulgò vtuntur, condiunt, eóque in potu vtuntur. Porcorum ea veriùs colluuies quàm hominum potio. Quũ eam prouinciam peragrarem, pluſquàm integrum annum ab tali lora abhorrui: & quum pagum aliquem prætereũtem Indus me fortè aliquis ad bibendum inuitaret, ego verò aſpernarer, multùm mirans, ridénſque abibat. Sed quum mihi vini copia non eſſet, ne ſemper aquam bibere cogerer, alios imitari didici. Ea cælia ſapore aliquantũ amaro, ſatiat & refrigerat corpus, minimè tamen inebriat. Hæc præcipua & cariſſima merx earum regionum eſt: neque quidquam aliud Indi maiore in preto habent, vbi quidem in vſu eſt. Potio Nicaraguenſium.

HARVM gentium mores à Mexicanis nihil propemodum differunt: humana carne veſcuntur: penulis & ſubuculis ſine manicis veſtiuntur: duorum lignorum mutuo attritu ignem accendunt, & hic mos per vniuerſam Nicaraguenſium mores.

Indiam inoleuit. Etſi illis ceræ copia eſſet, nullius tamen ad rei miniſterium ea vti nouerant: & ad nocturnum lumen tedas è pinu agreſti reciſas vrebant. Quatuor earum prouinciarum ſunt idiomata: ſed Mexicanum in primis elegans, cuius vſus amplius mille & quingentorum mill. ſpatio patet, & facillimè omnium diſcitur. Regulos & principes *Tutruane* appellant: Panem *Taſcal:* Gallinas *Totoli*: & *Occomaia*, valet, Exſpecta pauliſper: Morbum, *Mococoua:* Saltare, *Mitote.*

Saltandi ritus apud Nicaraguenſes.

SALTANDI porro hic illis ritus & ratio eſt. Confluunt in vnum ducenti, trecenti: nonnunquam etiam ter & quater mille homines, pro modo & amplitudine prouinciæ, & pro indigenarum vel modico vel magno numero: tum vt conuenere, campum in quo ſaltaturi ſunt, verrunt & quammundiſsimè perpurgant. Mox vnus eorum progreditur & chorum ductare incipit, plerumque retrorſum corpus inflectens: interdum circumagens: ceteri omnes inconditos illos motus imitantes, præſultorem ordine terni & quaterni ſequuntur. Choraulæ qui tympanorum ſonitu interim ludum incendunt, carmina quædam & cantus patrios ordiuntur: choragus primus reſpondet, mox exceptum ab aliis carmen per omnes in orbem decurrit. Alium, flabellum manu geſtantem, alium cucurbitam lapillis plenam, alium caput criſtis & pēnis decorum, alium brachia cruráque concharum lineis & corollis redimita cerneres. Illi hoc, alij alio modo corpus variè circumagũt: nõnulli crura attollunt,

attollunt, aliqui brachia: alius cæcum, alius ſurdum effingit: rident alij, alij plangunt. Cum his aliiſque variis geſtibus & motibus corporis, interea ſeſe illo ſuo Cacauate largè irrigantes, totum diem & ſæpe noctis partem tripudiantes, ſolennes illos choros exercent.

NAVES quæ per mare Auſtrale Nicaraguam petunt, anguſtum fluminis cuiuſdam alueũ inuectæ ſpatio XXV. mill. paſſ. ad quendam pagũ appellunt (Realegio ei nomen eſt.) Ibi duodecim circiter mapalia ſunt, ex cannis contexta, & Hiſpanis habitata: eò autem diuertũt naues, propter opportunam ſtationem & lignationem commodiſſimam. Ab eo loco in Orientem diei vnius itinere abeſt ciuitas Legionẽſis, Epiſcopatus ſedes, ad lacus ripam poſita. 2 Franciſcus Fernandes eam condidit ſicuti & Granatam, quæ L. vlterius millia ad eiuſdem lacus ripam ſita eſt, non procul ab illius emiſſario ſeu alueo, quo ſe lacus in Septentrionalem oceanum exonerat. Hæ duæ vrbes ſimul vix octoginta domibus conſtant, quæ partim maceria, partim laterculo coctili extructæ ſunt. Legio, & Granata, coloniæ. De hoc alueo, pag. 189.

TRIGINTA quinque mill. interuallo abeſt Legione 3 mons flammiuomus, qui per ingentem craterem tãtos ſæpe flammarũ globos eructat, vt noctu latiſſimè vltra centũ millia paſſ. incendia reluceant. Nonnullis fuit opinio intus liquefactũ aurũ eſſe, perpetuã ignibus materiem. Itaque Dominicanus quidam monachus, quum eius rei periculũ facere vellet, aenum & catenam ferream fabricari curat: Mons flãmiuomus.

Empedocles Domi nicanus. móxque in montis iugum cum quatuor aliis Hiſpanis aſcēdens, catenam cum aeno in caminum demittit. ibi ignis feruore aenum cum parte catenæ liquefactum eſt. Monachus non leuiter iratus Legionem recurrit, fabrum vehementer incuſans, qui catenam tenuiorem multò quàm iuſſiſſet ipſe, eſſet fabricatus. Faber aliam multò craſſiorem excudit: Monachus montem repetit: catenam & lebetem demittit, res priori incepto ſimilem exitum habuit: nec tantùm reſolutus lebes euanuit, verùm etiam flammæ globus repente è profundo exiliēs, propemodum & Fratrem & ſocios abſumſit. Omnes quidem adeo perculſi, in vrbem reuerſi ſunt, vt de eo incepro exſequendo nunquam deinceps cogitarent.

In ea ipſa ciuitate cognoui ſacerdotem, qui Quæſtoris regij interuentu à rege Hiſpaniæ per literas petiit vt ſibi ducentos ſeruos dari iubêret: pollicitus perfoſſo illorum opera aureo illo monte ingentes ſe inde diuitias eruturum. Iſti Rex reſcripſit, montem, ſi vellet, ſuo ſumtu aperiret. ſibi enim non eſſe mancipia quæ ad eas fodinas mitteret. Ita inceptum illud omiſſum eſt.

Sacerdos metallarius.

1 BALSAMVM *(vt inquit Plinius lib. 12. cap. 25.) vni terræ Iudææ conceſſum, pridem periiſſe creditur. Nũc verò, quod ex Jndia Occid. adfertur, primùm in Hiſpaniola inuētum eſt, Indicæ mulieris indicio. Arbor vnde hic liquor elicitur,* Goaconax *ab indigenis vocatur. Ouie. Hiſt. nat.*

nat. Ind. lib. 10. *cap.*3. *Elicitur quoque hodie in Noua Hiſpania ex arbore Punica malo maiore, cuius folia vrticæ ſimilia ſerrata & tenuia ſunt. Indi* Xilo *vocant. Elicitur autem duobus modis. Primùm multis inciſuris vulnerato arboris cortice. Altero ramis & truncis eius arboris aſſulatim & minutim cōciſis, & in lebete ampliſſimo ferue-factis: mox oleo ſupernatante collecto. Id priore ignobilius eſt. Monar. de ſimpl. medic. Indic.*

2 *Is eſt qui Iucatanam primus aperuit. Suprà huius libri cap.* 10. *Quem poſtea Petrus Arias Abulenſis, poſt Caſtellæ aureæ imperium abrogatum ob Valboæ mortem, Nicaraguæ Gubernator, capitali ſupplicio affecit, quòd clandeſtino fœdere cum Fer. Corteſio inito, occupatam, ſponte ipſius, prouinciam armis retinere vellet. Sed oblato falſo crimine inſontem oppreſſiſſe viſus eſt, ſicuti & generum ſuum antea, vt ſublato æmulo, vacua prouincia ſolus potiretur.*

3 *Montis illius flammiuomi nomen Gomara Maſaiam, Dominicani* F. *Blaſium de Ynneſta, edit: ſcribítque nouum iſtum Empedoclem & præterea duos Hiſpanos ſciēdæ eius rei cauſa auidos ſemetipſos tribus corbibus in Vulcanium illum craterem demiſiſſe, quoad eius fieri potuit: atque inde lebetem catena ferrea reuinctum, ad* CXL. *vlnas deiectum, tandem vbi ad flammam peruenit, liquefactum eſſe cum aliquot catenæ annulis. Illos ſtupefactos tali naturæ miraculo, irrito labore inde proſiluiſſe. Ceterùm anno* M.D.LI. *Ioanni Aluarez Doctori & Decano à Rege conceſſum eſſe vt recluſo eo monte metallum erueret. Gom. Hiſtor. gen. libro* 5. *cap.* 203.

¶ Petri Aluaradi in Peruanum regnum expeditio. Eius mors, & conſcientiæ in morte dolor. Vxor eius Deum ipſum increpans, miro eius iudicio abſumitur.

CAP. XVII.

Pet. Aluarado, iam partis opibus, per auaritiam & ambitionem frui non licet.

E Nicaragua in occaſum tendentibus, tercentũ mill. à Legione, nunquam longius ab ora maritima abſcedẽdo quàm vt ipſum mare conſpici poſſit, peruenitur ad Guattimalam. Eam vrbem Petrus Aluaradus, poſtquam eam prouinciam ſubegerat, inter duos montes condidit, è quibus ſemper fumus euoluitur: ac duas præterea, San-michaelem videlicet & San-ſaluatorem, quæ centum mill. paſſ. inter ſe diſtant. Iámque hic Aluaradus, perdomita & diuiſa ea prouincia, eáque vrbe condita, cum magna pace ac tranquillitate in conſtituta à ſe ditione partis opibus fruebatur, quum nũcium accipit, Franciſcum Pizarrum & Didacum Almagrum, in Peruanum regnum tranſgreſſos, incredibiles ibi diuitias reperiſſe. His permotus, per amicos literas à Cæſare & poteſtatem tranſmittendi in illud Regnum, ac cuiuſcumque vellet eius partis, quam modò alij Hiſpani non inſediſſent, in ditionem redigendæ coloniiſque occupandæ, impetrat.

De his lib. 3. cap. 1.

INDE anno M.D.XXXIIII. ſeptem nauium armata claſſe è prouincia ſua ſoluens, ſeptuageſimo quarto die ad oram Peruanam appellit. Mox in littus Mantę egreſſus, ad eam oram quę ab Hiſpanis pòſt Portus-vetus dicta eſt, ducibus Indis regionis peritis aſſumptis, vlterius

riùs in mediterranea progreditur. Tandem ſuperatis montium quorumdam frigidiſsimis iugis & perpetua niue obrutis (vbi multi Hiſpani frigore diriguerunt, alij penuria victus cæſis equis famem tolerauere) in prouinciam Quiton peruenit.

ID vbi Franciſco Pizarro allatum, extemplo Didacum Almagrum cum CL. Hiſpanis aduerſus eum mittit: qui ſi poſſet, vel eum aditu prohiberet, vel excercitum quem ille adduceret, pretio ab eo licitaretur. Almagrus Tombeſium peruenerat: ibi audito Aluaradum numero militum multò ſe eſſe ſuperiorẽ, hoſtiliter eum inuadere nõ auſus eſt. Ambo ad Liribambam flumen conueniunt: ibi licentiatus Caldera pacem inter eos & amicitiam concilians, iubet Aluaradum tradere quas adduxiſſet copias Pizarro & Almagro: illos verò viciſſim dare Aluarado centum millia aureorum ducatorum, eâ lege ac conditione vt ipſe ex eo regno excedens, nunquam deinceps eò regrederetur. Hæc pactus Aluaradus cum quatuor famulis Peruo decedit, & ſucceſſu lætus Guattimalam reuertitur. Paulo pòſt perluſtrandæ eius oræ in Occidentem, & nouas terras quærendi conſilium capit: & eò decem liburnicas, myoparones quatuor inſtruit.

EODEM ipſo tempore quo Aluaradus claſſem adornabat, venere Mexicũ Dominicani quidam monachi, peragratis ad Occidentem terris mille amplius milliarium ſpatio: qui vt ex longinquo reuenerant, de illis regionibus mira narrabant. Vulgarunt inter alia, Sibollam prouinciam aliáſque terras

Fr. Marcus de Nizza cum aliis, anno 1539. eam peregrinationẽ obiit.

ſertiles,diuites,auro,cyanis, vulgò Turquinis, goſsipio, aliiſque dotibus abundare. Ea relatione moti Antonius Mendozza Nouę Hiſpaniæ prorex, & Ferdinandus Corteſius eodem in regno ſummus Præfectus-militiæ, ſuſcipiendę per ſe aut per legatos eius expeditionis conſilia inter ſe agitant: ſed diſcordibus in uicem animis, quum neuter alteri ſatis fideret, diuerſi alius aliò abiere. Corteſius Hiſpaniam petiit: Prorex Petrum Aluaradum è Gattimala arceſſens, quàm celerrimè poſſet, cum ſuis copiis venire ad ſe iubet. Is breui ſoluens ad Trinitatis portum appellit: & terreſtri itinere Mexicum profectus, de ſuſcipienda in Sibollā expeditione cum Prorege tranſigit. Inde, ſeptingentis militibus conſcriptis, armíſque, equis, & aliis ad iter neceſſariis rebus prouiſis, Mexico ad naues tendit.

IN itinere nuncius ei affertur; Indos Xaliſci prouinciæ incolas aduerſus Hiſpanos rebellaſſe: itaque inde cum maxima copiarum parte ad ferēdam ſuis opem feſtinat. Vt venit "Petrum Zunicam Hiſpanorum complurium cæde recenti confuſum & triſtem ibi nactus, ambo ad collem editum, quem Indi munitum manu inſederant, obſidendum properāt. Munimentum id erat eiuſmodi: totas arbores ramis inuicem implicatis & coeuntibus cum ingentibus ſaxis colligatas, quodam veluti nexu continenti opere iuncto, perpetuam ſepem hoſti obiecerant. Simúlque vt Hiſpani erigere agmē in collem & ferociter diſcurrere cœperunt, Indi horribili clamore ſublato, cæſis arborum

" Didacū Lopez de Zunigua, vocat Gomara.

arborum ramis, compagẽ operis ſoluũt. Tum verò prorutis arborũ & lapidũ cumulis, omnia ingẽti cũ fragore in præceps deferri, & ingẽtis magnitudinis ſaxa per montis prona deuolui tanto impetu vt maximam ſubeuntium Hiſpanorum partẽ obtererẽt. Aluaradus prouoluto in eum equo præceps datus, duos intra dies vita conceſſit. Petentib. à decũbẽte quid ei maximè doleret, Anima, inquit, vehemẽter mihi dolet. Mediocri homo ſtatura fuit, loquax, perfidus, ſæuus aduerſum Indos, beneficiorum immemor atque ingratus vſqueadeo vt vulgò etiam de eo ſui dicant, Eum nulli amicorum fidem vnquam præſtitiſſe. Poſtremò inceſtis nuptiis infamis, quum duas ſimul ſorores in matrimonio habuerit.

Ambitioſę & auaræ animę craciatus.

Gomara. Hiſt.gene. lib.5.

ALVARADO mortuo, breui, Proregis miſſu, Mexico ad eam expeditionem abiit Franciſcus Velaſquez Coronatus cum octingentis militibus, iiſque equitibus pleriſque, quum nauibus ad eam prouinciã ſubigendam & habitandam ire abnueret. Vt eò peruenit, pro omnibus diuitiis niuis copiam & commeatus penuriam reperit. Itaque multi equi, & Indicorum ſeruitiorum plerique fame abſumpti ſunt. Dux ipſe, quum ſe maiores opes inuẽturum ſperaret, progredi vlterius ſtatuit. Iámque CL. millia paſſ. emenſus, animaliũ genus quoddam mediocris magnitudinis, vaccæ forma reperit. Hiſpani in eorum animalium armenta irruentes, multa mactant & famem expellunt. Inde Velaſquez multo fruſtra eius oræ peragrato ſpatio, poſtquam leuibus ali-

Velaſquez in Sibollẽſi expeditione pro theſauro carbones reperit.

quot prælijs indigenas expertus eſſet, libertatem ſuam acriter propugnantes, eorũ aliquot incenſis ac direptis pagis: tandem ſpe irrita fatigatus, probráque ac diras in monachos illos iaciens, qui de eius prouinciæ opulẽtia tã lætam famã vulgaſſent, multis amiſsis Hiſpanis, pauper & nudus Mexicum regreſſus eſt.

Diuini iudicij in ſuperbam & blaſphemam viduam exemplum.

NVNC, vt ad Aluaradum redeam, poſtquam eius mortis nuncius Guattimalam allatus eſt, Beatrix de Cueua vxor eius, fœmina equidem animi impotens, vana & ſuperba, cùm Dei Opt. Max. omnipotentiam cum gratiarum actione agnoſcere, & immenſam eius bonitatem laudare deberet, in blaſphemas voces erupit dicens, Nihil peius grauiúſque à Deo mali inferri ſibi potuiſſe, quàm quod viro orbata eſſet. Simul atrari ædes & nigro pingi iubens, non cibum, non ſomnum capere, non ſolatia vlla admittere ſuſtinuit. Adhæc laceratis crinibus humi corpus abiicere, multáque alia dicere & facere quæ mentis compotem non decerent. Inter hæc tamen magnificas & pompæ plenas exſequias viro duxit, neq; luctu aut funebribus lamentis impedita eſt quominus primorum ciuitatis cœtu conuocato, ſe eorum ſuffragiis Gubernatricem prouinciæ deſignari curaret, omnéſque ſacramento in verba ſua adigeret.

Ambitione luctu quidem minuitur.

SED paulo pòſt quàm ea geſta erant, ecce die VIII. Septembris, qui Virgini vulgò ſacer eſt, anno M.D.XLI. imber ingẽtibus procellis effundi incipit, adeo vt circiter ſecundam noctis horam quæ alterum ab eo diem ſequuta eſt,

eſt, Indi quidam Epiſcopũ prouinciæ adeuntes (Franciſcus Maroquin is vocabatur) ei ſignificarent, ſe ad radicem eius montis qui vrbi proximè immineret, terribilẽ quendam ſonum & inſolitum fragorem auribus accepiſſe. Epiſcopus obiurgat eos, Non vos ſæpe " (inquit) monui, ne eiuſcemodi rebus aures " pręberetis? Iam paulo vltra medium nox proceſſerat, quum repentè magna vis aquarum ex eo monte tantò impetu & violentia, torrentiũ inſtar erupit, vt ſaxa ingentis magnitudinis deuolueret, quæ mox incuſſa ſub iacentibus petris, maiore vi quidquid obuium eſſet proterebant. Simul audiebantur per aërem lugubres vlulatus & ſtridores horrendi: & furuam quandam vaccam multa inferentem damna, & ea loca peruagantem: ſuperſunt qui viderunt.

Inter multas ædificiorum ſtrages, quas ea eluuio aquarum dedit, primam Gubernatoris domum rapuit: & ea clade periit Beatrix ipſa gubernatrix cum iis omnibus quæ cum illa orandi cauſa (vt fertur) in abditum conclaue ſeu ſacrarium aliquod penetrale, conceſſerant. Ad eum modum breui ſubmerſa & concuſſa repentina vi tota propè illa ciuitas, proſtrata eſt. Centum circiter ac viginti Hiſpani vtriuſquæ ſexus eo caſu periere: nonnulli qui ſub initium ruentis tempeſtatis vrbe ceſſerant, perniciem effugerunt. Luce orta, poſtquam procella conquieuerat, vicinis vrbi campis Hiſpani nonnulli debilitati, plerique obtriti, alij brachiis, alij cruribus fractis,

iacentes reperti ſunt: inter ceteros puellula quædam illæſa & ſine vlla noxa ſublata eſt, quã ex Indica muliere Aluaradus ſuſceperat. Neque ex ea ſtirpe quiſquam, præter iſtam remanſit. Poſt eam ruinam Gattimala in modica planicie, vbi nunc ſita eſt, inſtauratur, triũ mill. ſpatio à veteri diſsita, ad Ortum: conſtátque ſeptuaginta quinque aut octoginta domibus laterculo coctili exſtructis, quæ magnam partem tegulis contectæ ſunt.

Gattimala inſtauratur.

In ea prouincia frequentes exiſtere terræmotus experientia ipſa didici. Quum enim fortè aliquando eſſem in cœnobio, veteri Guattimalæ vicino (locus is vulgò Almolonga di Baſſo appellatur) & cum monacho colloquerer, ſuper exiguo quodam tumulo, terra adeo contremuit, vt campanæ ſua ſponte ſonitum dederint: maceriæ quibus circumſeptus erat cœnobij hortus magna ex parte corruerint: ſubterranei tubi, per quos aqua ad fontem deducebatur effracti: ſacellum maius duobus locis fiſſum hiaret, & aliquot tegulæ in terram deciderẽt: terrámque ipſam omnes hiatu profundo diſceſſuram crederent. Durauit hic terror quantum recitando Symbolo Apoſt. temporis ſatis eſt.

Cetervm ea prouincia, quia cælo miti ac temperato ſubeſt, frumenti ſatis patiens eſt: ſed omnium arborum quæ eò ex Hiſpania tranſlatæ ſunt, nulla coaluit præter ficos & Armeniacas malos: verùm & ipſarum quoque fructus quum matureſcere incipiunt, ſub initium videlicet hyemis, tum inſipidi exiſtũt.

Duorum

Duorum à Gattimala dierum itineris ſpatio, loco maritimo quem vulgò Izalchi appellant, magna vis Cacauatarum colligitur. Et hæ hodie ferè ſunt Hiſpanorum qui eã prouinciam incolunt, opes: earúmque maximam partem per Nouæ Hiſpaniæ prouincias diſtribuunt, in quibus, quòd id regnum frigidioris quàm calidioris temperamenti ſit, id genus fructus non ſufficienti copia colligitur.

Guattimalenſium mores.

PORRO iſti Guattimalenſes Nicaraguenſibus & Mexicanis moribus ex æquo ferè participant. Itaque negotiãtur mercatúſque & contractus inuicem exercent. Ac plerique eorum artes etiam mechanicas didicere: ſunt enim inter eos fabri materiarij, carpentarij, pictores, aurifices, aliarúmque opifices artium: & hos Hiſpani quondam in ſeruitiis habebant, eóſque ære emtos varia opificia docuerant: ſed quum heri ipſi aliquod laboris ſui præmium & fructum ex eorum opera decerpere vellent, tum in libertatem reſtituti ſunt. Quotidie venalitia ſua fora & mercatus exercere conſueuerunt. merces, ferè ſunt eſculenta & poculenta, qualia ſal, piſces, fructus, cucurbitæ, battatæ, incocti cũ ramis ficus indigenæ, & ex iis facta potio ita ſcitè & honeſtè miſta, vt ſolus eius conſpectus nauſeam mihi cieret. Præterea goſſipio, penulis, interulis, criſtis pennaceis aliiſque eiuſcemodi, commercia inter ſe agitant.

1 PETRVS *Aluaradus, vt Franciſci de los-Conos, qui à ſecretis & intimus conſiliorum*

Cæſari erat, gratiam & fauorem quæreret, duarum ſimul ſororum inceſto matrimonio ſemet polluit, idque permiſſu & indulgentia Papæ. Gomara Hiſt. gen. lib. 5. cap. 109.

¶ *Indicarum gentium color: Vinum & Ferrum in pretio habent. Legendi & ſcribendi in noſtris peritiam mirantur. Hiſpanicum iugum excutere cupiunt.*

CAP. XVII.

QVOD ad colorem Indicarum gentium attinet, in vniuerſum ferè cereo aut buxeo, & fuſco ſeu rauo quàm cuiquam alteri propior eſt: omniúmque quoſcunque in ampliſſimis illis prouinciis videre mihi licuit, pulcherrimi ſunt Parienſis ſinus accolæ & Valentiolæ prouinciæ indigenæ: ij nempe qui in mediterraneis opaca montium incolunt. Cuius rei cauſam eam eſſe arbitror quòd ea loca minus ſolis vapore torreantur quàm plana: ſiquidem maritimæ oræ accolæ ſubfuſco, & velut carnis ſole flagranti ambuſtæ, colore ſunt.

Vinum & Ferrum apud Indos rara & cara.

CETERVM omnium rerum quas Hiſpani in Indiam tranſtulerunt, nulla Indis gratior acceptiórque extitit quàm vinum: & quanquam ipſi è Maizio atque aliis rebus factitia vina & potus moliantur, vti ſuprà diximus,

ximus, vulgò tamen dicunt non ita iis quæ ipſi faciunt, villis ali vires vigorémque animi, recreari ſpiritus, ventrem excalefieri nec ſomnos ita dulces ſuauéſque conciliari, vt illo Caſtellæ. Ferrum præterea ad ipſos inlatum carum habuerunt, quum nihil ferè olim fabricarentur præter æneas ſecures, & cultellos è ſilice. Sed ſuper omnia noſter legendi & ſcribendi vſus Indis miraculo fuit. Itaque quum Hiſpanis literas Indis ad aliquem perferendas dabant, nuſquam cogitando aſſequi poterant quâ ratione charta alba nigro diſtincta eloqui poſſet. Indi legẽdi & ſcribẽdi vſum mirantur.

CETERVM omnium gentium ac prouinciarum in quas Hiſpani ſubactas hodie imperium obtinent, frequentiſſimæ & hominum multitudine abundantiſſimæ hæ ſunt, Noua Hiſpania, & ab ea Iucatan, Guattimala, Nicaragua & nonnulli Peruani regni tractus.

PORRO quum nouum illum orbem quatuordecim annorum ſpatio, vt ſuprà dixi, perluſtrauerim, ac legerim Hiſtorias quas Hiſpani de rebus à ſe in illis regionibus geſtis & ſuis aduerſus Indos victoriis ſcripſeruut: pleriſque in rebus illos laudibus ſuis enarrandis modum egreſſos fuiſſe exploratum ac compertum habeo. Atque in eo maximè, quum iactant ſe ſumma laude eſſe dignos, quod omnes à ſe ſubiectos in India populos conuerterint, & Chriſtianos fecerint. quod quum dicunt, illos nẽpe populos à ſe factos eſſe Chriſtianos, perinde eſſe videtur ac ſiquis, exempli Hiſpani laudũ ſuarũ immodici prædicatores. Gom. lib. 5. Hiſt. gen. cap. vlt.

gratia, dicat, Panem à piſtore bene eſſe coctum. Attamen quum Chriſti Domini noſtri & ſeruatoris doctrinam attentè conſidero: equidem cōperio plurimùm intereſſe inter nudum nomen, & rem ipſam: id eſt, Chriſtiani tantùm nomen gerere, & Chriſtianum reipſa eſſe, latè inter ſe differre.

Peruani Hiſpanos pro Chriſtianis & filiis Dei agnoſcere nolunt.

QVO magis id credamus, vel Barbaros ipſos ea de re ſententiam ferentes audire operæpretium eſt. Nam in Peruano regno aliiſq; multis locis, quantumuis Hiſpani paſſim vulgarint ſe Chriſtianos eſſe, Dei ipſius & parentis cæleſtis filios: tamen ob intoleranda ſæuitiæ exempla quæ aduerſus Indos ediderunt, nulla ratione vnquam effici aut extorqueri potuit vt id nomen Hiſpanis tribuere & agnoſcere vellent. Ea nimirum gens multò acriore & ſolertiore iudicio quàm quælibet aliæ Hiſpanis ſubiectæ dotata eſt. Mexicani quidem & finitimi alij populi, ex quo Hiſpani primùm in eas terras tranſgreſſi Chriſtianos ſe eſſe dixerunt, eos quoque & ipſi ſemper ex eo hoc nomine nuncuparunt. Id verò vt faterentur & dicerent, nunquam adduci potuere Peruani, ſicuti antè dictum, & ſuo loco fuſius exponetur.

Indi Hiſpanicum iugum excutere cupiunt.

QVARE, quum extra controuerſiam ſit quamlibet nationem peregrinæ gentis imperio ſubiectam, ſi ſemet in libertatem vindicare poſſit, id verò cupidiſsimè & ſine vlla dubitatione facturam: ita Indi hauddubiè, Mexicani præſertim, aſsiduè diſsimulantes excubant

cubant, ſedulò ſemper aſpectantes an ſolitæ naues ex Hiſpania veniant. Ac ſiquid caſu Hiſpaniæ infortunij accideret, ſicuti fieri poteſt (quippe imperia omnia quantumuis magna & potentia, omnes gentes, populi, ciuitates & regna, humanorum caſuum varietati atque inconſtantiæ, quam vulgò Fortunam vocant, obnoxia eſſe in perſpicuo eſt) ſi clades, inquam, aliqua memorabilis Hiſpaniam affligeret, nec naues cõmeare in Indiam poſſent, vt ſolent: vniuerſa quàm latè patet India, iugo excuſſo, rebellaret, atque omnibus Hiſpanis mactatis ſollenne agitaret epulum: atque, vt à quibuſdam monachis accepi, illi ipſi Fratres primi omnium funebre iſtud conuiuium ſuo ſanguine imbuerent, quòd peruerſis indigenarum moribus perpetuò aduerſentur.

Id verum eſſe vnius rei exemplo probaſſe ſufficiet. Anno M. D. LIII. quum Guattimalæ eſſem, eo ipſo tempore quo Galli cum Hiſpanis bellum gerebant: nec, ob metum piratarum, per omnem eam oram ſpatio quatuordecim menſium appuliſſent vllæ naues, præter phaſelos duos (Galeones vulgò vocitant) Aluari Bazani, quorum alter ad Nomen-dei, alter ad Villam-riccam, Nouæ Hiſpaniæ portum, applicuerat: iam Hiſpanorum animos vehemens formido inceſſerat, ne Indi ad res nouandas ſpectarent, quòd iam ex Mauris audiuiſſent Gallos cum Hiſpanis bellum gerere, multáque iam illis damna intuliſſe. Ipſe quidem per eoſdem hoſce dies, quum in eo loco quem Almolongam vocant, paulo

infra Guattimalam, vbi quondam ſita erat vetus Guattimala, cum quibuſdam Indis colloquerer: ſciſcitari ex me vnus cœpit, An Galli haberent equos, & ea quæ faciunt Tau Tau, quũ vellet quærere an Gallis eſſent bõbardæ, nec poſſet. Tum ego excipiens, Habent verò, inquam. Ibi ille ſuſpirium ex imo pectore petitum ducere: & Deo notum eſt quid tum haberet in votis. Certè, tametſi monachorum aſſiduis vocibus illorum aures circumſonent, monentium nequid nouare aut mouere aggrediantur, quia videlicet Cæſar è Caſtella innumeram vim Chriſtianorum aduerſus ipſos emiſſurus eſſet, à quibus multo inclemẽtius, quàm antea vnquam, haberentur: attamen ne his quidem toties iteratis & inculcatis minis impediantur, ſi idonea & opportuna occaſio ſeſe obtulerit, quominus omnes Hiſpanos è ſuis finibus ſi poſſint, exterminent.

Indi Gallorum in Indiam expeditionẽ peroptãt, vt ab Hiſpanis liberentur.

1 INDIS *principiò perſuaſio erat, epiſtolas quas Hiſpani mutuò ad amicos mitterẽt, animatas eſſe & loqui. Cuius rei lepidam hiſtoriam narrat Gomara. Mittebat Hiſpanus quidã ad amicum duodecim Hutias (id eſt, cuniculos Indiæ Occid. peculiares) aſſos, ne æſtu corrumperentur. Indum qui deferebat, quum vel obdormiiſſet feſſus de via, vel interquieſſet, diutius morantem in itinere fames corripit: tres Hutias abſumit. Reuertitur, literas ab amico illo ad herum referens, quibus ille de nouem Hutijs ad ſe miſſis gratias amico agebat. Hiſpanus perlectis literis iraſcitur ſeruo: ille duodecim reddidiſſe ſe affirmat. Sed quum*

quum epiſtolæ indicio proderetur, rubore perfuſus verum aperit: & ſuos ea de re populares commonefacit, vt ſibi à folijs & chartis eiuſcemodi loquacibus cauerent.

N E C *diſpar eſt quod de Braſilienſibus ſcribit Lerius: Quum primò (inquit) in eas terras veniſ-* „
ſem, verba & ſententias aliquas, vt ſermoni eo- „
rum aſſueſcerem, ſcribebam, eáſque mox coram „
ipſis legebam. Illi, præſtigias id eſſe rati, inuicem „
his verbis alij alios alloquebantur: Non mirum! „
iſtum qui heri ne vnum quidem verbum idioma- „
tis noſtri callebat, nunc vi & ope huius chartæ, „
quæ illum noſtra eloqui docet, ita peritè ea ſonare „
vt à nobis intelligantur? Nauig. Braſil. cap. 16. „

Ceterùm apud aliquos Indorum Occid. populos literarum vſum eſſe, allati inde libri prodidere. Iuriſperitus quidam, Corales, Darienenſium prætor vrbanus, ad Regem Catholicum ſcribens, inter alia retulit, Ad ſe adductum Indum quendam, qui ab hero fugerat ex interioribus Continentis terris verſus Occidentem. Is legentem aliquando literas Prætorem conſpicatus, mirabundus accurrit vt videret: dixítque Patronũ ſuum & populares etiam libros habere, ſed è folijs arborum ſimul cõſutis compactos. cuiuſmodi à Corteſio è Colluacana in Hiſpaniam miſſi ſunt. Petr. Mart. Mediol. Ocean. dec. 3. li. 10.

¶ *Indi Chriſtianorũ iudices. Sacerdotes & monachi in India Occid. auaritiæ dediti. Indi Hiſpanorum conſuetudine deteriores fiunt, & Chriſt. religionem ludibrio habent.*

CAP. XVIII.

OMNIVM eius gentis rerũ, quas maximè in India laboraui vt ſcirem, id imprimis intelligere conatus ſum, quid nimirũ de Fide noſtra illi ſentiant. Itaque quæcunque ea de re tum ex publicis Monachorum & ſacerdotum quorumdam ſermonibus didici, tum ex iis quę ipſe vidi & ab ipſiſmet Indis audiui, ea nũc exponere operæpretium duco: vt Lectores inde ſibi ſubiiciant, quantum mala noſtra opera exempláque ſcandalorum apud illos pariant. Prudentes verò ac ſobrios Lectores ante omnia rogo vt æquum huc & attentum animum afferant, ſciántque ſe verè aurea dicta ſentẽtiáſque in primis memorabiles ſummáque admiratione dignas hîc audituros.

Barbari ſurgent in Iudicio aduerſus Chriſtianos multos, & cõdẽnabunt eos.

INDORVM plerique ac potiſſimùm Regulorum & principum filij, qui legere & ſcribere didicerunt, atque adeò Præcepta ipſa Dei, quæ bona eſſe fatentur, idcirco plurimùm mirantur nos ipſos à quibus hæc habent, ea non obſeruare, & vulgò ita loquuntur: HEVS tu Chriſtiane, Vetat Deus ne quis per nomen ſuum in vanum iuret: at tu omni & quidem leuiſſima de cauſa, aſſiduè iuras & peieras. Iu-
» bet Deus ne falſum teſtimonium dicamus: vos
» verò Chriſtiani nihil ferè aliud facitis, & alij
» aliis detrahitis & maledicitis. Iubet Deus vt
» proximum tuum tanquam teipſum diligas: eí-
» que ſua debita remittas, vt tua tibimetipſi cõ-
» donari vis: vos verò planè contra facitis: nam
» & à vobis malè tractantur qui minus opi-
» bus valent, & ſiquis quid debeat vobis, vos

eum in vincula trahendum & coniiciendum «
curatis: ac quanquam facultatibus careat, ta- «
men vt perſoluat vrgetis, & rigidè æs veſtrum «
exigitis. Si inter vos ſit pauper aliquis Chri- «
ſtianus, ne de veſtris facultatibus illi erogetis, «
remittitis eum ad caſas noſtras, vt ei eleemo- «
ſynam largiamur. «

Barbari auaritiam Chriſtianorũ grauiſſimè notant.

SVNT præterea etiam Indi, qui immodicam auaritiam noſtram & furioſam cupiditatem pertęſi, aureum numiſma aut bracteam in manus capiant & dicant: EN Deum Chriſtianorum: propter hoc è Caſtella in terras no- «
ſtras venere: propter hoc nos ſubegerunt, ve- «
xarunt, pro mancipiis vendiderunt, & multa «
in nos nefanda ediderunt: propter hoc bella «
& prælia inter ſe agitant, & alij alios mutuò «
interimunt: propter hoc perpetuò inquieti, «
alea ludunt, blaſphemant, diris ſe deuouent, «
litigant, furantur, alij aliorum vxores rapiunt: «
denique huius gratia nullum ſceleris aut libi- «
dinis genus prætermittunt. «

Monachorũ nefandæ libidines in India.

IPSE ſacerdotem cognoui, Guattimalenſi epiſcopo in primis acceptum, qui per illos Indiæ pagos venale vinum circumferens (quanquam id Præſidum & Gubernatorum edictis prohibitum eſſet) breuiore quàm ſex mẽſium ſpatio vigintiquinque millia Regalium lucratus eſſet. Sunt præterea monachi qui palam & interdiu ea flagitia committunt, quæ alios vel noctu perpetrare puduerit. De vitioſis, non de probis hîc loquor: quanquam etiam Franciſcanus quidam publicè clamaret, nec ſacerdotem, nec monachum, neque epiſcopum in

totaIndia vllum exiſtere viri boni nomine dignum. Quippe omnes ſe dedere auaritiæ,atque vbi Indos diuitiis abundare intelligerent, eò omnes confluere certatim: vbi verò inopes eſſent, ea loca omnes fugere. Monachus ille,quum San-petri eſſet, Capitis Fonduren- ſis vrbe, proximum nauium traiectum exſpectans,vt in Hiſpaniam tranſmitteret: propter hæc verba, Superioris ſui mandato, captus & Guattimalam abductus eſt. Ipſe quoque ſacerdotes inter ſe confabulantes & profitentes audiuiſſe me memini, Se ad quæſtum faciendum,non aliam ob cauſam, ex Hiſpania in Indiam traieciſſe.

Veritas odium parit.

NVNC quod ex Monacho quodam,quum Comaiaguæ eſſem, auditum habeo, referam. Is mihi retulit cognitum à ſe Indum reguli cuiuſdam filium,acutiſſimi ingenij hominem, qui quum adoleſcens in ludum itaret, ibíque legere ac ſcribere diſceret, nemo erat qui non exiſtimaret eum ita virtute ac doctrina præſtantem inde euaſurum, vt ceteris vitæ exemplo præiret. Sed vt trigeſimum ætatis annum attigit, contra quàm omnes exſpectarent,inde impurus, nequam & ſceleratus rediit. Interrogatus cur è bono improbus euaſiſſet:
„ Ex quo (inquit) Chriſtianus ſum factus, per
„ Dei nomen iurare,& per Crucem,& per ver-
„ ba ſancti Euangelij: ac per Dei vitam blaſphe-
„ mare didici:eúmque abnego,nec credo.Alea-
„ ri præterea didici, & verum nunquam elo-
„ qui:enſem inſuper mihi comparaui ad ciendas rixas:

Indi Hiſpanorum conſuetudine corrumpuntur.

rixas : denique, vt planè ritu Chriſtianorum viuam, nihil iam mihi præter concubinam deeſt, quam breui me domum ducturum ſpero.

QVOD mihi ipſi vſuuenit, commemorabo. Reprehenderam fortè Indum aleæ & blaſpemiis deditum. Ille mihi cofeſtim : Nos, inquit, ex vobis ipſis hæc exempla didicimus. Ac certè qui ita flagitiosè viuunt Indi, ex iis ferè ſunt, qui apud nonnullos Hiſpanos educati, quibus nullum ſtudium eſt, præterquam alea ludere, blaſphemare, & eiuſcemodi alia facere, domeſtica conſuetudine eorum moribus facillimè aſſueuerunt. Atque hæc ferè ſunt miracula & prodigia, quæ Hiſpani apud Indos edidere.

Chriſtianiſmum in frigidis ceremoniis ſitum etiam Barbari ipſi credent.

MVLTI præterea Indi alij reperiuntur, quos ſi interroges, An Chriſtiani ſint : reſpondent, Se eſſe : quippe Epiſcopum ſignaculo Crucis eorum faciem ſignaſſe, & benedictionem ſuam ipſi impertiuiſſe : ſe templum ædificaſſe, atque intus B. Mariæ imaginem collocaſſe, poſtremò campanam comparaſſe. Fortè aliquando ipſe quum ab Indo ſciſcitatus eſſem, An Chriſtianus eſſet : tum ille, Num tu vis me, inquit, per decem aut duodecim annos ſeruum eſſe Epiſcopi, & curare ſuam mulam?

ALII eadem de re interrogati dicunt, Sibi quater aut quinquies caput aqua à ſacerdote conſperſum. Iſti tales, ſimul vt ſacerdotem aliquem aut monachum venientem conſpiciunt, tum confeſtim obuiam accurrentes,

» Pater,inquiunt, irrorate mihi caput aqua,quia
» volo eſſe Chriſtianus, etiamſi iam aliàs bapti-
» zatus fuero. Ita initio ab vno facto, cetera plebs quò pergat ignara, vniuerſa concurrit. Id ferè vſuuenit iis locis vbi Indi pauci & pauperes ſunt, & inter quos nulli nec ſacerdotes nec Fratres reſident. Ceterùm inter monachos nonnulli etiam reperti ſunt, qui iſtos baptiſare nollent, quum dicerent, Perinde eſſe Indum baptiſare, vt brutum aliquod animal. Alij è Caſtella in Indiam tranſgreſſi, ibíque moribus & exemplis tum Hiſpanorum tum Indorum inſpectis, vtroſque pariter miſerantes, retro in Hiſpaniam ad ſua cœnobia reuerſi ſunt.

1 QVOD *facilè inter omnes conſtat, omniũ propè Indorum Occid. maximè ab humanitate alieni ſunt Braſiliẽſes barbari. Quæ tamen ſit eorũ de Deo notio, quæ laudum & præceptorum Dei admiratio, ex Lerio noſtro cognoſcere operæpretium eſt. Is ergo de Tououpinamboultijs Americæ*

Nauig. Braſil. ca. 61.

» *gente agens, ita ſcribit:* INTER *cetera,* (inquit)
» *dicebamus illis nos credere in vnũ Deum, creato-*
» *rem cœli & terræ, qui vt orbem & quæcunque in*
» *eo ſunt, coniddit, ita omnia pro arbitrio gubernat.*
» *Illi vbi hæc audierant, alij alios intuentes, & in*
» *hãc vocẽ (quæ admirationis nota ipſis familiaris*
» *eſt) erũpentes,* Teh! *defixi & ſtupefacti hærebant.*
» Et paulo pòſt: *Quum fortè aliquando,* inquit,
» *cum alijs Gallis aliquot in quodã barbarorũ pa-*
» *go eſſẽ, (* Okarentin *ipſi appellant) & in aperto*
» *ac propatulo cœnaremus: cõfluentes Barbari eius*

vici

vici incolæ, maiores natu præſertim, cum multis beneuolentiæ ſignis, circumfuſi, neque vel minimo verbo dicentes interfati, nos attentè & tacitè intuebantur. Donec peracto conuiuio, magno natu quidam, quum obſeruaſſet nos ab hymno cibum auſpicatos, hymno quoque cœnam clauſiſſe, accedẽs, ita infit: Quid ſibi vult hic ritus quo vos modò vſi eſtis, cùm ſublatis pileis omnes, præter vnũ qui loqueretur, ſilentium tenuiſtis? Ad quem pertinebat ea oratio quã ille habuit? Veſtrúmne præſentium ad aliquẽ: an ad abſentium? IBI *ego opportunè oblatam eam occaſionẽ arripiẽs, vt apud eos de vero Dei cultu loquerer: quum præter eius pagi amplitudinẽ & frequentiam, Barbaros etiã ſolito attẽtiores animaduerterẽ: rogare Interpretem noſtrum vt ſuis verbis, meum illis ſermonem, quoad capere ipſi poſſent, explicaret. Tum à quæſtione ſenis exorſus, Preces noſtras ad Deum dirigi reſpondi: eúmque, etſi ſub ipſius conſpectum non caderet, non tãtùm liquidè audiuiſſe nos, ſed etiam quidquid pectore occultum haberemus, id perſpicuè cognoſcere. Inde ad Creationem mundi delapſus, in primis laboraui vt docerem, hominem nobiliſſimum inter creaturas à Deo eſſe cõditum, vt eo magis celebrandæ opificis ſui gloriæ ſtudeat. Ac nos quidem quòd ipſum coleremus, eius manu infinitis periculis longiſſimæ nauigationis in tam vaſto mari eripi: eiuſdémque ope fretos, ab omni prorſus* Aignan *metu (Dæmonem ita appellãt, à quo ſubinde vexãtur) tum in hac tum in ventura vita eſſe liberos. Quare ſi Caraibũ ſuorum impoſturas, & barbarum mandendæ humanæ carnis morem abijcere vellent, eadem prorſus Dei dona*

» *conſequuturos,quæ nos habere cernerent. Multa*
» *præterea de humani generis labe ac ruina,vt eo-*
» *rũ animos ad Chriſtum præparemus ſubiecimus:*
» *quoad eius fieri potuit accõmodatis ad eorũ captũ*
» *rationibus & exẽplis,quæ in præſens fuſius exſe-*
» *qui ſuperſedeo. Illi cùm nos ingenti cũ admiratio-*
» *ne duas amplius horas peratiẽtè auſcultaſſent: tũ*
» *vnus ex ijs autoritate & ætate grauis, in hũc mo-*
» *dum diſſeruit:* MIRA *equidem,optima,& nobis*
» *non antè audita hîc dixiſtis. Ac veſtra quidem o-*
» *ratio mihi in memoriã redigit, quæ nobis ſæpe a-*
» *uos noſtros narrantes audiuimus: Nẽpe iam inde*
» *à priſcis temporibus & tam multis abhinc Lunis*
» *quot iam meminiſſe nõ poſſumus (quippe illi Lu-*
» *narum numero aut vicibus, nõ mẽſibus atque an-*
» *nis,temporum ſpatia definiũt) veniſſe in has ter-*
» *ras quendam* Mair *(id eſt Gallũ, ſeu qualibet a-*
» *lia è gente aduenam) veſtro more veſtitũ & bar-*
» *batum. Atque eum, vt ipſos ſub Dei veſtri obſe-*
» *quium duceret,eadẽ oratione apud eos eſſe vſum,*
» *qua nos hodie affamini. Sed,vt nobis quoq; à Pa-*
» *tribus per manus traditũ eſt, eos illius verbis fidẽ*
» *adhibere noluiſſe. Itaque mox ſucceſſiſſe aliũ,qui*
» *Enſem,ſymbolũ maledictionis,illis traderet. Inde*
» *ſequuta inter nos bella,neque ex eo mutuis cædi-*
» *bus alij in alios ſæuire deſtitimus. Nũc verò,poſt-*
» *quam diuturno vſu his aſſueuimus, ſi nunc repẽtè*
» *auitum morẽ exueremus, apud vicinas gẽtes lu-*
» *dibrio & deriſui eſſemus.*

» HIC *nos ſumma contentione ac vehemẽtia te-*
» *ſtari,tãtum abeſſe,vt finitimorum ludibrijs moue-*
» *ri eos oporteret,vt cõtrà, ſi ſummum illum cæli &*
» *terræ opificẽ ſeriò colerent, de omnibus, qui ob id*

vltro

vltro moleſti eſſent, victoriam referrent. Poſtremò « eam verbis noſtris efficaciam addidit Dominus, « vt non multi tantùm Barbarorum, ad eam quam « ex nobis didiciſſent legem, deinceps vitam com- « poſituros, nec cæſorum hoſtium carnes vltrà eſu- « ros, ſe promitterent: ſed ſecundùm hoc Collo- « quium, poſitis humi genibus, nobiſcum Deo gra- « tias agerent. Ea oratio, quæ ab vno è noſtris cla- « ra voce in medio eorum cœtu ad Deum conce- « pta fuerat, mox illis per interpretem expoſita « eſt: nos ab illis in penſilia è bombyce cubilia, « dormitum deducimur. Sed nondum nos ſomnus « corripuerat, quum ecce iſtos cantantes & concla- « mantes audimus, Sumendam de hoſtibus vltio- « nem, & plures quàm antea eſſe mandendos. En « inconſtantiam miſeri huius populi, & humanæ « naturæ triſte exemplar. Mihi tamen equidem « perſuadeo, ſi Villagagno nunquam à vera religio- « ne deſciuiſſet, & nos diutius in illis terris morati « eſſemus, fore vt aliqui tandem Chriſto lucrifierēt.

Hactenus ille.

Vnde perſpicuè apparet, ſemen aliquod Religionis ineſſe illis gentibus, ſed eas à Principijs illis naturalibus ad abſurdiſſima commenta & fœdos mores partim inſita vanitate, partim malis Chriſtianorum exemplis, facillimè deficere.

¶ Indorum pertinax Idololatria. Didaci Lopez epiſtola, Eccleſiaſticorum & Iuridicorum Hiſpanorum in India Occid. mores ac vitia graphicè depingens.

CAPVT XIX.

QVVM Guattimalæ eſſem, ac ſæpe in S. Franciſci monaſterium commearem, amicitiam cum quodã monacho contraxi (Franciſcus Betanzus is vocabatur, experiens homo, & multo omnium earum prouinciarum vſu, tum Guattimalæ tum Nouæ Hiſpaniæ, peritiſſimus, qui etiam duo Indica idiomata apprimè calleret & loqueretur.) Quum ab eo aliquando ſuam ea de gente opinionem percontarer, præſertim in iis quę ad fidem noſtram ſpectarẽt: mihi reſpondit, Eorum ferè tum natu grandes, veteri ſuæ Idololatriæ pertinaciſſimè eſſe affixos, tum maximè Sacerdotes: ac ſæpenumero ſe ſuóſque collegas ſuperueniſſe illis victimas & ſacrificia diis ſuis facientibus. Itaque neceſſariò eorũ filios, vt temporis ſpatio Religionem noſtram imbiberent, à parentibus atque auis ſuis ſegregãdos eſſe, & ab eorum conſuetudine quamdiutiſſimè remouendos: ne illos poſtquam ex ephebis exceſſerint, præpoſteris moribus ſuis imbuant. Poſtremò addit, eos quoque qui baptizati eſſent, nihil ferè habere Chriſtiani præter nudum nomen.

Indorum pertinax Idololatria malis Hiſpanorum exẽplis alitur.

Ex-

Exinde quum inter commentandum(vt fit) in penitiores de ſpecialibus rebus ſermones paulatim delapſi eſſemus, & ex eo multa tum de moribus Hiſpanorum, tum de earum prouinciarum regimine percontarer:atque ille me in rebus Indicis inueſtigandis curioſum animaduerteret, epiſtolæ cuiuſdam exemplar, legendum mihi tradidit. Eam Baccalaureus quidam ipſius familiaris, Didacus Lopez de Zunega,ad Epiſcopum, Præſidem & Aſſeſſores Guattimalæ conſcripſerat,durius nimirum ab iſtis coercitus & malè habitus,quòd eorum vitia & flagitioſos mores verbis liberiùs perſtrinxiſſet. Quum verò eam apertam miſiſſet, deſcripſerat ex autographo monachus, à quo & exemplum infrà ſcriptum deſumpſi. Eius autem ſententia hæc erat:

Ex quo me fortuna per orbem terrarum agitare cœpit,Regna aliquot & prouincias peragrando emenſus ſum,& nuſquam non noui aliquid & inuſitati conſpexi. Verùm ex quo ſors mea permiſit vt in has Indię regiones,quę Aureæ appellantur,& virtutis omnis expertes ſunt,traiicerem : tot tantáque nequitiæ exempla vidi, vt neque eis enarrandis lingua mea, nec cogitatione complectendis animus meus par eſſe poſſit.In iis ferè peſſimũ hoc animaduerti, quòd inter vos nulla iuſtitia, nulla virtus,nulla bonitas, nulla caſtitas ſupereſt: quin omne ęuum veſtrum ſtudiis partium,ſimultatibus,perfidia,vanitate,rapinis,diſſidiis, inuidẽtia,odiis,aleis,luſtris,blaſphemiis, inteſtinis

Hiſpanus, Hiſpanorum præſertim Eccleſiaſticorum, in India mores depingit.

» bellis, luxu, auaritia aliiſque peſſimis libidini-
» bus miſerè conſumptis. denique qui veſtrûm
» optimus habetur, quanto ſe is ceteris præſtare
» putat, tanto eſt omnium deterrimus. Summa
» quidem cura notaui ac comperi maximā par-
» tem veſtrûm, quotcunque in Indiam veniſtis,
» tales eſſe vt, non dico cælum atque Angeli,
» ſed terra & dæmones ipſi vos exoſos inuisóſ-
» que habeant. Ac pro certo habete, quēadmo-
» dum tyrannica multa facta per vim perpetra-
» ſtis, ita Chriſtum permiſſurū vt ſerui omnium
» per ius euadatis.

» Eivs rei exempla & clara documenta ſi
» quæritis, hiſtorias Græcas Latináſque euolui-
» te, Romam caput & decus orbis conſiderate,
» Athenas & Spartam, bonarum omniū legum
» ac morum lumina, intuemini, multáſque alias
» ciuitates & regna, quorum vix hodie veſti-
» gium vllum, ac ne memoria quidem ipſa ſu-
» pereſt. Si tantæ ciuitates periere, tot opibus
» dotibúſque florentes, ac tantorum Princi-
» pum mentibus viribúſque adminiſtratæ, vo-
» bis ſcilicet talibus, velut eximiis, Deus ſpeper-
» cerit? An putatis Dei bonitatem ac patien-
» tiam paſſuram vt per omne æui tempus tantis
» induti vitiis, & tot ſceleribus demerſi perma-
» neatis? Nonne iudiciis admodum obtuſis &
» occæcati eſtis? Scilicet creditis Indos Chri-
ſtianos futuros, ſi vos ipſi non eſtis, niſi fortè
nomine ac titulo tenus? Fruſtra id quidem.
Nam multo efficacior (mihi credite Domini
mei) ad brutas illas gētes fuerit vel vnius diei
honeſta vita & bonum exemplum, quàm
conti-

Barbari bonis exēplis quàm cōmodis verbis, magis mouētur.

cotinuæ integri anni lectiones & doctrinæ. “
quid enim refert odoriferas roſas ad plebem “
ore & lingua ſpargere, ſi mox ſpinoſis ma- “
lorum operum aculeis illam pungitis & ve- “
xatis? “

Nonnulli dicunt quòd veſtra Sancti- “
tas, domine Epiſcope, ſatis boni facit: ſed vi- “
dete vt bene etiam illud faciatis. quippe repe- “
riuntur qui & quod alioqui bonum eſt malè “
faciant: & veſtra Sanctitas ex eo grege eſt. “
Nam quos veſtire debebatis, eos ſpoliatis: “
quod amarum eſt, dulce, quod dulce eſt, ama- “
rum dicitis: mendaces & falſos diligitis: eos “
qui vera loquuntur, odio habetis: aſpernamini “
bonos, & turpes probroſóſque honore affi- “
citis: vitioſis fauctis, & vexatis honeſtos. “
Denique de alieno valdè liberales eſtis, de “
veſtro parciſſimi. Quid dicam amplius? “
Nempe hoc, vos multo ad remigandum in “
triremi aliqua, quàm ad id munus gerendum, “
aptiores eſſe: ídque affirmare auſim, veſtræ “
Sanctitati plus eſſe virium ad tractandum re- “
mum quàm virtutis ad gubernandum Epi- “
ſcopatum. “

Alii dicunt, quòd veſtra Dominatio “
multo honore decorata atque honeſtata eſt. “
Sed mementote Senecam dicere, Stultorum “
laudem à ſapientibus haberi pro argumento “
infamiæ: quia quidquid ſtulti cogitant, va- “
num eſt: quidquid loquuntur, falſum: quid- “
quid damnant, laudabile: quidquid appro- “
bant, malum: & quidquid laudant, infame: “

» denique quidquid agunt & moliuntur, nihil » niſi amentia eſt. Sed laudari & honeſtari ab iis » qui ipſi honore digni ſunt, is demum verus » honos eſt: ſummum verò & præcipuum de- » cus, placere Ieſu Chriſto.

» CETERVM accepi à nonnullis patientiam » quam in tolerandis ærumnis meis adhibui, » veſtræ Dominationi plurimùm admirabilem » fuiſſe: ſed, vt ingenuè dicam, veſtra admiratio » mihi plurimùm admirationi fuit. Nam rerum » perperam geſtarum pœnitentia & dolor è ſa- » pientia oritur: ſed bene & honeſtè factorum » immodica admiratio non aliunde manat, » quàm ab exiguo iudicio & minore vſu. Quip- » pe vos id fugit, Nos cum Chriſto crucifigi oportere, quantum adhuc mundnm attinet, ſi velimus in futuro vnà cum eo æterna gloria perfrui. Vos ignoratis luculentam illam Pauli Apoſtoli ſententiam in poſteriore ad Timotheum epiſtola, Omnes qui piè viuere volunt in Chriſto Ieſu, in hoc ſeculo perſequutionem paſſuros. Neſcitis, quod corpori damno- » ſum eſt, id animæ eſſe vtile: neſcitis, regnum » cælorum non acquiri curſu taurorũ, non luſu » arundinum, nõ arca incluſorum nummûm & » auri copia, non ſeruorum fodiñas exercen- » tium ingentibus familiis (quales veſtra do- » minatio multos adhuc habet) non dolis, non » aſtu, non mendaciis: verùm perſequutione, in- » firmitate, carcere, vinculis, paupertate, fame, » ſiti, infamia, ingratiis, exiliis, tormẽtis, variiſq. » ærumnis, quæ aſſiduè vitam mortalium obſi- » dent & exercent, eò perueniri. Eas verò res ſi veſtra

Epiſcopi hodie in Papatu quiduis aliud ſciunt & agunt quã quod ſui muneris eſt.

2.Tim.3.12

veſtra Dominatio ignorat, quod facilè equi- "
dem credo, annumerare voſmet potiùs beſtiis "
quàm hominibus poteſtis. "

MVLTA præterea ſunt quæ à me dici poſ- "
ſent, tum de veſtra Dominatione, tum de ipſis "
etiam Præſidibus. Sed eiuſcemodi rerum tanta "
eſt copia, vt verear, ne me de iis ſcribere ag- "
greſſum tempus ipſum & charta deficerent. "
Quare verbum non amplius addam. Data "
Trugillij, xx. die Maij, Anno M.D.LII. "

Didacus Lopez de Zunegua.

¶Ceratum, integrum Iudicem, Hiſpanorum flagitiis obuiam ire ſtudentem, mors intercipit. Iudicum oneroſum munus.

CAP. XX.

QVVM primò iui Guattimalam, ibi tum Preſes erat licentiatus Ceratus. Is ille erat Ceratus qui in Dominicã Edictum regium de libertate Indorum tulerat, vti ſuperiùs diximus. Eum tunc Cæſar amotum Inſula regendæ illi prouinciæ impoſuerat: de quo verè hoc poſſum teſtificari, nunquam in vniuerſa India eo meliorem nec ſanctiorẽ fuiſſe Iudicẽ: nec qui iuſta edicta mandatáque regia rectius obſeruaret, ſemper procurando ne Indi ab quoquã Hiſpano iniuria vlla violarentur, aut haberentur duriùs.

Ceratum Hiſpanum iudicem Hiſpanorum contumaciæ tædet.

Saepenumero ſuorũ contumaciam arrogantiámque expertus quòd indigenarum ſalutem procuraret, pertæſúſque, optare ſolebat vt Deus eum à tam peruerſo hominũ genere liberaret. Dicebátque ſi Deus traiicere in Hiſpaniam ipſi concederet, ſe Regem monere velle, ne deinceps ſacerdotem vllum tranſmittere in Indiam pateretur, propter flagitia eorum & intemperantiſſimas libidines. Sed morte præuentus, quod in animo habebat præſtare non potuit.

Itaqve ſucceſſor ei alter Mexico miſſus eſt, Doctor Cheſada: qui duobus pòſt menſibus, quàm Guattimalam venerat, vita conceſſit. Quúmque ægrotantem monachi aliquot

Iudicibus muneris adminiſtrati ratio Deo reddenda.

„ conſolarentur, dicendo, Domine Præſidens eſto bono & hilari animo: aliáque eiuſcemodi pro tempore ſubiicerent: ille excipiens, Ah quî fieri poteſt, inquit, vt is hilari animo ſit, cui tot rerum ratio ipſi Deo reddenda eſt?

Hoc dictum memorabile, huic loco inſerere operæpretiũ viſum eſt, vt inde ſibi exemplum ſumant Iudices & Magiſtratus: id eſt, vt perinde iudicent de aliis, qualiter à Deo de ſe iudicium ferri volent: atque ita bene ſubductis ſui muneris rationibus ex hac vita exeant, vt in futura æternùm non plangant.

1 Insigne *Ludouici cognomento Diui, Galliæ Regis, exemplum in eam ſentẽtiam exſtat. Is enim cùm fortè aliquãdo ex Pſalmis Dauidis preces ad Deum cõciperet, interuenit aliquis, qui pro reo quodã capitalis criminis gratiam peteret. Rex, quaſi aliud agens, annuit. Mox verò quum incidiſſet*

incidiſſet in verſic. Pſal. 106. *ibi*, Beati qui faciunt iuſtitiam in omni tempore: *tum protinus reuocari iuſsit eum cui gratiam conceſſerat, eámque irritam fecit: memorabili edita ſentẽtia, Principem qui punire poteſt crimen, nec punit, non minus coram Deo reum eſſe quàm ſi id ipſe perpetraſſet. Pietatis eſſe opus, non ſæuitiæ, iuſtitiam facere. Annal. Gall. Sed in primis memorabilis Oliuarij Galliæ Cancellarij caſus & exitus, Iudicib. documẽto eſſe debet. Is cùm triſtem in pios viros, qui Cabreriis & Merindolij Prouinciæ oppidis puram religionem exercerent, ſententiã latã ſuffragio ſuo contra conſciẽtiæ iudicium approbaſſet: ac poſtea veritatis cognitione inbutus ſæpenumero faſſus eſſet cũ lachrymis ſe meritò ob id à Deo reiectum: tamẽ in tumultu Amboſiano præcipuus inter eos Iudices ſedit, qui multos pios ac ſtrenuos viros, tyrannico peregrinorum iugo & Regẽ ipſum & populum Galliæ liberare fortius quàm felicius molitos: velut perduelles, reluctãte conſciẽtia, dãnarunt. In iis cùm Petrus Campagnacus, literatus adoleſcẽs, ad cauſam dicendã productùs eſſet: Cancellarius, eo neque audito neque interrogato, Suſpendite, inquit, ſuſpẽdite hunc hominem. Quid? ſuſpendite, ait Campagnacus. Facile tibi quidem id dictu eſt. At ſi tu, ex quo id factis es promeritus, ſuſpenſus eſſes, iam ante triginta annos pauiſſes coruos, nec tot ſcelerũ miniſter fuiſſes. Recordare mecum, quid admiſeris quum Pictauij Iuri ciuili operam dares. Nũ te eo tempore vnum è cõtubernalibus tuis ſceleratè interfeciſſe meminiſti? atque inde in tantum patris odium veniſſe, vt ex eo te in conſpectũ ſuũ venire vetuerit? Ac re ipſa quidem*

Arquinuillerius quidam, Oliuarij tum ſocius, perditus nebulo, propter hoc facinus Lutetiæ ſuſpenſus fuerat. Ad hæc verba adeo perculſum memoria facinoris Oliuarium fuiſſe conſtat, vt obruto mœrore & inſania animo, & inde graui morbo implicitus, horribiliter aduerſus Deum ipſum fremeret. Tanta interea ægritudinis & horroris vehementia, vt quanquam defecto corpore & aſſiduis morbis debilitato: phrenetici tamen inſtar aut robuſti alicuius adoleſcentis, totum cubile concuteret. Ita ægrotantem inuiſit Cardinalis Lotharingus: ſed Oliuarius, quum ſuos eius aduentu cruciatus augeri ſentiret, faceſſere properè cubiculo iubens, ne ipſius quidem conſpectum pati potuit. Vt verò paulò longius ſemotum animaduertit, tum altiùs ingemiſcens in has voces erupit, AH, AH, Cardinalis, tu nos omnes in æternum exitium trahis. Tum accedere ad ægrum Cardinalis, & conſolando vltrò ſpiritus eius mitigare: Eum videlicet tentari, inquiens, ab immundo ſpiritu, ſed in fide perſtandum eſſe. Egregiè, inquit Cancellarius, egregiè, ſcilicet quaſi hæc tu credas. Inde aſpectum eius auerſatus, & nihil eloquutus vltrà, paulo pòſt vita conceſſit. Inter lentos cruciatus, Annæ Burgij ſenatoris integerrimi (cuius iudicio, Cardinalis præcipiti iuſſu rogatúque victus, ſubſcripſerat) mortem præcipuè deflebat. Hæc eſt merces Iudicum, quibus Aulicæ gratiæ fumus, ſua conſcientia potior eſt.

TER-

TERTII LIBRI SVMMA ET ARGVMENTVM.

* *
*

HISPANI, *ſubactis, aut certè tentatis Indicæ cõtinentis oris aliquot, Caſtella Aurea, Noua Hiſpania, Nicaragua, Iucatana, aliiſque quæ Septentrionem ſpectant: nunc quoque verſas in auſtros prouincias affectantes, Peruanũ in primis regnum ditiſsimũ, Pizarro & Almagro ducibus, occupãt, & legitimo rege præter fas interemto, in prouinciæ formã redigũt. Mox inter eos, vbi hoſtis defuit, fœda de principatu coorta diſsidia, bella ciuilia accendũt: ne ſublatis quidem partium ducibus exſtincta.*

INTEREA *graui cum tyrannide ſeruitus gliſcit aduerſus Indos: cui tollendæ, & ſimul componendis prouinciæ motibus, mittitur à Cæſare vnus & alter. Mota in vtrumque contumaciter arma: ſed in vltimum, Proregem videlicet, præcipuè, ab omnibus ferè colonis ſæuitia Edictorum offenſis, Gonzallo Pizarro duce, publicũ bellum ſuſcipitur. Prorex prælio victus interficitur. Cæſar quando vi aperta non proceſſerat, aſtu rem aggrediendam ratus, vulpem mittit in Indiam, Petrum Gaſcam. Is, pretio & præmiorũ ſpe pellectis in ſe hoſtium ducibus ac copiis, Pizarrũ viribus exutum & facilè victum morte adficit: atque ægrè compoſitis Peruanis rebus in Hiſpaniam reuertitur.*

HIS *exactis, Benzo in deſcribendam Peruanorum religionem, mores & inſtituta excurrit: docétque quam Hiſpani non tantùm de ſe, ſed de omnibus quoque Chriſtianis, opinionem apud eas gentes conciuerint: Nimirum non eſſe homines ex hominum ſtirpe genitos, ſed immanes quaſdam beluas ex barbari elementi ſpuma concretas ad humani generis perniciem. Vſque adeo barbariem inter Barbaros ipſos exercuimus. Poſtremò librum ſuo ex India in patriam reditu claudit.*

NOVÆ NOVI ORBIS HISTORIÆ

LIBER TERTIVS.

¶ *Fr. Pizarrus, Did. Almagrus & Fern. Luques, inita ſocietate, expeditionem in Peruanas regiones ſuſcipiunt. Indi Pizarrum & Almagrum malè accipiunt. Illi tandem multos poſt labores in ſperatas opes incidunt.*

CAPVT I.

IAM Franciſcus Pizarrus, Didacus Almagrus, Fernandus Luques ſacerdos Panamæ, certis partíſque opibus fruebantur, quum pro certo accipiunt omnem illam oram Meridiem verſus auro, argento, granis, & ſmaragdis abundare. Itaque tres iſti ſimul ſocietatem incunt, quúmque inter eos re communi conſilio deliberata, ſententia ſtetiſſet, nouas terras ire veſtigatum, fide inuicem accepta & data promittunt pro ſe quiſq; fidelem ad id operam collaturos: partáſq; opes, terras & gẽtes ſubactas, ex æquo inter ſe fraternè diuiſuros. Auaritia inquies & medias inter opes inops.

HIS vbi conditionibus res inter eos tranſacta eſt, naues, arma, commeatus, omnia claſſi ornandæ neceſſaria comparant. Mox ducentis & viginti contractis militibus atque in naues impoſitis, Pizarrus & Almagrus anno

M.D.XXVI. paucis alius poſt aliũ dieb. Panama ſoluunt: ſacerdote ibi relicto, vt quæ ad expeditionem neceſſe eſſent, curaret. Pizarrus ea ora tercentum millium ſpatio pernauigata, tandem littus tenens in terram egreditur. Ibi obuiam Indi progreſſi ad littus, terræ aditu Hiſpanos prohibent, multíſque interemtis, Pizarrum ipſum cum aliis aliquot ſaucium prælio excedere cogunt. Ipſe tam inauſpicato principio deterritus, Panamam reuertitur, iam ſuſcepti conſilij pœnitens. Diuerſa in parte Almagrus flumine aduerſo ſubiens, quod ipſe S. Ioannis nuncupauit, benignè ab indigenis exceptus eſt, & ab iis tria amplius aureorum ducatorum millia dono data retulit. Inde ad mare ſecundo amne defluens, & oræ aliquantum præteruectus, in eundem fortè incurrit locum vbi ſocium eius malè acceptum fuiſſe diximus. Ergo Almagrum quoque ibi egreſſum Indi ferociter adorti, alterum eius oculum lapide grauiter feriunt, quem paulo pòſt amiſit: maximámque militum eius partẽ fœdè trucidant. Itaque multis amiſſis Panamam quoque & ipſe regredi cogitur.

POSTQVAM eò peruenit, Pizarrum ibi nactus, ei ſignificat terram ab ſe detectam ditiſſimam auri eſſe: itaque ſibi videri de integro inſtaurandam claſſem, & denuò ad eam ſubigendam eundum. Quare percuratis vulneribus, cum ducentis militibus & multis Indicis mancipiis, duabus nauibus, & lintribus aliquot patriis quibus Indi ſingulis arboribus cauatis nauigant, portu ſoluunt: quúmque

maximis laboribus per altum eandem illam quam priùs oram tenerent:non tamen eodem quo primùm loco,in littus egrediuntur. Indigenæ, quum gentem illam barbatam haud ſatis probam eſſe iudicarent, ſtrenuè in Hiſpanos impreſſionem faciunt,multíſque eorũ cęſis, ceteros ad naues fundunt fugántque. Hiſpani appulſu littoris prohibiti in Gorgonem ſecedunt, perexiguam & deſertam inſulam, quę ſex tantùm mill.freto à continenti diſcreta eſt.

Mira in Barbaris iudicij ſagacitas, qui ignotos tã bene noſsẽt.

IBI quum ea prouincia potiri cuperent, propter ingens auri oblatum ſpecimen, nec ad id perficiendum ſatis militum haberent, Almagrum ad ſupplementum arceſſendum ire placuit. Ipſe eius rei cauſa Panamam regreſſus, quanquam paulo tardius ibi moratus, cum octoginta quinque Hiſpanis reuerſus eſt, & Pizarrum cum omnibus ſuis propè exanimatum fame reperit. Mox tamen vino, pane biſcocto aliiſque cibariis quæ Panama ſubuecta erant,refectis corporibus, inde ſoluentes, viginti millia paſſ.longius appulſi, ingenti diuitiarum ſpe in littus deſiliũt. Sed vix egreſsis Indi lanceis ſaxíſque armati ſuperueniunt, & in Hiſpanos animoſè gradum inferentes, interẽptis aliquot, ceteros è finibus ſuis arcent. Hiſpani rem haud ſatis obuiam & paratam experti, in inſulam deſertam cõcedunt, quam, quòd galli gallinacei effigie promontorium haberet,ĩnſulam Galli nuncuparunt.

PIZARRVS ira & dolore in eam gentem incenſus, ob tot interfectos ab ea milites, vlciſci ſuorum cædem cupiẽs, ſocium Panamam

remittit, eíque negotium dat vt quammaximè multos milites contrahat & adducat. Parantem abire Almagrum plerique Hiſpani ſequi volebant, ſuæ cupidini infenſi, terrámque ipſam & ſperatas eius diuitias exſecrantes: ſed quum illis duces ipſi poteſtatem abeundi, imò etiam ſcribēdi ad ſuos, dare abnuerent, ne fortè aduerſam de ea ora ſpargerent famam, & nouum ſubſidium impedirent, remanſere. Sed ne ita quidem fama cohiberi potuit, quominus Hiſpanorum clades & miſerias vulgaret: ſcripſere nonnulli Hiſpani clanculum ad amicos de morte ſuorum, de laboribus intolerandis ęrumniſque in quas incidiſſent: quàm miſero ſtatu res eſſent, poſtremò de aſperitate ipſius regionis: plurimùm de Almagro & Pizarro querentes, quòd plerique ipſorum morbis impliciti, quum Panamam ad curanda corpora regredi vellent, liberum commeatum ab iis impetrare non potuiſſent.

Hiſpani milites vota ſua exſecrantur.

FORTE paulo antè quàm Almagrus Panamam appelleret, ei prouinciæ Petrus Flumineus (vulgò *de-los Riós*) impoſitus fuerat. Is tali de Hiſpanis nuncio accepto, ſubitò domeſticum quēdam ſuum ad inſulam Galli expeditè ire iubet, ac Pizarro edicere, graui conſtituta pœna, ne quemquam Hiſpanum inuitum ibi detineret. Pizarrus ex eo Gubernatoris mandato ingentem cepit dolorem: quum maxima pars Hiſpanorum qui cum eo erant, inſula excederet. Ceteris qui remanſerunt, (quatuordecim erant, omnes ferè ſodales nautici) plurimas gratias agit, ac ſpe ingenti ſplendi-

ſplendidíſque promiſſis onuſtos rogat vt patienter durare aliquot dies vellent, donec Almagrus cum nouo ſubſidio rediret. Ergo dies aliquot in inſula tolerant, oſtreis, cancris & piſcibus veſcentes, donec tandem ab Almagro nauis commeatus ſubuehẽs venit: ſed ſine militum ſupplemento, propter improſperam famam quæ de ea ora Panamæ increbuerat.

Dura militia, niſi quod inter omnia auri fames duriſſima eſt.

In ea inſula Pizarrus aliquandiu moratus & cum eo pauci illi, in ſumma rerum omnium anguſtia ſine vlla auxilij ſpe, poſtquam diu multúmque inter ſe conſultaſſent quid facto eſſet opus, tandem communi conſilio oram eam præterlegendam eſſe ſtatuunt, ſiquæ fortè ipſis diues & proſpera regio occurreret. Quingentûm millium ſpatium emenſi, quum Chiræ Peruani regni prouincæ littus tenerent: ibi exſcenſu in terram facto, pauca indigenarum pecora & Indos adoleſcentes aliquot exicipiunt, qui linguam Hiſpanicam diſcerent.

Inde Tumbeſiam regreſſi, de magnis videlicet eius populi opibus ab Indis edocti, quum ad tentandum terræ aditum non ſatis animi Hiſpano cuiquam eſſet, propter ingentem Indorum multitudinem, qui per omne ſpatium littoris effuſi conſpiciebatur: Petrus quidam, Creta inſula ortus, periculum vltrò ipſe facere ſtatuit. Itaque machæra oblonga, ex iis quæ ambabus manibus tractantur, armatus, in littus egreditur. Non parum admirationis incuſſit indigenis barbati

hominis tunc primùm à ſe viſi ſpecies: ille intrepidè per medios progreſſus, ab eius oræ Præfecto comiter & honorificè excipitur. Mox ab eo in turrim præſidiariam introductus, in qua templum Soli dicatum inerat, poſtquam id tantis opibus, quantas vix animo caperet, excultum ornatúmque conſpexit, in admirationem adeo defixus ſtupefactúſque hæſit, vt ea per ſomnium intueri ſe duntaxat crederet. Ad portam animalia quædam ſpecie leonum & duos tigres, ſed innoxios, reperit. Quúmque abeūtem aliquot aureis emblematis & monilibus Præfectus donare vellet, Cretenſis, velut talia aſpernaretur, abnuit, diſſimulans ſe ea quærentem in eas terras veniſſe. Regreſſus ad nauim, quæ & quanta viderit refert.

Auarus callidè vitia ſua diſſimulans.

1 FRANC. *Pizarrus, is eſt quem Hoieda Vraba decedens, legatum ſuis militibus præfecerat. ſupr. lib.* 1. *cap.* 19. *Tum verò, quum fortunam ſibi ipſe laboribus, aut, vt maxima pars Hiſpanorum militum qui tum in India erant, rapinis, feciſſet, Panamæ in re ampla & lauta erat. Fernandus Luques, ſcholæ cantorum primicerius (vt vocant) diues, ibi etiam manebat. Is poſtea exhauſtis in quæſitu Peruani regni pecunijs, & eo inuento ab ſocijs excluſus,* Pazzo *vulgò vocatus eſt, id eſt ſtultus, quòd fortuna bene vti & certis iam opibus frui neſciuiſſet. Gom. Hiſt. gen. lib.* 4. *cap.* 1.

¶ *Pizar-*

Pizarrus, miſſu ſociorum, in Hiſpaniam ad impetrandam repertæ prouinciæ ſubigendæ poteſtatem, nauigat. Sibi ſoli impetrat. Almagrum ab ſe alienat. Mox reconciliati, tertium ſocium extrudunt

CAP. II

INCREDIBILI gaudio Pizarrus perfuſus, quòd in tam diuitem oram incurriſſet, extemplò ſigno abeundi pronunciato, in Panamam vela dat. Ibi ſociis Chiræ felicitatem & Tumbeſiæ oræ diuitias aperit. Illi quum ſuperfundenti ſeſe lætitiæ quantam vix animo caperent, temperare non poſſent: ambo, Almagrus videlicet & Fernandus Luquez, Franciſcum Pizarrum mittere in Hiſpaniam ſtatuunt, qui à Cæſare Tumbeſiæ ſubigendæ poteſtatem peteret. Verùm à pecunia imparati, cõſumptis videlicet in earum terrarum quæſitu fortunis omnibus, mille quingentos ducatos aureos ab amicis mutuos ſumunt, & ad ſumptus illi erogant. Pizarrus in Hiſpaniam appellit, Senatum Indicum adit: & oræ à ſe nuper repertæ indicem & relationem exhibet: ſimul ſumptus à ſe in ea factos & labores exhauſtos referens, atque ingentes diuitias regiæ Caſtellæ coronæ pollicitus, Tumbeſiæ potiũdæ facultatem regiménque ſibi tantùm poſtulat, nulla ſociorum mentione addita. Quæcunque petierat obtinet. itaque diplomate in eam rem à ſenatu ſcripto, à Cæſare cõfirmato, inſtructus contractis aliquot militibus, è portu San-lucari

Pizarrus ſocietatẽ fraudat.

de Barrameda cum quatuor fratribus, Ferdinando, Gonzallo, Ioanne Pizarro, & Martino de Alcantara, vela in altum facit.

Qvvm breui ſecundo vento vſus ad Nomen-dei, atque inde Panamam perueniſſet, magnificè à ſociis exceptus eſt: ſed mox vt illi reſciuere ſibi tãtùm Pizarrum in Hiſpania negotiatum, ſuis priuatim rebus, non communiter ſocietati proſpexiſſe, æquis oculis eum deinceps intueri non potuere: Almagrus præſertim, qui tot ſumtus à ſe & maiores quàm à Pizarro factos reputãs, & exhauſtas facultates, & tres totos annos in ea expeditione conſumtos, & amiſſum oculum: & ſuper hæc etiam vt pecunia ab ſemet mutuò accepta, Pizarro ad impenſam præbita eſſet: vt is ad vniuerſæ ſocietatis vtilitatem, non ſuam vnius, procurandam in Hiſpaniam miſſus fuiſſet, memori animo reuoluens, impatientiſſimè id factum & implacabiliter ferebat. Pizarrus mitigare vltrò eius ſpiritus conabatur. Se nihil videlicet à Cæſare impetrare potuiſſe cauſatus, præter Tumbeſiæ ſubigendæ poteſtatem: bono tamen interea Almagrus animo eſſet. quippe fidem ſuam ipſi obſtringere, daturum ſe operam vt & ipſe aliud aliquod imperium in eadem prouincia obtineret. Adhæc quum eſſet inter eos ſocietas, poſſe ipſum, tanquam ſummum Gubernatorem, de rebus omnibus pro arbitrio & pari ſecum iure ſtatuere. Sed parua eius verbis apud Almagrũ fides: immò etiam iſte ob hæc nugarum ludibria multò aduerſus eum indignatior, palàm dicere, Pizarrum falſum & perfidum eſſe.

Diſſidiorũ Pizarri & Almagri initia.

DENIQVE quum aliquot dies in his ſimultatibus & iurgiis conſumſiſſent, Pizarrus tãdem neceſſitate magis quàm voluntate adductus: quum ſe videlicet sũptibus exhauſtum & pecuniis ac commeatu vacuũ (quibus contrà abundare Almagrum, nec quidquam erogaturum ob diſcordias intelligebat) quum ſe, inquam, niſi cum Almagro in concordiam rediret & ab eo nummis iuuaretur, prouinciam, ſuam tardiùs initurum cogitaret: doctorem Gamam rogat vt inter ipſos concordiam reconciliet. Quid multa? iſtius interuentu in gratiam inuicem redeunt: iubet doctor Almagrum Franciſcò Pizarro arma, equos, & quidquid commeatuum prouiſum haberet, & pecuniæ inſuper certam ſummam tradere. Pizarrum verò viciſſim quoſcumque honores & dignitatum ornamenta à Cæſare acceperat, ea cum Almagro participare. Ita conditionibus & pactis redintegratis, terrio ſocio Eernando Luque excluſo, pacem & concordiam denuo inter ſe ineunt: ac ſanciendis arctius promiſſis conſecratam Hoſtiam ſumentes iureiurando firmãt ſe integra fide mutuam amicitiam ad mortem vſque inuiolatam conſeruaturos.

Pizarrus & Almagrus iureiurãdo amicitiam cõfirmãt, ſed quod mox violent.

HIS ita tranſactis, Franciſcus Pizarrus cum centum quinquaginta militibus & equis multis, Panama moliens, Almagrum cum quanto poſſet maximo ſubſidio quamocyſſimè ſubſequi iubet. Inde Colonchiam appellit prouinciæ Guancauilichiæ portum, vnde in Punam inſulam tranſgreſſus à Præfecto perami-

cè exceptus eſt. Verùm vt ille fœda nefandáque Chriſtianorum facinora expertus eſt, per ſingulas domos aurum & argentum quærentium, fœminas ad ſtuprum rapientium, ceteráque perpetrantium quæ à militibus fieri amant: cum valida Indorum manu Hiſpanos ex tota inſula expellere nititur. Sed quum impreſſionem ab hoſtibus ex aduerſo factam ferre non poſſet, cum multa ſuorum iactura, ſiluas fuga petiit. Pizarrus crudeliſſimè victoria vſus, cum multis Hiſpanis in Tumbeſiæ continentis oram L. mill. interuallo ab inſula diſtantem traiicit.

Hiſpani præclaris factis Punenſium animos ab ſe alienãt.

SIMVLAC continentem attigit, indigenę auditis, quæ Hiſpani in Puna perpetrarant, in arcem aliquantum à mari diſtantem confugiunt. Pizarrus prouinciæ Gubernatorem per nuncios arceſſit, eius amicitiam multùm ſe appetere teſtatus: is verò non tantùm ire abnuit, sed etiam hoſtiliter omnibus viribus inſultans ei quanta maxima damna potuit intulit. Itaque Pizarrus noctu flumen tranſgreſſus cum parte copiarum, præeuntibus peritis itinerum ducibus, ſpinas, ſaltus & aſperrima quæque locorum penetrans, hoſtęs incautos & ſomno ſolutos opprimit. Mox ingenti eorum cæde facta, Tumbeſiam reuertitur, vrbémque captam totam diripit, & omnibus ornamentis delubrum Solis ſpoliat.

1 *Tumbez, ſeu Tumbeſia Peruani regni oræ maritimæ prouincia, non procul ab Æquinoctiali linea Meridiem verſus, & Indorum vrbs eiuſdem nominis, mox Hiſpanorum colonia,* XII. *leucis à*

Puna

Puna inſula diſtans: vnde Pizarrus Peruanarum opum primum ſpecimen præcepit.

2 *Id ab illis, ſecundò rupta concordia, & denuò reconciliata, factum ſcribit Gomara: atque horribili iureiurando ſancitum ab Almagro nouum illud fœdus, nempe: Vter prius fœdus rupiſſet, tum vt Deus illius corpus animámque ad inferos detruderet. Sed ambitio auaritiáque omnia ſacra iuxtà ac profana proculcant.*

3 *Puna inſula ex aduerſo Tumbeſiæ prouinciæ ſita, duarum leucarũ freto à Continẽti diſcreta,* XLVIII. *mill. paſſ. in circuitu amplectitur. Hodie San-iacobi inſula ab Hiſpanis vocatur.*

¶ *Attabaliba Peruanus Rex, finibus ſuis Hiſpanos excedere iubet. Pontificem Rom. non agnoſcit. Velut neglecti Euangelij reus, vi ab Hiſpanis capitur.*

CAP. III.

PER eos dies Attabaliba, 1 Peruanæ prouinciæ rex Caſsiamalcæ erat. Is audito peregrinã gẽtem barbatã in ſuos fines ingreſsã cũ terribilibus quibuſdã ac prodigioſis animalibus omnia loca percurrere, & cędibus ac latrociniis infeſta facere: legatum ad Franciſcum Pizarrum mittit, minitans niſi ſubditos ſuos tranquilla pace frui ſineret, patriámque repeteret, breui infortunium inuenturum. Ad Hæc Pizarrus reſpondit, Se non eò veniſſe cuiuſquam offendendi animo, ſed vt ope atq; opera eos iuuaret qui ſuã amicitiam expeterent: id ſibi diſertè ab Imperato-

Pizarrus ſubdolum animum ſpecie amicitiæ & pietatis tegit.

re principe ſuo mandatum: neque ſe poſſe ſine magno dedecore ad eum reuerti, niſi prius Regiam ipſius perſonam vidiſſet, eíque res ad felicitatem tum corporis tum animi pertinentes exponeret. Sub hæc Pizarrus Caſsiamalcam verſus contendit: & per Chiræ prouinciam iter faciens, à Regulis vltro de iungenda ſecum amicitia interpellatur, qui ob occupatas ab Attabaliba ſuas terras cum eo capitales inimicitias gerebant. Ac quia eo fortè loco nauigabile flumen erat, quà tutò ſubire naues poterãt, condendæ ibi coloniæ ſedem eligit, cui Sanmichaelis nomen fecit: & quò quiſque ſuum diligentius aſſeruaret, manubias & prædam omnem inter ſocios partitur.

Attabal. Hiſpanos nondum expertus contẽnit.

INTER hæc Attabaliba Chriſtianos aduẽtare atque vlterius tendere audiens: ſed eos paucos, defatigatos & molles vſqueadeò vt non niſi ingentibus Pachis (ſic illi equos nominãt) iter ingredi poſſent, de barbatis illis ridere ipſe, & remiſsis ad eos legatis denunciare ſi ſua illis vita cara eſſet, ne longius progredi auderent. At Pizarrus, Enimuero ſibi neceſſe eſſe reſpondet, Maieſtatem ipſius coram cum debito honore viſere: ſimul exercitum procedere iubet: quúmq; Caſsiamalcam perueniſſet, præmittit legatos & magiſtros equitũ qui regis animum ſtatúmq; explorarent, eíque indicarent, veniſſe Hiſpanum ducem adeundi eius cognoſcendíq; auidũ. Ille ſub aduentum Hiſpanorum duo fermè mill. interiùs ſeceſſerat. Legati, vt in conſpectũ regij agminis venere, agitare equos & glomerato greſſu ſolo inſultantes huc atque illuc circũflectere incipiunt.

Indi verò ad noui huius monſtri conſpectum obſtupeſcere. At ipſe rex nihil eo ſpectaculo moueri, non mirari: interea tamen iraſci, quòd parum reuerentiæ atque honoris ſibi exhibitum à barbatis illis crederet.

FERDINANDVS Pizarrus per interpretem ſe imperatoris fratrē eſſe ſignificat, qui Papæ ac Cæſaris, amicitiam eius vltro appetentium miſſu è Caſtella venerit. Itaque veniendi ad ſe & coram colloquendi ei poteſtatem faceret. Quippe habere ad Regem ipſum ſummis de rebus mãdata, eáque coram expromere velle: quibus editis mox in patriam reuerſurum. Attabaliba adhæc, Ea ſe cuncta facturum inquit, dum ante omnia ſuis finibus excederent.

EA lata conditione, reuerſus ad ſuos Ferdinandus, magnificum regis paratum & ſtupendam opulentiã prædicat: ceterùm eum in ſuo regno aduenis ſedes cõcedere nolle. Quę eum diem ſequuta eſt nox, quàm longa fuit, tota ab Hiſpanis ducibus inſtruẽdis ordinibus & animandis militibus conſumta eſt: Victoriã videlicet eſſe in manibus & cum ſtolidis ignauiſq; rem fore, quos vel ſolo equorũ hinnitu ac fremitu perterritos, pecorum ritu, ad ſatietatem trucident. Inde Pizarrus, inſtructis ordinibus & diſpoſitis circa palatiũ & in ipſis portarum limitib. aliquot maioribus tormentis, ſuos hoſtile quidquã cœptare, niſi ſigno edito, vetat. Indorũm diuitiæ Hiſpanorum auaritiam & ſæuitiã irritant.

SIMVLATQVE illuxit, ecce Rex amplius XXV. millib. Indorum ſtipatus; velut in ſollẽni triumpho, hominum humeris portabatur, circũpendentibus vndique aureis monilibus, Regius Atabalibæ apparatus.

verſicoloribus auium pennis præfulgens, interula ſine manicis veſtitus, & pudenda bombycina faſcia velatus. Siniſtrum regiæ frontis latus purpureus è lana tenuiſſima floccus honeſtabat, ſupercilia eius & genas inumbrans: pedes, breuiſſimo obſtragulo calceoli ornabant. Tali cultu & paratu triumphali ciuitatem & palatium iniit, ibi barbatorum aduenarum legationem per otium auditurus.

Euangelij Barbaris annũciandi noua & monacho digna ratio.

INTER hæc viam ſibi ad regem faciens frater Vincentius de Valle-viridi ordinis Dominicani monachus, altera manu Crucem, altera Breuiarium geſtans, ratus fortaſſe Attabalibam repentè in magnum aliquem theologum euaſiſſe: per interpretem ei ſignificat, Se Sacræ maieſtatis Cęſareę mandatu eius excellentiam adiiſſe, idque cum autoritate Romani Pontificis, cæleſtis Seruatoris vicarij, qui Cæſari terras antè incognitas, & nunc primùm inuentas dederit, vt eò doctos pióſque homines mittat, qui ſãctiſſimum eius nomen publicè apud eas gentes prædicent, eáſque fœdis ac diabolicis erroribus liberent. Inter hęc verba monachus Regi [c] Legem Dei exhibet, & ab eo omnia ex nihilo creata prædicat. Inde ab Adamo & Eua exorſus ordine exequitur, vt Chriſtus è cœlo deſcenderit, vt aſſumpta humana carne in vtero virginis, in cruce mortem obierit; atque inde reſurgens à mortuis, ad plenam generis humani redemtionem, in cælos aſcenderit. Mox ad reſurrectionem mortuorum & vitam ęternam delapſus, vtramque affirmat: & à Chriſto Petrum primum eius vicariũ, Eccleſiæ guber-

[c] Sic ille Breuiariũ ſuum vocabat.

nandæ

nandæ impoſitum teſtatus, ſimul autoritatem Pontificũ ipſius ſuceſſorũ adſtruẽs exponénſque: poſtremò Cæſaris & regis Hiſpaniarũ, totius orbis Monarchæ, opes ac potentiam exaggerat. Itaque pro officio facturũ Regẽ ſi illius amicitiã accipiat, ſi vectigalem clientémque eius ſe ferat: denique ſi abdicatis falſis diis, diuinę Legis & Chriſtianę religionis fidem & obſequium induat. Id niſi ſponte fecerit, pro certo habeat ſe eò vi atque armis coactum iri.

His auditis Rex, Se haud grauatè ſummi orbis Monarchæ amicitiã accepturum ait: ſed ſe & liberum & regem ei quem nunquã viderit tributa pendere, id verò ſibi parum æquum & honeſtum videri: [2] Põtificem autem inſigniter fatuum & impudentem eſſe eo facilè prodi, quòd aliena tam liberaliter largiatur. De Religione verò, ſe ſuam abiecturum planè negauit: ac ſi ipſi in Chriſtum crederent, qui in cruce mortuus eſſet, ſe in Solem credere qui nunquam moreretur. Inde à monacho percõtatur, vnde ſciret Chriſtianorum Deum ex nihilo creaſſe omnia, & in cruce mortuum eſſe. Monachus ab eo quem haberet libro ea doceri reſpondet. Simul librum Attabalibæ porrigit: ille acceptum inſpectúmque aſpernatus & renidens, Hic liber: inquit, nil mihi dicit: mox «
ad terrã afflixit. Monachus illico librum recolligere, & quantum niti poterat clamitans, Hiſpanos ad cædem accendere: [3] Agite Chriſtiani (aiebat) agite & tam fœdi facinoris pœnas «
expetite: Euangelia ludibrio habita & proiecta ſunt. Trucidate iſtos canes, qui legẽ Dei «

Pontifex de alieno liberalis.

Crudelis concionator.

ita contumaciter aſpernantur.

Hispanorũ zelus, pro Euangelio ſcilicet.

HAEC & talia quum magna voce dixiſſet, Franciſcus Pizarrus explicatis vexillis ſignum pugnæ, vti propoſuerat, edit. Inde fulminantia tormenta primùm Indis terrorem inferunt: mox iam inſueto ſtrepitu attonitis ſuperueniunt equi, æneis tintinnabulis & crotalis latè tinnitum cientibus colla & crura circumdati: poſtremò circumſtrepentibus vndique tympanis admiſto clangore tubarum extra ſe raptos barbaros & ancipiti circumuentos malo, Hiſpani inuadunt. Indi quos non tantùm inſolitus machinarum fragor perculerat, ſed equi quoque, ferociſſimum animal, & tam acutis enſibus fœda illata vulnera turbauerant, abrumpunt ordines, & quæ cuique patebat ad fugam via velut lymphatici erũpunt. Tum verò Hiſpani equites ferociter in hoſtẽ velut profligatum incurrunt, & fugientes proculcant: qui quum ob nimiam multitudinem alij ſuper alios cumularentur, ruinæ ſimilem ſtragem dedere. Hîc horribili cæde Hiſpani lanceis & gladiis in cadentes barbaros debacchari.

Hiſpanorum equitum facilis de Indis victoria.

PIZARRVS peditum agmen ducens, rectà ad Attabalibam tendere, quem Indi multi circumſtipabant: qúmque pugnæ immemores corpora tantùm ante ipſum regem obiicerent, Hiſpani cædẽdo gradum promouebant, donec ad Attabalibam viam ſibi per hoſtium ſtragem facerẽt. Vt verò tandem ad eum peruenere, tum quiſque capti regis opimum decus expetens, Indos lecticarios cædere. Et iam clade

clade ferentium è ſublimi illa ſella delabebatur, quum Franciſcus Pizarrus amiculo illum corripiens ad terram detraxit. Ad eum modum proiectus è ſella ac prouolutus Attabaliba, nullo reſiſtente, capitur, & Pizarri fidei ac poteſtati ſeſe permittens, cuſtodiæ traditur. Ea res bello finem impoſuit, ſine vllius Hiſpani cæde ac vulnere, præterquam Pizarri, cuius manus, quum Regem capere vellet, à milite Indum appetente, ferro icta eſt. Ferdinandus Pizarrus cum equitatu totum eum diem fugientibus inſtans, omnes vias Indorum cædibus repleuit, quum nulli neque ætati neque ſexui victorum crudelitas parceret.

Monachus ex concionatore laniſta.

PER omne prælij tempus ipſe quoque monachus milites clamore incendere non deſtitit, monens vt Indos punctim magis quàm cęſim ferirent, ne videlicet enſium laminas perfringerent. Hiſpani quum ſanguinolentam eam victoriam de infelici illa gēte retuliſſent, totam noctem quæ eum diem excepit, tripudiis & feſto luxu ouantes tranſegere.

1 PERV *propriè prouincia exigua & inops eſt, quam Franciſcus Pizarrus Panama ſoluens, impetrato à Petro Aria Gubernatore commeatu, primam aperuit, quinquaginta leucis Panama diſtantem: à qua poſtea impropriè totum illud ingens Attabalibæ regnum & vniuerſæ prouinciæ, quæ per omnem eius oræ longitudinem, mille & ducentarum leucarum amplius ſpatio, repertæ ſunt,* PERV *ab Hiſpanis dictæ ſunt. Aug. Zarat. Hiſt. Peru lib.*1.*cap.*1.

2 *Alexandri* vj. *Pontificis, exſtat bulla, qua has terras Ferdinando & Iſabellæ eorúmque ſucceſſoribus donat. Eius verba quæ huc pertinent,*
" *hæc ſunt: Vt tanti negotij prouinciam Apoſtolicæ*
" *gratiæ largitate donati, liberius & audacius aſſu-*
" *matis: motu proprio, non ad veſtram vel alterius*
" *pro vobis ſuper hoc nobis oblatæ petitionis inſtā-*
" *tiam: ſed de noſtra mera liberalitate & ex certa*
" *ſcientia ac de Apoſtolicæ poteſtatis plenitudine*
" *omnes inſulas & terras firmas inuētas & inueniē-*
" *das, detectas & detegendas verſus Occidentem*
" *& Meridiem (fabricando & conſtruendo vnam*
" *lineam à polo Arctico, ſcilicet Septentrione, ad*
" *polum Antarcticū, ſcilicet Meridiem: quæ linea*
" *diſtet à qualibet inſularum, quæ vulgariter nun-*
" *cupantur de los Açores & Cabo-verde, centum*
" *leucis verſus Occidentem & Meridiem) Aucto-*
" *ritate omnipotentis Dei nobis in beato Petro con-*
" *ceſſa ac vicariatus Ieſu Chriſti qua fungimur in*
" *terris, cum omnibus illarū dominiis, ciuitatibus,*
" *caſtris, locis & villis, iuribúſque & iuriſdictioni-*
" *bus ac pertinentiis vniuerſis, vobis heredibúſque*
" *& ſucceſſoribus veſtris (Caſteliæ & Legionis re-*
" *gibus) in perpetuum tenore præſentium donamus,*
" *concedimus & aßignamus: vóſque & heredes ac*
" *ſucceſſores præfatos, illarum Dominos cum plena,*
" *libera & commoda poteſtate, autoritate & iuriſ-*
" *dictione, facimus, conſtituimus, & deputamus,*
&c. Quo iure hæc dare potuit Papa, in quæ nullum ius vnquam habuit? Niſi fortè quia Chriſtus cæli ac terræ hæres eſt, cuius bonus iſte Pater vicarius eſt, ſcilicet.

3 *Eo facto facilè prodidit hic Pſeudopropheta*

quo

quo ſpiritu ageretur. Quippe non ſic Chriſtus: qui arundinem quaſſatam non cõfringit & linum fumigans non exſtinguit. Matt. 12. 20. Itaque talem mox frugem Epiſcopus meſſuit, qualẽ monachus ſeuerat: nimirum à Barbaris in Puna inſula fuſte poſtea eliſus.

¶ Attabaliba libertatem ab Hiſpanis ingenti pretio paciſcitur. Hiſpanorum de ſua nece conſilia ſubolfacit, & de ſe commotas ſuſpiciones purgat. Hiſpani eius ſpolijs diteſcunt.

CAP. IIII.

POSTERA die Pizarrus Attabalibam inuiſit, conſolatur, & vetat metuere ne interficeretur. Rex iniquiſſimam ſuam fortunam incuſans, iniectas ſibi catenas conqueri: dein gnarus quid Hiſpani concupiſcerent, Pizarro ſpondere, ſe ſi libertas ipſi promitteretur, tantum aureorum & argenteorum vaſorum daturum, quantum implendo cœnaculo in quo erat, ſufficeret, ad id altitudinis quò ſublimè elata manu pertingi poſſet: ea tamen lege ne vaſa frangerentur quoad pactam ſummam tradidiſſet. Promittit Pizarrus libertatem, & conditionem accipit.

Attabaliba de Hiſpanorum ſæuitia ſecurus, auaritiam eorum explere nititur, ſed fruſtrà

ATTABALIBA libertatis cupidus, & Pizarri promiſſis innixus, Præfectos quoſdam ſuos per omnes regni prouincias, Cuſcon maximè, dimittit (ea vrbs ſexcenta millia Caſſiamalca diſtat) diſertis additis mandatis, vt

quamocyſſimè fieri poſſet redemtionis ſuæ pretium properarent. Itaque breui ex omnibus Regni partibus affluunt Indi aurum & argentum vehentes: ſed quum iam menſtruum ſpatium exiiſſet, & vixdum dimidia pretij pars aut paulo amplior eſſet contracta, propter immanem pecuniæ impetratæ ſummam: Hiſpani fremere incipiunt, Attabalibam nempe ſpecie contrahendæ pecuniæ, ingentem conflare exercitum, & in ſua omnium capita conducere. Itaque maior pars Franciſcum Pizarrum hortantur, vt de eo capitale ſupplicium ſumat: feciſſétque iam tum hauddubiè, ni nobiles aliquot viri illum de ea ſententia dimouiſſent.

Hiſpani Attabalibæ crimina & necē ſtruunt.

ATTABALIBA exitij ſui conſilia coqui ſubolfaciens, multùm de Pizarro conqueri, ac dicere, Nihil cauſæ eſſe quamobrem priſtinum in ſe animum exueret: neque vſquam in ſuo Regno vlla hominum conuenticula aut cœtus fieri, niſi ad curandum & conuehendum corporis ſui pretium. quod quidem quia longinquis è regionibus comportaretur, ad tam breuem quàm vellet diem præſto eſſe non poſſe. Quòd ſi verbis ſuis parum fidei ineſſe ſuſpicaretur, aliquos ipſe è ſuis Cuſcon mitteret, vnde maxima pars pecuniæ imperatæ ventura eſſet. Itaque Pizarrus eò Sottum trib.mil.& duos præterea Hiſpanos mittit. Illi quum in ipſo itinere obuios ſubinde Indos aureis & argēteis vaſis onuſtos haberent, rem ita eſſe vti Rex dixerat facillimè comperiunt: quum tamen Cuſci opulentiſſimæ vrbis diuitias

Attabaliba aduerſas de ſe ſuſpiciones rebus ipſis reuincit, ſed fruſtra.

diuitias ipſi capeſſere oculis concupiſcerent, regredi à via noluerunt.

FERDINANDVS Pizarrus, fratris iuſſu, cum equitibus aliquot diuerſa loca peruagatus, in multos & ipſe Indos incurrit, qui aurum Caſſiamalcam conueherent. Inde in interiora progreſſus in Pacamam peruenit, vnde quoque ingens auri & argenti ſumma deportabatur. Summa pretij pro redemtione Attabalibæ perſoluti, cum eo quod præda contractum erat, duos auri milliones, id eſt vicies centies aureorum caſtellanorum millia, ſuperauit. Ea pecunia in vnum collata, poſtquam quinta Regio fiſco ſepoſita eſt: [1] vt ſinguli quod ſuum erat ſeruarent, inter omnes promeritis & dignitate cuiuſque diuiſa eſt.

Hiſpani Attabalibæ adhuc viuentis, videntíſq. ſpolia inter ſe diuidunt.

QVVM inter hæc fortè aduenieſſet Didacus Almagrus, ei quoque, nequem tumultum moueret, debitam pecuniæ partem, eiúſque militibus, nonnullis quingentos, quibuſdam etiam mille ducatos Pizarrus dedit. Secundum hæc Ferdin. Pizarrum & vectigal quintæ ad regem Hiſpaniæ mittit, eúmque de rebus à ſe geſtis edocet: cum Ferdinando multi Hiſpani, triginta & quadraginta millium ducatorum pretium referentes in patriam reuerſi ſunt.

1 E x *ea præda Regi in quintæ vectigal quadringẽta aureorum caſtellanorum millia obuenere. Hiſpano equiti cuique octo mille & nongenti caſtellani, ſeu peſi aurei, vt vocant: & trecenta ſexaginta argẽti pondo. Pediti mille, quadringẽti & quinquaginta aurei peſi: & centum octoginta põdo argenti. Nulli vnquam milites adeò diuites,*

nec tam breui, nec tam paruo labore ac periculo euaſerunt. Sed plerique qua facilitate tãtas opes quæſiuerant, eadem amiſere: ganeis alij, alij alea. Intentis quidẽ interim adeo rerum pretiis, in tãta auri argentíque vilitate, vt caligæ è panno triginta caſtellanis æſtimarentur: ocreæ tantundem: penula nigra centũ: ſcapus chartæ, decem: amphora vini, viginti: equus tribus, quatuor, immò etiã quinque millibus ducatorum veniret: quo pretio etiam poſtea aliquandiu ſtetere. Ita ex eo quæſtu plus ſumtus quàm lucri, & in ſummis diuitiis ſumma inopia. Gom. Hiſt. gen. lib. 4. cap. 11. 7.

¶ *Attabaliba morte adficitur à Pizarro. Quiſquiz eius legatus prælio ab Hiſpanis vincitur. Franciſcus Pizarrus Cuſcon, Peruani regni caput, captam diripit.*

CAP. V.

HIs ita, vti diximus, confectis, Franciſcus Pizarrus, Didacus Almagrus, ceteríque duces communi conſilio deliberãt quid de Attabaliba ſtatui par eſſet. Nonnulli necandum eſſe: alij ſoluendum cenſebant: erant etiam qui in Hiſpaniam mittendum ad Cæſarem dicerent. Tandem quum omnes ſententiam rogati dixiſſent, vicit ea pars quæ necandum cenſebat.

TRADITVM eſt à nonnullis, Indi cuiuſdam Philippilli [1] indicio proditum ac necatum Attabalibam, quum videlicet ille Franciſco Pizarro occulta Attabalibæ conſilia enun-

enunciaſſet, clanculum Indos ad Hiſpanorum cædem ſollicitantis. Verùm ipſe audiui ac comperi Pizarrum ex quo Attabalibã captum in poteſtate habuerit, iam tum ſtatuiſſe eum è medio tollere, quo facilius eas prouincias ſubigeret: quippe ſublato capite, membra haud difficulter in perpetuam ſeruitutem conceſſura. Atque id verum eſſe, perſpicuè ex eo apparet, quòd Pizarrus, niſi Attabalibæ necem ſuffragio ſuo comprobaſſet, poterat eum honorificè in Hiſpaniam ad Cæſarem mittere: quod vt faceret multis precibus ab eo Attabaliba contendit. Ergo non ſine omine ac Dei nutu contigit, vt omnes qui de necãdo Attabaliba conſenſerunt, poſtmodum infelicem vitæ exitum inuenirent.

Attabal. ab Hiſpanis necatur, vt facilius eius ſubditos ſub iugum mittant.

AT tum Attabaliba, accepto mortis ſuæ nuncio, lugubriter in ſuſpiria & lacrymas effuſus, Barbatorum aduenarum ſceleratam perfidiam incuſare exorſus eſt. Mox quum Pizarrus ſententiam in eum latam ipſi edidiſſet totus in preces abiectas verſus eo prorſus ritu, quo Solem præcipuum ſuorum numinum Indi adorant, tali ad eum oratione vſus eſt:

Attabal. verbis Pizarrũ fruſtra flectere conatur quem auro nequiuerat.

PLVRIMVM te miror, inquit, Impetator, « quòd quum fidem tuam iureiurando obſtrinxeris, te, ſi pecuniæ promiſſæ ſummam darem, « non tantùm mihi, exemtis vinculis, libertatem redditurum, ſed etiam ceſſurum finibus « meis: mihi tamen, poſtquam pactum pretium « accepiſti, libertatis loco extremum & infame « ſupplicium indices. Si Philippillus me apud « te criminatus eſt, de ſubditis clanculum ad «

„ veſtram cędem ſollicitatis,ficto crimine ab eo „ circumuentus ſum : neque id mihi vnquam in „ mentẽ venit.Itaque vitæ vſuram mihi vt con- „ cedas te rogo, quãdo aduerſum te nihil mortẽ „ dignum nec admiſi nec cogitaui. Ac ſi mihi „ parua apud te fides eſt,mitte me in Hiſpaniam „ ad Cæſarem, cui ingens auri argentíque pon- „ dus muneris loco deferã. Quòd ſi vitam mi- „ hi eripis,pro certo habeto,ſubditos meos non „ prius cõquieturos quàm alio creato rege, ve- „ ſtra omnium Barbatorũ internecione necem „ meam expiauerint.ſi verò vita cõceditur, Re- „ gnum quietum ac tranquillum continebo:ne- „ que erit quiſquam qui commouere ſe audeat. Vt finem orationi Attabaliba impoſuit, ma- nantibus vbertim lacrymis,Pizarrus excipiens iam reuocari poſſe ſententiam negauit. Ita- que eum Numidis, quos talibus miniſteriis aſſuetos habebat,ad ſupplicium tradit. illi la- queum ceruicibus innexum cuneo ligneo in- torquent(id Hiſpani vulgò Garottum vocant) & fauces regi elidunt.,

HVNC vitæ finem Rex Attabaliba ha- buit:vir mediocri ſtatura,prudens, animoſus, & imperij cupidus. Quo tempore primùm Pizarrus eius regnum ingreſſus eſt,cum Guaſ- care fratre natu maiore, qui in Regnum pa- ternum ſucceſſerat, bellum gerebat: eúmque mox captum necari iuſſit. Vxores multas ha- buit, quarum præcipua & legitima ſoror erat, Pagha nomine: & ex iis aliquos liberos ſuſtu- lit. Ceterùm omnium rerum noſtratium quas Hiſpani ei oſtentarunt, nullam libentius

inſpe-

inſpexit quàm vitrum, dixítque Pizarro, Se plurimùm mirari quòd quum in Caſtella rei tam pulchræ copiam haberent, perueſtigandis metallis adeò vilibus aurô & argẽto, peregrinas terras & maria obeundo, ſemetipſos fatigarent. Attabal. vitrum auro antepo nit.

Eius parens Gitaiuacaua dictus eſt, popularibus dum viueret adeo carus & venerabilis, vt eum etiam hodie lugeant, ac vulgò perſuaſum habeant illum ad vitam propediem reuocatum, regni gubernacula ſuſcepturum. Iacet in Quitenſis vrbis finibus, maiorum ſuorum tumulis illatus, cum immenſa auri & argenti elaborati copia, hominũ, feminarum, animaliúmq; omnis generis ac piſciũ effigie. Hiſpani ſedulò ſepulcrum eius à compluribus Indis etiam tormentis vehementiſſimis, quæſiuere: ſed fruſtra. Neque illi vnquam eum locum indicio ſuo prodiderint, etiamſi omnes ad vnum interficiantur.

Interfecto rege, Franciſcus Pizarrus Caſsiamalca mouens, Cuſcon regni Peruani caput, occupare properat. Obuiam fit ei cum exercitu Quiſquiz Attabalibæ legatus, & præcipuus ducum, qui cum magna multitudine in aciem progreſſus Barbatos perſequi & Regis ſui necem vlciſci magno animo ſtatuerat. Eum tumultuariis aliquot præliis expertus Pizarrus, tandem cum ingenti Barbarorum ſtrage in fugam verſum, Almagro cum parte copiarum perſequendum & reliquias belli exſtinguendas, relinquit. Ipſe, quinque Quiſquiz Attabal. principis ſui necem vlciſci ſtudet.

tantùm Hiſpanorum iactura facta, vlterius progreſſus, quum iam Cuſco in conſpectu eſſet & multi paſſim ignes apparerent: ratus fugiſſe ciues & ignem ſubieciſſe vrbi, equites ad rem explorandam præmittit. Illi ignes eſſe è ſpeculis accenſos deprehendunt, qui Barbatæ gentis aduentum Præfecto ſignificarent: procedunt tamen animi alacres, & iam fermè in collem vrbi propinquum euaſerant, quum repentè ſeſe oſtendentes Barbari, ſubeuntes Hiſpanos propellunt & ſaxis obruunt.

INTER hæc ſuperueniens Pizarrus, fugientes ſuos colligit, & cum omni equitatu in Barbarorum cuneos effuſis habenis inuectus, vertit pugnæ fortunam, & feriendo ac cædendo obuios Indos in fugam auertit. Illi furioſo equorum impetu & acri gladiorum acie perterriti, arma etiam paſſim abiecere, quò expeditius fugerent. Interueniente nocte Pizarrus inſidias metuẽs, eo ipſo loco in quo eum nox deprehenderat ſuos conſidere iubet & caſtris locum capere. Itaque Indis fugiendi ſpatium datum eſt, quorum plerique cum pecorib᷒, veſtimentis & ſale, deuios montes petiuere. Poſtera die Pizarrus Cuſcon ingreſſus præſidium obtruncat, ceteros capit, vrbem diripit, & ditiſſimum Solis templum ſpoliat. Itaque magis prędæ è Cuſco quàm ex Attabaliba Caſſiamalcæ contractum eſt. Sed ne ita quidem expleta hiante militum auaritia, omnes inſatiabili auri cupidine ardentes, captiuos omni genere

crucia-

cruciatus torquere, vt defoſſas pecunias & ſepultos theſauros proderent: vt verè quidem hîc exclamare nobis liceat, O quot Nerones, quot Domitiani, quot Commodi, quot Baſſiani, quot immites Dionyſij, eas terras peragrauere! Ibi reperti ſunt Hiſpani qui trucidatos ad ludicrum oblectamentum Indos vorandos canibus obiicerent[4].

Hiſpanorum militum crudelis auaritia.

DIREPTA Cuſco,& diuiſa inter Hiſpanos prouincia, Marchio in maritimam oram regreſſus, Didacum Almagrum ibi repertum nuper victæ prouinciæ Gubernatorem deſignat, & eò cum imperio mittit. Ipſe ciuitatem-Regum nouam coloniam ad fluminis Limæ ripam condere incipit: inde Trigillium proficiſcitur, vt captiuos Indos inter Hiſpanos colonos diuideret, quorum opera in ſubigenda prouincia vſus erat.

Lima, ſeu Regumciuitas, colonia.

1 PHILIPPILLVS *hic, vnus erat ex ijs adoleſcentibus Indis, quos Hiſpani principio in Tumbeſiæ ora exceperant, vt Hiſpanicam linguam diſcerent: de quibus huius lib. cap. 1. Hic cùm vnius ex Attabalibæ cōcubinis amore deperiret, pactúſq; ducturum eam in coniugem, ſi fortè moreretur Attabaliba: explendæ cupidinis auidus, Regi inſidias ſtruit, & conciri ac ſollicitari ab eo clanculum populares aduerſus Hiſpanos Pizarro defert. Gomar. Hiſt. gen. lib. 4. cap. 118. Attamen, ſi Benzoni credimus, totus hic mimus ab Hiſpanis fictus & compoſitus videtur, vt Attabalibæ necis inuidiam ab ſe in alium deriuarent.*

2 *Franciſcus Pizarrus & eius fratres Didaco*

Almagro gulam laqueo frangi curarunt. Didaci Almagri filius Didacus Fr. *Pizarrum domi ſuæ interfici iuſſit: quem mox Vacca de Caſtro capitali ſupplicio affecit. Ioannes Pizarrus ab Indis in Cuſco vrbe mactatus eſt, Vincentius de Valle-viridi monachus ille, qui primus Hiſpanos ad cædem Indorum accenderat, in Puna inſula fuſtibus eliſus à Barbaris. Ferdin. Pizarrus in Hiſpania in vinculis conſenuit. Gonzallus Pizarrus vltimus fratrum Pizarrorum, cùm aduerſus Regem Hiſp. bellum in Peru mouiſſet, captus à Petro Gaſca & vltima pœna affectus eſt. Ita iniuſta Attabalibæ cædes omnium propè eius autorum triſti exitu tandem penſata & expiata eſt.*

3 *Prodigia nonnulla mortem eius, & quæ inde ſequuta ſunt mala, portendere. Nam* xx. *diebus antequam hæc acciderent, ingens cometes, Cuſcō verſus, maximam noctis partem effulſit. Terrificum id ſidus repentè conſpicatus Attabaliba ſub veſperā eo die fortè ſolito lætior, verſo ad Hiſpanos ſermone: Breui, inquit, in his regionib. magnus aliquis Princeps occidet. Ita nimirum imprudens mortem ſibi imminentem prædixit. Ceterùm (vt Hiſpani ſcriptores tradunt) Pizarrus eum proditionis damnatum, niſi baptizaretur, viuum comburi iuſſit. Quum ad ſupplicium duceretur, Chriſtianum fieri cupere ſe dixit. Itaque Pizarri iuſſu baptizatus: mox remiſſa pœnæ acerbitate, alligatus ad palum, medio Caſſiamalcæ foro ſtrangulatus eſt. Adeò non puduit iſtum ſubulcum cum Indiæ rege tam fœdo more agere.*

4 *Tantæ huius ſæuitiæ, cuius non pauca exēpla exſtant, adeo nonnunquā canes ipſos puduit,*

vt

vt crudelitatis alienæ miniſterio fungi nõ ſuſtinerent. Memorabile vnũ referam. Didaco Salazari, (cuius inter San-ioannis inſulæ primos occupatores celebre adhuc nomen eſt) canis erat moloſſus, acer & Barbaris in primis infeſtus, Bezerillum vocabant. Nocte quæ diem, quo Cacicum Mabodomacam prælio Hiſpani vicerunt, ſequuta eſt, Salazar canem aduerſus Indicam anum, quæ inter captiuos erat, emittere conſtituit. Id vt commodiùs faceret, epiſtolam tradit vetulæ perferendam ad Gubernatorem, qui duobus inde fortè milliaribus aberat: ſed eo conſilio vt ſimulatque à ſuorum conſpectu ablata eſſet, canem in eam ſolueret. Ea quum læta abiret, ſperans ſe huius epiſtolæ beneficio libertatem conſequuturam, víxque inde lapidis iactu abeſſet: Salazar canem emittit: is vetulam facilè aſſequitur. Miſera anus, vbi moloſſum furibundum ad ſe rectà tendere videt, humi reſidens, his eum idiomatis ſui verbis mulcere incipit: Domine canis, " domine canis, ego fero iſtas literas ad Guberna- " torem: obſignatam epiſtolam ei oſtendens: & ad- " dens, Ne ſæuias in me, domine canis. Hîc canis, " velut ſupplices illas & abiectas preces ſenſiſſet, protinus mitigato impetu ſubſtitit, & ſublato altero crure, vt canes ad pariẽtẽ ſolent, eam perminxit. Ea res Hiſpanis, qui ferociam & ſæuitiam animalis nouerant, miraculo fuit: puduítque ipſos fœminam interficere cui canis peperciſſet. Ouied. Hiſt. Ind. lib. 16. cap. 11.

¶ *Almagrus Peruani regni Mareſchallus deſignatur. Chilenſem prouinciam petit. Mangus Attabalibæ frater rebellat. Cuſcon vrbem capit. Pizarrus vndique in eum auxilia contrahit.*

CAP. VI.

Almagrus Mareſchallus Peru.

PER eos fortè dies Almagrus literas à Cæſare accipit, quibus ſe ab eo Mareſchallũ Peruani regni deſignatum intelligit: & vltra fines prouinciæ à Pizarro deuictæ trecenta millia paſſ. ſuo imperio attribui. Hoc tam læto nuncio auctus, quum Cuſcon vrbem extra terminos prouinciæ Pizarri, & ſuí imperij eſſe ſibi perſuaderet, repentè priuato conſilio Indica mancipia & agros de integro partiri pro ſua libidine inſtituit.

ID vbi cognitum Pizarro, extemplò Ioannem fratrẽ ſuum eò cum Hiſpanis aliquot & imperio mittit, qui Almagri conatibus obuiã iret: ne videlicet abſque ſuo permiſſu quidquam ab eo in prouincia nouaretur. Ioannes re inchoata, nec dũ perfecta, reuertitur. Itaque Pizarrus ipſe per diſpoſitos equos Cuſcon petit, Almagrum conuenit. ille primò Cæſareis literis fretus, Pizarro obſequi negat: ad extremum tamen, vbi viribus ſe imparem cognoſcit, ſe ad omnia paratum quæ ille vellet, eſſe ſimulat.

Indorum ſtrategema.

CETERVM Indi quum terras ſuas deſolari quotidie, haud ſatis æquo animo ferrẽt, & noua ſubinde auxilia Hiſpanis ſummitti, priuſquã amplius creſcerent, libertatis recuperandę cupi-

cupidine, Chriſtianorum vires diſpergere ſtatuunt. Itaque diſſeminant Chilen prouinciam Cuſco mille paſſ. millia diſtantem, verſus Magellanicum fretum auri & argenti ditiſſimam eſſe, aliiſque rebus omnibus abundare quæ ad tuendam vitam ſufficerent. Hanc tam ſpecioſam occaſionem extrudendi Almagri oblatam amplexus Pizarrus, non prius ſtimulare hominem deſtitit quàm illum ad eā expeditionem ſuſcipiendam impulit. Conuenit inter eos, vt ſi felicem eam ac commodam prouinciam iudicaſſet Almagrus, eius adminiſtrationē propriè ſibi à Cæſare peteret: ſin minus, reuerſus prouinciæ iam paratæ & communibus armis partæ æquam portionem acciperet, ex pactis & conditionibus quæ inter eos Panamæ conueniſſent. Ita nouis de integro ſacramētis mutuam amicitiam ſanciunt & inuiolatam ad extremum conſeruaturos confirmant.

Almagrus in Chilen prouinciā ſterilē, per ſpeciē honoris ablegatur.

INDE Almagrus deſtinata exſequi pergit, & equis, armis, rebúſque aliis ad expeditionē neceſſariis comparatis, cum quingentis militibus multiſq; Indicis ſeruitiis mouit: ac quamquam immenſis laboribus & intolerabili pro pè tempeſtate vexatus per montes perpetuis obſitos niuibus iter faciens, vbi maxima pars Indorum, & aliquot Hiſpani equíque frigore obriguere: procedere tamen quò intenderat perſeuerauit, ac vix tandem in Chilen prouinciam peruenit.

HAVD multò poſt Almagri diſceſſum, Ferdinandus Pizarrus Limam appellit à Cæſare diplomata & priuilegia afferens: Vnum

videlicet fratri ſuo, quo is Marchionis titulo augebatur: alterum Didaco Almagro, eodem exemplo quo literæ quas iam ille à Cæſare de honore ſibi delato acceperat. Atque hic fons fuit, vnde mox atrocia inter eos orta bella tãdiu durauere, quoad altero in vinculis ſtrangulato, altero domi ſuæ interfecto, vtriuſque exitio finirentur. Sed hæc, quum ad inteſtina bella ventum erit, ſuo loco dicentur: neque de his alia ferè trademus quàm quæ vulgò nota & omnibus manifeſta ſunt. Quum enim hiſce de rebus multa à multis audierim, alios aliter ea narrare atque in multis diſcrepare inter ſe comperi, ſtudiis videlicet partium aut fauore cuiuſque in ſuum ducem propenſo præoccupatis animis. Addo etiam amplius, in illis terris veri perpaucis curam eſſe.

Peruani, duce Mãgo, aduerſus Hiſpanos rebellant.

INTER has rerum vices Mangus Inga Atabalibæ frater, cuius capiti Franciſcus Pizarrus diadema regium impoſuerat, quum tumultum & nouas res moliretur, à Ferdinando Pizarro oppreſſus eſt. Is regulum ferreis compedibus onuſtum Cuſcenſis arcis cuſtodia incluſit. Sed breui ab eius fratre Ioanne, vinculis leuatus eſt, quum præter magnum auri pondus ei datum, etiam ſe fidum atque amicum fore promitteret. Mox tamen vt emiſſus eſt, Hiſpanos animaduertens diſperſis agminibus, cædibus incendiiſque latrocinij veriùs quàm iuſti more belli, omnem prouinciam peruagari: clanculum contractis militiæ ducibus & rebus omnibus ad bellum neceſſariis

com-

comparatis rebellonem cœptat. Ac repentino impetu loca aliquot circumuolitans, multos Hiſpanos aurifodinis intentos opprimit, & cum Indis quoque ipſis, quorum illi opera in auro effodiendo vtebantur, interficit. Mox vnum è legatis ſuis, cum Indorum non ſpernẽda manu ad occupandã Cuſcon mittit. Ille necopinanti ciuitati ſuperueniẽs, arcem quoque eodem impetu capit, & Ioannem Pizarrũ cum aliquot Hiſpanis interimit. Eam quum breui recuperaſſent Hiſpani, paulo pòſt Mangus Inga centum amplius millibus Indorum circumſeſſam denuo expugnat, incẽdit, & maximam Hiſpanorum partem trucidat.

MARCHIO audita rebellione Mangi, nec tantam armatorum multitudinem quanta erat, ab eo excitam ratus, Didacum Pizarrum in eum cum ſeptuaginta quinque Hiſpanis mittit: ſed iſtorum cladis ne nuncius quidem ſuperfuit. Nec diſpari euentu cum Barbaris pugnauit Morgouius trib. mil. qui Guamanga profectus vt opem Cuſco ferret, ab Indis cum multis Hiſpanis oppreſſus eſt. Itaque Marchio Gonzallum Tapiam cum octoginta equitum turma eò properare iubet: ſed & iſte cum maxima ſuorum parte non procul Guamanga occubuit: Gaeta quoque alius trib. mil. & quinquaginta ſimul Hiſpani, parem exitum habuere.

Hiſpanorũ ab Indis acceptæ clades.

INTEREA Marchio anxius animi, quum multo elapſo tempore neque à fratribus, neque ab aliis ducibus & legatis ſuis nuncium vllum acciperet, & nonnihil mali ſuſpectans:

præter ſuperiores duces Franciſcũ Godoium cum quadraginta equitibus eò dimiſſum, quæ compererit renunciare iubet. Ille in anguſto ſaltu deprehenſus, quum vndique irruentibus barbaris fœdam ſuorum cædem ante oculos cerneret, vitæ magis quàm decoris memor, quum fortè præualenti equo veheretur, eum in fugam vertit, & in ipſo itinere de rerum omnium euentu à quibuſdam Hiſpanis certior fit. Vt Limam regreſſus eſt, Marchioni clades ſuorum, obſidiones vrbium & exſcidia renunciat: inſuper etiam addens, aduentare ingentem hoſtium exercitum & rectà Limam tendere.

MARCHIO extemplò Petrum Lermam cum quinquaginta equitum turma & multis Indis amicis obuiam ire hoſti iubet: ac poſtridie ipſe quoque vrbe egreſſus, hoſtibus pugnandi copiam facit. Acerrimè vtrinque & æquo propè marte res geritur: tandem Indi, quum impetum Chriſtianorum ferre non poſſent, terga vertunt, & collem non procul Lima editum ac munitum occupant. Multi eo prẹlio Indorum cecidere: ex Hiſpanis duo tantùm: multò tamen plures ſaucij, & Petro Lermæ dentes lapidis ictu excuſſi ſunt.

Pizarrus auxilia vndique corrogat

INTEREA Marchio, tanta rerum anguſtia conſtrictus, quadringentis Hiſpanis amiſſis, & ducentis amplius equis: quum neque à fratribus nuncium vllum acciperet, & Almagrum in Chilenſi prouincia mortuum eſſe crederet, & in tanta militum penuria tot repentè hoſtibus circumuallaretur: primùm Alphonſum

Alphonſum Aluaradum, qui Chiachiapoios ſubigebat, quàmocyſſimè arceſſit, & cum ſuo exercitu accurrere in ſubſidium iubet. Simul literas & nuncios diuerſa in loca dimiſit, Trugillium, Panamam, in Nicaraguam, in Nouam Hiſpaniam ad Ferdinandum Corteſium & alias Hiſpanorum colonias: atque ex omnibus auxilia exciuit. Primus omnium ducum Hiſpanorum Alphonſus Aluaradus Limam peruenit: quem mox Marchio legatum ſuum & totius exercitus ſummum imperatorem deſignat.

Is cum trecentis Hiſpanis, maximam partem equitibus, obuiam ire hoſti properat, non prius conquieturus quàm deletis funditus Indorum copiis Cuſcon obſidione ſoluiſſet. Primùm igitur deiectis Indis è montibus Limæ propinquis quos inſederant, longiùs progreſſus Tizoiam præcipuum Mangi Ingæ legatum quinquaginta amplius millia Indorum in acie habentem, prælio fuſum terga vertere coegit. Ipſe quum in Sauſam vrbem ad ſaucios curandos conceſſiſſet, ibi Gomezium Tordoiam & ducentos Hiſpanos ſibi à Marchione miſſos in ſubſidium reperit. Mox inde degreſſus Tizoiam denuo obuium habet. is nouis ſupplementis inſtaurato & aucto exercitu, ſolutos recenti victoria Barbatos oppreſſurum ſe ſperauerat. Vbi in conſpectu fuere acies, neutris certamen detrectantibus, ſtrenuè pugnatur: donec ingenti edita ſtrage, Indi in fugam verſi ſunt.

Peruani reges ſuos olim Ingas vocabant.

1 MAGELLANICVM *fretum, quod à Ferdinando Magellane Luſitano repertũ eſt, anno* M.D.XX. *quum ad Auſtrum vltra Æquinoctialem plagam tres & quinquaginta gradus confeciſſet. Ex ea claſſe, vna nauis, Victoriæ nomine inſignis, anno* M.D.XXII. *toto circũuecto orbe, Hiſpalim rediit. Itaque eius nauclerus, Ioãnes Sebaſtianus de Cano, ſcutum ſuum inſigni orbis effigie, & his circum inſcriptis verbis, nobilitauit,* PRIMVS CIRCVMDEDISTI ME.

¶ *Almagrus è Chilenſi prouincia redit. Mangus fuga mõtes petit. Almagrus Cuſci ingreſſu à Ferd. Pizarro prohibitus clam vrbem intrat. Per ſpeciem colloquij ſtructas à Fran. Pizarro inſidias declinat. Mox prælio victus à Ferd. Pizarro capitur, & in cuſtodia necatur.*

CAP. VII.

DVM hi motus agitãtur, diuerſa parte Almagrus Chilenſem regionẽ inopem & ſterilẽ, non vt fama erat, diuitem nactus, ex ea prouincia exceſſerat. Iámque appropinquabat Cuſco, quum Mangus Inga, audito eius aduentu, metuens ne ipſius ſimul & Marchionis copiis circumfuſus atque incluſus vndique exitum non haberet, abiecta recuperãdi ſui ſtatus ſpe, cum viginti amplius Indorum millibus, ſoluta Cuſci obſidione, montes quoſdam Guamangę imminentes inſedit. Sed quum locus incultus & aſper tantæ multitudini alendæ non ſufficeret, paulatim dilapſi ferè omnes in diuerſa abiere. Ipſe Mangus tribus tantùm aut quatuor millibus Indorum

rum comitãtibus amicitiã Hiſpanorum in totum aſpernatus, inter illos montes conſedit.

Qvvm aliquanto pòſt præſes Gaſca, regno huic componendo quæſitus, poſtquam Gonzallum Pizarrum capitali ſupplicio affecerat (vt inferiùs dicetur) miſſis ad Mangum Indis eum ad ſe arceſſeret, iuberétque ſub imperium ſuum ſine vllo metu concedere (quippe ſe eò veniſſe vt pœnis noxios & præmiis bonos afficeret: ſe conponendis prouinciæ motibus & reſtituẽdæ omnium libertati miſſum eſſe) quum, inquam, Gaſcæ miſſu, Indici legati hæc Mango expoſuiſſent: Tum ille, Ecquid putatis, inquit, vos mihi facturum hunc Apum (ſic illi Principes vocant) poſtquam me ipſius fidei ac poteſtati permiſero? Hîc Indi, Idem de te ſtatuet, inquiunt, quod Franciſcus Pizarrus de tuo fratre. Petet abs te plenam auri & argenti domum: mox te ſtrangulandum carnifici tradet. Ita irrita legatione Indi domum reuerſi ſunt.

Mangus eorũ verbis ſibi os ſublini nõ ſinit, quorũ mores nouerat.

Qvvm, vti diximus, Mangus Inga deuios montes fuga petiiſſet, Didacus Almagrus breui Cuſcon perueniens, ciuitatem velut ſuæ prouinciæ, Gubernatoris, iure, ingredi voluit. Sed Ferdinandus Pizarrus introire parantem repulit, cauſatus, Sibi non licere eum in vrbem accipere abſque Marchionis fratris ſui permiſſu, cuius nomine atque auſpiciis ei prouinciæ ipſe præeſſet. Ceterùm ſi tanquam priuatus intrare vellet, eum verò multò libentiſſimè cum militibus ſuis excepturum, tantiſper dum de fratris volũtate certior eſſet

Bellorum ciuiliũ inter Almagrum & Pizarrum tẽtamẽta.

factus. Hîc Almagrus dicere, Vt domum ſuam iniret, nihil ſibi eſſe opus facultatem à quoquam petere. Tandem multis vltro citróque inter altercãtes commutatis verbis, poſtquam Almagrus Pizarrum perſtare in incepto, nec ſe admittere velle comperit: noctu amicorum quorumdam ciuium ope vrbem intrat, & Ferdinandum ac Gõzallum Pizarros incautos opprimens, vtrumque ſeparata cuſtodia attineri iubet. Ac Ferdinandus quidem, vt totius mali cauſa, ab eo mori iuſſus eſſet, ni amicorum interuentu & accuratis precibus protectus veniam obtinuiſſet. Luce orta Almagrus ex Regij diplomatis præſcripto, approbantibus ciuibus, publicè præconis voce Gubernator pronunciatus eſt.

Almagri in hoſtem clemẽtia, ipſi poſtea exitioſa.

INTER hæc nuncius adfertur Almagro Alphonſum Aluaradum, Franciſci Pizarri legatum, cum valido Hiſpanorum exercitu caſtra habere ad Abancaiam flumen. Ergo metuens ne ille copias aduerſum ſe duceret, Hiſpanos ad eum aliquot mittit, qui denunciarent, vt aut Cuſcon in fidẽ & imperium ſuum concederet, aut exiret è prouinciæ ſuæ finibus. Sed vbi legati non reuertebantur, nempe ab Aluarado retenti, copias inſtruit: & fidiſſimis ſuorum tum ciuitatis tum captiuorum cuſtodiam committens, Cuſco cum non ſpernenda manu mouet. Quum ſub noctem ad Abancaiam perueniſſet, nuntiatúmque eſſet eius pontem magno Hiſpanorum præſidio obtineri: tranſmiſſo raptim vado, de improuiſo Aluaradi caſtra ingreditur, eúmque ſine

cuiuſ-

cuiuſquam cæde cum multis Hiſpanis capit.

ALMAGRVS eius victorię ſucceſſu inflatus, Cuſcon reuertitur, & iureiurando affirmat ſe non priùs quieturum quàm omnes Pizarriſtas ex Peruano regno eieciſſet. Aluaradum in eandem cuſtodiam qua Gonzallus Pizarrus attinebatur, condit: illi præmiorum ingentium ſpe corruptis cuſtodibus, nocte quadam ambo vinculis elapſi, in vrbem Regum peruenīūt, & Marchioni hæc omnia exponunt. Ille quingentorum militum manu facta, rectà in Almagrum ducere conſtituerat, ni Ioannes Guſmannus, Didacus Mercatus procurator eius, & monachi aliquot ordinis D. Marię Mercedis, eius deſtinatis obuiam iſſent. Illi enim ex apparatu Marchionis in Almagrum ingens aliquod malum oriturum præſagientes, reducere eos in mutuam gratiam conati ſunt. Itaque tota controuerſiæ deciſio iſtis concordiæ ſequeſtribus committitur. Illi ita pronunciant, Placere vt vtrique arma ponerent: Almagrus Ferdinandum Pizarrum è cuſtodia emitteret: ambo in Hiſpaniam ad Cæſarem ſcriberent, qui de integro eorum prouincias atque imperia definiret: poſtremò ambo Malam locum colloquio deſtinatum conuenirēt ad ſanciendam concordiam, decem tantùm equitibus ſtipati.

HIS conditionibus latis, Marchio Lima Malam contendit, & Gonzallo fratri ſuo negotium dat vt cum omni exercitu ſequatur: ceterùm in tranſitu, quâ Almagrus iter facturus erat, aliquot tormētularios in inſidiis con- *Pizarrus ſpecie recōciliationis Almagrum inſidiis captat*

dat, qui hominem incautum interimant. Eius conſpirationis monachos quoque conſcios fuiſſe fama eſt: cuius tamen non is ſucceſſus fuit quem exſpectauerant. Simul enim vt Almagrus Malam peruenit, cum Marchione congreſſurus, Pizarri miles quidam propiùs ſuccedens ei in aurem dicit, Si cara illi ſua vita eſſet, ſtatim nulla interpoſita mora abiret. Ille extemplò in equum aſcendens cum comitibus abiit: qúmque inſeſſum à tormentulariis locum fortè animaduertiſſet, diuerſo itinere Cuſcon trepidè repetit. Multùm interea de Pizarriſtis & monachis conquerens, dicénſque Inde à Pilati temporibus non iniuſtiorem vnquam editam fuiſſe ſententiam fraudémque quàm quam iſti moliti eſſent.

MARCHIO res patefactas & infenſum Almagri diſceſſum cogitans, ac veritus ne de fratre Ferdinando, quem adhuc in poteſtate habebat, grauius aliquid conſuleret: Didacum Aluaradum Cuſcon ad placandum eum mittit, rogátque vt quacumque ratione pacem concordiámque inter eos conciliet: iurerando affirmans ſe inſidiarum quas frater paraſſet planè ignarum eſſe, eáque omnia haud volenti ſibi accidiſſe. Aluaradus vera ea eſſe perſuaſus, ad Almagrum properat: ei quæ audiuerat aperit, rogans vt vel in cómmunis inter ipſos amicitiæ gratiam pateretur ſibi perſuaderi, vt pacem quàm bellum mallet. Quippe non eſſe conſcium Marchionem ſtructi aduerſus eum doli: denique illum fidem ſuam iureiurando obſtrinxiſſe, imperij ſui finibus contentum

tum nihil aduerſus Almagrum moturum, donec à Cæſare noua conſtitutio afferretur.

Almagrus incolumẽ emittit hoſtem, quẽ ignominiâ irritauerat.

ALMAGRVS, etſi à nonnullis amicorum moneretur ne Marchionis promiſſis fidem adderet: precibus tamen Aluaradi permotus conditiones accipit & conciliata de integro amicitia Ferdinandum Pizarrum liberat. Marchio vbi fratrem ſolutum habuit, eo ſtimulante, fidem datam & toties tam ſanctis iuramẽtis confirmatã abrumpens, breui Almagrum dolo aggreditur, miſſis Chincam qui ei ſignificarent: Recentiſſimè à Cæſare allatas eſſe literas, quibus iuberet vt ipſe in prouinciam à ſe repertam & domitã actutum concederet. Ad hæc Almagrus reſpondet, Se quidem, ſi mandati Cæſaris inſpiciendi ſibi copia fieret, protinus obſequuturum: ſin minus, certum eſſe ſibi prouincia ſua non decedere. Marchio reſcribit, Niſi protinus ſponte Cuſco excederet, ſe illum inde vi eiecturum: ídque non fœdera inter ipſos pacta violantem, ſed nouo illo Cæſaris mandato fretum, quæ ſua eſſent pro ſuo iure repetentem facturum. Almagrus perſtare in propoſito, & negare ſe prius deceſſurum quàm viſis Cæſaris literis.

Pizarrus belli Almagro inferendi occiſiones rimatur.

HOC accepto reſponſo, Marchio, valida Hiſpanorum manu contracta & multis Indis, Lima mouet: palàm ferens ſe ad expellendos Chinca inimicos, prouinciæ ſuæ haud ambiguè oppido, contendere. Almagrus vt hoſtem adeſſe cognouit, viribus haud ſatis fidens, in Gaitaram montem editum & ſaxo-

ſuum conceſſit: ſed inde quoque vrgentibus inimicis deiectus, Cuſcon raptim aufugit, atque ibi ſuis ex trepidatione collectis, ab Indis galeas & alia munimenta corporis ex auro & argento fabricanda curat: omnes Hiſpanos qui aduerſariis paulum modò ſtudere viderentur, cuſtodiæ tradit: primores etiam nonnullos maximè ſuſpectos ſtrangulari iubet.

Prælium inter Almagriſtas & Pizarriſtas.

MARCHIO itineris labore fatigatus, Ferdinando fratre ſuo ſummo Iuris Prætore deſignato, alteri fratri Gonzallo legato ſuo & Præfecto militiæ cura belli permiſſa, vtrunque copiis omnibus in Almagrum Cuſcon tendere iubet: ipſe ad vrbem Regum reuertitur. Almagrus hoſtium aduentu cognito, obuiam egreſſus, duobus millibus paſſ. procul ciuitate, munito loco caſtra poſuit: diſtributiſque vt potuit, copiis Hordonio trib. mil. primam aciem ducendam tradit: ea expeditis velitibus, cetero peditatu & Indorum quorundam ſociorum auxiliis conſtabat. Ille militari via ducens, inter montem & ciuitatem ad ripam exigui lacus cõſtitit. Equitibus Franciſcum Chlauenſem & Ioannem Tellum pręficit: Alphonſum Pereſium alia Hiſpanorum turma & multis Indis anguſtos calles ad montem ſpectantes inſidere iubet: vnde ſi opus eſſet, in hoſtium latera incurreret.

FERDINANDVS Pizarrus è monte in planum degreſſus, poſtquam hoſtes quietos animaduertit, Mercadillium trib. mil. cũ magna parte equitatus & Indorũ ſubſidio numquid inſidiarum aut latentis doli ſubeſſet, exploratum

ploratum mittit.Ille quum in Alphonſi Pereſij cohortẽ incurriſſet, Indos ſocios in aduerſarios Indos irruere iubet. Ita tontractis pugnæ initiis, Pizarrus tormentularios in equitatum hoſtium emittit: illi pilularum grandine multos deiiciunt. Franciſcus Chlauenſis quum ſuos malè haberi cerneret, aliquot machinas diſplodi iubet.Icti globis nonnulli hoſtium ceciderant: ceteri perculſi terga vertebãt:ni ſuperuenientes Pizarri fratres caſtigaſſent territos, & confirmatis ſuorum animis prælium inſtauraſſent.Acrior inde coorta pugna:ſumma vi vtrimque res geritur: tandem funduntur Almagri milites: Pizarrus crudeliſſimè victoria vſus eſt. Almagrus æger pugnæ intereſſe non potuit: ſed è collis vertice prælij euentum contemplatus, vbi ſuos fuſos conſpexit, fugam & ipſe capeſſit.Ferdinandus Pizarrus fugientium tergis inhærens Almagrum aſſequitur, captúmque in cuſtodiam tradit. Inde quæſtione de eo habita, reum peragit & capite damnat:arguens, quòd è Chilenſi prouincia reuerſus vi Cuſcon irrupiſſet, quòd ſe & fratrem nullius flagitij cõpertos in vincula conieciſſet: quòd prouinciæ agros pro libidine, nullo imperio aut mandato Cæſaris fretus iterum diuiſiſſet: ad hæc multis Hiſpanis necis cauſa fuiſſet: poſtremò ruptis induciis & iureiurando aduerſus regium magiſtratum pugnaſſet.

Almagrus à Ferd. Pizarro capite damnatur.

ALMAGRVS poſtquam capitalem in ſe latam ſententiam indicta morte cognouit,ingenti animi dolore ictus, ad Cæſarem prouo-

cat. Pizarrus prouocationem admittere nolle. Itaque Almagrus totus in preces verſus, illum per Dei gratiam ac miſericordiam orare vt ſententiam reuocare vellet: Se iam prouectæ ætatis, debilem, podagræ etiam doloribus infeſtari: ni ſoluere ſe vellet, at cuſtodia clauſo paucos illos qui supereſſent vitæ dies ad meditandam peccatorum pœnitentiã cõcederet. Adhæc meminiſſet ſua maximè opera Marchionem cariſſimum eius fratrem in tantum honoris & diuitiarum faſtigium euectum eſſe. Ipſum quoque Ferdinandum aliquando apud ſe fuiſſe in cuſtodia: in quem etſi pro ſuo iure animaduertere potuiſſet, vim tamẽ ab eo abſtinuiſſe.

Pizarrus in Almagrum inexorabilis, cui vitam debebat.

SVPPLICAVERE præterea pro eo apud Ferdinandum multi nobiles, in primis Didacus Aluaradus, qui quũ eos in priſtinam concordiam redigeret, vitæ ſuæ ſponſione, Ni datam fidem ſeruarent, pro quouis eorum paciſci ſe paratum affirmauerat. Ipſe quidem tum, ac ceteri, manantibus effuſè lacrymis, & verbis eiuſcemodi quæ ferociſſimi leonis animum frangere, & cor adamante durius emollire poterant, Pizarrum flectere conati, fruſtra operam cõſumſere: neque iſte, obſtinatus & clauſus ne quo affectu perrumperetur, peruinci vllis precibus potuit vt miſerationis ſignum vllum ederet. Ergo Didacus animo aduerſum ſuprema firmato, confeſſione defungitur & teſtamentum facit. Pizarrus laqueo ei gulam frangi in carcere: mox exanimis ceruices amputari medio vrbis foro iubet. [1] Hunc

Almagro gula laqueo frãgitur.

vitæ

vitæ finem habuit Didacus Almagrus.

MVLTIS ea ſæuitia diſplicuit: maximè omnium Didaco Aluarado. is ergo paulo pòſt in Hiſpaniam tranſgreſſus eſt, vt meditatas in Franciſcum & eius fratres querelas ad regem deferret. Sed cùm in id vnum ſtrenuè incumberet, breui Vallæoleti moritur, veneno, vt fertur, ſublatus. Ceterùm Almagrus obſcuræ & vltimæ ſortis homo, quando & eius adhuc ignoratur pater, literas neſciit: ceteroquin diligens, honoris auidus, ſi quem præmio donaret, id ab omnibus volebat intelligi: ſæuitia aduerſum Indos inſignis: Didacum filium ex Indica concubina Panamę ſuſceptum eiuſdem ſecum nominis reliquit. Almagri natales.

1 HAEC in vrbe Cuſco anno M.D.XXXVIII. acciderunt. Eius autem mortem non tantùm lætam Pizarro Marchioni, ſed eius quoque ſponte ac iuſſu perpetratam, ſequentia prodiderunt: cùm plerique etiam paci conſultum ferrent, dirempta æmulatione inter Almagrum & Pizarri fratres, quorum alteri ſe fratres imperantis, alter conſortem imperij, cogitaret. Itaque prudenter à Pizarro factum ex Machiauelli placitis, qui Reipublicæ nouæ ſtatum condi & componi non poſſe aſſerit, ſi plures pari imperio rerum arbitri exiſtant. Quippe commune duobus aut pluribus imperium cùm raro concors ſit: vnius hominis ingenio atque autoritate omnia conſtitui multò eſſe ſatius.

¶ Pizarri, Almagro ſublato, varias expeditiones ſuſcipiunt. Ferd. Pizarrus in Hiſpaniam tranſgreſſus, cuſtodia clauditur. Franc. Pizarrus ab Almagri factione interficitur. Did. Almagrus filius, imperium prouinciæ occupat.

CAPVT VIII.

Hiſpanorum in varia loca expeditiones.

PIZARRVS, ſumto de Almagro ſupplicio, prædam inter milites diuidit, & res Cuſcenſis ciuitatis componit. Inde ad Marchionem fratrem regreſſus, de nouis terris veſtigandis cum eo deliberat. Id vbi viſum, Petrum Valdiuiam ducentis cum militibus in Chilenſem prouinciam mittunt: Gonzallum Pizarrum in Coliaum ditiſſimam auri regionem: qua ſubacta mox in [1] Caſſiæ (vulgò Canellæ) oram tranſiit: vnde poſtea pauper & acciſis rebus reuerſus eſt: Petrum Vergaram in Bracamorios: ſed is in inopem & bellicoſam gentem incidit, quæ propterea ad hanc diem inuicta & indomita manſit. Duces præterea & tribunos mil. plures Trugillium, Chiachiapoiam & ad alios populos diuerſis cum agminibus mittunt. Ita Hiſpani variis expeditionibus alia atque alia appetendo loca, innumeris hominum cædibus atque infinitis ſæuitiæ exemplis editis, maximam partem eius regni, vt ceteras Occidentalis Indiæ prouincias, in ſolitudinem & vaſtitatem redegerunt.

MARCHIO expeditis ad dictas prouincias ſubigen-

ſubigendas legatis ac ducibus, fratrem ſuum Ferdinandum in Hiſpaniam cum Almagri cauſſa &(vt dicunt) proceſſu, ac quintæ Regiæ vectigali, mittere conſtituit. Ferdinandus, quamquam diſſuadẽtibus amicis ne iret (quippe ipſum nullis argumentis mortem Almagri Cæſari probare aut excuſare poſſe: adhæc Aluaradum ad Curiam grauiſſimas querelas cùm de ipſo tum de fratribus eius deferentem præoccupaſſe animos) ſoluit tamen, ingenti ſuimetipſius fiducia, venditans ſe pro ſummis in Regiam Maieſtatem collatis officiis, compoſitis videlicet prouinciæ motibus, & ſeditioſis pœna coercitis, ingentia præmia meritum. Verùm quum in Hiſpaniam appuliſſet cum magna auri vi, non multo pòſt quàm in Regiam venerat, Cæſaris mandatu correptus in arcem Medinæ-campi (vulgò Mottam vocãt) incluſus eſt, neque quid eo factum ſit, deinde auditum eſt.

Almagri ſanguis Ferdin. Pizarrum in Hiſpaniã vſque ad pœnas expetendas, perſequitur.

POSTEAQVAM Ferdinandus Pizarrus Lima ſoluens in Hiſpaniam vela fecerat, multi in ea ciuitate & aliis prouinciæ locis vtriuſque Almagri, cùm parentis tum filij, amici ſupererant: ſed ij ſparſi, egentes, nulla neque re neque ſpe, omnibus videlicet fortunis à Pizarri factione euerſi & ſpoliati. Inter eos princeps vnus maximè eminebat Ioannes Rada. Is primò clanculum cum Didaco Almagri filio de vlciſcenda patris eius morte conſilia agitare: mox vt eius primùm inſtinctu cõflata & orta coiuratio eſt, occultè arma cõferunt, amicos & confœderatos aggregant, mittúntque ad

Fr. Pizarrũ nimius hoſtium cõtemtus perdit.

remotos vt quamdiligentiſſimè poſſint Limam omnes conuolent. Nõ defuere qui Marchioni immatura adhuc coniurationis conſilia proderent: ſed ille cùm ſignificatum eſſet Almagriſtas perniciem ipſi moliri: iſta haud ſanè magnifaciens, ratúſque hæc renuntiantes odio potius in eos quàm vero moueri, ferè reſpondebat, Sinerent illos ſuis miſeriis conflictari: ſatis iis infelicem ſuam ſortem oneri eſſe, vt vexari grauiùs nihil opus eſſet. Quinetiam quum denuo de cauendis inſidiis moneretur, quippe haud dubiè cædem ipſi ab inimicis parari: etſi aliquãtulum commotus eſt, id tamen ſibi credibile non eſſe dixit.

ATTAMEN ne planè lentus in ſuo periculo eſſe videretur, Ioannem Velaſquen Prætorem vrbis arceſſi iubet. Is quòd fortè ægrotaret, pro ſe doctorem Picadã collegam ſuum & Iudicem ordinarium (ex eorum ordine quos Hiſpani *Alcaldes* nominãt) mittit. Hunc Marchio interrogat, num ſui occidendi occulta conſilia à Didaco Almagro iniri alicunde ſubolfeciſſet. Ille nullo ſe ea indicio comperiſſe, aut ſenſiſſe affirmat: ceterùm nihil ipſi timendum videri, dum rectum integrúmque magiſtratus ſceptrum haberet in manibus. His verbis acquieſcit Marchio.

DVM exſequendæ cædis occaſionem exſpectant coniurati, admonentur, niſi facinus maturarent, omnia mox emanatura. Itaque Ioannes Rada, & vndecim coniurationis participes armati trãſuerſo vrbis foro decurrẽtes & vociferãtes, VIVAT REX ET MORIATVR TYRANNVS: domum Marchionis irrumpunt.

Is tumultu exaudito, & quid eſſet ſuſpectans, claudi atrij fores, firmari aditus, iubet: ipſe ad muniendum corpus vertitur.

INTEREA dum armatur Marchio, Franciſcus Chiauenſis, Præfectus-prætorio, fores palatij recludit: ratus autoritate ſua coniuratos cohibiturũ: ſed vt via patuit Almagriſtæ violenter irrumpunt, & ipſum Præfectum gladio in caput altè impacto interimũt. Doctor Velaſquez ſceptrum prætorium mordicus tenens ne interciderct, per feneſtram in hortum præcipiti ſaltu ſemetipſe deiecit. Martinus de Alcantara Marchionis frater natu maior, cum aliquot domeſticis, ratus ſe aduerſus tot manus parem futurum, conclauis oſtium tutabatur. Inde tandem armatus foras proſilit Marchio, qui quum vnum ex omnibus ſuis fratrem ſupereſſe cerneret: Euge, mi frater, inquit, pugnemus ſtrenuè aduerſus proditores iſtos: per Deum iuro nos duos ſolos iſtis omnibus cædendis pares eſſe. Sed Martinus multis vulneribus confoſſus breui cecidit: ipſe tamen ſolus egregiè ſe defendebat, donec irruentibus vndiq; inimicis, vnus cuſpidẽ in medio eius gutture ita fixit, vt exanimis in terrã procideret. Fr. Pizarrus ab Almagriſtis interficitur.

HIC Pizarro vitæ finis fuit. Trugillio Hiſpaniæ vrbe ortus erat, robuſto & vegeto corpore, ſtrenuus manu, ingẽtis animi: verùm falſus, crudelis ac negligẽs & literarũ ignarus. Gonzallo Pizarro patre genitum ferunt, qui in Nauarræ regno ordines duxerat: & alij quidem legtimum eius filium, alij ſpurium tradunt: expoſitúmq; in cunis ad tẽpli portã, nec repertũ

Fr. Pizarri natalium nobilitas.

qui tollere aut alere vellet: mox à patre agnitum, vt adoleuit, paſcendis ſuibus rus ablegatum: quum gregis pars aberraſſet, pauitantem nec auſum reuerti domum fugiſſe Hiſpalim, atque inde in Indiã cum Alphonſo Hoieda Vrabenſis prouinciæ Præfecto tranſiſſe.

VVLNERE lethali ictus Marchio animã agebat: Almagriſtę nihil cunctati foras ſe proiicere, & per vrbem volitantes vociferari, VIVAT REX ET DIDACVS ALMAGRVS. Ad eas voces multi amici Marchionis tumultu exciti concurrunt: inde vulnera & cædes partium: ſed quum Almagriſtæ multitudine & animis longè ſuperiores eſſent, facilè aduerſarios fundunt: Marchionis domum aliorúmque diuitum ciuium amicorum eius diripiunt, quorum alij capti, alij metu dilapſi fuga aut latebris diſcrimen vitauere. Didacus Almagrus Gubernatorem ſe ferens, omnes iurare in ſua verba coegit, quoad Cæſar Peruanis rebus proſpiceret. Mox ſceptrum inſigne Iuridicę poteſtatis familiariſſimis ſuis tradit: trecentos milites legit: arma & equos quibus non fidebat adimit: & ſummum Præfectum militiæ Ioannem Radam deſignat.

Did. Almagrus fil. Peruanæ prouinciæ regimen inuadit.

HIS confectis, Cuſcon properat: ibíque à nonnullis aduerſæ factionis ciuibus diſſimulanter excipitur. Inter hæc iurgium fortè inter Garciam Aluaradum & Chriſtophorum Sotellum nobiles Hiſpanos oritur: Aluaradus Sotellum mucrone tranſfigit: quúmque Didacum ipſum per inſidias interficere deſtinaſſet,

naſſet: Didacus, patefacto dolo, in Garciæ caput, quam ipſi ſtruebat, perniciem vertit.

1 Post *mortem Almagri, nuncius ad Fr. Pizarrum allatus eſt de inuenta regione Canellæ feraci in Quitenſi prouincia, Oriētem verſus. Itaque ad eam occupandam Gonzallum Pizarrum fratrem mittere ſtatuit. Porro arbor hæc, Canellæ ferax, in prouincia Zumaco, ſub Aequinoctiali linea ſita, reperta, ampla eſt, folijs lauri, minutis baccis racematim cohærentibus, qui calyce, ſuberino aut querno ſimili, continentur, ampliore tamen & magis cauo, colore nigricante. Ac tametſi multæ paſſim huius generis arbores ſilueſtres exſtent: diligenter tamen & magna cura eas in ſuis prædijs indigenæ colunt. Itaque ex cultis longè nobilior Canella quàm ex alijs naſcitur: eámq; illi in pretio habent, quia è circumvicinis regionibus, merces alias & vitæ tuendæ neceſſaria omnia, huius aromatis ope redimunt. Auguſt. Zarat. Hiſt. Peru, lib. 4. cap. 1. & 2. Petrus Cieça parte prima Chron. Peruani, cap. 40.*

2 *Eum etiam expoſitum & Suis vberibus alitum aliquot dies ſcribit Gomara. Porro, quãquam in tanta trepidatione omnium, mors eius tamen multò miſerabilis fuit: nec erat quiſquam adeo rerum humanarum immemor, quem non commoueret illa facies: Marchionem & tot opũ paulo antè dominum: qui tot à ſe repertas prouincias occupaſſet & diuiſiſſet: non teſtamenti condendi, non veniæ peccatorum à Deo rogandæ, otio dato: in ſua colonia, inter ſuos populares ac milites, per inſidias ciuiles, quas multi prodidere, nemo prohibuit:*

media luce duodecim hominum coniuratione interfectum: cùm in tanto eius diſcrimine nemo colonorum, quos ferè omnes clientes & beneficijs ſuis obſtrictos habebat, ad opem ferendam accurreret. Mox etiã feſtinato & vix plebeio funere raptim contectum, ne amputaretur caput ludibrio futurum: direpta à coniuratis domo, repentè ad tãtam inopiam redactum eſſe vt funeri ſumtus deeſſet. Hæc Limæ in Peru accidere, anno M. D. X L I. *die* X X V I. *Iunij.*

3 *Chriſtophorus Sotellus & Garcias Aluaradus Cuſcon vrbem, Did. Almagri nomine, præſidio & pari iure obtinebant. Quum in iurgio Sotellum Garcias interfeciſſet, cuiúſque magno deſiderio angi Didacum animaduerteret: vltionem ab eo metuens, occupare facinus, & Didacum ipſum tollere ſtatuit. Id cùm perpetrare palam non auderet, occulta molitur. Didacum ad conuiuium inuitat, inter epulas incautum obtruncaturus: ni cœna iam condicta Didacus monitus, paratas ſibi ab Garcia inſidias, ægritudine ſimulata, valetudinem excuſaſſet. Simul tribunos cum militibus aliquot, Sotelli amicos, in penetrale cubiculum condit. Garcias parato conuiuio, ipſe cum amicis ad arceſſendum domo Didacum proficiſcitur: & quamquam ab vno & altero in via de inſidijs à Didaco ſtructis monitus, perrexit tamen ire: donec Didaci ædes ingreſſus venire ad conuiuium rogat. Ille primò excuſans, tandem ægrè aſſentiri, & è cubili ſe alleuans præeuntem Garciam ſequi. Interea fores clauduntur, & ab erumpentibus ex omnib. cubiculi partibus coniuratis, Garcias confoditur. Aug. Zarat. Hiſt. Peru. lib. 4. cap. 14.*

¶ *Vacca*

Vacca de Caſtro à Cæſare componendis Peruanæ prouinciæ motibus mittitur. Is Did. Almagrum prælio victum captúmque capitali ſupplicio afficit.

CAP. IX.

MOx ſequuntur alij rerum ſucceſſus. Poſtquam enim Cæſar funeſtas Hiſpanorum diſcordias, Almagri mortem, Pizarri & aliorum cædes audiuit: Licentiatum Vaccam de Caſtro in Indiam mittens, quæſtionem acrem exercere & vindicare in noxios iubet, ac prouinciam quam pacatiſſimè fieri poſſet, extinctis diſſidiis componere. Vacca ad tauros indomitos coercẽdos à Cæſare mittitur.

His cum mandatis Vacca ex Hiſpania ſoluens, Panamam peruenit: vnde in Peruanum regnum vela faciens, propter aduerſos ventos portum Bonauenturæ petere coactus eſt: vbi in terram egreſſus, ſummis cum laboribus omnem Venalcazaris prouinciam terreſtri itinere emenſus, vix tandem Quiton vrbem attigit. Ibi exploratis Didaci actis & conſiliis, auditóque eum Gomezij Tordoiæ imperium ſpreuiſſe, cui vt Cuſcon vrbem Vaccæ nomine occuparet mandatum erat: Trugillium petiit, eiúſque ciuitatis tutela Moræ legato ſuo commiſſa, cum ducentis militibus, quos variis è locis raptim contraxerat, Limam contendit. Ibi regiis literis mandatíſque coram editis, ab omnibus ciuibus Gubernator Peruanæ prouinciæ agnoſcitur.

Vacca Didac. Almagrum verbis mulcere ſtudet.

Inde, decem millibus ducatorum mutuis ſumtis ad ſtipendia & ſumtus belli, milites contrahit, arma & equos comparat, & cum quingentis Hiſpanis Guamanguam properans, ex eo loco ad Didacum Almagrum ſcribit, qui iam Cuſco cum exercitu mouerat: vt poſitis armis ſe fidei eius ac poteſtati permitteret. Si vltro obſequeretur, pollicetur non tantùm quæcumque antè peccaſſet ei condonaturum: ſed & liberaliter daturum, vnde honorificè in prouincia viuere & ordinis ſui dignitatem faſtigiúmque tueri poſſet. Ad hæc Didacus reſpondet: Si ab eo patris ſui præfecturam obtineret, & diploma Cæſareum, quo veniam præteritorum conſequeretur, his ſe contentum fore: ſin minus, ſe eius verbis parum fidei habere: quando quo tempore de fœdere & pace palàm ſecum ageret, clam milites ſuos aſtu ad defectionem ſolicitaret.

Almagrus occaſione vti neſcit.

Vacca Didaci animo cognito, Guamangua, quòd is locus aſperior eſſet, mouens progreſſúſque, edito in planicie tumulo, quem indigenæ Chiuppam vocant, in conſpectu hoſtium, conſedit. Hîc Didaco rei bene gerendæ præclara occaſio ſe offerebat, ſi ea prudenter vti nouiſſet. Nam Vaccæ milites quum agmen in cliuum montis erigerent, ſi defeſſos & ſolutis ordinibus ſubeuntes adortus eſſet, parua manu fundere poterat. Poſtera die ambo duces copias in aciem educunt, ſuóſque pro ſe quiſque hortantur: victoriæ præmia ingentia oſtētantes: victos contrà, vitam, decus fortunas, imperium amiſſuros. Didacus ſuis tormen-

tormentis loco plano conſtitutis, quibus Petrus Cretenſis præerat, rectà in hoſtilem aciem fulminabat: magnámque cladem hoſti intuliſſet, ni id tempeſtiuè animaduertẽs Frãciſcus Caruaial, Vaccæ Caſtrij primarius ſignifer, aciem paulum ex eo loco in vicinum obliquans, vbi à tormentorum ictibus tuta eſſet, exercitum ſeruaſſet. Didacus ab vtroque machinarum latere equitatum, pedites in medio conſtituens: ipſe in dextro cornu ſtetit, vbi multos Indos lanceis, lapidibus, iaculis & variis miſſilium generibus armatos locauerat.

Vaccae de Caſtro acies hoc modo ſtabat, ipſe inter primores cum triginta equitibus ceteram aciem antecedens: poſtea tamen ſuorum rogatu in poſtremum agmem ſeſe recepit. Equitum alæ duæ ab vtroque cornu locatæ: dextrum Alphonſo Aluarado, læuum Petro Aluarez Olguino, cum Regio vexillo tuendum datum: pedites in medium accepti. Indi qui in Didaci auxiliis erant, primi ante ceteram aciem progreſſi, pugnam laceſſentes, ab hoſtibus ſtrenuè pelluntur. Tum Didacus ferociter in hoſtem inuehitur: iámque acri vndique coorto certamine Caſtrij pedites tormentis aduerſariorum potiti: & Didaci milites multis hoſtium cæſis, duo rapta ſigna referentes, omnia tumultu & diſſonis clamoribus repleuerant: quum iam propinqua nox & dubia victoria omnes ad pugnam acriùs incenderet. Ergo vtriſque ad extorquendam hoſti victoriam ingenti animo connitentibus, mul-

tum ibi ſanguinis fuſum eſt. Ad extremum Vaccæ victoria fuit, ſed ea non incruenta. A parte Cæſaris, trecenti amplius Hiſpani cecidere, & ducum ipſorum pars maxima: Almagriſtarum centum fermè & quinquaginta: nonnulli Guamanguam & alia loca, prout quemque fuga tulerat, diuerſi petiere: ſed Vaccæ iuſſu capti, Licentiato Gamæ traduntur.

Is cognitis omnium cauſis, in noxios, ſed maximè in duces ipſos & ſeditionis capita, animaduertit: quoſdam diuerſis equis diſtrahi, alios è patibulo ſuſpendi iuſſit: milites aliquot exilio damnauit. Didacus ipſe è prælio, ſequẽtibus tantùm quatuor militibus, Cuſcon fuga petierat, eas ſibi latebras tutas fore ratus: ſed Rodericus Salazar vrbis Prætor, quem ipſe multis beneficiis doniſque honeſtauerat, clade eius audita, quorundam aliorum ciuium conſenſu eum correptum Vaccæ tradidit. Is Didacum capite plecti iubet: eius morte prouinciȩ pax reddita. Mox Vacca Indos captiuos inter milites, qui fidelem ac ſtrenuam operam ei bello nauauerant, velut prædam diuidit: ceteros ad nouas terras ſubigendas dimittit. Inde Indis de integro calamitates gliſcere, quos Hiſpani, vacui bellis, aurifodinis exercendis, aliiſque intolerandis laboribus vexabant.

Almagrus ab amico cum fortuna fidem exuente proditur.

Almagrus capite plectitur.

¶ *Blaſcus*

Blaſcus Nunez Prorex, S C. de Indorum libertate rigidiùs vrgens Hiſpanorum odia in ſe concitat. Gonz. Pizarro duce, publicè aduerſus Proregem bellum ab ijs ſuſcipitur. Prorex Procuratorem regium interficit.

CAP. X.

DVM apud Peruenſes hi rerum motus agitantur, Indicus Senatus, Cæſaris iuſſu, Edictum de Indis in libertatem reſtituẽdis de integro confirmat: & Peruanæ prouinciæ prorex deſignatur, Blaſcus Nunez Vela, ingentis ſpiritus atque animi vir. Hic Cæſareo diplomate inſtructus, cũ quatuor adſeſſoribus, licentiato Didaco Cepeda, Petro Ortizio, Ioanne Aluarez & doctore Liſone, ab Hiſpania ſoluit. SC. de Indis in libertatem reſtituendis.

QVVM ſub finem Ianuarij menſis, anno M.D.XLIIII, ad Nomen-dei appuliſſet, ibíque Hiſpanos è Peruana prouincia tranſgreſſos reperiſſet, cum magna auri & argenti vi diſceſſum in Hiſpaniam parantes: cognoſcere ex illis voluit quibus artibus aurum illud quæſiſſent. Quippe iſtos Indica mancipia quę ipſis in parte prædæ obtigiſſent vendidiſſe acceperat, cõtra leges nuper in Hiſpania latas. Itaque Regiis magiſtratibus vt aurũ illud retineant, quoad verum quærendo cognoſceret, imperat. Ea res multis ciuibus noua atque inſolens viſa eſt: præſertim quũ in ea vrbe id ab eo tentaretur, quæ extra ipſius prouinciæ fineis eſſet. Ipſe tamẽ nihilo ſecius, niſi Adſeſſorũ & aliorũ

Hiſpanorum, quorum opes in ea colonia multùm pollebant, interuentu ac precibus mitigatus eſſet, pecunias eas omnes hauddubiè in fiſcum redacturus erat: ac ſic quoque ægrè admodum omnia dominis reſtitui iuſſit.

Proregis in Adſeſſores ſuos falsè dictum.

Exin terreſtri itinere Panamam petit, vſqueadeo Adſeſſorum pertæſus propter crebras ipſorum inter ſe altercationes: vt ſubinde diceret, Ab Cæſare & Senatu Indico ſe quatuor Adſeſſoribus ineptiſſimis inſtructum, quorum vnus adoleſcens eſſet, alter ſtolidus, tertius ſtipes, poſtremus inſcitia inſignis. Quippe Cepeda adoleſcens erat, Ioannes Aluerez ſtolidus: Petrus Ortiz, imperitus literarum, & Latinæ linguæ planè ignarus, & quartus ſtipes & ineptus homo. E Panama in Peruanum regnum vela faciens, decimotertio quàm ſoluerat die Tumbeſiæ oram tenuit: neque vlla nauis tam breui curſu ſpatium illud vnquam percurrerat.

Indorum ſeruitus ſoluitur.

Ab eo loco reſtituendæ Indis libertatis initium faciens, vetat ne Hiſpanis quidquam commeatus aut mercium dent, niſi perſoluto pretio: vetat ne Hiſpani ipſis ad baiulanda onera & vecturam ſarcinarum inuitis abuterentur. Nam qui ante eum ei regno præfuerant Gubernatores, edicto iuſſerant, vt omnibus Hiſpanis qui pedibus iter facerent, eorum locorum Cacici tres Indos baiulandis eorum ſarcinis attribuerent: equitibus verò quinque: inſuper ſingulis pullum gallinaceum, cuniculum, & patrij vini (quod illi *Azua* appellant) lagenam vnam, ſine vllo pretio præberent. Hæc omnia Prorex ſuſtulit.

QVVM

QVVM fortè Tumbeſiæ in ſacerdotem & Gonzalli Pizarri clientem quendam domeſticum incidiſſet, qui prælio aduerſus Didacum Almagrum geſto interſuerant, vtrumque in patibulum egit: in vrbe San-michaelis Didacum Palominum Indis vaſſallis priuauit, quòd eos durius & inclemētius haberet. Grauiſſimè ſe in eos animaduerſurū minabatur qui ipſius imperiis atque edictis audientes non eſſent.

INDE Trugillium trāſgreſſus Edictum de Indorū libertate promulgat: quúmq; ab eo ciues prouocare vellēt, prouocationē nō admiſit: cauſatus ſe à Cæſare expreſſum diſertúmq; mandatū habere Edicti ſtrictè adeo & exactè ſeruandi, vt appellationem ab eo nullā aut exceptionem admitteret. Omnes obſtinatam & inflexibilē Proregis duritiam experti, & ipſum & leges, & earum latores diris exſecrabantur. Qui ſeruos regio ſigno inuſtos habebant, vulgò ſortē ſuam miſerantes dicebant, nullam ſibi aliam ſupereſſe opem, nullam præterea rationem qua vxores, liberos & domum ſuſtentarent. Qui eas prouincias ſubegerant, conceptū animis dolorem perferre non poterant, palam conquerentes: Poſtquam, pro imperio & gloria Cæſaris corporibus & fortunis conſumtis, ei opulentiſſimum & pulcherrimum Regnum ſuis manibus quæſiuerint, egregia ſcilicet ſibi pretia laborum perſolui.

SED eum acerrimè omniū perſtrinxit monachus ordinis D. Mariæ (Petro nomen erat) quum in has voces erūperet: Indigna præmia ſuam Maieſtatem iis reddere, qui tam fidelem

Monachus intempeſtiuæ libertatis pœnas morte luit.

& ſtrenuam operam ei nauarant: & eas leges explendæ auaritiæ latas, rapinam potius quàm ſanctitatem & iuſtitiam redolere. Neque aliò ſpectare omnia Edicta quæ ex Hiſpania venirent, niſi augerentur Regij reditus. Itaque his verbis offenſus Prorex noctu carnificem ſuum miſit qui Monacho gulam frangeret.

IAM ſuperbiæ Proregis & durarum eius legum fama vbique ſparſa erat, quum Hiſpani malle ſe mortem oppetere, quàm eiuſcemodi morem gerere legibus palā ferentes, omnibus locis tumultū & ſeditionē agitant. Miſerat fortè prorex Cuſcon ad Vaccam de Caſtro legatū quendā ſuum. Is rogatu ciuiū admittere eum in vrbem noluit: ac breui cum multis Hiſpanis quo propius rerum ſtatum inſpiceret, in ciuitatem Regū contēdit. Appropinquātem vrbi cum magno comitatu ciues admonent ne ingrediatur. quippe vereri ſe ne aliquid ſecus quàm vellet ipſi accideret, ob excluſum Proregis legatum. Præterea quòd tanto agmine ſtipatus veniret, ſuſpicionem de ſe aliquā moturum. Itaque Cuſcon potius reuerteretur, & ciuitatem Regis nomine obtineret. Sed Vacca regredi haud ſatis autoritati ſuæ decorū exiſtimans, maximā comitatus partē dimittit quo minus ſuſpectus eſſet, & cœptum iter peragit. Breui Limam ingreſſus, commotum ciuitatis ſtatum & res perturbatas offendit.

NONNVLLI ciuium Proregem monuerant, vt quamprimùm poſſet, Trugillio venire properaret priuſquā Vacca de Caſtro Limam ingrederetur: is ergo feſtinātet oppido egreſ-

ſus

ſus Limam magnis itineribus cotendit. In itinere, eo loco cui Foſſæ nomen eſt, inſcripta parieti hæc verba reperit: *Quiſquis fortunas meas ereptum veniet, maturè videat quid agat: nam id quidẽ capitis ſui periculo fecerit.* Præterea ei ſignificatum eſt, decreuiſſe Limenſes ciues eum Peruenſi prouincia eiicere, niſi Edictorum effectum ſuſpenderet, quoad à Cæſare rebus aliter proſpectum eſſet.

His ſimul de rebus plurimùm indignatus Prorex Foſſa mouet: quúmque iam Limæ appropinquaret, Gulielmus Suarez Regius procurator (Factorẽ vulgò vocant) obuiã ei egreſſus iuſiurandum ab eo nomine ſenatus exigit: Priuilegia videlicet, beneficia, & iura ipſis à Cæſare conceſſa ſarta & tecta conſeruaturum, prouocationémque à nouis legibus admiſſurum. Prorex iuſiurandum ita concepit, Se quæ ad obſequium & honorem Cæſaris pertinerent, ea omnia facturum. Ita ciuitatem ingreditur. maximæ parti ciuium parum gratus eius aduentus fuit: ſed multò acrius odia omnium in ſe accendit, cùm Edictum de liberandis Indis promulgaſſet: quúmque à familiaribus rogaretur ne faceret, quippe ſeditionem aduerſus eum concituros Hiſpanos, contumaciter reſpondit, Se voluntatẽ ſuam & Cæſaris mandata prorſus exſequi velle. Mox etiam Vaccam de Caſtro in cuſtodiã tradit, Edicta ſua Cuſci admittere noluiſſe eũ arguens, & aſſumta Gubernatoris auctoritate Indos inter Hiſpanos diuiſiſſe: poſtremò, non facta à Rege poteſtate, armis aduerſus Almagrum certaſſe.

Prorex dũ de ſummo iure nihil remittere vult, odia omnium, mox rebellionem, excitat.

PROREX tum ceteris factis, tum maximè Vaccę vinculis, cuius in ſe beneuolentiam ſtudiúmque multò quàm antea maius Limenſes experiebantur, tantam omnium ciuium inuidiam, tantum odium in ſe conciuit, vt plerique Hiſpani Gonzallum Pizarrum crebris literis ſolicitarent, vt Cuſcō quàm celerrimè veniret. Incidiſſe res magni momēti, de quibus cum eo ibi agere vellent. Is tum fortè erat apud Ciarchas fodinis ſuis prorſus intentus, nec de his rebus quidquam cogitās: tum verò frequentibus nunciis & literis excitatus, Cuſcon venit. Ibi coniurationis principes ſæuitiam Edictorum exponunt, quæ Prorex attulerat: quam etiam ipſe intolerabili contumacia oneraret, omnē ab iis prouocationē reſpuēs. Itaque Gonzallum orare omnes vt pro pugnandæ vitæ ac fortunis ſuorum ſummum ſe Ducem & Procuratorem partibus oſtēderet. Polliceri ac iurare ſinguli ſe ſtrenuam fidelémque operā nauando fidem illi datam ad vltimum præſtituros. Abnuere primò Pizarrus, & id à ſe expectari petíq; nō debere dicere: quippe Edictis repugnare, quid aliud eſſe quā repugnare ipſi Cęſari, qui eorū obſequiū effectúmq; tā exactè vrgeret? Verùm qui eas terras ſubegerāt Coloni, inceptū ſuum ab omni rebellionis ſuſpicionè purgantes, & causā probantes, flexere tandem vt imperium illud à ſe ſuſcipi fateretur.

Gonz. Pizarrus dux partium.

HIS ſuffragiis Gonzallus Pizarrus Gubernator & Procurator generalis Peruanarū prouinciarū deſignatus, vexilla depromit, & breui quadringentos amplius milites contrahit.

Hæc

Hæc ita Cuſci geſta eſſe poſteaquam Proregi allatum eſt, Hierónymum Loaiſam Limenſem epiſcopum Cuſcon ad Gonzallum mittit, oratum vt ſuſcepta aduerſus Regem ſuum belli conſilia omitteret : ac Limam ad reconciliandam ſecum concordiam veniret. Id quidem eũ pro certo habere poſſe, nullam ipſi incommodam Legem ab ſe allatam eſſe: imò veniſſe vt eum ingẽtibus præmiis & meritis afficeret. Verùm Epiſcopus à Pizarro neque auditus neque admiſſus, irrita legatione rediit.

PROREX, cognito Pizarri animo, metuens ne ille prius ad Limam cum exercitu eſſet quàm ipſo bello neceſſaria paraſſet: quinquaginta tormentularios ad præſidium ſui corporis comparat: quantum militum poteſt contrahit : è variis locis noua ſubſidia arceſſit: Quintæ vectigal retinet, quod Vacca de Caſtro confecerat vt primo quoque tempore in Hiſpaniam mitteretur : ac magnam præterea pecuniȩ ſummam in ſumptus belli & ſtipendia militum mutuò ſumit. Itaque breui ad eum Petrus de Puellis Guanuco, Gonzallus Diaz è Piura cum multis Hiſpanis è Quitenſi prouincia profectis confluunt: ſed iſti paucis pòſt diebus quàm Limam venerant cum omnibus ferè militibus aliiſque trib.mil. ad Pizarrum transfugiunt. Nec multo pòſt aliquot nobiles qui apud Factorem ſeu Procuratorem regium in hoſpitio erant, cum duobus eius nepotibus à Prorege ad Pizarrum tranſiuere. Id vbi Proregi nunciatum, extemplò Alphonſum de Monte-maiore cum quinquaginta equitibus

ad capiendos transfugas mittit. Ille fugientes aſſequutus proditur à ſuis & ab iis quos perſequebatur, capitur: inde omnes vno agmine ad Gonzallum Pizarrum concurrunt.

Prorex Procur. regiũ interficiés, ſibimet exitiũ adfert.

INTEREA Prorex, quem non minus defectiones ſuorum quàm hoſtiũ apparatus angebant, Factori in primis ſuccenſebat, ei vtiq; vehementer infenſus, quem totius mali cauſam eſſe ſuſpicabatur. Tandem hominem noctu arceſſit: víxque ille domum eius ingreſſus
„ erat, quum iræ impotens, Ecquæ tandem ſunt
„ iſtæ quas moliris proditiones, Factor? in ma-
„ lam tuam rem huc ad me veniſti, quem tu te-
„ chnis tuis peruertis. Ad hæc Factor: Ergo tam
„ bonus Regis ſeruus ſum ac dominatio veſtra.
„ Prorex: Mentiris per gulam, inquit, ſimúlque pugionem ſtringens gemino ictu eum confodit: deinde ingeſtis vulneribus confectum à domeſticis, proiici in præceps è cœnaculi pergula iubet: corpus eius à Proregis mancipiis licentia tenebrarum, quum nemo prohiberet, pedibus tractum & multis ludibriis vexatum eſt. vt illuxit, honorifico funere effertur.

LICENCIATVS Caruaial, vbi fratrẽ à Prorege interfectũ cognouit, iurauit ſe non prius quieturũ quàm mortem ipſius vltus eſſet. Ea quidem Factoris cædes pleriq; ciuium tantum terroris iniecit, vt ne eadẽ à Prorege in ſe exempla ederentur vulgò pauitantes, Gonzalli Pizarri aduentum ardentibus votis optarent, qui ipſis perpetuã eam formidinem demeret.

1 QVIBVS *de cauſis id factum ſit, ex Hiſpanis ſcriptoribus paulo altiùs repetã. Per ea fermè tempora tranſgreſſi ex India Occid. in Hiſpa-*

niã aliquot Eccleſiaſtici homines,& bono, vt ſibi videbantur, Zelo impulſi, Regi & Indici conſilij proceribus renunciarunt, quàm profligata licentia Hiſpani aduerſus Indos ſæuirent. Quippe nõ tantùm eorũ fortunas ferre atque agere, ipſos ad onera ferẽda, velut iumẽta, adigere, immodicis tributis grauare, & verberare: ſed etiã velut mãcipia ad metalla dánata, in aurifodinas & piſcatus vnionum demergere. Itaque queadmodum in inſulis San-dominici, Cuba, San-Ioannis de portu diuite & Iamaica, omne propè indigenarũ genus miſeriis & laboribus interiiſſet: ita in noua Hiſpania & in Peru breui omnes Indos à ſtirpe abſumtum iri, niſi maturè obuiã iretur. Porro eius mali maximam culpã ſuſtinere Gubernatores ipſos, eorum legatos, & Maieſtatis ipſius Procuratores, Epiſcopos, Cœnobia, ceteráſq. eiuſmodi Specioſas perſonas, quæ fauore & opibus ſubnixæ, nullã ex legibus actionem aut pœnam metuerẽt. Hæc & ſimilia, tũ alij, tũ maximè inter ceteros Dominicanus quidã Bartholomæus de Caſis, ſedulò inquiſita, ad Cæſarẽ retulerãt. His ille acceptis Indico ſenatui negotiũ dat, vt adiũctis Iuriſperitis & religioſis alijs viris, ijs malis remediũ adhibeat. Illi rebus ſat cognitis & deliberatis, Edictũ XL. capitum ſeu legum condunt, quarum ſumma hæc erat: PLACERE Indos liberos ac ſui iuris eſſe: ac proinde nemini fas in poſterũ Indum vllũ aut ad fodinas aut ad piſcãdos vniones adigere: imò ne ad præbendam quidem geruli operã, niſi fortè ijs locis vbi alia vecturæ ratio nõ ſuppeteret, ac ne tũ quidẽ, niſi perſoluta laboris mercede. Præterea Indis qui vectigales Hiſpanis eſſent, pro cẽſus habitu, & modo tributa indici. Omnes Indos ſubditos patro

norum aut ſeniorum ſuorum morte vacuos: omnes fundos, agros, Indos vaſſallos, qui epiſcopis, monaſteriis, Ptochodochiis ſeu Hoſpitiis publicis per totam Indiam aßignati eſſent, ſub Regiæ coronæ dominium ac ditionẽ redigi: adeo vt ne ipſi quidem Gubernatores, eorúmve legati, & Regij procuratores vaſſallũ vllum Indũ aut ſeruum retinerent. Porro omnes Indos, qui extra natalis ſoli fineis quoquomodo abducti eßẽt, eò remigrare ac reduci, & Chriſt. religionẽ doceri. Hactenus de legib⁹, & cauſis earũ. Nũc cur Prorex cũ Adſeſſoribus in Peruanã prouinciã miſſus ſit, paucis expediã. Quum, Peru, totius Indiæ ditißima prouincia, è Regia curia, cuius ſedes Panamæ erat, ſupremum ius peteret, quod duo tantùm Iuridici Adſeſſores redderẽt: nec maxima anni parte cõmodè vtrinque nauigari poſſet: inde accidebat vt longa cauſarum dilatio & tardus litium exitus eſſet. Itaq; quum Peruanarum rerum maximi momẽti ſtatus id exigere videretur, Præſidẽ Proregis titulo, quatuor Adſeſſoribus comitatum eò mitti, nouámque ibi Curiam ſtatui placuit. Cæterùm hæ leges Madricij latæ & promulgatæ ſunt, anno M.D.XLII. *eáſque manus ſuæ ſubſcriptione Cæſar Barcinone confirmauit. Ex Hiſpanis ſcriptoribus.*

2 *Primus Prorex in Peru miſſus eſt Blaſcus Nunnez Vela Abulenſis, tum regiorum Caſtellæ ſatellitum Præfectus. Magno vir animo, rectus, & qui aduerſum blãdientes incorruptus, ſummos cum infimis æquo iure regeret: in primis Regia mandata exacto cum rigore nec ſimulatè exſequi ſtudioſus. Experimentum ſui dederat in Malacæ*

& Cuencæ

& Cuencæ præfecturis. Attamen & iræ impotentẽ fuiſſe, & ſuſpicionibus properum, & credulum nimis, & præcipitem in pœnas, res ipſa & exitus poſtea docuit.

3 *In aliena prouincia intempeſtiuè imperium exercere viſus eſt: cùm (ex eo capite Legum, quo iubebãtur Indi natali ſolo reddi, quocumque modo inde abducti eſſẽt) Peruanos Indos per Panamenſem prouinciam conquiri, atque inde nauibus in Peru auehi iuſſit. Auguſt. Zarat. Hiſt. Peru. libro 5. capite 2.*

¶ Prorex Trugillium migrare conſtituit. Tumultu Limæ orto, capitur & cuſtodiæ traditur. Gonz. Pizarrus partium imperium & bellum in Proregem ſuſcipit. Machicaus Panamam diripit. Inoioſa ei ſufficitur. Verdugus Nomine-dei potitus, mox inde à Pizarriſtis eijcitur.

CAP. XI.

PROREX vt perfecto demum facinore magnitudinem eius intellexit, omniúmque in ſe accenſa odia, hoſtis debellandi ſpe amiſſa, cum Regio Senatu Trugillium migrare conſtituit. Inſtaurare eo loco vires cogitabat: itaque quamuis repugnantibus Aſſeſſoribus, duas naues inſtrui iubet, & Alphonſum Richelmum Regium Præfectum ærarij, Alphonſum rationarium Quæſtorem, alióſque præterea nobiles euocari iubens, negotium dat iis vt in diem craſtinum prẹſto ſint. Quippe Trugillium na-

Prorex nemine perſequẽte fugam ſpectat.

uigare ſibi eſſe in animo: & Velam Nunez quidem fratrem ſuum terra cum militibus mittere: ſe verò cum coniugibus ac fortunis omnibus tum Adſeſſorum, tum colonorum, maritimo itinere abituros. Nulli eorum ſatis animi ad cõtradicendum fuit: ergo magis non auſi repugnare quàm conſilium probantes abeunt, & omnia Adſeſſoribus enunciant.

Illi quum inter ſe ea de re deliberaſſent, Lima non excedere ſtatuunt: ſimúlque edicunt ciuibus, ne coniuges neu quid rerum ſuarum exportari & in naues imponi ſinerent. Ipſi quoque Proregi fortiter obnunciantes, commonefaciunt ſi Lima diſcederet, hoſtibus auctum animos: manentem contrà frenos eorum audaciæ iniecturum. Præterea ſibi à Cæſare diſertè mandatum vt in ea ciuitate, non alibi, ſedem figerent: neque aliò migrare, ſaluo eius imperio, ſibi eſſe liberum. Prorex tamen omni obnunciatione & obteſtatione neglecta, pertinaciter in propoſito perſtans diſceſſum parabat, quum in ciuitate ingens repentè tumultus oritur. Rapta arma: Vela Nunez ſtans in foro cum aliis Proregis ducibus, mox deſertus à militibus, metu hoſtium in cœnobium San-dominici confugit: alij domum proregis irrumpunt, & fores occludunt: circumfuſi ædibus ciues quadrantis horæ ſpatio Proregem obſident: quem milites clamoribus magis quàm armis propugnabant: quum innoxiis lancearum haſtilibus, cuſpidibus retro verſis, ſubeuntem propellerent hoſtem, & fiſtulas ferreas ſine globis in vanum diſploderent.

Limæ ex trepidatione Proregis tumultus oritur.

TAN-

TANDEM Antonius Robles ſcala in murum euadens, domum irrumpit: portam recludi iubet: Dominicani quidam monachi Proregem adeunt & vt ſeſe dedat admonent. Ille tandem eorum precibus expugnatus, Laurentij Aldenæ aliorúmque aliquot trib.mil. fidei ſeſe permittit: & ad licentiatum Cepedam deduci ſe iubet. Vt in conſpectu fuit, ingenti dolore anxius, quòd obuius quidam, ipſum dum deducitur, infeſto tormenti ictu appetierat, Cepedam ita affatur, Domine Cepeda, inquit, rogo te, nequis me interficiat, vt mei curam habeas. Cepeda cohortatus ne paueſceret, cum domum ſuam deducit. Mox etiam Adſeſſores conſolantur hominem, & ſe eius calamitate grauiſſimè affici affirmant: ſe vt caperetur neq; operã neq; cõſilium dediſſe, ſed quando ita accidiſſet vt in ipſorũ poteſtate eſſet, pro bono atq; ipſius vtilitate facturos vt eum in Hiſpaniam ad Cæſarem mitterent.

Prorex capitur.

IN eo ſtatu res adhuc erãt, quum ciuitatem noui de integro motus inuadunt. Nonnulli Proregem ſoluendum: alij contrà interficiendum cenſebãt, aut certe è ciuitate pellendum. Tandẽ diu multúmque inter ſe altercati ciues in eam ſententiã omnes deſcendunt: Remittendum eſſe in Hiſpaniã ad Cæſarem, vti paulo antè diximus. Quippe eius diſceſſum multa ſequutura commoda: Pizarrum videlicet arma poſiturum: pacatam fore prouinciam: atque ea Cæſari ſatisfactura. Ergo quæſtione de Prorege habita eique culpa totius motus aſſignata, cum fratre in nauim imponunt, centum amplius millia ducatorum

Prorex in Hiſpaniã remiſſus liberatur.

domum referentem, quæ partim muneribus, partim ſtipendiis, partim rerum venditarum pretiis, contraxerat. Eúmque cum omnibus fortùnis licentiato Aluarez in Hiſpaniam deducendum tradunt. Is ad Tumbeſiæ oram appulſus, Proregem liberauit: quo facto ei mox exitium attulit.

EODEM ferè tempore Gonzallus Pizarrus Cuſco mouens (paulo antè interfectis Philippo Gottierez aliiſque aliquot nobilibus, quòd ad Regem multa aduerſus ipſum ſcripſiſſent) duobus à Lima mil. paſſ caſtra locat. Quúmq; ibi accepiſſet, Proregem ſolutum Tumbeſiæ exercitum contrahere: priuſquam vrbem ingrederetur, quo in ſe animo Aſſeſſores & nonnulli ciues eſſent cognoſcere voluit. quippe non paucos inclinatis in Proregē ſtudiis eſſe audiuerat. Ergo à ſenatu, omnium colonorum nomine qui eas oras ſubegerant, ciuitatis imperium poſtulat, quantum id Regij obſequij reſpectus & totius prouinciæ communis vtilitas poſtularet. Maxima ciuium pars deferendum ei imperium cenſebat, metuentes ne vi irrumpens vrbem ipſam diriperet: alij, Cepeda maximè, valida militū manu contracta fretus, omni ope propulſandum contēdebat: ſed vbi cognouit maximam militum partem tranſiiſſe in caſtra Pizarri: tum etiam à nonnullis, quòd vim quàm leniores vias experiri mallet, correptus: quum illi ſine vtriuſque partis grauiſſimo damno prælij aleam tentari poſſe negarent, ſpecioſiora ſuadentibus acceſſit. Hæc enim ſimulata tantùm erant:

neque

neque alio animo ab iis iactabantur, niſi vt Regis os fallaci obſequij ſpecie ſublinerent. Omnium ergo conſenſu Gonzallus Limam ingreſſus, Gubernator, addita exceptione, dicitur: Nempe ea lege vt quoties Cæſar de rebus aliter ſtatuiſſet, ipſe eo ſe munere vltro abdicaret: interea illud fideliter pro boni & Chriſtiani viri officio, ſub Dei & Regis auſpiciis & imperio, gereret.

Gonz. Pizarrus Gubernator Peru. deſignatur.

GONZALLVS iam Gubernatorem agens res ciuitatis componit, Senatum abolet, inſidias ab eo metuens: quadraginta millia ducatorum à Regio fiſco mutua ſumit ad ſtipendia militum: Machicaum trib. mil. Panamam mittit: Doctorem Teiadam in Hiſpaniam delegat, qui Cæſarem de prouinciæ ſtatu, & quæ nouas leges ſequuta eſſent incommoda, certiorem faceret.

Bacicaum Hiſpani ſcriptores vocant.

MACHICAVS penuria maiorũ nauium, duobus phaſelis vela fecit cum L. tormentulariis: & oram præterlegens duas naueis ad Trugillium, & vnam in Tumbeſiæ ora cepit: Proregi terrorem intulit: Ioannẽ Lanez in fugam vertit: aliquot milites in Portu-vetere contraxit: & prope Tabogam naue vna potitus, eius magiſtrum, quòd demiſſis properè velis in deditionem non veniſſet, ex antenna ſuſpendit. Mox in Panamam appulſus, quum Ioannes Guſmannus qui militum pro Blaſco Prorege delectum habebat, eum ingreſſu vrbis prohiberet, interceſſit eius prouinciæ Gubernator. Nam cùm audiſſet Machicaum non alia de cauſa eò appuliſſe quàm vt doctorem

Teiadam, legatum & procuratorē à communi Peruenſis prouinciæ ad ipſum Cæſarem miſſum comitaretur: Guſmannum cohibuit. quippe æquum non eſſe inquiens legatis morā & impedimentum offerre, & nulla de cauſa humanis cædibus materiem occaſionemq́ue præbere. Itaque Machicao patet aditus: ipſe cum maxima ſuorum parte in terram egreſſus, naues aliquot quæ in portu ſtabant occupat: milites qui Ioannem Guſmannū deſeruerant omnes ſibi adiūgit, cum multis volonibus erronibúſque, qui Nomine-dei eò confluxerant: Bartholomæum Pereſium trib.mil.eiúſque ſigniferum interficit: ac multò plures interemiſſet, quòd initis de ipſo occidendo conſiliis ad exercitum eius tradendum Proregi conſpiraſſent, niſi ſibi conſuluiſſent fuga: tormenta vrbi propugnandæ comparata capit: negotiatorum tabernas veſtiendis militibus exhaurit, ſe aliâs pro mercibus pretium perſoluturum pollicitus. Exactis per hæc ſcelera aliáque multa aliquot menſibus octo nauibus & quadringentis amplius militibus auctus, Panama in Peru renauigat.

Machicaus Panamam diripit.

PORRO metuens Gubernator Pizarrus ne Prorex è Panama bello vires facillimè repararet, quòd is locus nauibus quæ ex Hiſpania ad Nomen-dei appellunt opportunus & commodus eſſet, eum portum ſibi occupandum ſtatuit. Sed quum audiſſet Panamenſes ciues & mercatores de Machicai latrociniis & rapinis plurimum queri, abdicato ei munere, Petrum Inoioſam in eius locum ſufficit. Non defue-

Inoioſa Machicao ſufficitur.

deſuere qui intercederent & Machiaco munus illud continuari vellent: ſed hæc ſententia obtinuit. Inoioſa, Proprætoris ſeu ſummi claſſis præfecti titulo auctus, cum centum quinquaginta tormentulariis è Calliao Limæ portu ſoluit: inde oram præterlegens Velam Nunez in portu Bonauenturæ cum x x. millib. ducatorum corripit. Is in eo portu duos myoparones inſtruebat, traiicere in Panamam cogitãs, ibíque Proregi fratri ſuo milites conſcribere. Eum captum Inoioſa Limam ad Gubernatorem mittit: qui mox eum tumultus cientem & colonias ad Proregis partes fouendas ſollicitantem capite plecti iuſſit. Proregis frater capite plectitur.

INOIOSA præterea Gonzalli Pizarri filium, quem captum Vela Nunez ſecum ducebat, recuperat: & cum ea præda è portu Bonauenturæ ſoluens tribus nauibus & duobus myoparonibus, Panamæ oram tenuit. Ibi tum fortè Ioannes Lanez milites Proregi contrahebat. is vt naues conſpexit, extemplò pulſari tympana iubet, & in forum cum militum agmine progreſſus, quantum niti voce poterat ciues inclamat: Prodite foras Proditores, & « regiam prouinciam à tyrannis defendite. Hæc « verba multorum indignationem odiúmque in eum commouerunt.

POSTERA die Petrus Caſaus ſummus eius prouinciæ Prætor (Iuſtitiarium maiórem vocant) Ioannis Lanez rogatu, milites Nominis-dei colonia excit: ſimúlque ad Inoioſam mittit qui cauſam aduentus eius quærerent. Ille ſe ad Ferdin. Machicai nomina

luenda & diſſoluenda veniſſe, reſpondet: eo facto, mox in Peruſium regreſſurum. Attamen vbi ille Panamæ arma in ſe ſumi & vim parari intellexit: nec pati vllomodo velle Ioãnem Lanez vt vrbem intraret: milites in terram exponit, & inter prominentes littoris ſcopulos collocat: myoparones cum aliquot tormentis oram radere iubet. Altera ex parte Ioannes Lanez Panama obuiam egreſſus, cum trecentis amplius Hiſpanis, caſtra prope hoſtem locat. Iámque tormentarius, iuſſu Laneſij, machinæ vni ignem immiſſurus erat: quum monachus quidam ordinis D. Mariæ, crucifixi imaginem geſtans, cum Petro Cabrera mula circumuectus, PAX, PAX, alta voce proclamat.

Inoioſæ ſtrategema.

PROGRESSI ad colloquium vtriuſque partis duces, his legibus fœdus ineunt: Vt Inoioſa XXV. tantùm militibus comitatus vrbem intraret: reliquum exercitum & naues ad Tabogam inſulam procul vrbe remoueret, donec Machicai debita perſoluiſſet: poſtremò nobiles viros duos, quoſcunque Lanez legiſſet, fidei obſides daret. Inoioſa his acceptis conditionibus, Balthaſſarem, comitis Gomeræ filium, & Paulum Meneſium trib. mil. obſides tradit. Ita fallacibus promiſſis circũuento Laneſio, pax inter eos componitur. At paulo pòſt, quum perſoluendis militum ſtipendiis pecunia Laneſio deeſſet, milites eius terni quaternìve ex vrbe in Tabogam commeantes & ludicris cantionibus, quominus ſuſpecta res eſſet ſeſe oblectantes, per omne in-

duciarum

duciarum tempus, paulatim omnes duci ſuo elapſi ad Pizarriſtas transfugere. Ipſe tandem ab omnibus deſtitutus, vno reliquo pediſequo fugæ comite, Panama decedit, & Carthaginem ſeſe recipit. Inoioſa orbã præſidio vrbem cum exercitu intrat, feſtas inter militum voces clamantium, VIVAT REX ET GONZALLVS PIZARRVS. Mox ad Nominis-dei coloniam occupandam & eum portum tutandum Petrum Cabreram & generum eius cum duabus cohortibus mittit.

NON multo pòſt Melchior Verdugus, Pizarri partibus infeſtus, eum ducentis militibus per emiſſarium Nicaraguenſis lacus ſecundo amne defluit. Ad Nomen-Dei noctu forte quum appuliſſet, milites exponit. Egredientium in terram militum tumultu excitati coloni, Gallos eſſe arbitrati, in ſiluas confugiunt. Melchior in Cabreræ ædes ignem inijci iubet, illum ſimul conflagraturum cum domo ratus: ſed iam ille in Panamam cum genero aufugerat. Ad eum modum Verdugus Nomine-dei potitus, eam præſidio munit.

Verdugus Proregis partes fouens Nomen-dei capit.

AT ciues, quum multas à militibus iniurias quotidie paterentur (illi enim militari licentia merces & quæque obuia rapientes, aliáque infanda edentes facinora, ius etiam prætexebant ſceleribus: Id nimirum meritò iis accidere qui Tyrannos aduerſus Regem defenderent) graues de illatis ſibi à Verdugo damnis & iniuriis querelas ad doctorem Riueram, eius prouinciæ Gubernatorem, deferunt. Is Panamæ manebat: ac tum Petri Inoio-

ſæ auxilium implorans, cum eo Nomen-dei cum centum & quinquaginta tormentulariis properat. Prius tamen quàm vim adhiberet, Verdugum obteſtatur, vt præſtitis impenſis & penſatis damnis quæ colonis intulerat, prouinciam ſuam extemplò repeteret. Id niſi ſpõte faceret, vim & arma expectaret. Ad hæc Verdugus, Et eum & colonos grauiora mereri, quando tyrannos in regia prouincia fouerẽt, reſpondet. Inc iosa tam cõtumaci reſponſo offenſus, ciuitatem irrumpit, ſuos vndique inuadere hoſtem iubet. Verduguenſes tanta tormentulariorum copia perterriti, adhæc, vt qui nihil præcauiſſent, incompoſiti inordinatíque, omiſſa defendendi ſui cura, terga vertunt: & princeps fugæ ipſe Verdugus in myoparonem raptim inſiliit: certatímq; milites nauigia è portu moliti inde omnes, pręter vnum vulnere impeditum, trepida fuga exceſſere.

Verdugus Nomine-dei eiicitur.

¶Centenus à Caruaiale funditur. Prorex prælij fortunam aduerſus Pizarrum expertus vincitur & interficitur.

CAPVT XII.

HÆc Panamæ & Nomine-dei gerebantur: interea Gonzallus Pizarrus ad opprimendum Didacum Centenum, rebellionem aduerſum ſe molientem, Franciſcum Caruaialem Præfectum caſtrorum legatum ſuum mittit. Is Centenum ad Potoſitam aſſequutus, aggreditur, fundítq;, vſque

vſque adeo captiuis militibus immitis vt omnes ſuſpendi laqueo iuberet. Cẽtenus ipſe inter tumultum cum Lodoico Riuera & famulo vno in montes quoſdam aſperos Indis habitatos elapſus nõ procul Arequipa, perniciẽ effugit. Caruaial ea victoria inſoleſcens & varia per loca infeſta arma circumferens, omnia ſanguine, ferro flammiſque miſcuit, Ciarchas diripuit: atque ex eo loco Arequipam, dein Cuſcon regreſſus, latrociniis, ſuſpẽdiis, & corporum dilacerationibus, quoſcumque Regiis partibus fauentes cepit, atrociter vexauit.

Eodem ipſo tempore Prorex in Popaiano, prouinciæ Venalcazaris agro erat: à Gonzallo Pizarro inſtante acriter cedẽti diu iactatus, eius manus vix effugerat: tum verò ibi deliteſcens cùm mendaci fama accepiſſet Pizarrum è Quito Limam conceſſiſſe, etſi captiuitate fratris non mediocriter angeretur, ſpem tamen recuperandi imperij, vindictæque à Pizarriſtis expetendæ, non omnem abiecit. Itaque Sebaſtiani Venalcazaris ope quadringentos Hiſpanos cõtrahit, aciéque inſtructa procedens: vbi Ottabalum peruenit, Gonzallum nec Limã profectũ, nec procul abeſſe cum valido exercitu aduerſus ipſum venientem cognoſcit. Hoc tam inopinato nuncio perculſus ſub veſperam crebris ignibus ad fallendum hoſtem paſſim excitatis, inde prima ferè vigilia mouit: & per inuios ſaltus atque aſpera teſqua raptim exercitum ducens, ne vllo quidem quietis momento ad relaxandũ laborem dato, totã eam noctẽ & magnam ſequẽtis Prorex vires inſtaurat.

dici partem, ducibus Indis, ingens viæ ſpatium emenſus eſt. Ac vix tãdem, fatigatus & propè exanimatus ſiti, Quiton peruenit. Ibi quum Numidica mulier aquæ ampullam vnam ei porrexiſſet, ſitim reſtinxit: & à ciuib. de exercitu Pizarri diligenter ſciſcitatus, vbi validum eſſe comperit, aliquantulum expauit: mox collecto animo, multis conſulentibus vt poſitis armis Gonzalli fidem ac clementiam experiretur: Vel mori ſtrenuè ſibi eſſe melius reſpõdit, quàm ſe tali viro, id eſt tyranno, dedere.

Prorex à Pizarro victus interficitur.

EXINDE nonnullorum fidei ciuium diffiſus, Quito egreditur, & tribus ab vrbe paſſ. millibus in modica planicie, caſtris locum deligit. Pizarrus quem diſperſis paſſim exploratoribus nullæ hoſtis res fallebant, fuga Proregis comperta & quanto flexu viæ copias circumduxiſſet, milite ſequi iuſſo cedenti inſtare conſtituit, & poſtera die patentibus locis eum adeptus, caſtra caſtris contulit. Prorex animoſiùs quàm prudẽtiùs ſuos in aciem eduxit: neque illi pugnam detrectant. Ac primo cõgreſſu tormentularij Pizarri pilis plumbeis hoſtium aliquos obtriuerant: hinc trepidantes equitum alæ Proregi circumfunduntur: ille animosè pugnã ciens omnes pariter in hoſtem ducebat. Sed tranſuerſam Regiorum aciem, equitum turma duce Cepeda incurſans, facillimè perrupit. Prorex ex equo deiicitur, quúmque oppreſſus pondere armorum niti ad reſurgendum non poſſet, ignotus aliquandiu inter ſuorum hoſtiúmque ſtragem fefellit. Mox quum Quitenſis æditũus illac fortè præteru e-

ctus

ctus,propius ſe ad eum applicuiſſet, tum Prorex: Abſtine à me manus, inquit: ego ſum Prorex. Sacerdos, Opportunè: tu is es quem nos quęrimus. Ac confeſtim ad licentiatum Caruaialem accurrens, lætum illi hoc nuncium perfert. Is Factoris fratris ſui cædem vlciſci ardentiſſimè cupiebat, quem Prorex manu ſua, vt antè diximus, interemerat. Ergo properabat vt iacentem hoſtem confoderet: ni Petrus de Puellis deſcendere equo parantem cohibuiſſet, Haud ſatis decorum ipſius autoritati eiuſcemodi facinus edere, admonens. Ille igitur ſeruo ad cædem eius miſſo, Proregem obtruncari iubet. Interfecti caput abſciſſum Quiton Caruaialis iuſſu defertur, & patibulo vnde capita noxiorum pependerant, affigitur. Neque eo ludibrio contenti nonnulli, barbam etiam contemtim vulſerunt. Tandem tamen corpus ſublatum, deportatur Quiton, & poſtera die iuſſu Gubernatoris honorificè conditur.

Sup.ca.10.

Eo prælio Pizarriſtarum quinque cecidere, aliorum paulo plures. Gubernator moderatè victoria vſus, cum hoſtibus clementer egit. Venalcazarem quoque, quamquam aduerſus ſe pugnaſſet, donis proſequutus, in ſuam prouinciam remiſit, & aliquot præterea Prætores & duces. Boniliam Præfectum ærarij, & alios Quitenſis ciues captos, Chilen in exilium miſit. Sed illi comparata clanculum naui in nouam Hiſpaniam aufugére. In Guaiaquil Manuelem Statium Propræfectum miſit: ad Portum-veterem, Lupum Aialam: Sauſam

Alphonſum Mercadillium: Trugillium, Didacum Morã. Ad hunc modum ceterarum ciuitatum imperiis diſtributis, Petrum de Puellis quoque legatum Quito præficit, & inde progreſſus in ciuitate Regum ingenti omnium lætitia exceptus eſt.

Petrus Gaſca componẽdis Peruanæ prouinciæ motibus mittitur à Cæſare. Ad Gonzallum Pizarrum ſcribit. Pizarri & rebellium reſponſum. Multæ vrbes à Pizarro deficiunt. Centenus Cuſcon occupat.

CAP. XIII.

INTER hos Peruenſiũ motus, nuncius affertur Cæſari Proregem à Limenſibus captum, à Gonzallo Pizarro motam contumaciter rebellionem & ſumta aduerſum ſe arma. Ex quo ingenti dolore affectus eſt, grauiter Adſeſſores incuſans, quòd talia conſenſu ſuo approbaſſent. Mox comperto, præcipuam mali cauſam à Prorege ortam: illúmque quum nollet prouocationem à nouis legibus admittere, ſeditioni materiem & flammam ſubdidiſſe: aliquantum mitigatus, ne prouincia maius detrimentum acciperet, ſuperioribus vulneribus ſanandis quieti ingenij hominem legere inſtituit. Nemo ad eam rem licentiato Petro Gaſca aptior viſus eſt, viro quem aſtutiſſimæ vulpis quàm ferociſſimi leonis ſimiliorem facilè eſſe crederes. ¹ Hunc Præſidis titulo auctum

Vbi leonina pellis non ſufficit, vulpina aſſuitur

auctum, omníque imperio, auctoritate, & quibuſcunque voluit petiítque literis ac diplomatis inſtructum, in Peruſium mittit.

Is licentiato Cianca & Renterio comitibus adiunctis, anno M. D. XLVI. ex Hiſpania vela fecit, ac proſpero vſus vento quinquageſimoquinto quàm ſoluerat die ad Nomen-dei appulit. Inde terreſtri itinere Panamam progreſſus, quamoccultiſſimè fieri poterat, quo ſtatu Pizarri res eſſent, ſagaciter odorando & ſciſcitando perueſtigabat. Siquando à Pizarriſtis fortè interrogaretur, quam ad rem ex Hiſpania miſſus eſſet, omnibus comiter ac ſæpe capite aperto reſpondebat, Se ad componendos Peruenſes motus, & abroganda Edicta quæ Prorex attulerat, veniſſe: ac obliteratis venia omnibus quæ deliquerant, ſummopere ſe cupere eas prouincias in priſtinum ſtatum reducere, vt omnes honeſtè pacificéque viuerent. Interdum etiam familiariùs cum gregariis militibus ſermonem ſocians, bono animo & hilari eſſe iubebat: ſe omnia velle recta & molli via conſequi: quinetiam diuitiis omnes expleturum pollicitus, non ſe aliò tendere affirmabat quàm vt ius earum prouinciarum recuperaret: & ipſi agnito errore ſub imperium Cæſaris redirent.

Caſcæ in ſubodorãdis hoſtiũ cõſiliis mira ſolertia.

His & aliis multis eiuſcemodi ſplendidis dictis omnium oculos perſtringens, ſimul Inoioſam aggreditur: & ad tradendã ſibi cum exercitu claſſem ſolicitat. Dein ad Pizarrum

Gaſcæ fallaces ad Pizarrum literæ.

literas mittit, [2] quarum ſententia hæc erat: Si Imperium & arma ſponte poneret, veniam ipſi omnium antè actorum à Cæſare tribui, & abrogatis legibus nouis omnibus fortunas ſuas relinqui. Porro ne eorum qui ipſius partes hactenus ſequuti eſſent, fidei nimiùm inniteretur. quippe illos, ſimulac vocem Regis audiſſent, veniam & pacem offerentis, omnes ab eo ad vnum defecturos, & perniciem eoſdem ipſi allaturos, quibus ſalutem ſuam crederet.

HIS acceptis literis Pizarrus, aduocato primorum conſilio, omnes ſententiam liberè dicere iubet. Illi, re diu multúmque deliberata, tandem congruentibus ferme in vnum omnium ſententiis decernunt, Primùm omni ope Gaſcam Paruanæ prouinciæ aditu prohibendum eſſe: deinde mittendum legatum ad Cæſarem, qui de Proregis morte ei explorata omnia & certa referret: tum Regiæ eius Maieſtati ſupplicaret, vt propitia voléníque prouinciæ imperium Gonzallo Pizarro confirmaret. Id ſi ab eo impetrarent, magnam vim pecuniæ ei ſe vltro contributuros. His decretis, F. Hieronymum Loaiſam & Laurentium Aldanam in Hiſpaniam delegant, ac epiſtolam ad Gaſcam Præſidem communi omnium nomine ſcribunt, legatíſque eam, ſexaginta quatuor Prouincialium, qui eas terras pro virili parte manu ceperant, chirographis ſubſcriptam & obſignatam ad eum perferendam tradunt. Exemplum eius infrà ſcriptum eſt:

MA-

MAGNIFICE domine, te Panamam aduenisſe, & nunc quoque de traiectu in Peruēſem prouinciam cogitare, accepimus. Equidem ſi paulo maturius & ante Proregis mortem veniſſes, id nobis non minus iucundum quàm vtile futurum fuiſſe teſtamur. Nunc autem poſt tot inteſtina bella & Hiſpanorum cædes non tantùm parum tutus in has prouincias aduentus tuus, verumetiam detrimētum aliquod grauius allaturus eſt. Quare multo ſatius videtur, & cum publico omnium bono coniunctum vt tu in Hiſpaniam cum legatis noſtris redeas, quos ad Cæſarem mittimus, vt ei horum motuum cauſas ſucceſſúſque & cōſilij noſtri ſummam exponant: petántque ab eo vt Gonzallo Pizarro huius prouinciæ imperium proroget ac confirmet, peritiſſimo omnium viro ac longo rerum & tractandæ prouinciæ vſu aſſuefacto: qui etiam propter ſingulares ipſius virtutes ab omnibus meritò velut Parens-patriæ habetur & diligitur: qui prouinciam pace & iuſtitia regit: qui Regia vectigalia ac reditus ſartos tectóſque præſtat. Ac nos quidem eam gratiam à Cæſare accepturos confidimus, propter egregia in eum merita & conſtantem in obſequio & fide perſeuerantiam: quam, etſi ab ipſius Legatis & Præfectis bellis ciuilibus, & rapinis adeo voracibus, vt ne vectigalibus quidem regiis pepercerint, crudeliter vexati, integram hactenus retinuimus. Facilè quoque nos ei probaturos ſperamus, quæcunque propugnandi noſtri cauſa ſumtis in eos armis geſſimus. quidquid

Gonzalli & partium ad Gaſcam magnanimum reſponſum.

» enim huius fecimus, quod leges permittunt,
» iuris noſtri tuendi gratia fecimus. Quare ve-
» niam aut gratiam criminum nullam ab eo pe-
» timus: quando deliquiſſe in eum aliquid nobis
» conſcij non ſumus. Te verò pro eo ſtudio ac
» zelo, quo hactenus ſemper in Dei cultum &
» Regis obſequium affectum eſſe præ te tuliſti;
» magnopere oratum volumus, vt Hiſpaniam
» repetas, & quæ his prouinciis recreandis com-
» moda neceſſariáque eſſe pro tua pruden-
» tia perſpicis, ea coràm ipſe Regiam maieſta-
» tem edoceas. Quod te quidem ita facturum
» ſperamus.

LITERAS quoque dant ad Inoioſam (& hoc idem Pizarrus Laurentio Aldanæ in mandatis dedit) vt Petrum Gaſcam L. millibus ducatorum donatum in Hiſpaniam remitteret: aut ſi potius ita videretur, eum interficeret. Id mox allatis Panamam literis, Laurentius Aldana Præſidi Gaſcæ indicauit, monuítque vt ab occultis hoſtium inſidiis ad ipſius cædem ſtructis caueret. Præterea ei pro certo retulit Pizarrum nunquam ſponte paſſurum vt Peruanam prouinciam intraret: quanquam alioqui complures bene in Regem animati eum multo libentiſſimè viſuri eſſent. Ceterùm quum Inoioſa nullo pacto adduci poſſet vt claſſem Gaſcæ proderet, nempe fidei Pizarro datæ nondum immemor, ad vltimum tamen Cæſareis literis inſpectis, quibus anteactorum omnibus qui à Pizarri factione ad Regem deſciuiſſent venia

Inoioſa claſſem Pizarri, Gaſcæ prodit.

dabatur,

dabatur, expugnatus eam tandem tradidit: Tanta re tam facilè potitus Gaſca, ſine qua fruſtra in oppugnando Pizarro ſe fatigaſſet, ingenti lætitia, eundem Inoioſam vt ante claſſi præficiens: ceteros quoque claſſiarios duces ſuo quemque gradu atque ordine quem priùs obtinebat relinquit. Simul Nomine dei aliquot tormenta & machinas aduehi iubet, quas ex Hiſpania tranſtulerat: mox etiam Mexico, Guattimala, Nicaragua, Dominica, miſſis ad præfectos literis, milites, equos, arma, commeatus contrahit: pecunias in ſtipendia militum mutuas à Mercatoribus ſumit: Laurentium Albanam ad promulgãdas Veniæ generalis literas & nouarũ legum abrogationem, tribus nauibus in Peruſium mittit.

Gaſca hoſtiũ duces præmiis & honorum ſpecie ineſcat.

ILLE Panama ſoluens, nullo loco priùs terram attigit, quàm in Calliaum Limæ oſtium perueniſſet. Inde nauim vnam è tribus Trugillium, alteram Arequipam mittens, pluribus ſimul locis Regia diplomata & claſſis defectionem euulgat. Qua ex re factum eſt vt maxima pars ciuitatum, fama de claſſe ab Inoioſa Gaſcæ prodita ſparſa, à Gonzallo Pizarro deficeret. Primùm Trugillij Didacus Mora, Quiti Rodericus Salazar ab eo deſciuere, quorum hic Petrum de Puellis iacentem in lectulo pugione confodit: Franciſcus Vlmeus in Guaiaquil Emanuelem Statium interemit, iam tribus aliis in Puna inſula ciuibus interfectis. Quæ quidem cædes iam refixo explicatóque aduerſus

Amici cũ fortuna fidem mutantes.

rebelles & proſcriptos vexillo regio, impunè graſſabantur.

QVVM fortè tantas inter rerum procellas ad Portum-veterem eſſem, Didacus Mendez Lupum Aialam cepit, Moralem trib.mil.ſtrãgulari iuſſit: ſed ab iſtis hæc vlciſcendi potius rabie quàm ſtudio iuſtitiæ fiebant. Didacus Centenus à Didaco Aluare Arequipa excitus, è montium latebris, in quas ſe abdiderat, prodit, & ſe Aluari iungit. Mox affluentibus quotidie aliis, cum octoginta Hiſpanorum globo, quos eiuſdem cauſæ ſors aggregauerat, Regis nomine Cuſcon occupare properat: eam tum trecentorum militum præſidio Antonius Robles obtinebat, quos paulo pòſt ad Pizarrum ducturus erat. Id vt comperit Centenus, noctu vrbem intrat: hoſtes incautos & ſopitos opprimit. Multi trucidati, vulnerati plures: dux ipſe viuus capitur: ei Centenus ceruices abſcindi iubet, & ceteram multitudinem, amiſſo duce, ſub imperium Regis facilè redigit.

QVA victoria admodũ inflatus, Cuſco mouet, & Potoſiam aduerſus Alphonſum Mendozzam & Ioannem Silueiram contendit. Hi duo Pizarri legati erant, eo loco iuſſa eius cum valida manu expectantes: ſed vbi Centenum aduentare intelligunt, ei obuiam vltro egreſſi copias iunxere. Quibus ille viribus auctus Tiquacacẽſis lacus clauſtra occupat & cum exercitu ibi conſidet, eo conſilio vt Præſidem operiens, ſimul obſeſſo eo tranſitu omnia itinera hoſti intercluderet.

OMNIVM

1 OMNIVM *quæ in Peru acciderant nuncium accepit Carolus Cæſar in Germania (vbi tũ aduerſus Proteſtantes bellum gerebat) per Didacum Aluarez Proregis Velæ cognatum & Franciſcum Maldonadum Gonz. Pizarri domeſticũ. Eorum porro malorum remedium aliquandiu dilatum eſt, tum quòd Cæſar Caſtella abeſſet, tum quòd morbis nonnunquam implicitus, grauioribus curis non vacaret. Tandem Petrum Gaſcam eò mitti placuit, qui tum ex Inquiſitionis Hiſpanicæ collegio & conſilio erat, cautum & cordatum virũ, & cuius animum ingentibus negotijs parem ſolertiámque expertus fuerat Cæſar, tum eo apparatu, quem paucis antè annis in regno Valentiæ aduerſus Turcarum & Maurorum claſſem fecerat, quam imminere Hiſpaniæ allatum erat: tum aliis negotiis, quæ propriè ad Inquiſitionis munus & Infidelium cõuerſionem ſpectarent. Hunc virum Cæſar, abrogatis durioribus illis Edictis, quæ Blaſco Velæ exitium attulerant, attributo libero imperio, componendis Prouinciæ motibus delegit. Neque ille, gnarus plura conſilio & aſtu quàm vi perfici, ſuperbiorem titulum aſciuit, quàm Præſidis Regiæ audientiæ ſiue Curiæ Peru: nihil aliud palam præ ſe ferens, quàm ſe miſſum eſſe, vt omnibus ignoſceret, & quammolliſſima via conſequi poſſet omnia in priſtinum ſtatum reſtitueret: acceptis tamẽ à Cæſare literis, ſigillis & chirographis, quorum autoritate, ſi opus eſſet, vires & milites contraheret: ſed id clam. Auguſt. Zarat. Hiſt. Peru. libro 6. capite 6.*

2 PETRVS *Gaſca longa epiſtola Gonz. Pizarrum monuit vt abdicato Gubernatoris munere, ſponte ſub fidem atque imperium Cæſaris concederet. Eius exemplum exſtat apud Auguſt. Zarat. Hiſt. Peru. lib. 6. cap. 7. Eam per Petrum Hernandum Paniaguam miſit, ſimulque Caroli Cæſaris literas ad Gonzallum Pizarrum ſcriptas, Anno* M. D. XLVI. *Earum literarum ſententia hæc erat:*

Rex.

» GONZALLE *Pizarre, tum literis tuis, » tum aliorum relatu, certiores facti ſumus de exor- » tis in Peruanis prouinciis motibus, ceteriſq; rebus » quæ ibi acciderũt, ex quo Prorex Blaſcus Nunez » Vela legatus noſter, & cum eo Regiæ curiæ Au- » ditores eò miſſi ſunt: quòd nimirũ illi nouas leges » atque Edicta, à nobis facta ad iuſtum earum re- » gionum regimen, & clementer tractandos earum » indigenas, rigidiùs exſequi vellent. Ac certum » quidem habemus, nec te, nec eos qui te ſequuntur, » eo conſilio ſeceſſiſſe vt imperium noſtrum exuere- » tis: ſed tantùm vt rigorẽ & aſperitatem declina- » retis, qua dictus Prorex ita vti ſtrictè volebat, vt » nullam ab ijs legibus prouocationem admitteret. » Itaque, totius rei veritate accuratè perſpecta, ſi- » mul audito Franciſco Maldonado, qui abs te & » Prouincialibus colonis miſſus nobis omnia retu- » lit: licentiatum Gaſcam, è ſancto & generalis In- » quiſitionis corpore ac conſilio noſtro eò mittere vi- » ſum eſt. Quem idcirco mandatis ac poteſtate in- » ſtruximus, vt, eis terris pace ac quiete reddita,*

quæ-

quæcunque ad Dei cultum, prouinciarum conſti- "
tutionem ac decus, & colonorum, clientium no- "
ſtrorum, & indigenarum commoda pertinere ipſi "
videbuntur, ea omnia curet ac prouideat. Quare "
vobis mandamus atque iniungimus, vt quæcunq; "
dictus Licentiatus noſtro nomine vobis edixerit, "
ea præſtetis, ac perinde dicto audientes ei ſitis, vt "
ſi ea à nobis ipſis mandata eſſent: tum vt quanto- "
cunque poteritis, fauore & ope eum iuuetis, quò "
faciliùs commiſſa à nobis perficere & exſequi "
poſſit. Quod vos præſtaturos confidimus. Ac me "
quidem ſcito habere in memoria, & habiturum "
benefacta & officia in me veſtra, tum quæcunque "
Marchio Franciſcus Pizarrus frater tuus im- "
perij mei propagandi cauſa, præclarè & fortiter "
geßit: atque eorum tum liberis eius tum fratribus "
ſuo tempore præmia perſoluturum. VENELO, "
XVI.*die Februarij. Anno* M.D.XLVI. "

EGO REX.

Mandato ſuæ Maieſtatis:

Franciſcus de Eraſo.

Gonz. Pizarrum amicorum præcipui deſerunt. Centenus ab eo, prælio vincitur. Chilenſem prouinciam, ſuadente Caruaiale, petere abnuit.

CAP. XIIII.

INTEREA Pizarrus è Regum ciuitate miſeram partium ruinam, & paulatim diffugientes cum fortuna amicos, conſpiciens, eos præſertim qui ſuſcipiendi huius incepti præcipui ipſi autores & participes fuiſſent: ac iam à Petro Inoioſa, in quo vno maximè ſpem ac præſidium rerum ſuarum collocauerat, claſſem Gaſcæ proditam, atque ab omnibus ferè ſociis populis ſumpta in ſe arma: ingenti quidem dolore percuti, non tamen tot aduerſis caſibus frangi aut animum abiicere. Itaque aduerſum mala inſiſtens ſpei, Ioannem Coſtam ducentis cum militibus Trugillium aduerſus Didacum Momilitibus Trugillium aduerſus Didacum Moram mittit: ſed is quum Didacum Caſsiamalcam conceſsiſſe & ſe validiorem eſſe comperiſſet, Limam reuertitur. Eum mox Pizarrus cum maioribus copiis Cuſcon ablegat, vt inde Centenum eiiceret, quem in ea vrbe eſſe exiſtimabat. Paulo poſt iſtius diſceſſum, Laurentius Aldana Limenſem portum quatuor nauibus inuectus, ingentem Pizarri exercitui terrorem intulit.

Gonz. Pizarri inuictus in aduerſis animus.

IN ea trepidatione Ioannes Roias & Alphonſus Maldonatus cum multis aliis Pizarrũ de-

deſeruere. Pizarrus ne plures ad hoſtem tranſfugerent veritus, Lima Arequipam migrare conſtituit: ſed ne ea quidem res licentiati Caruaialis fugam morari potuit, qui cum omni familia, cognatis & amicis repentè à Gonzallo deſciuit. Eius hominis tranſitio Gubernatoris animum vehementer pupugit, quòd is è primoribus exercitus ducibus erat, & inter omnes amicos præcipuo honore cultus à Pizarro. Ergo ipſe Lima excedens, per celeres equos ad Ioannem Coſtam ſcribit vt quamcelerrimè Arequipam veniat. Quum prope Guamanguã eſſet, Sottus ſummus Præfectus caſtrorum, Martinus Vlmeus trib. mil. cum maxima cohortis parte eum deſeruerunt. Interea Arequipam ipſe, Laurentius Aldana Limam ingreditur, & vexillum Regium attollit.

Pizarrus amicorum præcipuorum defectionibus vulneratur.

GVBERNATOR, reuerſo Ioanne Coſta, dubius animi, eum & reliquos amicos qui fidem non mutauerant, in conſilium adhibet, quid optimum factu eſſet exquirens: neque enim iam de imperio, ſed de ſalute agi. itaque quando retinendæ prouinciæ nulla ſpes eſſet, vitę ſaltem conſulerent. Quum omnibus noua exilia, nouas quærendas terras placeret, & ad id Chilenſis prouincia opportuna videretur: Pizarrus militem ire in ordines & diſpoſito agmine ingredi iubet. Quingenti ferme Hiſpani milites, multis Indis lixis & calonibus admixtis, erant.

AT Pizarrus cogitans recto itinere tendentibus neceſſariò tranſeundũ eſſe, quà Centenus cum mille ac ducẽtis Hiſpanis anguſtias

quaſdam inſederat, Franciſcum Spinoſam cum triginta equitibus viam propter alueum Tiquacenſis lacus ſequi iubet, vt hoſti velut illac ituri ſpeciem præbens, eum ad impediendum tranſitum in illam partem auerteret. Ipſe verò diuerſa via, Caruaiale Præfecto-caſtrorum cum toto exercitu præmiſſo, per Vſcouium aſperrimos Guamangæ montes præſtringens tendebat. Ibi ſacerdos fortè repertus, Cæſarei exercitus explorator, ab eo ſuſpendi iuſſus eſt. Centenus ab Olea trib. mil. qui ad eum tranſiuerat, de Pizarri cōſilio edoctus, ex eo loco mouet & Pucoranum properat. Pizarrus vbi hoſtem rectâ ad ſe tendere, comperit, ſe Guarinæ ſaltu & hoſtilibus copiis clauſum ac viribus imparem: mittit ad Centenum, Se prouincia omni vltro excedentem in Chilen migrare: proinde tranſitum liberum abeunti concederet. Centenus enimuerò negare ſe daturū, ſed petere vt ſe in ipſius fidem ac poteſtatem permitteret. At Pizarrus:

„ TV NON es Rex, inquit, vt me tibi dedam:
„ tu nuper vnus è meis clientibus & domeſticis
„ eras: verùm quum fortè aliquid à me flagitan-
„ ti negaſſem, tu aduerſum me arma ſumſiſti.

AB hoc reſponſo, Centenus vlterius pergens, emiſſarij Tiquacenſis lacus ponte interſciſſo, Pucoranum peruenit: ibíque XV. millibus paſſ. à Pizarro caſtris poſitis aliquot dies conſedit, ratus hauddubiè Pizarri milites ad ſe tranſitionem facturos. Verùm vt ab illis nihil moueri videt, octo millia paſſ. propius hoſtem admotis caſtris: copias Alphonſo

Prælium Pizarri cū Centeno.

Men-

Mendozzæ & Ioanni Silueræ legatis tradit. Ipſe, lateris dolorẽ cauſatus, cum Ioanne Solano Cuſcenſi epiſcopo in tutum locum ſecedit. Alphonſus Mendozza & collega, quibus hoſtem vltro aggredi certum erat, aciem tumultuariè, ac contemptu hoſtis negligẽter ordinant. ſiquidem iam certam victoriæ ſpem perceperant animis, multa & vana iactantes & ludicra inter ſe cientes certamina, quum videlicet ſe Pizarriſtis, etiamſi triplo tanto plures eſſent, facilè pares eſſe dicerent.

CARVAIAL de ordine & loco in quo hoſtium acies inſtructa ſtabat ab exploratoribus edoctus, confeſtim ad Pizarrum, Illu- «
ſtriſſime Gubernator (inquit per Deum iu- «
rans) ecquid proditores iſtos inuadimus? quid «
ceſſamus? victoria quidem in manibus eſt. «
Simúlque diſpoſitis agminibus, cum maxima tormentulariorum parte ceteram aciem ſtrenuè antegreſſus repentino incurſu hoſtium ſtationes irrumpit. Ac primo quidem congreſſu tormentularij ingentem ſtragem faciunt. Sed Alphonſus Mendozza cum XL. tormentulariis, & omni ſuorum equitatu in Pizarri alam vehementer inuectus, propè in fugam verterat: ni Caruaial huc illuc ad animandos milites agmina obequitans, quanto in diſcrimine eſſet Gubernator animaduertiſſet. Simúlque is Ioannẽ Torrẽ ad opem ferendam nomine ciẽs: Agedum, inquit, patrono noſtro «
ſuccurramus, qui in magno periculo eſt, ni «
maturè ſubueniatur. Ergo accitis promptiſſi- «
mis, in eam partem accurrentes, præliũ inſtau-

rant, nec tantùm labantem ſuſtinuere aciem, ſed omnibus viribus ad victoriam conniſi, pepulere hoſtem. Tandem Centeniani quum furentium inimicorum impetum tolerare non poſſent, abruptis ordinibus & defeſſi funduntur. Simulac ſuorum fugam Centenus è tuto conſpexit, non exſpectato epiſcopo, inſiliens in equum aufugit. E Pizarri exercitu circiter octoginta Hiſpani cecidere. Cepeda & Ioannes Coſta vulnerati ſunt. Ex hoſtibus quadringenti & quinquaginta deſiderati ſunt: in iis Ioannes Siluera, & alij tribuni mil.

Pizarri victoria de Centeno.

SECVNDVM eam victoriam Pizarrus Caruaialem cum XX. tormentulariis verſus Arequipam mittit, ſi fortè Centenum fugientem exciperet. Is Centeno nõ reperto, vrbem intrans, aliquot ciues pecuniis ſpoliat. Pizarrus Bobadiliam trib. mil. cum totidem militibus, Ciarchas petere iubet, & quidquid equorum armorúmque nactus eſſet capere: Machicao & ſex aliis Hiſpanis gulam laqueo frangi curat, quòd ſub initium pugnæ ad Centenum transfugiſſent: ceteris ignoſcit, quum fidelem ipſi operam præbituros in poſterum promitterent. His geſtis, Guarina mouens Cuſcon petit: vrbémque intrans cum ingenti omnium ciuium metu, licentiatum Martellum & duodecim alios è primoribus ciuitatis ſuſpendi iubet: ex auro & argento arma fabricanda curat, vrbémque excubiis & valida cuſtodia firmat.

TRADVNT nonnulli, Pizarrum à Caruaiale monitum, ne militum quos ex Centeni

clade

clade collegiſſet, & aliorum præterea quorumdã fidei crederet. quippe prodituros eum vbi ſe occaſio tuliſſet. Verùm potius in Chilenſem prouinciam concederet, quacumque tranſiret terram vrẽs populánſque & ſequentibus hoſtibus omnia vaſtitate præripiens, ne commeatus militi, neu pabulum equis ſuppeteret. Porro ad hæc reſpondiſſe Pizarrum, Sibi ſtare animo, aut vitã amittere, aut prouinciam ſeruare. Tum Caruaial, horribiliter deierans: Age, inquit, pergamus, quando ita lubet, Illuſtriſſ. Gubernator: mihi quidem ſcias „ tam bonas ceruices eſſe quàm Dominationi „ tuæ. Equidem ſi tam ſapientis conſilij ratio à Pizarro accepta eſſet, fruſtra in eo perſequendo Petrus Gaſca caput ſcaberet, & incaſſum ſe ac militem fatigaret, nihil ex eo incepto præter inritum laborem in Hiſpaniam relaturus. Verumtamen Pizarri res eum exitum habere neceſſe erat.

Proditorũ nunquam tuta fides.

Pizarrus ſano conſilio vti neſcit.

¶ Gaſca in Peru traijcit, Pizarrum prælio vincit. In eum, in Caruaialem & ceteros noxios animadiertit.

CAPVT XV.

INTER hæc Præſes Gaſca duodecim onerariis nauibus cùm magnis tum modicis Panama ſoluit, quæ omnes fermè mercibus onuſtæ erãt, cum quingentis militibus quos in omnes na-

ues diuiſerat. Ex iis Liburnicam vnam,ſeu biremim celerẽ,quæ remigio imppelleretur reficere conatus eſt: ſed fruſtra,prærapida aquarum celeritate impeditus,quę iis interdum locis torrentis inſtar decurrunt. Ergo decurſum eum maris aduerſum ſubiens atque ægrè inde eluctatus,hiberno videlicet tempore: vix tandem in Mantæ portum peruenit.

FORTE tum Portum-veterem Franciſcus Vlmeus cohortis vnius præſidio obtinebat: is audito Præſidis aduentu, cum Didaco Mendez aliiſque ciuibus ad eum excipiendum obuiam egreſſis ,ei ad mare occurrit.Ibi ab illis cognoſcit quo in ſtatu res Pizarri eſſent, & vt ab eo omnes propè ciuitates defeciſſēt: vnde incredibili affectus lætitia, poſtquā tamen Moralis,EmanuelisStatij trib.mil.aliarúmque ciuium patratas cædes accepit, tali oratione eos increpuit: Vos, inquit, dum Regi ſeruire vos dicitis, per ſpeciem obſequij & hominum cædes patratis & priuatas iniurias vlciſcimini. Rex eiuſcemodi obſequiis non eget.

Hiſ. multi ob ſimultates multos interficiũt,quibus cauſam partium prætendunt.

MOX inde digreſſus,breui Tombeſiam appellit:tribunum mil. ad San-michaelis coloniam mittit, qui transfugas à Pizarro deficientes colligeret: Mercadilium trib.mil.à Bracomoriis arceſſit. Breui quoque eius accitu Quito Salazar, Popaiano Sebaſtianus Venalcazar cum multis Hiſpanis venere. Exin nuncio accepto, Didacum Moram Caſſiamalcæ eſſe cum valida manu, & omnibus ex locis ad partes iuuandas auxilia concurrere, Præſes miſſis

miſsis ad Nouæ Hiſpaniæ præſidem literis, remittere ſe illi cogendi ſupplementi laborem ſignificauit, quippe eo opus non eſſe. Eodem exemplo ad Nominis-dei, Nicaraguæ,& aliaram regionum præfectos vnde auxilia exciuerat,ſcribit. Neque ex iis vllus venit, præter licentiatum Ramirem: is nauim vnam militibus & commeatu onuſtam ad Gaſcã adduxit.

INTEREA Gaſca Inoioſam per montana cum maxima parte copiarum mittit, vt Hiſpanos qui Sauſæ erant colligeret: ipſe maritimo itinere Trugillium profectus de Centeni clade ibi nuntium accipit.Ex quo non mediocri dolore affectus, aliquandiu hæſitauit an vlteriùs procederet. Donec trepidantem confirmarunt ſui, hortantes ne hac vna clade territus irritum inceptum omitteret: quippe ipſi ad profligãdum hoſtem abundè ſupereſſe militum: ad hæc hoſtilis exercitus maximam partem inuitam Pizarro ſeruire: ſimúlque vt vexillum Regium cõſpexiſſent, ingratam militiam deſerturos. Quibus ille monitis acquieſcens,verſúſque in conſilia belli, Alphonſum Aluaradũ ad cohortes accipiendas quas Laurentius Aldana contraxerat,Limã delegat:exploratores multos cùm Hiſpanos tũ Indos ad itinera & cõſilia Pizarri ſpeculanda præmittit.

INTENTO in hæc Gaſca, Epiſcopus Cuſcenſis & Alphonſus Mendozza, cum paucis victi exercitus reliquiis Trugillium ſuperueniunt: & diuerſa ex parte Didacus Mora Caſſiamalca, Petrus Inoioſa & alij duces aliis è locis ſuas eò quiſque copias adducunt.

Gaſcæ apparatus. Iam Præſes circa ſe non ſpernendam manum mille & quingentos milites habebat. itaque quod ſupererat, arma inſpicit, vehēdis machinis carros inſtaurat, plures globos & pilas ferreas, haſtas, & lanceas fieri curat. Quibus perfectis, cum toto exercitu mouet. Indi ſarcinas & commeatus humeris ferebant, iíque longo verſu vincti ne aufugerēt: ſub iniquo onerum pondere laborātes plerique agmen ſequi non poterant: alios adeo vehemens ſitis fatigatos exurebat, vt linquente ſpiritu humi corpora Hiſp. ſæuitia aduerſus indica mancipia. proſternerent. Ergo iſtos, quum alleuare ſe non poſſent, Hiſpani immaniter gladiis detruncabant: quorūndam etiam, quibus catena collo inſerta erat, capita amputantes, ne videlicet in iis eximendis longiorem moram tererent, aut ſi funibus reuincti eſſent, coſtas & latera ferro transfigentes: nonnullos quoque cruribus, alios naſo, quoſdam lacertis, aliquos etiam cruribus amputatis, truncos & laceros abiiciebant: donec tandem Præſes Sauſam, Indi Guamanguam peruenere.

PORRO iter facienti primùm obuius fit Valdiuia, ad eius opem è Chilenſi prouincia accurrens, ac poſt eum Centenus: ſed quum Andagolianorum prouinciam ingreſſus eſſet, alimentorum inopia atque inſalubrium ciborum pernicioſi ſucci (quippe exercitus Maizio duntaxat immaturo cocto, aut certè raptim toſto veſcebatur) tum etiam continui imbres & humidum terrę per omnem ferè exercitum morbos vulgauere: donec Abancaia flumine tranſmiſſo, allata ab indigenis & finitimis populis

pulis cibaria, militem vtcunque refecere.

Eo loco quum interſciſſos ab hoſte pontes omnes Præſes cognouiſſet (iunguntur autem flumina earum regionum eiuſcemodi pontibus: prælongas arborum virgas, eadem ferè craſsitudine qua perticæ ſalignæ apud nos ſunt, ſimul connexas: móxque inſtar rudentum intortas, reticulato opere ab vtraque ripa deligant: ex his ita contexti ponticuli, quamuis non equiti, pediti tamen facilem tranſitum præbent) quum ergo eius formæ pontes abruptos nunciatum eſſet, eos Præſes ab Indis reponi & inſtaurari iubet. Quibus incredibili celeritate refectis, Apurimam fluuium haud procul Cuſco cum exercitu incolumi tranſmittit: præter paucos milites & equos, qui prærapida vi fluminis ablati & aquis hauſti ſunt. Inoioſa & Petrus Valdiuia quum in vlteriorem ripam euaſiſſent, cum LXX. tormentulariis editum collem, munitum natura & vtriſque opportunum, dum totus exercitus traducitur, occupant. Vix eum locum inſederant, quum Ioannes Coſta cum quinquaginta tormentulariis ad eum capiendum Cuſco egreditur. Sed vbi hoſtes in vertice conſpexit, extemplò in vrbem egreſſus Gubernatori adeſſe hoſtes & à Præſide tranſmitti flumen renunciat. Ille cum nongentis Hiſpanis & multis Indis Cuſco egreſſus, in conſpectu hoſtium ad Saguiſaguanam caſtra locat.

PRAESES, traiecto fluuio, quum fortè locum frigore ac gelu infeſtum, lignorum & commeatus inopem, inſediſſet, veritus ne ſui

ad Pizarrum tranſirent, cui eæ res abundè ſuppetebant, maturè acie decernere inſtituit. Itaque bonam noctis partem in expediendis armis conſumit: ac luce orta milites ingentium præmiorum ſpe ac promiſſis implet, quod ſæpe dixerat etiam atque etiam inculcans: Irent fortes ac pugnam ſtrenuè capeſſerent: ſe qui omnia eorum cauſa vellet, bene meritos de ſe milites præmij expertes nunquam paſſurum. Mox ſignis explicatis rectà ire in hoſtem iubet. At Pizarri clades à Cepeda cœpit. Quum enim eum ad anguſtias quaſdam colli vicinas, quas hoſtis petiturus erat, occupandas præmiſiſſet, ille repentè ad Præſidẽ tranſfugit, & poſt eum quinquaginta tormentularij tranſeunt. Ceteri deſtituti à ſociis & ſubito pauore perterriti, abiicere arma, & quâ quiſque potuit, alij in caſtra Cæſaris, alij aliò erumpere. Tum Inoioſa quantum niti poterat clamitans, hortatur ſuos inſtare perculſis. illi nullius rei magis quàm prædandi memores ad diripienda impedimenta vertuntur: minus tamen prædæ quàm ſperauerant ex hoſtium caſtris redactum eſt. Cæſarianorum vnus tantùm Hiſpanus in acie cecidit: hoſtium quinque.

Gaſcæ de Pizarro victoria.

GONZALLVS Pizarrus ab omnibus præterquam à paucis legatis & tribunis mil. deſtitutus, ad Ioannem Coſtam conuerſus, Nos verò, inquit, tribune, quid faciemus? Coſta:
" Quid ſupereſt, inquit, Illuſtriſſ. Gubernator,
" niſi vt exemplo Romanorum fortiter moria-
" mur? Tum Pizarrus excipiens: Abſit, abſit, inquit

Pizarri in rebus deploratis magnanimitas.

inquit, vt honore & opibus amiſſis, animam quoque perditum eam. Secundum hæc dicta fortè Villam-Vicentium prætereuntem conſpicatus, ſciſcitatúſque qui eſſet, poſtquam is reſpondit, ſe exercitus Cæſaris primum Tribunum eſſe, Sergentem-maiorem vulgò vocant; tum ipſe, Et ego, inquit, malè fortunatus Gonzallus Pizarrus ſum. Inde ab eo ad Præſidem deducitur: cultu in primis eo die notabili. Inſigni & præualēti vehebatur equo, quem præfulgentes argenteis bullis phaleræ vndique adornabant: ipſe munimentum corporis leue indutus, nitentem ex auro puriſſimo galeam, criſtis, & ſigno plurimis clariſſimis ſmaragdis diſtincto decoram gerebat.

Gaſcæ ad Pizarrum captum oratio.

PRAESES verò eum in conſpectum adductum ſic alloquutus eſt: Quàm rectè feciſſe
" tibi videris, Gonzalle Pizarre, qui occupata
" Cæſaris prouinincia aduerſus eum arma ſumſe-
" ris, & vectigalia eius conſumpſeris? Pizarrus:
" Meos reditus, inquit, conſumſi, non Cæſaris:
" prouinciam verò mihi pro meo iure vt Gu-
" bernator poſsidere viſus ſum, quam videlicet
" ego ac fratres mei armis ſubactam pro virili
" manu cepimus. Hoc reſponſo audito, & Pizarro è conſpectu amoueri iuſſo, Præſes eius iudicium licentiato Ciancæ committit. Is vbi edita in reum crimina cauſámque cognouit, ei perduellionis ac proditionis noxam iudicat. Præſes damnatum ad capitale ſupplicium poſtera die abduci iubet. Corpus Cuſci humatum, caput Limam delatum eſt, & in foro, ſepto cancellis ferreis loco pilæ lapideæ impoſitum. Hic Gonzalli Pizarri fuit exitus.

Pizarri mors.

Vegeto ac valenti corpore vir fuit: valetudine proſpera, animi magni: auarior tamen quàm liberalior, literarum planè imperitus, & facili in omnes credulitate.

Caruaialis exitus.

Post hæc in alios quoque noxios animaduerſum. Caruaialem ſemiquadrantis horæ ſpatio ad caudam religatum per campum traxit equus: mox è patibulo ſuſpenſum in quatuor partes diſſecuit carnifex. Quum ad ſupplicium traheretur, imperatorem ſuum Gonzallum Pizarrum crebrò ſuſpirans flagitabat. Pridie quàm moreretur, quum eum Didacus „ Centenus fortè inuiſens ita cõpellaſſet, Dom. „ præfecte-caſtrorum, inquit, vbi nunc ſunt tui „ illi militares vngues? ita ei reſpondit, Mihi, in„ quit, erepti ſunt in ipſa acie tanquam bellato„ ri ſtrenuo: ſed tu vt vili & ignauo proſtibulo „ ortus, è prælio fugiſti. In eo viro ſæuitia auaritiæ par fuit: & exiguo illo temporis ſpatio quo in Gonzalli Pizarri exercitu Præfecti caſtrorum munus obiit, amplius trecentos Hiſpanos accidit'. Quum aliquem ſuſpenderet, „ ſæpenumero ridens ei dicebat: Audiui te eſſe „ equitem: æquum eſt igitur eum tibi haberi „ honorem qui tuæ dignitati & nomini conue„ niat. En tibi aliquot arbores, ex iis quamcun„ que libuerit deligito: ea tibi à me fiet gratia „ vt ei quam optaueris ſuſpendaris. Mox vbi miſerum talibus ſarcaſmis aliiſque eiuſcemodi ludibriis eluſerat, ſuſpendi iubebat: aſſiduè ſecum ad eius operis miniſterium quatuor Numidas circumducens. Longum eſſet commemorare fœda omnia & crudelia facinora

quæ iſte paſſim edidit. Mortuo Caruaiale, Ioannes Coſta & Ioannes de Torre aliique vndecim tribuni mil. ſuſpenſi ſunt: multi milites virgis cæſi & in Hiſpaniam ad triremes damnati, alij in Chilenſem oram exſulatum miſſi, Valdiuiam eius prouinciæ Gubernatorem ſequuti ſunt.

1 OCTOGINTA *annorum tum erat Caruaial. Sub Gonſaluo Fernando, imperatore celebri, ſtipendia fecerat. Bellator primus, Rauennati prælio ſignifer: ceterum ſæuitia adeo inſignis vt de eo prouerbium vulgatum ſit inter Hiſpanos, Crudelis vt Caruaial. In eo prælio quo victus eſt ad Guarinam Didacus Centenus à Pizarro: Ferdinandus Bacicaus, inclinatam ad Centenum victoriam cernens, nec tranſire apertè auſus, clãculum ſeceſſit: neque tamen adeo fefellit, quin eius rei certior fieret Caruaial. Ergo, fuſo Centeno, Bacicaum corripiens, & Compatrem ſuum per ludibrium appellans, vt reuera erat, multáque alia in eum ſalsè iaciens, in patibulum egit. Adeò ne ſimplici quidem ſæuitia in amico contentus fuit. Aug. Zarat. Hiſt. Peru libro ſeptimo cap. tertio.*

* * *

Gaſca res Peruanas componit. Milites promiſsis explere fruſtra conatur. Contreræ fratres in eius pecunias inuolant. Ille, recuperatis omnibus, in Hiſpaniam traijcit.

CAPVT XVI.

SVBLATO partium duce Pizarro, Præſes Cuſcon ingreſſus, Hiſpanos omnes qui vaſſallos & ſubditos haberent, quoſdam donis, plures promiſſis onuſtos, domum remiſit: de ſtrenua & fideli erga regem opera eorum gratias agens. Dein Gonzalli Pizarri aliorúmque qui perduellionis damnati fuerant, ædes ſolo æquat, & areis ſalem inſpergit: mox Cuſco excedens Purimam petit. Ibi cum Hieronymo Loaiſa Archiepiſcopo Limenſi & Petro Lopez ſcriba ſuo de aſſignandis agris diuidendíſque inter colonos Indis vaſſallis, conſilio habito: Inoioſæ centum millia ducatorum annui reditus attribuit: Valdiuiæ paulo minus: ſed hic poſtea non diu vixit. Veneno ſublatum fuiſſe ferebant. Ceterùm Præſidem in hæc præmia & annuos reditus amplius decies centena & quinquaginta ducatorum millia pluribus erogaſſe conſtat.

Gaſca duces de ſe benemeritos præmiis afficit, milites negligit.

VERVM vulgata eius diuiſionis fama, multi milites, qui ſummis periculis ac ſudoribus ſtrenuam fidelémque operam Regi præbuerant, ac gaudio alacres haud ambigua ſpe mercedem laborum exſpectabant: vbi ſe ſolos

los indonatos & præmiorum expertes pretermitti videre, vehementer conqueri de Præſide ac fremere apertè cœperunt. Mulcebant iratos benignis verbis ipſe & Archiepiſcopus quantum poterant: Sibi quidem non eſſe in præſentia dicentes, quod vltra largirentur: ſed breui daturos operã vt omnes dignam meritis gratiam referrent. Sed illi dictis vſqueadeo non placabantur, vt etiam vecordes ſeditioſis ac contumelioſis vocibus eos increpare & ferociſſimè obloqui auderent.

EARVM aliquot haud illepida exempla referam. Haud multis abhinc annis Cordubæ Monacha erat (Magdalenam de Cruce appellabant) non tantùm plebis opinione, ſed Hiſpaniæ quoque procerum iudicio pro diua & fatidica vulgò habita. Quin ipſe Cæſar expeditionem nullam ferè aut inceptum aggrediebatur, vt ad eam velut ad oraculum non mitteret rogarétque vt fuſis pro ſe precibus rem Deo commendaret. Tandem aliquando fraude patefacta, compertum eſt ſortilegam eam mulierem eſſe, eíque cum diabolo familiarem conſuetudinem intercedere. Eiuſcemodi Magdalenam de Cruce ipſum Præſidem eſſe, ei in os exprobrauit miles, eúmque iniri à diabolo: Archiepiſcopum videlicet iis ambagibus deſignans, quòd Præſes nihil ſine eius conſilio & ſententia ageret. Militum Hiſp. in Gaſcam falsè dicta.

ALIVS obiecit, aſtutiorem eo vulpem cælo non tegi. Alius furens & exſpes ei dixit, Se in quamremotiſſimas terras abi-

re velle, vnde ne nomen quidem Hiſpaniæ audiret. In hunc adeò exarſit Præſes, vt niſi optimos precatores habuiſſet, qui à Præſide ei veniam exoraſſent, eum illico in patibulum acturus fuerit: tum verò remiſſa vltima pœna in Chilen relegauit. Quidam etiam miles ri-
» dens Præſidem ſic affatus eſt: Domine Præſi-
» dens, date mihi, quæſo, de gratia birrettum il-
» lum quem vos habetis in capite. Tum Præſes
» & ipſe renidens: Ecquid vis illo facere? inquit.
» Miles: Volo comburere, ait, & redigere in pul-
» uerem ad facienda maleficia: quandoquidem
» vos cum illo tot bonos viros decepiſtis. Alij vulgò in eũ iaciebant, Veniſſe eum vt veniam daret tyrannis & fidos Regis ſeruos occideret. Nonnulli minaciter dicebant, Niſi daret vnde viuerent, ſemet vltro vndecumque poſſent rapturos.

Hic tam perturbatus rerum ſtatus eò tandem erupit: vt non pauci coniuratione facta Inoioſam interficere, Præſidem vinctum in Hiſpaniam mittere, Cæſarem per literas orare decernerent, vt ſanctum atque innocentem aliquẽ virum eò mitteret, qui agros & ditiones prouinciæ omnibus vt quique meritus eſſet, de integro diuideret. Verùm quum omnia foras emanaſſent, captis conſilij autoribus & in Hiſpaniam miſſis (in iis erat ſacerdos Cantaber, qui ſe eo bello operam nauantem Cæſari quadraginta millia ducatorum conſumſiſſe dicebat) ea tum quidem coniuratio in præſens repreſſa eſt. Verùm non multo pòſt quàm

Præſes

Præſes Peruſio in Hiſpaniam vela fecerat, noua ſeditio erupit. Octingenti exciti Hiſpani quendam Franciſcum Ernandem ducem & caput ſibi imponunt: Petrum Inoioſam, Balthaſarem Caſtellanum equeſtrem ducem, fratrem eius & Didacum Palominum obtruncant; & quoſcumque alios tribunos mil. & illuſtres viros adipiſci potuere, qui primò Gonzalli Pizarri partes ſequuti ad Gaſcam defecerant. Sed is motus ſtatim reſtinctus eſt, ſublato ſeditionis capite Ernande, quem noctu ſui cum aliis aliquot tribunis interfecere. Seditio militaris in Peru.

CETERVM Præſes, nequid incommodi ab iratis pateretur metuens: tum etiam ne contumelias & probra quîs à militibus lacerabatur coram ipſe audire ac videre cogeretur, Purima relicta Limam concedit. Ibi Regiam curiam & iuridicos magiſtratus conſtituit: prouinciæ ſtatum compoſuit, quæque ad eius Regimen pertinerēt deſcripſit. In primis edixit vt ſacerdotes ac monachi in ſingulos Indorum pagos tributi & Chriſtianam fidem edocentes, falſas & peruerſas opiniones ex eorum animis euellerent. Hiſpanos omnes, qui ſubiectos ſibi vaſſallos & clientes haberent, omnium Indorum cenſum agere iuſſit, & vniuſcuiuſque fortunarum recta æquáque æſtimatione inita, pro cenſu tributi modum deſcribere. Ceterùm in ſingulis quà irent pagis miſſam vnam Spiritus ſancti vt (vocant) celebrari voluit, quem æſtimatores orarent vt diuina ipſius ope adiuti in Gaſcæ Edicta in Peru.

cenſu peragendo ſanctè atque innocenter ſeſe gererent.

Sed eo demum perfecto, ſummæ tributi imperatæ Indi reclamauerunt: Sibi multo plus Indici querẽtes quàm pendere poſſent: maxima videlicet indigenarum parte vel aſsiduis bellis exſtincta, vel enecta laboribus, quibus ab Hiſpanis inclementiùs vexati eſſent. Edixit præterea vt Indici vaſſalli ſuis Senioribus ſeu patronis ex earum tantùm rerum genere tributum penderent, quas tellus ſua funderet. Quippe ante hæc Hiſpani aurum & argentum quamuis deeſſet, ab illis flagitantes, vt quærerent, tormentis vrgebant: ac ſiqui fortè, quum nec poſſiderent, nec vnde parare poſſent haberent, in ſiluas ſe abdiderant, Hiſpani eos veluti feras indagantes ſagaci canum odoratu perueſtigabant: multóſque ita repertos efferati canes dilacerauere: ipſi verò, damnata vitæ ſpe, tantas ærumnas ſuſpendio finiebant. Vetuit præterea Præſes ne in poſterum Hiſpani Indos inuitos ad ferenda onera adigerent: quanquam in nonnullis prouinciis, præſertim in Quitenſi, penuria iumentorum eos onerari permiſit.

Hiſp. ſæuitiæ exemplum.

Porro earum omnium rerum curam Archiepiſcopo Limenſi & quibuſdam Dominicanis commiſit: qui tum Hiſpanorum tum Indorum cauſis inſpectis, vbi verum comperiſſent, pro ſua prudentia de rebus ſtatuerent. Ipſe verò totus in accumulandis Cæſari pecuniis, Hiſpanos prouinciales omnes,

quibus

quibus agros & ditiones aſſignauerat, ſtipendiarios facit, penſione impoſita quam Cæſari ſoluerent. Licentiatum Gamam in Quitenſem prouinciam, Gabrielem de Roias diuerſa parte in Potoſiam Iudices aſſiduos cum Dominicanis aliquot monachis mittit, ac nominatim eis negotium dat vt peragrantes omnes eas terras, tum ab Hiſpanis colonis, tum ab Indis ipſis pecunias quantas maximas poſſent conquirerent. Atque illi ad eam rem minimè ſegnes, non ius au verum in cognitionibus, ſed ſolam opum magnitudinem ſpectabant. Itaque paſſim ſpecie iuris obiiciendo, Tu in Regem rebellaſti: tu Gon- „
zallo Pizarro operam præbuiſti: tu euentum „
ſpectaſti vt fortunæ tua conſilia applicares: „
tu optaſti vt vinceret & prouinciæ imperium „
occuparet: his, inquam, & aliis eiuſmodi ſpe- „
cioſis accuſationum coloribus, ambo ingentem pecuniarum vim collegerunt. Inter hæc Gabriel de Roias in itinere ſubita morte extinguitur: ac plerique ferebant iuſto Dei iudicio interceptum: & à Deo tandem exauditas eſſe diras & maledictiones vulgò à miſeris prouincialibus in acerbiſſimos illos exactores iactas: móxque iſtum horribilis cacodæmonis ſpecie quibuſdam Dominicanis monachis apparuiſſe.

At Præſes, poſtquam quantam maximam potuit vim pecuniarum collegit: quæ decies centenûm & quinquagenûm millium Caſtellanorum ſummam æquabat, Pro- Gaſca à Peru decedit

præſidem in ſui vicem licentiatum Ciancam relinquens, Lima deceſſit, & myoparonem Ioannis Caietani cõſcendens breui Panamam appulit: móxque inde ſtatim Nomen-dei cum pecuniarum parte profectus, Quæſtorem regium reliquam ſummam, quamprimum poſſet, mittere ad ſe iubet.

Bidvo poſtquam inde deceſſerat[1] Rodericus Contreras eiúſque frater, inconſulti iuuenes, Roderici Contreræ Gubernatoris Nicaraguæ, filij, cum centum octoginta militibus de improuiſo Panamam irrumpunt.

Contreræ fratres collectas à Gaſca pecunias rapiunt.

Iſti Fratrem Antonium Valdiuieſam illius prouinciæ epiſcopum interemerant, quòd ad Cæſarem multa in ipſorum patrem ſcripſiſſet, cui ob id abrogatum munus & erepta prouincia fuerat.

Tum verò ingreſsi Panamam quadringenties millies amplius ducatorum auri inuolant: neglecto argento vt grauiore & minoris pretij. Nec ea præda contenti nonnulli milites, qui quum ad triremes à Præſide damnati in Hiſpaniam mitterentur, naue vna rapta in Nicaraguam aufugerant: vindictæ cupidine ardentes, Nomen-dei quoque petere ſtatuunt. Ergo diuiſo trifariam exerciu, Rodericus cum ſeptuaginta quinque militibus terreſtri itinere Nomen-dei contendit: frater eius cum totidem ſociis ſecundo amne Chiágro defluens, eodem iter capeſſit: ceteri ad præſidium nauiũ & partæ prædæ cuſtodiam remanent.

Vix Panama egreſſi prædones erant, cùm ciues

ciues manu facta cum centum & quinquaginta amplius mancipiis, abeuntes inſequuti, primùm eos aſſequuntur qui per Chiagrum flumen delabebantur, eóſque adorti facillimè fundunt. Mox alterum quoque adepti agmen, & illud profligãt. Rodericus & Monachus quidam cúm quatuor aliis Hiſpanis in vicinas ſiluas ſe abdunt: nec deinceps quidquam de iis compertum eſt.

RODERCI frater quum non compareret, diligentiſſimè inter cæſorum cadauera quæſitus: ac reperto fortè adoleſcentis cuiuſdam corpore, quum illum ipſum vnus militum eius eſſe diceret, etſi lutulenta & confuſa facie ſatis quis eſſet internoſci nõ poſſet: quiſquis tamen ille eſſet, auulſum corpori caput in medio Panamæ foro ferreis cancellis ſepto loco pilæ impóſitum eſt. Tres & triginta Hiſpani capti, labore ac vulneribus feſſi reuinctis ponè tergum ad ligneum cuneum manibus in vrbem tracti ſunt & in cuſtodiam traditi. Eos ibi prætor quidam rerum capitalium, proprio motu, crudeliter pugionum ictibus confodit. Ceteri qui in nauibus erãt, audita ſuorum clade, ſcaphis ſubitò fugam capeſſunt: ſed breui omnibus captis, præcipui quique ſuſpenſi, ceteri ad triremes damnati ſunt. Interea Præſes, audito Contrerarum latrocinio, cum valida manu Nomine-dei aduerſum eos egreditur: ſed accepto in itinere de eorum clade nuncio, & receptis pecuniis, in vrbem regreſſus, breui inde in Hiſpaniam traiecit.

1 QVO *tempore Petrus Arias Abulenſis Nicaraguam prouinciam à ſe inuentam regebat, filiarum vnam Roderico Contreræ Segobienſi in matrimonium collocauit. Is morte Petri Ariæ prouinciam, Regis conceſſu, obtinuit, eámque tãtiſper rexit, quoad noua curia in Gratiæ dei vrbe in Gattimalæ & Nicaraguæ confiniis, conſtituta eſt. Nam iuridici eius Adſeſſores, non tantùm imperium Roderico abrogarunt, ſed & eum Indis, quos in ditione tum ipſe tum filij eius habebant, ex Legum præſcripto priuarunt. Is de iniuria ſibi facta, vt putabat, queſtum ad Regem in Hiſpaniam nauigat. Sed Rex & Senatus Indici proceres, quamquam multa præclarè facta, meritáq; tum ſua tum ſoceri ſui proferentem, repellunt, & obſeruationem latarũ Legũ ſancientes, quod ab Adſeſſoribus iudicatũ erat ſuo iudicio confirmãt. Id vbi ad Fernandum & Petrũ Contreras eius filios in Indiam allatũ eſt, feroces iuuenes arcere eam cõtumeliam ferro, & quod iure nequiuerãt vi extorquere ſtatuunt. Et fortè iam ſua ſponte ægris animis ſuperueniunt ex Peru milites, Ioannes Bermeius aliiq; contubernales, partim ex iis qui Gaſcã aduerſus Pizarrũ ſequuti, nulla ab eo ſtrenuè nauatæ operæ præmia acceperãt: partim ex ijs qui fractis Pizarri partibus, quas tuiati erant, extra Peruanæ prouinciæ fines, Præſidis iuſſu, deportabantur. Illi, diuerſis cauſis Gaſcæ infenſi, incendere adoleſcentes, hortari vt rem ſtrenuè capeſſerẽt: haud dubiè, ſi ducentis aut trecẽtis militibus in naueis impoſitis, Peruanum aliquem portum tenuiſſent, fore vt quotquot Gaſcæ ob nulla aut malignè reddita*

præmia

præmia ſuccenſerent, in partes tranſirent. His ergo & alijs ſtimulati illi, milites occultè contrahunt, arma conferunt, & cœpta accelerant. Porro quum eius prouinciæ Epiſcopum in omnibus ferè negotijs patri ſuo aduerſatum fuiſſe meminiſſent, vltionem ab eo ordiri ſtatuunt. Ergo die quadam ingreſſi ex compoſito milites Epiſcopi domum cùm teſſerarum fortè luſu ſeſe oblectaret, hominem obtruncant. Inde nouo ſanguine imbuta circumferentes arma, vexillum palàm erigunt, & ſemet Libertatis vindicem exercitum nuncupant: mox raptis vndecunque nauibus per Auſtrale pelagus in Panamam vela dant. Aug. Zarat. Hiſt. Peru. libro 7. capite 12.

2 GASCA *in Hiſpaniam reuerſus, Valleoleto in Germaniam ad Car. Cæſarem tranſiuit: vbi rebus à ſe geſtis expoſitis, Palentiæ epiſcopatu ab eo ornatus eſt.*

¶ *Nauigationis è Panama in Peru ratio. Portu-veterenſis prouinciæ incolarum mores, ſuperſtitio peruicax, & nauigandi ratio.*

CAPVT XVII.

PRIVSQVAM Peruauis rebus & falſis opinionib⁹ quas eę gẽtes de nobis cõcepere, finem imponã: quo modo quóve curſu è Panama in hoc regnũ nauigetur, exponere hîc mihi conſiliũ eſt. Ergo nauigaturi in Peruanas prouincias, ferè inde à mẽſe Ianuario vſq; ad finẽ Aprilis ſoluere

E Panama in Peru nauigantium curſus.

conſueuerunt. quippe hęc totius anni maximè idonea ad nauigandum eò tempeſtas eſt: ac tum aperta illa maria, æſtate videlicet obtinente, & aſſiduè Subſolano & Coro ſpirantibus. Quæ naues quacumque alia tempeſtate vela faciunt, ingenti maris ſæuitia & periculis conflictantur. Porro onuſtæ naues Panama primùm in Tabogam aut alias vicinas inſulas aquatũ decurrunt(quæ Perlarum, id eſt vnionum, nominantur, ob repertam ibi ab Hiſpanis vnionum copiam) mox in altum prouectę circiter centum & quinquaginta millia paſſ. verſus Occaſum nauigant, flexo videlicet in eam partem curſu, propter rapidos aquarum æſtus, qui torrentis inſtar perpetuo lapſu in Ortum decurrunt. Inde correcto curſu rectâ in Peruſium tendunt.

QVO tempore primùm Panama eò nauigaui, nauis qua vehebar menſe Iunio ſoluit. itaque quòd ea hiberna tempeſtas illic eſſet, omnes ferè vectores morbis impliciti ſunt, quia naues quæ ea Maria nauigant conſtratæ ac tectæ non ſunt, vt quæ in Septẽtrionali vehuntur Oceano (id eſt, eo qui aduerſam continentis Indicæ partem alluit) itaque in illis ſub dio morantes perpetuò verberari imbribus neceſſe eſt. Ad hunc modum nauigantes Gorgona inſula. tandem ad Gorgonam inſulam appulimus. Nauis-magiſter(Patronum vulgò vocant) vbi
» ſe in eam deferri videt, Hæc, inquit, terra dæ-
» monum eſt: quippe nulla toto eo itinere peior
» nauibus nec ſtatio nec nauigatio occurrit.
Tradidere nõnulli aſſiduè in ea inſula pluere: ſed

ſed in eo falluntur Octo quidem certè continuos anni menſes, inter tonitruum fragores, & corcuſca fulgurum, adeo effuſos ibi ruere imbres verum eſt, vt elementa ipſa inter ſe certare ac miſceri videantur. Quum nos eam inſulam attigimus, iam veris initium erat, quod ibi ſub finem Maij incipit: itaque quod tempus in Panama hiemis eſt initium, id in illa altera regione ineuntis æſtatis principium eſt.

PORRO vicini continentis oræ accolæ auro abundant, & cacuminibus arborum mapalia ſua velut nidos, ſuſpendunt. Eam oram quia paluſtris & inequitabilis eſt, Hiſpani ſubigere nondum potuerunt. Gaſpar Andagoia quum ad Baiam, id eſt ſinum, Sanmatthæi eſſet, cum centum & quinquaginta militibus æſtate populabundus eam prouinciam percurrebat, tabulas ſæpe ad protegendum militem aduerſum incidentia circumferens. Quippe Indi ſtrenuè ſaxa, tragulas, ollas feruida aqua plenas, & quidquid ſors in manus dederat, ſubeūtibus ingerebāt. Hiſpani verò ſecuribus arbores tandiu cædere, quoad & ipſæ & ſuperſtructæ domus ingenti fragore prociderent: interea tamen ſæpe non inulti Barbari, nec niſi mutilatis aliquot Hiſpanis, interdum etiam eliſis atque obrutis, cadere. Tandem quòd aſperior ea eſſet regio, neque in tam informi omnis humani cultus ſolitudine alimenta exercitui expediri poſſent, Andagoia cum ſatis magna auri copia inde deceſſit: neque ea loca vllis Hiſpanis hodie habitantur.

Domus arboribus ſuperſtructæ.

IAM quia hi tractus maxima anni parte importunis quibuſdam ventis ab Occaſu vel à Meridie perflantur, tum etiam propter rapidos maris æſtus & torrentes aquas, velut præcipiti alueo perpetuò decurrentes: neceſſe eſt quotidie veſperi iactis in ſalo ancoris ad ea littora coſiſtere: mox luce orta flantem à terra ventum ſequi atque inde moliri. In quo ſæpenumero vſuuenit, vt dum naues prouehi cogitant, in contrarium repulſæ peractum iter relegere cogãtur, ac totos interdum quindecim aut viginti dies circa promõtorium vnum hęrere, ſicuti nobis contigit. Quum enim Caput S. Franciſci in conſpectu haberemus, centum triginta millibus paſſ. à Capite Paſſao diſtans (quod quidem caput in Portus-veteris finibus eſt) rati eum locũ Indis habitari, vt quondam ſolebat, quotquot vectores in ea naui eramus, victus penuria (iam enim tertius menſis abierat ex quo Panama ſolueramus: & facilè mercatores qui eadẽ naui vehebantur, nos miſerrima fame contabeſcere potius paſſuros quàm vel bucceam panis elargituros, apparebat) conſumptis igitur propè alimentis, terreſtre iter capeſſere decreuimus.

ERGO vigintiquatuor eiuſdem fortunæ ſocij in terram exponimur, & ſinguli cum quatuor Maizij ſcutellis ignotum iter quò caſus & error ferebant ingredimur. Peruenimus ad flumina, quibus Quiſimiæ nomen eſt: quatuor ſunt haud magno inter ſe ſpatio diſcreta; ea nos ſummis laboribus ac periculis,

præ-

prægrãdibus arborum ramis quæ in ripa fortè rimantibus occurrebant, ſimul iunctis & colligatis inſidẽtes, tandem ſuperauimus. Ceterùm quum aqua ſalſa eſſet, æſtu videlicet confundente diſpares vndas (quippe ſtata vice exæſtuans mare, non tantùm his fluminibus, ſed & aliis quæ in eum Oceanũ defluũt, mixtũ ſubit, & x v. amplius milliũ ſpatio alueos inuehitur) ergo vt biberemus, puteos fodere neceſſe erat.

TANDEM ad Caput Paſſaum peruenimus. Ibi Indos crematis tuguriis penitus ſe in ſiluas abdidiſſe vt comperimus, in alterum promontorij latus tranſgreſſi, ad ſinũ Caraquam procedimus. Is ſinus Aequinoctiali lineæ ſubiectus eſt. Ibi quò iremus incerti, quum neque in aduerſam ſinus partem traiicere poſſemus, nec alimenta ſuppeterẽt, cancris & cereis quibuſdam prunulis veſcebamur, quîs quum parum carnis ineſſet, lignum ſeu os interius ſimul comedebamus: & aquam certè ſalubrem ex lacu exiguo, quem haud procul mari in ſiluis reperimus, bibebamus. Ibi x x i i. dies morati quoad nauis portum intraret, quum pro certo omnes haberẽt nos vel fame exſtinctos vel ab Indis mactatos eſſe: vbi à Nauarcho cõſpecti ſumus, miſſa confeſtim ſcapha excepti, ea nocte in naui requieuimus.

POSTERA die egreſſus Portum-veterẽ petij. Id oppidum habitatum Hiſpanis viginti duas fermè domus ex arundine contextas & palea tectas continet. Ea prouincia propemodum in vaſtitatem & ſolitudinem redacta eſt: indigenæ ſmaragdorum copia olim

Portus-vetus colonia & prouincia.

abundabant, & earum gemmarum feraces fodinas penes ſe occultas habent: neque hactenus tamen vllis tormentis adduci potuere, quamquam multis ſæuitia torquentium exſtinctis, vt locum Hiſpanis indicarent. Mihi tamen aliquando retulit Ioannis Dolmos trib. mil. diſpenſator quidam, Indicam mulierem ipſius concubinam locum illum ei edidiſſe: nec eum id poſtea euulgare voluiſſe, veritum ne Rex eas ſibi fodinas attribueret. Multa quoque aurea & argentea vaſa in ſuppellectili quondam habebant: ſed ea Hiſpani omnia conuaſarunt: itaque hodie nihil Patronis ſuis ſeu Senioribus pendunt, niſi ex iis fructibus quos è ſua terra percipiunt: vnde fit vt pauci Hiſpani coloni eam oram inhabitent.

Gom. Hiſ. gen. Ind. li. 4. c. 195. TRADIDERE nonnulli, eius prouinciæ indigenas fœdos ſuos mores & falſæ religionis errores paulatim abiicere: neque vltra falſorum ſuorum numinum reſponſis fidem addere, ex quo ſacerdotum & monachorum opera ſancti Euangelij vocem audierint. Ego verò, quãquam ita eſſe optauerim, Deúmque orem vt id propitius faxit, verè tamen teſtari poſſum, nullos adhuc neque ſacerdotes neque monachos ad concionandum aut fidem noſtram edocendam eos populos peragraſſe: Portu-veterenſium peruicax ſuperſtitio. Quin ipſi quoque eam derident, palámque ac publicè dicunt, ſe nolle Chriſtianos eſſe, ſceleribus videlicet & nequitia noſtra deterritos. Ac quantumuis Præſes Gaſca edixiſſet, (vti ſuprà memorauimus) vt in ſingulis earum gentium pagis ſacerdotes & monachi manerent

rent & erudiendis Indorum potiſſimum filiis operam darent: Hiſpani tamen huius coloniæ municipes, & aliarum præterea aliquot, vehementer reclamarunt. Quippe ſacerdotem vnum quadringentos ducatos in ſtipēdium annuum petere: id verò pretiũ eſſe maius quàm quantum omnes ſimul Indi Patronis ſuis tributi penderent.

Ac quia eo ferè tempore Peruſio exceſſi, quorſum res poſtea euaſerit, neſcio: ſed dum in ea prouincia morarer, ſæpe fallendi temporis gratia Indicos illos pagos tum maritimos tum mediterraneos perambulans, in eiuſcemodi quiddam incidi: Ingreſſus fortè aliquando viculum quemdam ignobilem (Chiarapotum appellant) indigenas in fano ſolitis ſacrificiis faciēdis occupatos comperi. Quúmque inter ſtrepentium tympanorum ſonitum patria quædam carmina canentes audiuiſſem, propiùs viſendi cupidus, delubrum ineo. Sed vix pedem intuleram, quum ſacerdotes, toto vultu iracundiam teſtante, propemodum mihi in faciem deſpuentes, feſtinanter me foras eiiciunt. Ibi vidi Idolũ è creta tigridis effigie, ac duos pauones aliáſque aues, quas ſuorum deorum ſacrificiis dicatas habebant. Ibi præter hæc fortè adoleſcens aliquis mactandus aderat (quomodo apud eos humanis victimis litare fas ac ſollemne eſt) mihi tamen tunc videre non licuit.

Alia quadam die vſuuenit mihi vt Picalancemam profectus, Indos eius pagi incolas componentes deprehenderē: quúmque pro-

piùs accedẽs, per otium ſpectare vellem quomodo ſe largius potu inuitarent: quatuor repentè ex illis minaci gradu ad me tendunt, &, OH Chriſtiane, inquiunt, nebulo impure, perfide, faceſſe properè è finibus noſtris. Ego quum præter has minas, ſimul illos in meum enſem manũ iniicere velle animaduerterem, proripio me in fugam: & apud me conſtituo Indis nunquam deinceps interuenire, qua die ſollennia ſua agitarent.

Indi Chriſtianos ſacrificiis ſuis intereſſe nolunt.

PRAETER eos quos commoraui, plures quoque perluſtraui pagos, quales ſunt Capua, Camulioua, Camuxioua, & alia earum gentium loca, quorum incolæ Indi aliqui filios ſuos enecant, ne Hiſpanis ſeruiant. Pro certo refertur, Mantæ regulos pulcherrimum & nobiliſſimum ſmaragdum habere, oui gallinæ magnitudine, quem inter præcipua numina colunt. Manta porrò, oppidum ad mare ſitum, vna è præcipuis eius oræ vrbibus quondam erat: & priuſquam Hiſpani eam prouinciam inirent, amplius duobus Indorum millibus habitabatnr: quum ex tanto numero vix hodie fortè quinquaginta ſuperſint. Nec diſpar ſolitudo in aliis eiuſdem prouinciæ municipiis facta eſt. Quum aliquando Lupus Aiala ab huius ciuitatis Regulo peteret, an Chriſtianus eſſe vellet: reſpondit ille, Se neſcire, &, Faceret ipſe vt viſum eſſet. Ita Lupus Indum baptizari iubet, & Didacum nuncupat: ſed ne ita quidem cicuratum Hiſpani cuiuſquam contrà os intuentem vnquam animaduerti. Eius ſubditi fœdis morib. bruti, ſpurci, maſculæ

Mãta oppidum.

Peruenſes inuiti Chriſtianiſmũ ſubeunt.

maſculæ veneri dediti & vitiis omnibus inquinati ſunt.

Per omnem eius oræ longitudinem, Indi omnes eius maris accolæ aquam ſalubrem bibunt, quam è puteis manu factis hauriunt: & peregrè ituri omnes cucurbitam ea aqua plenam efferunt: niſi qui fortè Manta in Portum-veterem iter faciunt. Quippe illi aquam putealem ferre negligunt, veriti ne in aliquem fortè Hiſpanum incidant, qui eam eripiat & bibat: ſed duo millia paſſuum in mediterranea, progreſſi aquam quadam ex rupe manantem, nigram, ſpurcam & fœtidam, excipiunt: hauddubij nimirum talem Chriſtianos non bibere.

Indi ne aquam quidem liberè ferre, metu Hiſpanorum audent.

Ea regio calidi & humidi temperamenti eſt: itaq; ſerenum ac purum cælũ vix vnquam ibi conſpicias. Ceruis, porcis, gallinísq; ex earũ genere quæ ab Hiſpania ad ſtirpẽ propagandã tranſuectæ ſunt, abundat: neque vlla ab Indiæ parte melior ex Maizio panis fit quàm illic. quanquam iis tamen non aſſentior qui panem illum tritico anteponunt. Mellis præterea, ſed acerbi, ac ceræ, ſed ignobilis, neque admodum bonę, ſatis ferax: peculiare quoddam fructuum genus habent (indigenę *Papaie* vocant) ficuum ſpecie, modicorum magnorúmque, quale nuſquam in India, præterquam in eo regno, vidi. Arbor quę illud pomũ gignit, procera & gracilis: fructus ſapore dulci eſt. Ibi etiã aliud ficuũ genus exiguorũ viſitur (*Tũne* nominãt:) ſed & illi aliis prouinciis, vt Nicaraguæ, Guattimalæ & toti nouæ Hiſpaniæ regno, communes ſunt.

Gom. Hiſt. gen. Ind. lib. 5. cap. 215.

Ceterum omnes in vniuerſum Portus-

veteris prouinciæ Indi ferè puſtulis quibuſdam obnoxij ſunt, ſeu verrucis: quæ è facie aliiſque corporis partibus erumpentes, quum maximæ ſunt, nucis iuglandis craſſitudinem æquant. Id morbi genus & ipſe expertus ſum: nullo doloris cruciatu afficiūt, fœdæ, ſanguineæ, ac ne aliud quidem remedium deſiderāt quàm vt maturitate exſpectata, tenui filo conſtrictæ abſcindantur. Indigenæ eius gentis ora coloribus fucant: nares, labra, aures & genas perforant, ac feſtis ſuis diebus aurea monilia, vniones, iis foraminibus velut emblemata includunt. Quod ad cultum attinet, maxima pars ſubuculis non manicatis veſtiuntur: ceteri nudi, & ſæpe totum corpus nigro fucantes, incedunt.

Puſtulæ Peruenſes

Peruenſiū lintrium forma.

INDI vniuerſæ illius maritimæ oræ accolæ piſcatui in primis ſtudent. Lintres quibus tum ad piſcandum tum ad nauigandum vtuntur, inſtar ratium, tribus, quinque, ſeptem, interdum etiam nouem aut vndecim tignis leuiſſimis iunctis, expaſſæ manus effigie, contexunt, ita vt medium tignum ceteris longiùs promineat: eóſque modò longiores, modò breuiores fabricantur, ac pro longitudinis & latitudinis modo vela expandunt. Porro vbi per tranquillum eiuſcemodi rates diu remigio ſubegere, panem, fructus, aliáque eiuſmodi in mare, velut ſacrificium, proiiciunt: orantes vt proſperum ventum immittat: quippe ſe defeſſos eſſe, neque ad remigandum vires vltrà ſufficere.

¶ *Guan-*

¶ Guancauilichiæ regionis incolarum mores & cultus. Guainacauæ tranſitus. Zarza-parilla herba. Chimbos mons.

CAP. XIX.

PORTV-VETERENSIS prouinciæ fines proximè Guancauiliqui regio excipit, regni Peruani prouincia inferior. Eius oræ maritimæ primus pagus, Colonchi appellatur, S. Helenæ prominenti proximus. Eius pagi ac populi Principẽ ſæpe vidi, annorũ fermè ſexaginta hominem. Digna certè Principe ei facies, corpus vegetũ robuſtúmque & proſpera valetudine erat. Subucula nõ manicata, & rubro tincta, amictus, torquem ex auro puriſſimo, ſextuplicato circa collum circulo, quaſi maiores corallij ſurculi, aut baccæ, craſſitudine, geſtabat, annulũq; in digitis: illi quoq; ex auribus perforatis baccæ & aurea ſtalagmia pendebant. Siniſterioris brachij carpum pellucida gemma inſtar ſpeculi, tuendæ oculorum aciei, exornabat.

QVO tempore Hiſpani primùm eas terras ingreſſi ſunt, principatum obtinebat in ea prouincia Regulus (Baltacho ei nomen erat) qui apud ſuos venerabilis non magis imperio quàm autoritate ea loca regebat. Iſte nemini adeuntium aut viſentium aſſurgebat, præterquam Colonchio illi principi, de quo antè dixi. Attamen iſte Cacicus nulla vnquam

Peruenſes reguli à Chriſt. religione abhorrét.

adduci perſuaſione potuit vt Legem Dei vellet audire. Eum aliquando Patronus ſuus me præſente, ita alloquutus eſt: Colonchie, inquit, volo vt Chriſtianus fias: at ille abnuens: Do-„ mine, inquit, iam mihi propè acta eſt ætas, ne-„ que idonea, vt Chriſtianus fiam: at filios meos „ potius, vt voles, cape, & eos quidquid viſum „ fuerit edoce: quippe illi munia miniſteriáque „ moris tui facillimè obire aſſueſcent: me verò „ id ętatis maiorum meorum legem & inſtituta „ relinquere non iuuat.

EIUS prouinciæ homines è ſuperiore maxilla quinque aut ſex dentes excutere ſolent: ac ſi cauſam quæſiueris, id elegantiæ ſe cauſa facere reſpondent. Subucula non manicata, vt Portus-veteris indigenæ, amiciuntur. Pudendi faſcia bombycina velãt, cuius extremæ vittæ ad talos vſque demiſſæ: inſtar equinæ caudæ ab tergo dependent. Feminæ præcinctorio aut caſtula, nodo reuincta & ad medium crus demiſſa, integuntur. Eius prouinciæ populi Hiſpanis in vrbe Guaiaquil habitantibus ſeruiunt.

EAM coloniam principiò Hiſpani in planicie Chioni flumini ripæ impoſuerant, quadraginta millibus paſſ. procul mari. In illis autem regionibus immenſæ quædam panduntur planicies, velut infinita camporum patentium ſuperfuſis aquis merſa æquora: tum denſiſſimæ ſiluę, cum incredibili copia crocodilorum. Adhęc octo anni menſibus tanta vis culicum eas terras infeſtat, vt mirer vllos incolas ibi poſſe viuere. Itaque Hiſpanos

Peruenſes culices infeſti.

eo loco manẽtes vbi nox aduenerat, vt quieſcere poſſent, vela & conopæa circumpandere neceſſe erat, quod & ipſi quoque Indi adhuc faciunt. Quamquam etiam illi cubilia ſublimè quatuor ſcaphis arũdineis firmiſſimis, leui tabulato, ſuſpenſa imponunt: & in hunc modum quieſcunt, minus videlicet ita infeſtis culicibus.

ANNO verò M.D.XLVI. continuis imbribus auctus fluuius ille non ingentem modò ſtragem dedit, ſed totos circa campos & maximam regionis partem, illámque adeò ipſam vrbem, inundauit & obruit. Quare Hiſpani viginti millia paſſuũ propiùs mare nouæ vrbi ſedem deligunt, eámque ad ripã eiuſdem fluminis colli imponunt. Is locus Tranſitus-Gainacauæ appellatur tali de cauſa. Gainacaua ducem quendam ſuum cum valido exercitu, ad ſubigendã eam prouinciam quondam miſerat. Dux quum traducere exercitum decreuiſſet, indigenas tranſuerſis tignis trabibúſque iniectis, quomodo ſchediæ & rates compingi ſolent, fluminis tranſitũ ponte iungere iubet. Perfecto opere, quum iam exercitus cum impedimentis tranſiret, hoſtes funibus abciſſis pontem ſoluunt: multi in flumen ſe pręcipitantes gurgitibus hauriuntur: ceteri interclusi à ſuis ab circumfuſo hoſtium exercitu propè ad internecionem cæſi ſunt.

Guaiaquil vrbis inũdatio.

Gainacauæ trãſitus

GAINACAVA vbi ſuorum cladem accepit, magno cõtracto exercitu, Quito mouet,

& ex illis montibus in plana digreſſus, eam gentem ingenti cæde perdomat. Poſt eam victoriam, iungendi aggere fluminis cupido eum inceſſit, vt pedeſtri trãſitu in vlteriorem eius ripam tutò, quum viſum eſſet, tranſcurreret. Iámque aggeſtis ſaxis & terra ingens moles iaci in alueum cœperat, & aggeris longitudo iam viginti & amplius paſſus impleuerat, quum Gainacaua propter latitudinem, altitudinem & rapiditatem fluminis quidquid ingerebatur abſorbentis, incepto deſtitit. Hãc ob cauſam eum locum Hiſpani Gainacauæ tranſitum nuncuparunt: vrbémque ibi à ſe conditam, San-iacobum, quæ ædificiorum & incolarum frequentia à Portus-veteris colonia nihil differt.

San-iacobum colonia.

Eivs fluminis oſtio Puna inſula obiecta eſt, & ea quidem in ditione Regis. Eius indigenæ, quomodo & fluminum accolæ & aliæ earum prouinciarum gentes, quoad ſuppeditarunt vires, continua aduerſum Hiſpanos gerentes bella multos interfecere. In iis, quum F. Vincentius de Valle-viridi, cum XLII. Hiſpanis Didaci Almagri furorem fugiens, (quo tempore ille Franciſcum Pizarrum Marchionem interfecit) in eam inſulam ſe abdidiſſet, nocte quadam Indi fuſtibus & clauis omnes ad vnum trucidarunt. Hic erat monachus ille, qui cum Attabaliba Caſſiamalcæ colloquutus erat, quum is à Franciſco Pizarro captus eſt (vt ſuperiùs dictum eſt.) Eum Cæſar Epiſcopum Peruanæ prouinciæ deſignauerat.

Monachus primus Peruenſium bellorum inſtinctor, digna operæ præmia refert.

IN

In Puna & finibus Guaiaquil & Portus-veteris, herba quædam ramoſa reperitur, foliis vt roboris, ([1] *Zarzaparillam* vocant) quæ venereæ contagioni & aliis morbis medetur. Ea nempe duobus ſilicibus trita expreſſus & percolatus ſuccus, admiſto aquæ calidæ modico ægrotis bibendus porrigitur. Ij mox hauſta eius potionis, quantā natura patitur, menſura loco calido compoſiti, quoad tolerare poſſunt exſudant. Eo medicamento tres aut quatuor dies, vt viſum eſt, vtuntur: biſcocto tantùm interea pane & pulli gallinacei aſſi paululo veſcentes. Alij eius herbæ ramuſculos duntaxat aqua incoquentes, ius eliciunt quod interdiu bibant: & eo ſorbitionis genere nonnulli duos tréſve continuos menſes vtuntur.

Zarzaparillæ herbæ vtendę ratio aduerſus veneream luem.

In prouincia Guaiaquil & aliis verſis in Orientem regionibus, hiems menſe Nouembri incipiens vſque ad finem Aprilis durat. Maio veris initium eſt, Octobri exitus. In ora eius maritima, inde à Tumbez Auſtrum verſus, adeo rari imbres ſunt, vt vix triennij quadrienniíve ſpatio paucis miſerè expreſſis pluuię guttis planicies illæ aſpergantur. Itaque ibi partim ob nocturnos rores qui copioſè cadunt, partim diurnis accolarum irrigationibus humentia ſata adoleſcunt. Arenoſę quoque ibi planicies iacent, in quas nunquam impluit: in montibus contrà octo menſibus anni pluit: nonnulli etiam obſiti niuibus & perpetuo rigentes gelu conſpiciuntur. Aeſtate venti quidam aſſiduè à Meridie incolis no-

xij infeſtíque admodum ſpirant.

Chimbos mons altiſſimus.

Qvvm è Guaiaquil Quiton iter facerem, Chimbon montē, in altitudinem xl. millium paſſ. editum & omni prorſus humano cultu vacuum trāſgreſſus ſum: quo in itinere, niſi Indus quidam pauxillulo aquæ oblato mihi ſubueniſſet, ſiti planè extinctus eſſem. Poſtquam tandem in verticem perueni, pauliſper conſiſtens, nouas illas & mirabiles terras ſubiectas oculis è ſublimi tanta cum admiratione deſpexi, vt inuſitata quædam, velut in ſomnis, viſi ſpecies oculis meis oblata videretur.

In hac ingenti prouincia Quitenſi, vt & in aliis nonnullis Peruani regni regionibus, quum plerique populi peculiare idioma habeant, vulgò tamen Cuſcenſis lingua in vſu eſt. Quum enim Inguæ (id eſt Peruani Reges) eas prouincias ditioni ſuæ adieciſſent, edixere vt omnes Cuſcenſem linguam ediſcerent, eámque patres filios ſuos edocerent. Ex eo igitur illud idioma per vniuerſas eas prouincias quę eorum imperio ſubiectę erant, promiſcuo vſu obtinuit.

1 Eam *herbam vbi primùm viderunt Hiſpani tum in Noua Hiſpania, tum in prouincia Fondurenſi, Zarzæ-parillæ nomen ei indiderunt, ob cognationem quam cum Smilace aſpera habet, quam Hiſpani Zarza-parillam vocant. Ceterùm de variis huius exhibendæ & vtendæ rationibus, copioſè agit Nic. Monardus in lib. de ſimplic. Indiæ Occid. Medicamentis.*

Peruano-

Peruanorum religio & ritus. Cultus. Pecora. Ebrietatis ſtudium. Opificia. Vini apud Peruenſes ſumma caritas.

CAP. XX.

HÆ gentes etſi cum dæmonibus colloquia miſceant, [1] Solem tamen pro numine præcipuo habent. Ab eo beneficium aliquot petituri tum Principes, tum Sacerdotes, manè, oriente eo ſuggeſtum quoddam editum, lapideum, conſcendunt: ibíque demiſſo capite ſtantes, comploſis ac confricatis inuicem manibus, mox in cęlum ſublatis paſsíſque vt ſi Solem ipſum amplecti vellent, certas quaſdam preces concipiunt, petentes ab eo quib9 indigent. Nunc verò etiam quum ab Hiſpanis vexantur, eos vti Solem adorant, precantes vt miſericordia in ſe vtantur, néve ipſis noceant. Orandi ritus apud Peruanos.

INGENTIA ibi delubra numinum, præſertim Solis, & immenſæ opulentię erant: incruſtati intus auro & argento parietes: multæ quoque ſacris dicatæ virgines (*Mamaconæ* appellabantur) nulli operi præterquam nendis texendíſque tantùm ornamentis deorum vocabant. Humanis victimis litant, viros ac pueros mactantes, quorum tamen carnes non mandunt. Pecudes quoque, aues, & alia animalia immolant: & hoſtiarum fuſo

ſanguine Idolorum ora & templorum portas inungunt. Quum dæmonis colloquium expetunt, aut ſeminare, aut aliud quid aggredi in animo habent, ſacerdotes aliquot dies ieiuniũ ſibi indicunt.

Sepeliendi ritus.

MORTVOS regulos magnificis & ingentibus ſepulchris inferunt, ac cum eis multum aurum argentúmq; elaboratum, formoſiſſimas vxores & quas viuentes ipſi maximè dilexerũt, famulos, veſtes, fruges, vinũ, & quæq; alia cariſſima, ſimul defodiunt: ne videlicet eis cibus ac potus deſit quoad in alterum mundum peruenerint. Quæ ſepeliendi ratio in pleriſque Indiæ regionibus vſurpatur. [2] Atque iſti immortalitatem animæ credunt. Eiuſcemodi multa ſepulcra ditiſſima Hiſpani repperere: pauca tamen illa præ iis quæ adhuc ſuperſunt. Multos dies defunctos lugent.

Immortalitas animæ apud Peruenſes credita.

VIRI ſubucula ex lana aut bombyce non manicata veſtiuntur: & pendente nodo ex humero altero penula: nobiles caput faſcia inuoluunt, & floccum è lana geſtant, qui in ſiniſtram aurem propendet. Ex herba quadam candida, cannabis ſpecie, calceos conficiunt. Fœminę longa palla ab humeris ad talos vſque promiſſa indutæ, & faſcia quatuor digitos lata præcinctæ (*Chiumbi* appellant) ad pectus acus aureas & argenteas affixas præferunt, quas *Topi* nominant: ac ſuperimpoſitum aliud breue amiculum geſtant, quod *Liquida* appellatur: capillis quoque promiſsis & liberè fluentibus conſpicuæ. Atque hic veſtium mos & forma apud Cuſcenſes in vſu eſt.

Peruenſiũ cultus.

PEREGRE profecturi rubro quodam bitumine faciem oblinunt, aduerſus ventos, herbámque ore clauſam (*Cocam* ipſi appellant) velut panchreſtum quoddam pharmacum circumferunt. Quippe eius præſidio freti integrum diem, nullius nec cibi nec potus egentes, iter faciunt. Atque hoc quidem herbæ genus earum rerum, quibus mercaturam exercent, præcipuum eſt. Eſt & apud eos radicis genus (*Pape* vocant) tuberum ſpecie, ſed exigui ſaporis. Abundauere olim pecoris copia (id aſini amplitudine, ſpecie propè cameli eſt) ſed, vt ipſi referunt, non ita dudum tetra quædam lues, lepræ inſtar, armenta corripiens maximam partem extinxit. Verùm multò peior lepra Hiſpani vniuerſum propè id pecudum genus abſumſere. Horum animalium caro ferinum quiddam ſapit: eorum velleribus indigenæ quondam veſtiri abundè conſueuerant: quæ nunc in ſumma raritate cariſſima habent.

Coca herba inediā leuans.

Peruanæ oues.

CETERVM eæ gentes, ſicuti omnes ferè Noui illius orbis, ſummam voluptatem & præcipuum vitæ præmium in crapula collocant. Itaque poſtquam multo mero incaluere, fœminam quiſque, quæ prima collibuerit, amplexus libidinem explent, ſublato propè omni matrum, filiarum aliarúmque neceſſitudinum diſcrimine: & ipſi adeò Reguli ac proceres eaſdem ſorores & coniuges in matrimonio habent. Panem nullum planè faciunt, excuſſo grano tantùm cocto & toſto veſcentes. Atque hæc vna lex eſt, quam inter alias

Ebrietas Peruanorum.

Gainacaua tulit: cùm videlicet expeditionem aliquam ingreſſurus: ſuos in pane faciendo occupatos eſſe nollet. Ergo etiam nunc eum morem obſeruant.

Peruanorum ædificia.

EIVS Regni primaria quondam ciuitas Cuſco erat, Inguarum imperij caput: quæ priſcis temporibus longo abhinc æuo (vt indigenæ memorant) à Magocappa condita eſt, primo eius ſtirpis rege. Cuius mox ſucceſſores, amplificatis imperij ſui finibus & multis gentibus ſubactis, leges iis ſuas moréſque tradiderint, multáque paſſim ædificia, tum cultui deorum tum Regis vſibus deſtinata exſtruxerint. Eorum parietes, leuiſſimo lapide, pumice ædificati ſunt: ſtraminibus & paleis integuntur: cuiuſmodi ego aliis locis, maximè in prouincia Quitenſi: in Tumebambæ finibus non minus ſumptuoſa & magnifica quàm in Cuſco vidi. Ac quanquam plurima ab Hiſpanis diruta iaceant: multa tamen etiam nunc in militaribus viis viſuntur (quæ indigenæ *Tambos* appellant) ex quorum ſemirutis maceriis qualis fuerit ingentium eorum ædificiorum fabrica facilè colligi poteſt.

Gainacauæ monumenta.

INTER alia Gainacauæ monumenta, nobiliſſimum opus via ſtrata, complanatis ad æquum aliquot monticulis, adhuc ſpectatur. Quitenſis iſtius prouinciæ aër temperatus & ſalubris eſt. Cuſcenſes reges plerumque ibi morabantur: multíſque partibus aurificinas inſtituerant. Ac aurifabri quidem Indi, nullo ferreo inſtrumento vtentes, mirabilia opera

pera,quamqnam paulo rudiùs, non inſcitè tamen fabricabantur.

PORRO in hunc modum operantur. Primùm aurum vel argentum fuſuri catino longo aut rotundo iniiciunt: eum ex panno terra incruſtato,& carbone contuſo factum, móxque exſiccatum igni imponunt cum ea metalli copia quantam capere poteſt: mox quinque aut ſex ſiphunculis arundineis tandiu circumflando incendunt, quoad liquefactum metallum omni excocta ſcoria, niteſcat. Inde catino eductum aurifices humi ſedentes, nigris quibuſdam ſilicibus, aptè ad id factis tanquam malleis, opus pariter inter ſe ſortiti elaborant, & ex eo faciunt, aut (vt magis propriè loquar) faciebant proſperis ſuis rebus, quidquid iubebantur, puta diis dicatas ſtatuas, vaſa, monilia: pecudum etiam omniúmque animalium quæ videre poterant ſimulacra effingentes. Aurificum Peruanorũ opera.

QVOD ad res ex Hiſpania eò traductas attinet, frigida omnia ac temperata loca tritico ſatis fida ſunt, & in iis abundè prou[illegible]it. Ibi etiam vites aliquæ, ſed parum ferac[illegible]s ſunt. Dicunt nonnulli ſpem eſſe ſibi for[illegible] vt breui vites in iis regionibus adoleſcant [illegible]ántque vina: imò vt fructus propè omnes Hiſpaniæ cõceſſi, ibi quoque naſcantur. Verùm etſi ſpem ſuam nemo illis tollit, irrita tamen erit, neque meo quidem iudicio, effectus quales illi ſperant vnquam apparebunt: quippe aëris temperamento & cæli poſitione noſtræ planè contraria. Gom.hiſt. nat.lib.4. Peruanæ regiones alendis vitibus ineptæ.

Adhæc quando in Noua-Hiſpania aliiſque locis vbi melior mitiórque tellus eſt, quamquam conſitis vitibus, vinum tamen non collegere: quanto minus in Peruanis prouinciis? Addo etiam Dei bonitatem brutis illis gentibus tam præſtantem liquorem concedere noluiſſe: ſed attribuiſſe tantùm pro eorum captu habitúque res ad tuendam vitam vtcumque neceſſarias.

Hispani qui colonias ibi poſuere, Raphanorum, lactucarum, melonũ, cucumerum, braſſicarum, copiam habent. Limonum etiam & Aurantiorum, quamquam hi fructus nõ niſi loco calido naſcuntur. Ficuum mediocriter. Pecoris propemodũ inopia eſt, ídque ob continua bella: & quum ibi eſſem, Limæ vacca vna centum ducatis æſtimabatur: ouis quinquaginta & ſexaginta.

Pervani regni fertiliſſima prouincia Quito eſt: ea frumenti admodum ferax, magnam etiam vim porcorum & gallinarum, Hiſpanicæ ſobolis, alit: inſuper cuniculorum iucundiſſimi ſaporis ingenti copia ſemper abundans. Sed vini ſumma ibi caritas. nam in ipſa Quitenſi vrbe, vt quum viliſſimè venditur, vini ſeria vna, duodecim circiter lagenarum capax (lagena ſeu bocalium, vt vocant, XXVIII. vncias capit) quatuordecim aut quindecim ducatis aureis valet: Limæ & aliis maritimis locis, decem ac duodecim: ſed Potoſiæ (mediterranea vrbs eſt, quingentis amplius millibus paſſ. introrſus à mari retractior) vulgò LXX. & LXXX. ducatis venit. Ad eum modum

Vini caritas apud Peruenſes.

dum ceteris locis, pro ratione ac ſitu regionis quò importatur, maius vel minus pretium ſortitur.

Atqve hîc noua ſæpe interuenit calamitas. quum enim cadi, ſeu ſeriæ aut fideliæ, quibus vinum ab Hiſpania deportatur, fictiles ſint, quum è loco in locum circumferuntur, plerumque franguntur. Sæpenumero etiam, morantibus diutius nauibus, tanta iis locis vini penuria incidit, vt eiuſcemodi cadus vnus quadringentis, quingentis interdum, imò etiam mille ducatis aureis ematur.

1 *De eorum opinionibus nōnulla quæ ad hunc locum pertinent ex Hiſpanis ſcriptoribus attexā. Quum nullam certam, ex ſcripturis vllis aut literarum monumētis, Creationis mundi aut diluuij notitiam habeant, quod à Patribus traditum per manus habent, memoria retinent. Nimirum inſignem quendam virum (*Con *ipſi vocant) à Septentrione quōdam in eas terras veniſſe mira pedum pernicitate, & nullis oſſium fulturis aut neruorum vinculis compacto corpore: qui ſolo nutu montes in plana ſubſidere cogens & profunda vallium complanans, viam ſibi per inuia faceret. Eum porro priſcos earum terrarum homines & fœminas creaſſe: atque illis herbas & fructus ſilueſtres, ſuſtinendæ vitæ dediſſe. Mox ab Indis plana incolentibus offenſum, terras antea fertiles in arenas ſteriles vertiſſe, atque inhibuiſſe pluuias. Ex eo nihil aut raro apud eos pluiſſe. Miſericordia tamen motum, ne ſqualida ſiccitate regio animantia reſpueret, fontes aperuiſſe & fluuios, quos accolæ rigantes riuis carperent. Hunc*

quondam, quum Solis & Lunæ filium ferrent, pro ſummo numine adorabant. Donec ab Auſtro ſucceſſit alter, Pachacama *nomine (id Creatorem apud eos ſonat) Sole & ipſe ac Luna ortus, priore longè potentior. Cuius aduentu* Con *diſparuiſſe: iſtum autem creatos à priore illo mortales, in aues, cercopithecos, vrſos, leones, pſittacos, & alias volucres mutaſſe: atque Indorum qui nunc eas terras obtinent maiores creaſſe: illóſque terræ atque arborum culturam docuiſſe. Itaque ex eo hunc pro Deo ab illis habitum, templum & diuinos honores obtinuiſſe: & nuncupatam eius nomine prouinciam, quatuor tantùm à Lima leucis: vbi quondam eius Regni proceres quum excederent vita, ſepulturæ locum eligerent. Porro iſtum Pachacamam multas ætates duraſſe, ac tantiſperdum Chriſtiani Peruanum regnum iniuere. Ex eo nunquam deinceps eſſe viſum. Credibile eſt, dæmonem fuiſſe, qui talibus præſtigijs miſeras illas gentes deluderet: cui rei argumento eſt, quòd ante Chriſtianorum aduentum ex celebri illo Pachacamæ fano, velut publico oraculo, velut Reſponſa petebantur, quæ dæmon humana aut alia ſpecie ſacerdotibus, ſacerdotes ſciſcitantibus, ederent.*

CREDITVR *præterea ab illis vulgò & adhuc narratur, ingentem priſcis temporibus terrarum inũdationem accidiſſe: eáque omnes ſubmerſos mortales præter paucos, qui altiſſimorum montium ſpecubus abditi, prouiſo commeatu, & cauernarum faucibus obſtructis, communẽ ſortem effugerint. Porro eos, quum remiſiſſe imbres conijcerent,*

rent, emiſiſſe duos canes: quos quum madentes & elutos recepiſſent, inde indicaſſe, nondum exire, omnia adhuc obtinentibus aquis, opportunum eſſe. Mox rurſus emiſſos, quum cœno oblitos & ſordidos regredi viderẽt, & ſubſediſſe aquas, nihilque præter limum ſupereſſe, inde deprehenderent, tum demum è cauis erepere auſos, magnam vim ſerpentium offendiſſe, quas diluuio recenti lutulenta tellus ediderat, eáſque magno labore paulatim ſuſtuliſſe. Ceterùm mundum quoque interiturum perhibent, ſed non prius quàm ingens quædã ſiccitas & velut conflagratio aeris acciderit, qua Sol ipſe & Luna hauriantur. Itaque in eorum ſiderum, ac potiſſimùm Solis, defectibus, vulgò lugubres clamores & planctus edunt, labi orbem & finem rerum adeſſe exiſtimantes. Quænam, obſecro, hæc ſunt ſincerioris Theologiæ veſtigia, quæ ne adhuc quidem in tanta barbarie ex earum gentium animis delere Satan potuit?

2 *In eorum exſequijs tum multa alia abſurda erant, tum hoc maximè, quòd aliquot ſui liquoris (quem illi* Cicha *appellant) pocula in ſepulchrũ inuergentes, eum per calamum vſque ad mortui os pertinentem, ſeu infundibulum, tranſmitterent. Ceterùm non tãtùm Immortalitatis animæ, ſed etiam Reſurrectionis corporum ſenſum aliquem habere eas gentes tum ſepulturæ ritus indicat, tum quod vulgò Hiſpanis dicebant, quum illi eruendo auro & argento ſepulchra aperirent. Quippe orabant eos, ne oſſa humatorum diſſiparent, quò videlicet illi ocius & minore negotio reſurgerent.*

Aug. Zarat. Hiſt. Peru. lib. 1. *cap.* 12.

De Braſilienſibus quidem Barbaris ita ſcribit Lerius: Nõ modò, inquit, Immortalitatem animæ credunt: ſed pro certo quoque habent, poſt mortem eorum animas qui virtutẽ coluerunt (virtutẽ autem illi definiunt ſuo more, nempe vltionẽ ſumere de hoſtibus & quamplurimos mandere) poſt altiſſimos montes euolãtes, patrum & auorum ſuorum animis aggregari, ibiq; in amœniſſimis hortis perpetuis delicijs ac tripudijs lætũ æuum agere: ignauorũ contrà manes, qui ſine vlla propugnandæ patriæ cura inglorij vixerunt, abripi ab Aignan *(ſic illi cacodæmonem vocant) & cum eo ſempiternos inter cruciatus viuere. Nauig. Braſil. cap.* 16.

3 *Peruanæ oues inſtar camelorum (quos, ſi tubera demſeris, ſpecie propè referunt) magnis oneribus ferendis ſufficiunt. Equitandi verò etiam vſu eas ita aſſuefecerunt Hiſpani, vt duodecim aut quindecim milliarium ſpatium, equitem dorſo geſtantes in die conficiãt. Itinere fatigatæ proſternũt ſe humi: ac tum fodiendo aut feriendo fruſtrà impuleris: nunquam niſi onere leuatæ, ſurgũt. Pecu planè fructuoſum, vel in eſu carnium, vel in vſu vellerum, quibus optimis & tenuiſſimis veſtiuntur: præſertim eæ, quas illi* Pacos *vocant. Quippe & illæ paruo alũtur, & in ſumma laboris tolerantia, Maizio paſtæ, quatuor & quinque dies ſine vllo potu facillimè tranſigunt. Auguſt. Zarat. Hiſto. Peru. lib.* 3. *cap.* 2.

4 Hae c *ſtatiua, ſeu palatia, quæ* Tambos *vocant, Gaiuacaua, Attabalibæ pater, ad ripas fluminum maximè, & in regijs vijs exſtructa, non tantum commeatu, quantum exercitui alendo ſufficeret*

ſufficeret, ſed etiam armis, veſtimentis, & omni telorum genere tanta copia inſtruxerat, vt iis triginta millia hominum expeditè veſtiri & armari poſſent. Ea autem crebris interuallis diſpoſita, plerumque diei vnius itinere, interdum octo aut decem leucarum, rariſſimè quindecim aut viginti, ſpatio diſcreta ab aliis alia erant. Auguſt. Zarat. Hiſt. Peru lib. 1. cap. 14.

¶ Peruani Chriſtianos ex maris ſpuma concretos eſſe putant. Aurifodinæ exhauſtæ. Colonia in Peru ab Hiſpanis conditæ.

CAP. XXI.

MATVRVM iam mihi videtur falſas eas opiniones quas illæ gentes de nobis habent, expromere. Poſtquam ingreſſis Peruſium Hiſpanis, mores eorum, facta & atrocia ſæuitiæ exempla quæ paſſim ab iis edebantur, inſpexere: nunquam ex eo non modò fateri voluerunt, nos eſſe Chriſtianos filios Dei (ſicuti ab Hiſpanis audiebant) ſed ne ita quidem in lucem editos vt vulgò naſci homines ſolent. Quippe fieri non poſſe vt tam ferox & truculentum animal ab vllo homine genitum & fœminæ partu editum ſit. Abſurda Peruanorum de Chriſtianis opinio.

Itaque eorũ animis penitus hæc inſedit opinio, nos mari eſſe ortos: ac proinde nos *Viracochie* vocant. quippe *Cochie* apud eos valet mare, & *Vira* ſpumam ſignificat. Ergo nos è

mari concretos & coalitos, ſpumáque nutritos, vulgò ferunt: ac veniſſe in terras ad vaſtandum ac perdendum mundum. Neque eam opinionem vllus, præter Deum omnipotentem, eorum animis euulſerit. Nempe inter ſe ita ratiocinantur, Venti domus proſternunt, arbores frangunt: ignis eadem vrit: ſed iſti Viracochiæ omnia deuorant: terram inuertunt, vim fluminibus afferunt, neque vllum tempus remittunt: perpetuò irrequieti modò huc modò illuc vagantur, aurum & argentum inſatiabiliter quærentes: mox vbi quæſiuere, alea conſumunt, bella gerunt, mutuis cædibus ſe conficiunt, latrocinantur, blaſphemant, Deum exſecrabiliter eiurant abnegántque: verum nunquam loquuntur, & nos noſtris ditionibus & fortunis ſpoliauere. Denique Indi mare diris exſecrantur, quòd tam ſæuam & truculentam ſobolem in terram immiſerit.

Barbari Chriſtianorũ vitia grauiſſimè arguunt.

SAEPE varia eius regni loca perluſtrans, ſiquem fortè Indum obuium haberem, animi gratia, vt mentem eius nudarem, ſciſcitabar ex eo vbi hic aut ille Chriſtianus maneret. Illi verò tantum abeſt vt reſponſum aliquod darent, vt ne in os quidem contrà me intueri ſuſtinerent. Verùm ſimulac petieram vbi maneret Viracochie, confeſtim mihi reſpondebant. Pueri quidem eorum vix verbum vnum balbutire incipiunt, quum patres digito noſtrûm aliquem indicantes, En tibi, inquiunt, Viracochie.

PORRO

PORRO quum in multis huius Regni pagis, nempe quia opulentum eſt, ſacerdotes & monachi erudiendæ iuuentuti dent operam, vtinam tamen bonum aliquem fructũ edant. Neque hîc omiſerim quod in Quito à Flandro quodam monacho Franciſcano audiui, cui Iodocus nomen erat. Is mihi retulit ſe in prouinciam Cagnariam profectum, exſtructo ibi cœnobio, omnes eius gẽtis regulos & primores euocaſſe. Quum tres tantùm ex iis veniſſent, luculentiſſimam apud eos orationem habuiſſe, vt qui linguam Cuſcenſem optimè calleret, eíſque quæ ad fidem noſtram pertinerẽt copiosè expoſuiſſe, fœdos ſimul eorum ritus & diabolicas ceremonias damnantem: mox poſtulatu eorum omnes baptizaſſe, atque ita domum reuerſos.

Religionis Chriſt. cõtemtus apud Peruanos ex malis Hiſ. exemplis.

VERVM vt vidit monachus eos ad ſacrum in templum non venire, denuo homines adit, rogátque vt in ſancto propoſito perſeuerent. Donec ad extremum vbi vidit ſe operam ludere, nec fructus vllá eſſe ſpem, quum illi palàm cum riſu dicerent res Viracochiorum ſibi non conuenire, nec ſibi tantum ab ſuis rebus eſſe otij vt templo frequentando vacare poſſent: his, inquam, compertis, monachus ſexto poſtquam eò venerat menſe, Quiton ad ſuum monaſterium reuerſus eſt.

AC quando in eum ſermonem incidi, age libens ab Hiſpanis ipſis quæſiuerim, Si apud eos nulla vnquam antehac notitia, ac ne nomen quidem ipſum Sacri Euangeiij audi-

tum,atque hoc tempore gens aliqua in Hiſpaniam ad promulgandam Chriſtianam doctrinam commearet, quomodo ipſi In Indiam iuerunt:atque & ea ipſis ſuas fortunas, vxores & liberos eriperet, atque in ipſorum corpora tormentis cædibúſque ſæuiret, ac pro mancipiis venderet, multáſque alias indignas iniurias in eos ederet:quęro quid ipſi eſſent facturi. Ego quidem non dubito quin ipſi non tantùm capitali & perpetuo odio eam gentẽ proſequerentur: & in eam probra omnia & fœda iacerent:ſed etiam atroces de ea,ſi poſſent,expeterent pœnas. Si hocHiſpani ipſi alteri genti facturi ſint, quis miretur hunc in modum Indos Hiſpanis,ſi poſſint,vſuros?

IAM ſuperiùs de immenſa opulentia egi ab Hiſpanis reperta, quum primùm hoc regnum ſubegerunt, attamen vtcumque tantum inde opum exhauſerint, Indi etiam nunc grandem lancem plenam Maizio tenentes granũ vnum
" ex omni aceruo eximunt, &,Viracochiæ, in-
" quiunt,hoc foras exportarunt: & illud lancem
" intuentes)apud nos remãſit. Itaque illi ne tam ingenti gaza Hiſpani potirentur, partim proiecerunt in mare,partim defoſſas in terram opes abdidere.

HISPANI præter hæc argenti & auri fodinas ditiſſimas aperuere: & argentearum quidem nobiliſſimę ſunt apud Potoſienſes. Non procul Cuſco in flumine Caluaia auri puriſſimi ramenta inuenere: deinde in Quitenſi prouincia auriferum aliud flumen, quod ab Hiſpanis San-barbara appellatur. Aurarias

Potoſienſes fodinę.

quo-

quoque in quibuſdam montibus nacti, cuniculis per magna ſpatia actis & tellure ligneis columnis & fulturis ſuſpenſa, vſque-adeo fodere quoad aurariæ venę finem inuenirent. Ac ſępe accidit vt ſidẽtibus rimis fracti montes, & omnes operarios & Hiſpanos ipſos opprimerẽt. Aurum quod ex iis montibus eruitur, minutę arenæ ſpeciem habet; id, effoſſa terra, argenti viui ope colligunt quod è fluuiis tollitur, in grumos & grana tum exigua tum maiora diſcretum eſt. At nunc quidem omnes ferè aurifodinæ exhauſtę ſunt: argentariæ abundè quidem adhuc ſuppeditant, ſed non ea copia qua primùm. Neque enim tantæ magnitudinis vllus mons eſt, quem, ſi ſemper inde tollas ac nihil reponas, aliquando non exhauſeris.

Hiſpanorum in exhauriẽdis fodinis labor.

Coloniae ab Hiſpanis in eo regno cõditæ hę ſunt: Lima, Arequipa, Cuſco, Neapolis, Argyropolis, Trugillium, Guanucum, Chiachiapoi, Quito, San-michael, & Portus-vetus. Earum ampliſſima Lima eſt, quadringentis & quinquaginta circiter focis habitata: ceterarum aliæ viginti, alię triginta, quędam quadraginta, nonnullæ quinquaginta, aliquæ octoginta domus continent. Denique ſic ſtatuo atque affirmo, omnium earum vrbium, quotquot Hiſpani in ea India condiderunt: (quas illi amplius trecentis eſſe iactant) etiamſi in vnum aceruum conferantur, non tot eſſe ciues ac municipes, quot vel vnius ſuburbij Mediolanẽſis extra portam Comaſinam olim eſſe meminimus. Nam florentibus illius vrbis

Coloniæ Hiſpanicæ in Peru.

rebus, ex ſolo eo ſuburbio x I. amplius millia hominum, exceptis ſenibus, emitti ſolebant: at in India Occidentali, annumeratis etiam ſenibus ac pueris, luſtro facto nunquam amplius x I I I I. aut xv. millibus capitum reperta eſſe coſtat.

I Is *Chriſt. religionis contemtus in Barbaris nulli veriùs cauſæ quàm Hiſpanorum ſceleribus & flagitijs aſſignari debet. Nam alioqui non planè indociles neque à pietate alieni ſunt. Id vnius rei documento, quod ex Lerio noſtro ſumam, demonſtraſſe ſufficiet. Is enim Americ. Hiſtor. cap.*16.*narrat, Se aliquando cum tribus Barbaris Braſilienſibus iter per ſiluam facientem, noua arborum herbarúmque ſpecie, ſimul canoro auium concentu, inuitatum ad prædicandas Dei laudes, totum Pſalmum* 104.*alta voce ceciniſſe. Mox quæſiuiſſe vnũ ex illis quidnam ſibi vellet quod ceciniſſet. ac tum ſe copiosè Prophetæ mentem & Pſalmi ſententiam expoſuiſſe: Illos verò, vbi omnia hæc attentè audiuiſſent, ingenti cum admiratione in exclamationem erupiſſe,* OH *quàm*
» *vos* Mair *(ſic illi Gallos appellant) felices eſtis,*
» *qui tot arcana ſciatis, quæ nobis miſeris occulta ſunt! Ita nimirum cum aliquo fructu docentur Barbari, non libidinis & auaritiæ exemplis.*

¶ *Pere-*

Peregrini à Gaſca è Peru arcentur. Hiſpanicæ claſſis naufragium. Benzonis ex India Occid. in Hiſpaniam, atque inde in Indiam reditus.

CAPVT XXII.

QVVM iam tertius ageretur annus ex quo in Peruſium veneram, ac me, iam collectis aliquot ducatorũ millibus, earum terrarum ſatietas & faſtidium cepiſſet, reuerti in patriam conſtitui. Acceſſit eò etiam edictum Præſidis Gaſcæ, quo peregrinos omnes Peruſio excedere iuſſit: cùm videlicet à quibuſdam Hiſpanis accepiſſet, Leuantinos (ſic nimirum nos vocant) perfidos ac ſæuos eſſe, ac multis Hiſpanis exitij cauſam fuiſſe. Ergo quum tunc in vrbe Guaiaquil eſſem, eóque fortè acatium è Panama mercibus onuſtum appuliſſet, abire inde & patriam reuiſere ſtatui.

VT primùm, confectis ad quæ venerat, magiſtro nauis abire vacuum fuit, nauim conſcendi VIII. die Maij, anno M. D. L. ſoluimus & in portu Zalangi præſidem Gaſcam inuenimus. Is Panamam petebat, vnde in Hiſpaniam traiiceret: ac tum quòd ſolus nauigaret, Nauarchum noſtrum comitem ſibi ire iuſſit. Ille, quum Maizio nauem onerare vellet, Præſidem rogat, vt propter neceſſarios quoſdam vſus ipſum ibi manere pateretur. Præſes abit: nos tamdiu in eo portu hæremus, quoad onuſtum eſſet nauigium.

MOX inde ſoluentes, breui ad Mantam

appellimus: ſed ibi nauigium ſcopulo illiſum fractúmque mergitur: omnes vectores & nautæ cum maxima auri & argenti parte incolumes ad terram euadunt. Ea calamitas Naucleri ſeu piloti ſuæ artis non ſatis periti inſcitia accepta eſt: is verò qui Panama acatium deduxerat, ſubſtiterat in Guaiaquil eiuſcemodi ob cauſam. Allatum fortè erat per eos dies ab Hiſpanis Cæſaris edictum ac omnibus Indiæ partibus promulgatum, mulierum poſtulatu quæ viris iunctæ eſſent: Vt videlicet Præſides ac Gubernatores, viros qui in Hiſpania vxores haberent, in Hiſpaniam remitterent: aut iuberent eos de arceſſendis eò vxoribus ſatagere. Ergo metuens Nauclerus ille ne Panama in Hiſpaniam remitteretur, nullius ibi fauore ſúbnixus, quum eò reuerti nollet, in Peruſio ſubſtitit.

Edictũ de arceſſẽdis vxoribus.

AMISSO verò, ita vt dixi, nauigio, exſpectare aliam traiiciendi occaſionem neceſſe nos fuit. Tandem quinquageſimo poſt hæc die, quum nauis Lima veniens eò applicuiſſet, ei iungimur, & breui Panamam peruenimus. Ibi comperto Præſidem cum omnibus nauibus è Nomine-dei in Hiſpaniam vela feciſſe, in Nicaraguam tranſgredior. Ibi graui ac diuturno morbo implicitus, ac vix tandem recepta valetudine, poſt quadriennium è Guattimala, vbi tunc eram, ad Portum-caballorum me confero, quò naues ex Hiſpania appuliſſe acceperam.

CONSCENDO nauim, ſoluimus: ſed quum iam haud procul Cuba eſſemus, ſæua repentè

repentè coorta procella nauim ad breuia illidit: nos, omni propè amiſſa pecunia quæ in naui erat, ægrè in ſcapham tranſgreſſi, omnes tamen incolumes trigeſimo quarto demum die ſummis cum laboribus & periculis Portum Auanę tenuimus, vbi claſſem Regiam reperturos nos ſperabamus. Sed ea iam octiduo antè, ſummo ipſius præfecto Didaco quodam Caietano, in Hiſpaniam vela fecerat: atque eam quidem vix medio itinere atrox adorta tempeſtas miſerabiliter afflixit. Ex duodeuiginti nauibus, tredecim fluctibus penitus hauſtæ ſunt, (quarum vna vehebatur Clauiſſus Panamæ Gubernator, & duo Adſeſſores iuridici noui regni Granatæ, qui ob multa iniuſtitiæ & repetundarum crimina, Regis mandatu è prouincia in Hiſpaniam deportabantur) duæ quaſſatæ & ſemilaceræ ad Dominicæ inſulæ littora eiectæ ſunt. Tribus reliquis in Hiſpaniam abreptis, vna littoribus Portugalliæ illiſa eſt: vectorum pars, amiſſa naui, ægrè ad terram enauit: altera Calicium portum incolumis ſubiit: Prætoria haud procul portu San-lucari de Barrameda, cum ducentis fermè hominibus periit. Præfectus ſcaphæ præſidio cum parte nauticorum & concubina euaſit. Claſſis Hiſpanicæ naufragiū.

Mox quum Hiſpalim veniſſet, iuſſu Regis in cuſtodiam coniectus eſt. Obiiciebatur, eo tempore ex India ſoluiſſe vt ei neceſſe eſſet hyeme in Hiſpaniam appellere, littorum præſertim egreſſu ea tempeſtate periculoſiſſimo. Itaque ipſius culpa tantam calamitatem eſſe

acceptam. Ille verò culpam omnem in neceſſitatem transferens, ſe quum tantæ alendæ multitudini commeatus Auana expedire non poſſet, inde ſoluere eſſe coactum defendebat. Tandem hæc atque alia afferens emittitur, ſed abrogato ei munere.

Benzonis in Hiſpaniam, inde in patriã, reditus.

E G O interea Auanæ hærebam æger animi ac mœrens, ídque duplici de cauſſa. Primùm quòd fortunarum mearum partem in ſupradicta naui amiſeram: deinde quòd claſſem Regiam, cui me adiungere cogitabam, profectam comperiſſem. Verùm tam funeſti naufragij nuncio audito, Deum diuinámque eius gratiam laudaui, quòd ei claſſi molieti me ſuccedere non eſſet paſſus, haudubiè ſi id factum eſſet, cum aliis periturum. Tandem decimo poſtea menſe claſſis Regia in Indiam appulit: móxque in Auanæ portu aggregatis quatuordecim nauibus cùm modicis tum magnis, breui vela, Dei ope, in Hiſpaniam fecimus. Trigeſimo nono quàm inde ſolueramus die, horribilem vnam tempeſtatem in eo curſu perpeſſi: inſulam quandam Luſitaniæ (vulgò Maderam appellant) tenuimus, quę iuxta Coſmographorum rationem ab Auana ampliùs IV. M. milliaribus diſtat.

Belmuda inſula.

M E D I O fermè itinere iacet exigua quædam & deſerta inſula, quæ ab Hiſpanis Belmuda appellatur: ſed eam neque nos in conſpectu habuimus, neque multi nautæ illac prænauigantes vident. Sumto in Madera pane, vino aliiſque cõmeatibus, vela damus: & octauum poſt diem, XIII. Septembris, M. D. LVI.

San-

San-lucari portum ingredimur, atque inde Hiſpalim proçedimus. Ipſe, ſimulac expeditis negotiis dimiſſus ſum, Calicium portum peto: & onerariam nauim conſcendens (Vrcam vulgò vocant) Genuámque bimeſtri nauigatione peruectus, & incredibili ex conſpectu patriæ perfuſus gaudio, breui Mediolanum peruenio.

QVAMOBREM immenſæ atque æternùm laudandæ Maieſtati Dei, potentiǽque eius, ac Seruatori noſtro Ieſu Chriſto, immortales gratias ago, quòd conceſſo mihi hoc beneficio vt res adeo nouas, támque à nobis diuerſas ac remotas terras viſerem, me ab innumeris periculis liberauit: vt quoties præterita in memoriam reuoco, humanum vnum corpus tot tantíſque malis tolerandis ſufficere vix p otuiſſe exiſtimen. Gratiarũ actio pia.

1 HAEC *Belmuda ſeu Bermuda inſula, Garza etiam alio nomine dicitur: quòd nauis, cui ea primùm apparuit, Garza vocaretur: illius verò Magiſter, Joannes Bermudez Palenſis. Ad* XXXIII *gradum in Septentrionem ſita eſt: parua & deſerta credita. Ouied. Hiſt. Ind. lib. 2. cap. 9.*

CANAR. DESCRIPTIONIS

ARGVMENTVM.

OMNIBVS *nauibus, quæ in Indiam Occid. curſum dirigunt, primam ſtationem præbent Canariæ, ſeu Fortunatæ inſulæ,* CC. *leucarum, nonnullæ etiam* CCXL. *interuallo ab Hiſpania, à* XXVII. *ad* XXIX. *ab Aequinoctiali limite, in Septẽtrionem, gradũ ſitæ. Earum priſca nomina, Pluuialia, ſiue Ombrios, Capraria, Niuaria, Canaria, Iunonia, & eodem nomine proxima, ſex tantùm veteribus cognitæ: hodie ſeptem numerantur. Illæ poſt Iubæ & aliorum veterum inquiſitionem, diu noſtris hominibus ignotæ manſerunt: donec Ioannis, ſecundi huius nominis, Caſtellæ regis, denuo, anno Domini* M. CCCCV. *aut (vt alij tradunt) Petri regis Aragoniæ, temporibus, anno* M.CCCXXXIIII. *Hiſpanorum nauigationibus apertæ ſunt: móxque (vt hîc ſcribit Benzo) partim ab ipſis Hiſpanis, partim à Gallis, ſubactæ.*

***

BREVIS

BREVIS INSVLARVM QVAE CANARIAE APPELlantur, & rerum in iis memorabilium, deſcriptio.

¶ *Canariæ inſulæ ſeptem. Indigenæ pauci ſuperſunt. Quando & à quibus ſubactæ. Earum feracitas.*

CAPVT I.

QVANDO, Deo bene iuuante, finem tandem breuis huiuſce meæ Hiſtoriæ aſſequutus ſum, operæpretium facturus mihi videor, ſi quædam de Canariis inſulis memoria non indigna contexam. Hæ ſeptem ſunt, Gran-canaria videlicet, Teneriffe, Palma, Gomera, Ferrum, ſeu Ferrea, Lanzarotta, & Forte-ventura. Eæ non magno interuallo inter ſe diſcretæ, ab ortu in occaſum, continuo verſu in ordinem porrectæ, XXVII. gradibus & dimidio ab Aequinoctiali linea abſunt: ab Hiſpaniæ promontorio Boldori nongentis & octoginta paſſ. millibus: ab Aphrica LXX. Perhibetur à veteribus nonnullis ſcriptoribus Fortunatas eſſe dictas, quòd omnibus quæ vita humana deſiderat, iiſque ſponte genitis abundent.[1] Verùm Solinus multo ſecus de iis ſcribens, plu-

Canariæ, ſeu Fortunatæ inſulæ, ſeptem

rimùm iſtius fertilitatis famam eleuat.

PORRO veterum earum incolarum & indigenarum ſtirps hodie propemodum ſublata eſt. Ego quidem vnum duntaxat in Palma inſula vidi, annos fermè LXXX. natum: cui, quòd è præcipuarum & veterum inſulæ familiarum ſtirpe eſſet, Rex Hiſpaniæ certum annuum ſtipendium in victum dabat. Quum mihi fortè aliquando ſermo cum iſto eſſet, & ab eo mores, atque inſtituta gentis cognoſcere cuperem, nunquam à vino integrum vacuúmque reperi. quippe eius potus dulcedine ſemel deguſtata, omnem voluptatem in ebrietate collocabat. Itaque ea de re nihil certi tradere poſſum, niſi fortè pauca quædam quæ vel ipſe vidi, vel ab Hiſpanis nonnullis magno natu audiui. Sed priuſquam id aggrediar, exponēdum videtur quæ prima gens (vti à nonnullis ſcriptoribus proditum eſt) eas inſulas ſubegerit.

Canarij indigenæ pauci.

IN Hiſtoriis Petri Aragoniæ regis, eius nominis IV. traditur anno M.CCC.XXXIIII. ad eum adiiſſe nobilē quemdam Hiſpanum (Ludouico Cerdæ nomen erat) virum bellicarum rerum artiúmque peritiſſimum, qui quòd ei adhuc omnia incepta proſperè proueniſſent, arroganter Principem Fortunæ, ſibimetipſe cognomen fecerat. Is à Rege, vt eius autoritate atque auſcipiis Canarias inſulas ſubigere liceat, ſimúlque auxilium petit: móxque impetratis ab eo pecuniis ad celoces duas armandas, claſſe inſtructa è Calicio portu ſoluit.

A quibus primùm ſubactæ Canariæ.

Breui

Breui Gomeram tenet, ac centum & viginti milites in littus exponit. Sed vix egreſſos, Inſulani feroces animis acriter impetu facto repellunt: maxima pars cæſi: ceteri trepida fuga compulſi ad naues partim eò nantes, alij ſcaphis raptim conſcenſis euaſere: ac cum ſuo duce, qui Principatum Fortunæ ſe amiſiſſe ſerò tandem agnoſcebat, ſpe irrita mœſti in Hiſpaniam reuertuntur.

TRADVNT nonnulli miſſas è maiore Baleari naues aliquot ad ſubigendas eas inſulas: ſed omnia fœdè atq; improſperè eueniſſe. Proditum eſt ad aliis, anno M. C C C. XCIII. Hiſpalenſes & Cantabros aliquot naues militibus, equis & commeatu ad eam expeditionem inſtruxiſſe. Hi, quum claſſe perarmata ad Lanzarottam appuliſſent, exſcensúque ad terram facto expedito agmine, ad pugnam procederent, ne indigenas quidem incautos & ſolutos oppreſſere. Itaque multis horis acriter vtrimque pugnatum: tandem victores Hiſpani, plurimis hoſtium cæſis, multis captis, præda & ſpoliis onuſti in Hiſpaniam reuertere.

ALII eius rei gloriam Gallo tribuunt, Nobilem videlicet quemdam Gallum, [2] Ventacurtium nomine, cõtractis ex caſtelli cuiuſdam ſui pretio pecuniis claſſem tantæ expeditioni parem armaſſe, primúmque eas inſulas cœpiſſe ſubigere. Is enim quũ ad Gran-canariæ orã naues applicuiſſet, atq; indigenæ egredientem in littus vim aduenarũ conſpexiſſent,

Ventacurtius Gallus Canarias tentat.

id protinus Baianori inſulæ regulo renunciant. Is triſti accepto nuncio, haud cunctanter concitis popularibus quantam poteſt multitudinem colligit: móxque omnes è vicinis collibus ac tumulis ad littus deſcendentes ferociter in hoſtem incurrunt. Ac Galli quidem primo furentium Barbarorum impetu pulſi ac perterriti, ingens damnum accepere: ſed mox confirmatis animis effusè concitant equos: & multa cæde hoſtium inuecti, turbatos in fugam vertunt. Baianor prælio ſuperatus, ſimultaque ex fuga ſeſe recepit, ſtatim ad ducem Gallum legatos de pace mittit. Qua benignè data, Ventacurtius, Reguli huius conſenſu arcem in inſula coctili latere ædificat, eámque quinquaginta militum præſidio munit.

EXINDE cum reliquis ſuorum ceteras inſulas ordine prælegens, Palmam aggreditur, qua paruo negotio ſubacta, breui quoque Gomeram in poteſtatem redigit. Has tres inſulas ita perdomitas Alphonſo comiti Nebulenſi Hiſpano, magno pretio vendit, qui mox ceteras ditioni ſuæ adiecit. Ex quibus apparet iam multis abhinc annis has inſulas Hiſpaniæ regno ſubiectas eſſe.

IAM quod ad mores eius gentis attinet & fertilitatem terræ, quæ, vel ipſe vidi, vel ab aliis audiui (vti ſuperius ſum pollicitus) ea paucis exſequar. Primùm ergo earum inſularum maxima (Gran-canariam Hiſpani appellant) rotunda propemodum ſpecie, CXXX. circiter milium paſſ. ambitu, vrbem in planicie modica

Gran-canariæ deſcriptio.

dica

dica ſitam haud procul mari Orientem verſus, habet: quæ quum ibi eſſem, quadringentis circiter domibus habitabatur. Ibi Gubernatores & præfecti tum ſeculares, vt vocant, tum Eccleſiaſtici, manent. Nullus ante vrbem portus, ſed duobus ab ea millibus paſſ. Septentrionem verſus, prope exiguum montem ſtatio quædam eſt. Ibi naues ancoras iaciunt: quibus ſcilicet tutandis vicino in littore Hiſpani modicam arcem excitarunt: vbi tum tormenta quatuor ferrea erant, eáque ſitu ac rubigine obducta. Ac ſæpenumero equidem demiratus ſum, quum Galli eodem ipſo in littore naues aliquot ceperint, ſatis validum ad impetus hoſtiles arcendos propugnaculum ab Hiſpanis non exſtructum eſſe.

In ea inſula magna fit ſacchari copia, plurimíque propterea mercatores eò negotiandi cauſa commeant, maximè Genuenſes. Omnes arbores ex Hiſpania eò tranſlatæ, facilè, præter oleam, comprehenderunt. Ea quæ Palma dicitur fructuum vbertate, maximè vini, imprimis inſignis eſt. Itaque tantum ex illis vitibus prouenit, vt non inſulis modò vicinis vina ſuppeditent, ſed etiam dent quæ nauibus in Indiam, in Flandriam & Angliam portentur. Caprarum etiam & ouium greges eæ inſulæ habent, ex quarum lacte caſeum ingenti copia faciunt: cuniculorum verò vim propè innumeram. De ceteris, Teneriffe quoque & ipſa rebus ad victum neceſſariis abundat: ſed tres illæ priores palmam obtinent: reliquæ, vt exiguæ, inopes, & ignobiles ſpernuntur. Palmæ inſulæ deſcriptio.

1 POMPONIVS *Mela lib.3.ca.11.ita de iјs ſcribit.* Fortunatæ *inſulæ abundant ſua ſponte genitis,& ſubinde aliјs ſuper aliјs innaſcẽtibus nihil ſolicitos alunt,beatius quàm aliæ vrbes excultæ.Idẽ propè Plutarchus in Sertorio.Solinus contrà ca.20. De harũ nominibus(inquit)exſpectari magnum mirum reor,ſed intra famam vocabuli res eſt,&c.Idque multò quàm aliј verius.*

2 *Ioannes Betancurtius, nobilis Gallus,Robini Bracamontiј,Franciæ Almirãtis,cognati ſui gratiâ & interuentu, Anno* M. C C C C X V I I.*eas inſulas ſubigendi facultatem ſuis auſpiciјs & Regio titulo,à Rege Caſtellæ obtinuit.Itaque venditis quæcunque in Gallia poſſidebat,claſſem armat & Gallos admiſtis Hiſpanis, ducens,in Canarias expeditionem ſuſcepit.Habebat in comitatu monachum,Mendium nomine,qui Martini* V.*Pontificis iuſſu, Barbaros Ethnicis ſuperſtitionib. deditos ad Chriſtianiſmum verteret,& Epiſcopi titulo illis præeſſet.Betancurtius Lanzarottam,Forte-venturam, Gomeram, Ferrum & Palmam paruo labore in poteſtatem redigit.Gran-canaria potiri non potuit,* X. *millium armatorum exercitu Barbaris inſulam propugnãtibus. Inde eiectus in Lanzarottã ſe recipit: atque inde exſtructo latericio vel lapideo caſtello, ſubactas inſulas regere & coloniјs occupare inſtituit. Mox etiam,variјs mercibus,quas ab eo acceptas Hiſpanæ & Gallicæ naues exportabant,putà mãcipiјs, melle, cera, coriјs bubulis & hircinis,ſebo,ficubus, aliiſque, pecuniarum vim ingentem facere: donec multi fama opum quibus eæ inſulæ abundarent exciti,*

ad

ad cæteras ſubigendas confluerent. Ceterùm Betancurtius quatuor inſularum imperium Menaldo, cōſanguineo cuidam ſuo, moriens reliquit. Poſthæc, iurgio forte inter hunc & Mendium Epiſcopum orto: Mendius aduerſa multa de impotenti eius in Barbaros dominatu ad Regem Caſtellæ ſcribit. itaque cupere eos in Regis fide, ac ditione eſſe. Rex trium nauium claſſem eò mittit, Petro Barba duce. Is diues & cautus, vim etiam adhibiturus ſi opus eſſet, Menaldo facilè, vt eas ſibi vendat, perſuadet. Eas poſtea ipſe Ferdinando Peraza, Hiſpalenſi equiti vendidit: aut, vt alij tradunt, Alphonſo comiti Nebulenſi, qui eas alijs ditionibus cum Peraza permutauit. Peraza quidem, quocunq; modo iis potitus, Regium nomen primus aſciuit. Gom. Hiſtor. gen. libro 5. capite 222.

Miraculum arboris in inſula Ferro. Canarienſium mores. Teneriffes inſulæ mons.

CAP. II.

RES poſcere hîc videtur, vt priuſquam hunc de Canariis ſermonem abſoluam, memorandæ Arboris miraculum referam. In inſula Ferro eſt: perennes aquas è foliis exſudans ſtillánſque, & quidem tanta copia vt non incolis modò, ſed etiam multo pluribus ſufficere poſſit. Ea arbor mediocri magnitudine, nucis iuglandis folio, Arbor perennes aquas exſudans.

quamquam paulo maiore, muro circumlapideo ſepta, inſtar fontis, eſt: & eo cratere defluens aqua ſuſcipitur. Arcanum equidem naturæ mirabile: non reperiri tota inſula vllam aquam præter eam quæ ex illa arbore manat: Porro arborem perpetua ac denſa nebula circumueſtit: quæ tamen interdiu vbi ſolis æſtus flagrare incipit, paulatim diſcuti ac reſolui videtur.

Principio, Hiſpanos eam inſulam ſubigere aggreſſos, quum neque fontes, nec puteos, nec flumina inuenirent, ingens admiratio ſtupórque inceſſerat. Qúmque ab indigenis ſciſcitando exſequerentur, vnde aquam ſibi pararent: illi pluuialem aquam in vaſis collectam, reponere ad neceſſarios vſus ſe reſpondebant: arbore nimirum priùs arundinibus, terra aliiſque integumentis operta. quippe ita rati Hiſpanos, vbi aquam non reperiſſent, ex omni inſula exceſſuros. Sed parum aſtus profuit. Nam inſulana mulier Hiſpáno cuidam, quicum familiaris ei conſuetudo interceſſerat, arborem & arcanam vim eius aperuit: protinúſque ille Hiſpanorum duci. At dux, qui rem tam inuſitatam pro fabula duceret, riſu temperare non potuit: mox tamen detecta arbore & rei certitudine comperta, omnes rei tam nouæ miraculo defixi obſtupuere. Neque mulier indicium impunè tulit, ſiquidem primores inſulæ proditum ab ea arcanum quum cognouiſſent, breui necem ei clanculum intulere.

Arborem illam mulier Hiſpanis prodit.

Ce-

CETERVM hi ferè Canarienſes quondam idololatræ erant. Caprarum pellibus, quibus abundabant, amiciebantur: neque alias domus, quàm ſubterraneos ſpecus norant, cóſque ferè ad radices montium aut ſub collibus poſitos. Quum nullum haberent animal præter capras, quæ noſtris multo grandiores ſunt, iis vice boum ad colendos agros vtebantur, & earum cornibus terram velut bipaliis fodiebant. Milium illis pro omni fruge erat, ex quo duorum lapidum attritu commolito panem faciebant, ab ipſis *Gofio* appellatum. Vinum è palmis, vt Æthiopes, moliebantur. Colore cutis prorſus tali ſunt quali errones illi quos vulgò Ægyptios vocant. Earum inſularum cælum calidius quàm frigidius eſt, etiamſi Tenerife montem erigat ([2] *Picum Teydæ* vulgò vocant) totius propè anni ſpatio opertum fidúmque niuibus. Quod quidem primũ ſignum à mercatoribus ad eas inſulas nauigantibus eminus conſpicitur.

Canarienſium mores & cultus.

Canar. panis.

Tenerifea mons.

1 VVLGO *creditur ea eſſe, quam Plinius & Solinus Ombrion, ſeu Pluuialiam vocant: ſic dictamquòd nulla in ea eſſet aqua niſi ex imbribus. De qua hæc Plinij verba ſunt lib. 6. cap. 32. Iuba de Fortunatis ita inquiſiuit: Primam vocari Ombrion, nullis ædificiorum veſtigijs: habere in montibus ſtagnum: arbores ſimiles ferulæ, ex quibus aqua exprimatur: ex nigris amara, ex candidioribus potui iucũda. Hactenus ille. Quæ quidem non videntur admodum diſcrepare de ijs quæ de ea Inſula ab Hiſpanis explorata ſunt.*

Quamquam illi nullo ibi nec ſtagno, nec lacu, nec fonte inuento, ſolam eam ſalubrem & potui aptam aquam ex mirabili ea arbore ſtillantem compererint: & quidem tanta copia, vt non Inſulanis modò eorúmque armentis, ſed eiam nauibus eò fortè ad aquandum apellentibus ſufficiat.

2 *Mons hic in tantam altitudinem editus eſt, vt* XV. *fermè leucas ab imo ad ſummum verticem colligens, inde ab ducentorum quinquaginta milliarium Hiſpanicorum interuallo eminus conſpiciatur. Eius ima ſiluæ & viridantia paſcua veſtiunt: media niues occupant: vertex nudus & ſterilis fumos plerumque exhalat. Vulgò Galli nautæ eum* Le pic de Tanariffle, *appellant. Ceterùm Teneriffe ea creditur eſſe, quæ à veteribus Niuaria dicitur.*

DE

DE GALLORVM Expeditione in Floridam, & clade ab Hiſpanis non minus iniuſtè quàm immaniter ipſis illata, Anno 1565, Breuis Hiſtoria.

Cui adiunctum eſt,

Supplicis libelli & querelæ, à viduis, liberis, cognatis & amicis Gallorum, ab Hiſpanis in Florida contra fas ac fidem cæſorum, ad Carolum IX. Galliæ regem delatæ, exemplum.

ESAIAE CAP. XXVI.

Ecce Dominus egredietur de loco ſuo, vt viſitet iniquitatem incolæ terræ contra eum: & reuelabit terra ſanguinem ſuum, nec operiet vltra interfectos ſuos.

* * *

ARGVMENTVM.

HVNC *libellum ſuperioribus Benzonis libris adiunximus, tum quia eiuſdem penè argumenti eſt, cùm & rei in ijſdem illis terris geſtæ hiſtoriam, & Hiſpanicæ ſæuitiæ inſigne exemplũ contineat: tum vt Hiſpanis ipſis ſpecioſam illã laruam excuteremus, qua vulgò vti ſolẽt: Non mirum eſſe videlicet, ſe aduerſus Barbaros & Anthropophagos homines nihil humani præter ſpeciem oris habentes, quorum immanitatem fruſtra per benignitatẽ & modeſtiã effugeris, ſæuitia ſæpius quàm clementia eſſe vſos. Nam quid hîc ſimile adferent? Expeditionem in Floridam ſuſcipiũt Galli, idq; Regis ſui iuſſu: neque in alienam poſſeſſionem violẽter irruunt. Etſi enim nullo iure Hiſpani latiſſimas illas in Occidẽte tũ Inſulas tũ Indicæ continẽtis prouincias, niſi fortè vmbratili Pontificis donatione, cuius ea non ſunt, poſſidẽt: ab illis tamen Galli, velut iuſto titulo poſſeſſis, non vim duntaxat, ſed appulſũ quoque abſtinent: & iam Hiſpanis viſam quidem, nullis tamen adhuc Hiſpanicis colonijs inſeſſam oram, velut vacuam, occupant. Hîc Hiſpani nõ contenti vi ex ijs littoribus arcere Gallos, vt pedẽ in ſua inferẽtes: non in armatos tantùm, in quos par periculum & ardor certaminis irritat, ſed imbellem quoq; inermémque in turbam pueros & fœminas pluſquam beluina ſæuitia debacchati ſunt. Et hoc quidem per me occultum ſepultúmque maneret, niſi Hiſpani plura atque atrociora & pridem & hodie in Belgio perpetrarent, quàm quæ apud Indos vnquam edidere.*

DE

DE GALLORVM EXPEDITIONE IN Floridam, eiúſque miſerabili exitu, Breuis Hiſtoria.

¶ *A quo primùm reperta & nuncupata ſit Florida. Ioannis Pontij, Ferdin. Sotti & Hiſpanorum monachorum infelices in eam expeditiones.*

CAPVT I.

QVAM inclementer & parum humanè Hiſpani victorias pacémque aduerſum Indos Occidentales exercuerint, ſuperiores libri abundè docuere: nunc verò etiam quomodo Gallos in Florida acceperint, breui narratu exſequar. Sed ante omnia quæ regio ſit Florida, vbi ſita, à quo primùm reperta & tentata, exponendum eſt.

NON procul Hiſpaniola Boriquena inſula eſt, quam hodie S. Ioannis de Portu diuite appellant. Eius primus occupator ac Gubernator Ioannes Pontius Legionenſis, pro certo habens fore vt ab Didaco Almirante & prorege Indiæ, magni illius Chriſtophori Columbi filio, æmulantium calumniis accenſo, Floridæ ſitus, & quãdo prĩmùm inuenta ſit.

prouincia demoueretur, cedere inimicis ſtatuit, & nouas ſedes quærere. Itaque anno M.D.XII. celocibus duabus armatis, flexo in Septentriones curſu altum tenens, tamdiu nauigat, quoad aliquantum progreſſo Biminiæ inſulæ ſeſe aperuere: quę ad Septentrionem Cubæ inſulæ iacent.

Fons fabuloſus.

EODEM tempore de prodigioſo quodam fonte fama increbuerat, cuius aquis epotis ſenes, exuta canicie, in iuuẽtam reuireſcerent: neque eam fabulam cupidiùs ſparſerant Indi, quàm crediderant noſtri. Eam famam ſequutus Pontius, dũ circa eas inſulas, fontem illum fabuloſum quærens, ſeneſcit potiùs quàm repubeſcit, ſex amplius menſes irrito errore abſumit. Tandem tamẽ diu vagatus nouam Indicæ continentis orã detegit, eámque partem ad quam fortè ipſo Reſurrectionis die appulerat (quẽ vulgò Paſcha floridum appellãt) velut è re nata ſumto nomine, Floridam ipſe nuncupat. Id terræ prominens, linguę aut manicæ inſtar, ſe ingenti fronte in altum euehens, centum leucas in longitudinem, quinquaginta circiter in latitudinem patet. Eius extremum cornu ab Æquinoctiali linea, Septentrionem verſus, gradus XXV. diſtat: móxque extendi ac dilatari incipit, quâ in mediam inter aquilonem & exortum æquinoctialem regionem verſa eſt.

Floridæ nuncupatio.

EX ea noua terra reperta ingentes ſibi diuitias deſpondens Pontius, breui ad S. Ioannis inſulam regreſſus, mox inde Hiſpaniam petit. Ibi à Rege Catholico expoſitis quæ inuenerat,

uenerat, nō magis meritorum reſpectu quàm amicorum gratia, Biminenſem & Floridenſem præfecturam, Adelantadi titulo, obtinet. His auctus, in Boriquenam reuertitur: coloniæque in ſuam prouinciam deducendæ certus, milites ſcribit, claſſem comparat, multóſq; in eas res ſumtus facit. Sed vix in Floridæ littus egreſſus, vrbis condendę ſedes quærebat quum Barbari claſſe conſpecta accurrunt, expediunt arcus & nimbo ſagittarum Hiſpanos obruunt. Pontius ipſe in turba, venenata ſagitta grauiter ictus, prælio excedere coactus eſt. Inde Cubam auectus, paulo pòſt ex vulnere moritur. Neque ipſe tantùm, ſed multi quoque Hiſpani qui eius auſpicia ad eam expeditionem ſequuti fuerant, partim Indorum telis confixi, partim morbis & miſeriis abſumti ſunt. Ita iam tum Florida inauſpicatò tentata, inuentoris ſui cæde nobilitata eſt.

Pōtius Floridam infeliciter tentat.

Ex eo quum ob truces & bellicoſos incolas vulgò infeſta atque infamis haberetur, per diu intacta manſit. Donec tandem multis pòſt annis Ferdinandus Sottus trib. mil. Attabalibæ Peruani regis ſpoliis diues, & ex iam partis maiora concupiſcens, eius prouinciæ ſubigendæ adminiſtrandæque poteſtatem à Cæſare petiit. Qua impetrata, cum multis Hiſpanis Floridam init: & omiſſa condendæ coloniæ cura, in mediterranea progreditur. Inde incertis huc atq; illuc errans ſedibus vexare indigenas, & vni parandi auri curæ intētus, metalli eius fodinas quærere paſſim inſtitit.

Ferd. Sotti in Floridā expeditio, de qua ſup. lib. 2, cap. 13.

Parem videlicet vbique eſſe terrarum felicitatem, qualem in Peruana prouincia nactus erat, credens, aureos ibi montes opinionis errore finxerat. Ad extremum, quum non tantùm Barbaros omni tormentorum genere, ſed ſemetipſum quoque & ſocios cæca auri cupidine & irrito labore totos quinque annos fatigaſſet, & ſuorum ſpem ipſe, & eum vita deſtituit.

SED ne triſti quidem Sotti exemplo ceteri à ſimili incepto deterriti ſunt. Siquidem anno M.D.XLIIII. Floridæ in ditionem redigendæ multi decus petiere. In iis Iulianus Samanus & Petrus Ahumada. Verùm neque Carolo Cæſari, qui tum in Germania erat, neque Philippo filio eius, qui præſens Hiſpaniam imperio regebat, ex Indici ſenatus conſilio, mittere quemquam in eam prouinciam cum imperio placuit.

Gom. Hiſt. gener. lib. 1. cap. 45.

ERANT tum fortè in Hiſpania Dominicani qui feroces illas gentes verbis magis cicurandas, quàm malo & armis exaſperandas eſſe dicerent, quíque ſe eas tum ad Chriſtianam fidem, tum ad Cæſaris imperium accipiendum ſola oratione adducturos profiterentur. Neque id facilius dictum quàm creditum. Itaque anno M.D.XLIX. auſpiciis & ſumtibus Cæſaris mittuntur eò monachi F. Ludouicus Cancellus de Baluaſtro Dominicanus & quatuor eiuſdem ordinis.

APPELLVNT, exeunt de naui F. Ludouicus cum collegis & nautæ aliquot inermes (neque enim doctrinam pacis præ ſe ferentes

arma

arma oſtendere par erat.) Illis conſpectis, protinus Indi non ad concionem, ſed ad cædem aduolant. Mulcere alloquio Barbaros conabatur concionabundus monachus: ſed verba fiebant apud ſurdos. Ergo nequicquam vociferantem inuadunt, & cum duobus collegis trucidant: ceteri cùm fortè Confeſſorum laudem inter ſuos quàm martyrij palmam apud Barbaros conſequi mallent, proripiunt ſeſe in fugam & nauim repetunt.

Dominicani in Florida à Barbaris trucidantur.

At Barbari (ſicut poſtea ex adoleſcente quodam, Ferdinandi Sotti olim pediſequo, auditum eſt) in lætitiam atque epulas verſi ſaginatis monachorum carnibus opiparè veſcũtur, & detractas corporibus pelles, cutim etiã capitum in orbem attonſam, ferale tropæum, in delubro ſuo ſuſpendunt.

Haec igitur Florida eſt, de qua acturi ſumus, inter ceteras Indiæ prouincias multis Hiſpanorum cladibus notiſſima: nũc verò etiam (vt ex ſequenti Hiſtoria patebit) Gallorum.

Quae ſequuntur, propè vſque ad finem, ex breui Gallicè ſcripta Hiſtoria ſumſimus, cui præfixa epiſtola Nicolai cuiuſdam Challuſij Diepenſis nomẽ præfert: qui è Florida regreſſus, ſuos & ſociorum caſus memoriæ prodidit. Hunc ergo potius quàm nos, quæ cum alijs viderit & perpeſſus ſit, vt in Gallico illo ſcripto, loquentem induximus.

¶Rex Galliæ claſſem in Floridam mittit, cui Ioannē Ribaldū legatum præficit. Proſpera de Florida fama ſparſa multos ad eam expeditionem inuitat. Apparatus claßis Diepæ fit. Multi metu inceptum deſerunt. Retracti à fuga imponuntur in naues. Galli ab Anglis comiter accipiuntur.

CAPVT II.

Rex Galliæ in Floridā claſsē mittit.

PAVLO ante ciuiles Galliæ tumultus, Rex ex Principum & conſilij ſui ſententia decreuerat in eam Indiæ oram, quę Florida appellatur, nuperrimè à Gallis animaduerſam & cognitam, multarum nauium claſſem cum non ſpernēda manu mittere. Itaque compoſito primo ciuili Galliæ bello, paceque regio Edicto ſancita, intermiſſa eius incepti mētio reuocata eſt. Móxque in eius rei effectum Ioannes Ribaldus, vir magni animi conſiliíque & longo rerum maritimarum vſu peritiſſimus, in aulam à Rege accitus milites ſcribere, & ſeptem naues viris commeatibúſque inſtruere regiis auſpiciis iubetur, eíque ipſe claſſi, Legati regij titulo, pręficitur. Mandatum diſertè erat vt recto curſu in Floridam nauigans, ab omnibus Hiſpanorum littoribus atque inſulis, quæcumque in ditione Regis Hiſpaniæ eſſent, vim atque egreſſum abſtineret.

VVLGATA protinus eius expeditionis fama, multos vt illo Prætore & regiis auſpiciis

ciis ire vellent, & ſe ei claſſi adiungerent, perpulit: ſed propriæ quemque cauſæ & varij affectus trahebant. Alios cognoſcendi orbis cupido accendebat, à qua nemo vnquam ingenuus abhorruit. quippe nauigationẽ plurimùm ad id ſtudium conferre. Alij recenti à bello adhuc calentes, nauigandi ſubire moleſtias quàm conflictari prioris vitæ ſordibus & ingrato labori malebant.

Sed in primis ſtimulabat omnes ſecundus de Florida rumor per Galliam diſperſus. Ei videlicet terræ omnium rerum, quibuſcumque vita carere non debeat, copia abundanti, mitiſſimam etiam, vitalis ac perennis ſalubritatis, cæli temperiem eſſe conceſſam. Quippe neque infeſto rigore ac gelu Septentrionis premi, neque nimio ſolis æſtu exuri: ſed ſalubri vtrimque mixtura, iniuſſos etiam agros ſponte natis frugibus incolas alere. Quòd ſi excolere etiam liberet, hominibus tantùm gnauis atque induſtriis opus eſſe, qui natiuam ſoli eius vbertatem in humanos vſus labore & cultu elicerent. ita optimam terrarum fore. Fama de Florida, multa vana veris affingit.

Ipſam ab Auſtro in Septentriones propè pari cum Europa longitudine porrectam, latitudine etiam XXIII. ferè gradus amplecti. quúmque ſolis percuſſa radiis plurimum genitalis caloris concipiat: eo tamẽ ita temperato vti non tantùm rore ac frigore nocturno, ſed lætis quoque ac mollibus pluuiis, vt è pingui ceſpite magnam vim herbidi graminis

mirandam in altitudinem creſcentis ſua ſponte tellus effundat. Adhęc auri omniúmque animalium diuitiæ, ſpatioſæ planicies, aprici colles montéſque clementer editi:mira amniũ fontiúmq; amœnitas, varietáſq; arborum gummi nobile & odoriferos ſuccos exſudantium,proſpera fama paſſim celebrabantur.

Apparatus Gallicæ claſis Diepæ fit.

Ergo talibus pollicitis multi inuitati, plerique etiam auara diteſcendi ſpe, diuerſis è partibus Diepam confluebant. Eo loco luſtrari multitudinem conuenientium atque inſpici oportebat,vt ex omni numero,quos maximè ad eam epeditionem idoneos iudicaſſet, Regius legatus legeret Segnius tamen quàm pro nonnullorũ ſtudio tota res adminiſtrata & perfecta eſt: eorũ maximè qui milites domi ſuæ exceperant,indignantium tam diu ignauos & immunes homines ſuis ſumtibus ali, etiam ſpe pretij & ſplendidis promiſſis lactarentur.

Qvatvor menſes & amplius otiosè inambulantes in ea vrbe conſumſerunt: donec tandem fide data ſe Regi ſtrenuã fidelémque operam nauaturos, in verba legati iurauere: ſimúlque vt ſacramento obligati fuerant, ſtipendium in ſex menſes accipiunt: cuius rei mox Prætorem ipſum pœnituit. Quippe ineunte Maio, Anno M.D.LXV.quũ naues conſcẽdentium numerum recognoſci oporteret, multi eorum etiam qui ſtipendium acceperant,ſiue longitudine itineris, ſeu formidabili barbari elementi ſpecie perterriti, mutato repentè propoſito, clanculum ſe ſubducunt. Ei deſer-

deſertioni vt maturè obuiã iteretur, ne latiùs exemplum ſerperet, conquiſiti deſertores atque à fuga retracti, ſeuerè eodem ipſo momẽto naues conſcendere iubentur. Id x. die Maij factum eſt: nos tantiſperdum pecorum & farinæ commeatus in naues in ſalo ſtantes imponitur, in ea ſtatione vſque ad XXII. diem eiuſdem menſis hæſimus. Multitudo eorum qui conſcenderant, in quibus aliquot cum familiis ſuis opifices, trecentorum numerum efficiebat.

QVVM ibi commodum & imperium Legati regij ſimúlque ſecundũ ventũ expectaremus, XXII. eius menſis venti repẽtè vehementes vtrimque ingruunt. Inde inhorreſcẽs mare, & concitati ex alto fluctus ictúque contrario inter ſe horribilem in modum arietantes, nautas quoque ipſos turbauerant. Ergo trepidi & ancipiti malo attoniti nihil opis inuenere, niſi vt inciſis ancoralibus, amiſſis ancoris, nos ventorum arbitrio permitterent. Vehemẽtiſſimus omnium Aparctias erat: is tanto impetu vela noſtra ex alto percuſſit, vt protinus ad Portum-gratiæ vulgò *Hauræ-de grace*, Normaniæ portus eſt) volantibus ſimiles deferremur. Ibi triduum morati, quoad miſſus à nobis Dieppam myoparo, nuncia inde referret, ab ea ſtatione XXVI. eius menſis ſoluimus.

QVVM rectà in Floridam curſum corripere cogitaremus, aduerſo protinus vento repulſi ad inſulam, cui *V vich* nomen, Anglicæ ditionis, deferimur. Ibi Angli de noſtræ

Expeditionis conſilio cognoſcere quum voluiſſent, poſtquam intellexere, ſe ſuáque nobis iuuandis benignè obtulerunt. Ibi à XXVIII. eius menſis ad XIIII. Iunij quum naues in ancoris ſtetiſſent, ea ipſa die aſpirante Aquilone ſecundo, ſublatis velis rectum in Floridam curſum capeſſimus, quam velut nouam Franciam appetebamus.

TOTOS duos menſes Oceanum ſulcauimus, priuſquam Floridæ oram vllam aut vicinam aliquam ei terram in conſpectu haberemus, præterquam Antiliarum vnam (quam indigenæ *Vacaiouques*, Galli Magnam-lucaſiam vocant: noſtrûm aliquibus eam Catharinam, Regis ipſius matris nomine, nuncupare placuit) Eam XXVII. gradibus ab Æquinoctiali circulo in Septentrionem diſtare ferunt. Ducentis etiam ab ea leucis in alto nauim quandam animaduertimus, ſed ad aquam non propriùs quàm quinque aut ſex millibus paſſ. acceſſimus.

Lucaſia magna, vna ex Lucaiis inſulis.

Gallica claſſis in Floridam appellit. Floridenſium cultus, mores, cibi, fruges, potus. Crocodili & alatæ ſerpentes. Florid. religio..

CAP. III.

TANDEM

Tandem xiiii. Auguſti Floridę littora nobis ſeſe aperuere, mox igne, quod Indi nobis ſignum dabat, eminus conſpecto, phaſelum ad explorandum terræ acceſſum mittimus. Is fluuium quendam exiguum ſpeculatus, oſtium ipſius inuehitur. Accurrentes ad littus aliquot Barbari nummos mercibus noſtris permutant. Eam autem pecuniam ſibi partam aiebant ex naui quadam quæ ab Antiliis reuertens carinam ibi vadis fixerat. Repertum quoque in eo littore Hiſpanum vnum, qui è naufragio ante viginti annos ibi facto euaſerat, in nauim accepimus. Mox ſciſcitati ex eo, ecquid de Gallis audiuiſſet & vbi ſedes haberent, docemur: Nihil ſcire ipſum ea de re, niſi quod ab ipſis Barbaris didiciſſet: Gallos videlicet quinquaginta leucis Septentrionem propius quàm quò appuliſſemus, conſediſſe.

Hiſpanus naufragus à Gallis excipitur.

Ergo inde retro oram præteruecti (quæ nobis depreſſa, & ſolo arenoſo arbuſculis conſita: leni etiam neque admodum profundo æſtu, qui ab Occaſu brumali adlabitur, inundare viſa eſt) medio fermè curſu flumen detegimus, quem Maij fluuium noſtri antè nuncupauerant, vbi æſtus quoque, ab Occaſu ſolſtitiali affluentes, modicè intumeſcunt: ac propter tenuitatem aquæ ſidentes in vadis ancoræ facillimè conſpici poſſunt. Sex quidem aut octo à littore millibus paſſ. non profundiorem quàm ſex aut ſeptem vlnas aquæ altitudinē comperimus. In aliud præterea flumen nos incurriſſe memini, inter Maium & Ayum

Maij fluuius.

fluuios, à Maio Septentrionem verſus quatuor millibus paſſ. diſtans: ad cuius os ſingulis noctibus iactis in profundum ancoris, octo aut nouem vlnas altitudinis arenámque interdum in fundo, nonnunquam calculoſam terram, aliquando permiſtum limo vliginoſo ſabulum, reperiebamus. Fluuij quoque qui Delphinorum dicitur, iacta bolide altitudinem explorantes, duarum vlnarum eſſe in aluei faucibus cognouimus: quanquam ibi æſtus quatuor ſuper cubitis intumeſcit.

Delphinorum fluuius.

POST hæc commodum aliquem egreſſum in ea ora ſpeculati, XXVII. Augusti in ſtatione Maio flumini obiecta, quatuor à littore millibus paſſ. ancoras ad VII. aquæ altitudinis vlnas iacimus. Vigeſima nona die eius menſis trib⁹ minoribus nauigiis flumine aduerſo ſubeuntes, rectà ad Carlinæ Caſtellum tẽdimus. Id propugnaculum noſtri paulo antè, vt perfugio ac præſidio Gallis eò appulſis eſſet, exſtruxerant, ſatis commodo atque opportuno ſitu. quippe hinc alluente fluuio: ab altera parte vicina ſilua, campóq; inter ſiluam & munimentum interiecto, cui amœnus collis imminet, quem denſa altáque gramina omni ex parte veſtiunt. Semita tantùm vna adibatur ſilua, vnius paſſus latitudine vix ſingulis peruia: quam noſtri aperuerant vt ad fontem qui in nemore erat, commearent. Poſtquam ad eum locum peruenimus, Prætor noſter exportari è nauibus cibaria ceteróſque commeatus ad recreandum præſidium iubet, nóſque opifices cum fœminis ac pueris eò concedere:

Carlinæ caſtellum Caroli IX. nomine nuncupatum.

negotio

negotio dato nobilibus viris Vllio, Bellocairo,& aliis vt nos eò educerent, quibus etiam rerum quas in impedimentis pretioſiſſimas habebat, cuſtodiam commiſit. Ceterùm eos, qui in Caſtello erant non mediocri lætitia aduentus noſter affecit. quippe anxios mæſtóſq; quòd iamdiu nihil è Gallia audirent. Onerabat dolorem, quòd alimenta etiam defecerant, niſi fortè indigenarum, agreſtium & barbarorum hominum, ritu viuere vellent: à quibus etiam nihil, niſi vi & rapto extorquere poterãt, ſicuti ſuo loco fuſiùs dicemus.

SIMVLAC nobis quies conceſſa eſt, indigenarum ſpeciem contemplari cœpi, quæ mihi ſatis liberalis & humana viſa eſt. Quippe viris rectus & quadratus corporis habitus: natiuus cutis colos in rubedinem vergit. Regulos eſſe illis & ſingulis præeſſe pagis accepi: corpus diſtinctum coloribus & maculis varium gerere, pro ornamento habent. Nullo veſtitu, nec magis viri quàm fœminæ, coluntur: niſi quòd illæ peplo aut plagula ex Ciofi alteriúſve animalis pelle, quam nodus aſtringit, extremis faſciæ tæniis in ſiniſtrum femur pendentibus, muliebria operiunt. Ceterùm plena rotundáve oris ſpecie, nec ſimi neque chilones ſũt: truces vigentéſque oculi, promiſſa cæſaries, quam & concinnè circa caput colligunt: ita innexis comis, quoties bella ineunt, pharetræ illis vicem præbentibus. quippe ibi ſagittas condunt, quibus mirum eſt, quàm procul, quámque certo ictu, deſtinata feriant.

Floridenſium indigenarũ habitus & cultus.

Ciof, animal Florid.

Floridenſiū mores. QVOD ad mores attinet, fœdi & flagitioſi ſunt: liberos ſuos neque vlla domeſtica erudiunt diſciplina, nec coercent: nec rapere, nec pro ſuo vti quod rapuere, ipſis religio vlla eſt. Attamen ſua cuique vxor & ſeuera illic matrimonia ſunt. Bella aduerſus finitimas gentes, ſed ſermone diſſonas, gerunt: tela illis præcipua, arcus & ſagittæ. Domus ferè rotundæ vt columbaria noſtratia, robuſtis impoſitæ arboribus & palmarum foliis contectæ, nec vẽtos, nec tempeſtates metuunt. Infeſtis tamen vexãtur culicibus, quos ipſi *Maringones* vocant: neque alia ope quàm crebro igni, maximè ſub cubilibus accenſo, ab eiuſcemodi peſtibus ſe liberant. Acriter ea inſecta pungere referunt, & corporis partem morſu ab iis appetitam in lepræ ſpeciem verti. Nihil ferè pretioſius aut elegantius ducunt, quàm verſicolores auium pennas: pretium etiã apud illos calculis, quos ex piſcium oſſibus faciũt, & rubris quibuſdam ac viridibus lapillis.

CIBI eorum, radices, fructus, herbæ & varij generis piſces. Pinguiſſimo piſce vtuntur, quem exenteratum fumo durant: patria lingua *Bauquaué* nominant: cuius exempto adipe pro butyro aut alio liquamine vtuntur. Floridenſiū fruges. Frugum noſtrarum nihil habent, ſed Milij quoddam genus ſumma copia, quod in ſeptenûm pedum altitudinem creſcens, culmo arundineo, granum piſi craſſitudine, ſpicam ſeu paniculam pedali longitudine fundit, recentis ceræ colore. Cuiuſmodi omnes ferè tum inſularum, tum continentis Indiæ Occidentalis

dentalis indigenæ vtuntur, & vulgò *Maiz* vocant in Hiſpaniola: Braſilienſes verò A*uati*. Quum eo veſci libet, primùm tritum in farinam ſoluunt, mox eo diluto miſtóque *Migan* ſuum (vt ipſi vocant) informant: id oryzæ noſtræ ſpeciem refert. Protinus corrumpitur. itaque quàm recentiſſimum edi oportet. Silueſtres labruſcas magna copia ea tellus alit, quæ, vt multis Galliæ locis videre eſt, amplexu arborum innixæ ſurſum reptant: ſed cultu miteſcere, vinúmque reddere ab incolis non docentur, neque eius rei vſum ipſi norunt. Potum ex multiplici herbarum ſucco, ipſi ſibi moliuntur: *Caſſinet* appellant: Ceruiſiæ fermè colorem refert, ac ne mihi quidem ipſi bibenti admodum abhorrenti guſtu viſus eſt.

Labruſcæ apud Floridenſes.

Floridenſium potus.

R E G I O mihi montoſa ac ſiluoſa viſa eſt: inde ingens ferarum copia, quarum ſæuitiæ ipſi indigenæ, niſi acri cuſtodia ſemet ſepiant, obnoxios ſæpe ſe eſſe memorant. Iam mira multa de animalibus quæ ibi eſſe auditu tantùm accepi, conſultò prætereo. Ea exequi ſatis habeo quæ mihi viſu comperta, & quæ nunc memoriæ prodantur, ſatis digna iudico. Crocodilos in primis plures vaſto hiatu ex arenis prædam captantes vidimus: in iis mortuum vnum, cuius caro tenera & candida, mihi ſociiſque veſcentibus vitulinæ guſtum referre viſa eſt. Is tormentuli globo duas inter ſquamas adacto, cæſus fuerat: alioquin cute contra omnes ictus inuicta.

Crocodili Florid.

Ore vaſto hic erat, maxillis horribilem in modum inuerſis, pectinatim ſtipante ſe dentium ſerie: hiatu quidem adeo patēti, vt ſolidam iuuencam vorare poſſe videretur. Ceterùm XII. aut XIII. pedes longus, breuiora crura quàm pro cetera corporis proportione habebat, vnguibus ſæuis armatus: cauda longa valida, in qua præcipua eius vis robúrque conſiſtit. Nullam in eius ore lingaum animaduerti, niſi fortè intra fauces lateret. Ore enim (vti dixi) ita prodigiosè diſtorto erat, vt ſuperiorē maxillā inferioris loco poſitam haberet, fœdum planè ac terribile viſu ſpectaculum.

Alata ſerpens.

ALATAM quoque ſerpentem, à noſtrorum vno interfectam, non procul nemore, vidi: alis, vt videbatur, eatenus inſtructā vt tolli à terra poſſe, & demiſsè volitare videretur. Eius deſectum caput Barbari ſumma cura abſtulerunt: rationem ſcire non potui. Noſtrûm aliquibus opinio erat, id ſuperſtitione quadam à Barbaris fieri: neque quantum animaduertere mihi licuit, planè religionis expertes ſunt. Immò, quemadmodum ſignis & argumentis quibuſdam deprehendi, eos non tantùm ad ciuilem aliquam morum honeſtatem, ſed etiam ad pietatem, ſi Dominus concederet, aſſuefieri poſſe exiſtimo. Quippe ſimulac ære campano in caſtello ſignum ad preces datum audiuerant, extemplo in vicinum campum cōcurrentes, ſublatis, vt nos, in cælum manibus, attentionem aliquam ac reuerentiam præ ſe ferebant.

Floridenſes non prorſus à pietate alieni.

¶ *Hiſpa-*

Hiſpanica claſſis ad Floridam appellit. Hiſpani Gallorum caſtellum de improuiſo adorti Gallos viros feminásque promiſcuè trucidant.

CAP. IIII.

INTEREA Prætor noſter, iniuncti muneris haud immemor, propugnaculo muniendo intentus erat, vt incurſionibus Barbarorum ſuſtinendis par eſſet, ſi fortè in nos impetum facerent. Verùm vnde minimè metuebatur periculum atrox ingruit. Nam XIII. Septembris, repentè claſſi noſtræ quinque Hiſpanæ naues ſuperueniunt, Prætoria quadringentorum vt videbatur: ſcapha centum & quinquaginta doliorum capax: tribus dromonibus comitatæ. Ea claſſis ad eam ipſam ſtationem appellit, vbi quatuor noſtræ naues in ancoris ſtabant, circiter horam nonam veſpertinam. Noctu noſtri in colloquium Hiſpanos euocant, petúntque quo animo quídve quærentes ſuis nauibus adeò propinqui ſteterint. Illi reſpondent ſe Gallis pro hoſtibus vti, mutuúmque inter eos bellum ſatis ſupérque indictum eſſe. Noſtri Hiſpanorum infeſto perſpecto animo, neque ſibi ſatis ad reſiſtendum virium, ſublatis confeſtim dolonibus altum capeſſunt. Hiſpani fugientes paſſis & ipſi velis inſequuti, aſſequi tamen nequiuere. Itaque Delphinorum fluminis oſtium inuecti, excenſum ibi facere ſtatuunt. Mox cum Barbaris (vt ex euentu

Hiſpana claſſis infeſta Gallis perniciem molitur.

Gallica claſſis Hiſpanicam fugit.

Hiſpani cum Barbaris de Gallorum nece conſilia ſociant.

apparuit) conſociatis de pernicie noſtra conſiliis, occultos militum globos, quantum ſatis ad rem patrandam eſſe viſum eſt, inde ab eo flumine emittunt. Sexcentos in armis fuiſſe expeditos, à Barbaris poſtea accepimus.

PAVLO pòſt, quum tres naues noſtræ è fuga collectæ ad ſtationem reuerſæ eſſent, (nam Prætoria, Trinitas ea vocabatur, paulo longiùs in altum prouecta à reliquis diſceſſerat) Ioannes Ribaldus Prætor, tribus illis Hiſpanis vltro occurrere eáſque aggredi ſtatuit: poſtquam vtique ex Conſilij ſententia inſtructam in alto claſſem oſtendere hoſti, vt neceſſarium decreuit, & ſe toto Oceano defendere, niſi nauium iacturam facere vellemus. Noſtris enim militibus in terram expoſitis facillimum hoſti erat, naues præſidio vacuas, nullo impediente occupare & iniecto vnco abducere: quod ſine graui noſtro incõmodo accidere non poterat. quippe ſupremo erepto auxilio & ſublata vnica ópe, qua regem Galliæ de rerum noſtrarúm ſtatu poſſemus certiorem facere.

ITAQVE x. Septembris, hora tertia pomeridiana, Prætor luſtrato & recenſito exercitu, lectíſque non iis modò militibus quos ipſe nuper adduxerat, ſed eorum quoque pręcipuis qui caſtellum præſidio antè obtinebāt: in iis nominatim, legato, ſignifero, & præfecto-ordinum Laudunerij tribuni mil. omnéſque ad ſtrenuam Regi operam nauandam cohortatus, ſimul nauim conſcendit. Is tribunus tum quòd iam diu nullū è Gallia nuncium

acci-

acciperet, tum in ſumma commeatus anguſtia tædio victus, paulo ante aduentum noſtrum inde excedere & reuerti cogitabat: parum interim ſolicitus, nequid Barbaris iniuriæ à ſuis inferretur, quo eorum animi à Gallis alienarentur. Itaque illi tolerante ipſo, vulgò indigenas vexare, & vi captos in caſtellum trahere: milium, ceteráſque eorum fortunas agere ac ferre. denique omnia facere quę neceſſitas impatiens legum iubebat. Quibus ex rebus ingens breui Barbarorum odium in noſtros conflatum eſt. Ergo (vt coniicere ex euentu eſt) ſtimulante partim inſita humanis ingeniis vlciſcendi cupidine, partim protegendi corporis appetitu, omni animantium generi à natura tributo, perniciem nobis clam ſtruere & occulta cum Hiſpano conſilia inire incipiunt.

Galli Barbarorum animos à ſe alienāt.

Vndecima die Septemb. circiter octauam horam matutinam, quum iam noſtræ naues haud procul Hiſpanis abeſſent, vehemens repentè turbo exoritur, effuſo imbre miſtus, cum ingenti fragore cæli tonitribúſque & fulguribus præſtinguentibus aciem oculorum, vt penè ipſum cælum continuo incendio ardere videretur. Turbatæ vtrinque claſſes diuerſæ abiere: tres noſtræ naues demiſſis antennis procellæ vim declinare, Hiſpana Prætoria & ſcapha ventum ſequi coactæ ſunt. ea tempeſtas vſque ad XXIII. Septembris diem tenuit. Interea Hiſpani in terram egreſſi ſatis otij ad noſtra exploranda habuere, eáque cōparanda, quibus nos per dolū opprimerent,

Tempeſtas Hiſpanicæ & Gallicæ claſſis concurſum dirimit.

Neque eos fallebat, nos præcipuè claſſe pollere, eóque vires abductas ceteram multitudinem in caſtello relictam, imbellem numerum, partim ægrotis, nondum ex iactatione maritima recreatis, partim opificibus, fœminis ac pueris conſtare. Ducenta fermè & quadraginta capita ibi erant, Laudunerij trib. mil. fidei ac tutelæ commiſſa: militare robur in nauibus: neque is, caſus eius qui ſuperuenit ſecurus, vim vllam hoſtilem ab terra metuebat.

Hiſpani Gallos de improuiſo oppreſſos fœdè iugulant.

AT Hiſpanus incredibili celeritate, ſiluas, ſtagna, & flumina tranſgrſſeus, ducibus Barbaris, XX. die Septembris improuiſus aduenit, & paulo ante Solis exortum, pluuioſo admodum tempore, Caſtellnm nullo reſiſtente ingreditur. Plerique vigilum ſolutis manè excubiis, ad reficienda quiete corpora fœda totius noctis tempeſtate vexata, dilapſi erant. Hiſpani portula aperta irrumpentes, ſopitos vigiles in cubilibus ſuis obtruncant: fœda inde trucidatio in caſtello fit: viri ac mulieres, ægroti & valentes, ſenes ac pueri promiſcua cæde iugulantur. Quis immania eius diei facinora, quis ſtragem huic parem aut animo aſſequi queat, aut oratione complecti? At noſtri interea tamen in tantis anguſtiis nō ſe deſerere: qui maximè impigri erant, è ſtratis inter tumultum elapſi celeri fuga ſe in nauigia ad fluminis ripam religata proripiunt, quorum Prætor Iacobo Ribaldo, nauis vnius Præfecto (cui Perla nomen erat) & Ludouico Ballardo legato eius, cuſtodiam commiſerat. Alij repentino caſu oppreſſi, vallum tranſiliunt: in iis Laudu-

Laudunerius trib.mil.cum domeſtica ancilla illac erupit.

IPSE, vix è tugurio egreſſus, quum ad opus diurnum fabrile ſcalprum gerens proficiſcerer, in hoſtes incido: ac quum neque vlla niſi in fuga ſpes, neque vllum effugium niſi per vallũ pateret, & iamiam tergo meo duo Hiſpani cum haſta & ſariſſa hærerent: ibi repentè, qua vi neſcio, hauddubiè quidem diuinitus, geminatis in ſenili hoc meo & effœto corpore viribus, vallum nouem ferè pedes altum, quod ægrè aliâs per otium reptando aſcendere & ſenſim tranſgredi potuiſſem, expedito ſaltu ſupero, & in ſiluam accelero. Ab ea quum non longius abeſſe viderer, quàm quantum telo adigi poteſt, reſpiciens & in caſtellum oculos retorquens, pauliſper etiam in colle ſubſtiti, ídque eo fidentius quòd nemo mihi fugienti inſtaret. Ab eo loco facili in totum Caſtellum & inferiùs adeò hypæthrum proſpectu, ſęuientes Hiſpanos, & horribilem noſtrorum lanienam video, triáque iam hoſtium vexilla munimentis impoſita. Quamobrem omni de noſtris ſpe amiſſa, collectis coniectíſque in vnum Dominum ſenſibus, meam ſalutem eius gratię commendans, in ſiluam me proripio. Quippe nihilo immaniores feras experiri poſſe videbar, quàm hoſtes quorũ pluſquam beluinam ſæuitiam in noſtros exundantem conſpexeram.

Hiſpanicæ ſæuitiæ exemplũ horribile.

CETERVM horribiles illæ anguſtiæ, in quas coniectus nullam circà ſpem neque viam ſalutis in terris cernebam, niſi Dominus

Errãtes in ſolitudine, clamãt ad Dominum: & de anguſtiis eorum eripit eos. Pſal. 107.

ſingulari quadam ope, & pręter omnem opinionem, me ex tam præſenti periculo eriperet: erumpere in ſuſpiria & flebiles voces cogebant, atque eiuſcemodi clamores, crebro ſingultu ac gemitu interruptos, ad Dominum edere: O DEVS patrum noſtrorum, Deus „ miſericors, qui te ex ipſis inferorum faucibus „ & media mortis abyſſo inuocari à nobis iuſſi- „ ſti, téque nobis laborantibus certò adfuturum „ es pollicitus: quæſo vt pro ea ſpe ac fiducia „ quam in te repoſui, viam mihi aliquam oſten- „ das, qua exitum tot malis, atque huic infelici „ meæ ſenectuti, in profundos dolorum gurgi- „ tes demerſę, finem tandem inueniam. Saltem „ hoc vnum concedito, ne hinc ex ferarum ra- „ bie, illinc ex hoſtium tuorum noſtrorúmque „ ſæuitia conceptus pauor, omnem ex animo „ meo fidem & certam de promiſſis tuis perſua- „ ſionem excutiat. Illi nos magis propter ſacro- „ ſanctum tuum nomen, quod inuocatum eſt „ ſuper nos, quàm vllam aliam ob rem oderunt, „ Domine. Fer opem mihi Domine, fer opem: „ nam me tot vndique circumuallant mala, vt „ emergere nequeam.

DVM hæc mecum anxius agito, inuium interea ſaltum denſiſque inter proceras arbores virgultis ac ſpinis, veluti perpetua ſepe obiecta, cõtextum penetrans: vix ſemihoræ ſpatio proceſſerã, quum ecce repẽtè è proximo ſtrepitus hominũ lugubri eiulatu planctúque permixtus, ad aures meas peruenit. Ego, Dei auxilio fretus, progredior ac circũſpectãs, primùm vnum è noſtris nobilem, cui Blõderio nomen erat,

erat, reperio: neq; lõgo ab eo interuallo alium, quem D. Robertum vocabant, nobis omnibus facilè notum, quòd ei precum in caſtello concipiẽdarum cura commiſſa eſſet. Mox etiam in Vllij nobilis viri pediſequũ, D. Belli nepotem, Iacobũ Tuſæum, & multos alios vno agmine, incidimus. Ibi collecti & cõmunem miſeriam deflentes, quid facto opus eſſet vt ſaluti conſuleremus, vnà deliberamus. Tũ noſtrûm vnus, quem vulgò omnes in Sacrarum literarũ lectione plurimùm verſatum atq; exercitatum iudicabant, hunc ferè in modum diſſeruit:

EXTREMVM hoc miſeriarum eſt, Fratres: „ quocumque conuertimus oculos, nihil præter „ immanem barbariem cernimus: cælum, terra, „ mare, ſiluæ, homines, omnia nobis aduerſa at- „ que infeſta ſunt. Iuuat tamẽ humanam miſeri- „ cordiã experiri. Ecquid ſcimus num fortè Hi- „ ſpanus, ſi nos eius fidei ac clementiæ permitti- „ mus, deditis ac ſupplicibus parcat? Interficiat „ nos: breuis in morte dolor, harum etiam cala- „ mitatũ finem afferet. Homines ſunt: neq; extra „ ſpẽ eſt, quin furore placato nos in deditionem „ accipiãt. Nam quæ alia ſalutis via aut ratio no- „ bis ſupereſt? Nõ præſtat ſubire manus hominũ „ quã aut hîc lacerari ferarũ vnguibus aut miſer- „ rima fame tabeſcere? Ille ita loquutus eſt: & „ maior pars, conſiliũ approbans, in eam ſententiã ibat: me fruſtrà diſſuadente, & cruentas adhuc ab recenti victoria hoſtiũ manus ſubiiciẽte. Neque verò eos propter cõmunes regũ ac populorum diſcordias, aut humana certamina, tam impotẽti rabie ſæuiiſſe: ſed ob id maximè

Hiſpani ob religionem pios Gallos oderunt.

quòd intellexerint nos ex eorum numero eſſe qui Euangelio nomen dederint. Non pudere nos in homines potius quàm in Deum coniicere oculos? qui ſuorum vitam vel in media morte incolumem præſtat, iiſque ferè, quoties terrena ſubſidia deficiunt,& humanæ ſpei locus nullus eſt, ſalutarem manum è cœlis porrigit. Simul in eam ſententiam petita è Scripturis exempla adferebam, Ioſephi, Danielis, Eliæ, & aliorum Prophetarum: Apoſtolorum etiam, in iis Petri & Pauli, qui extraordinariis, & humanæ rationi incognitis modis, periculis erepti ſunt. An breuior aut

Eſa.50.1. imbecillior nunc, eſt (aiebam) Dei manus
" quàm olim fuit? Non meminimus exitus
" Iſraelitarum ex Ægypto, quum à Pharaone
" fugerent? Quæ ſpes erat populo, vt tam po-
" tentis tyranni manus effugeret? ipſe à tergo
" fugientium veſtigiis hærens: mare à fronte,
" vtrumque latus prærupti montes claudebant.
" Itaque qui tum mare diuidens, quibus nullæ
" ad reſiſtendum vires, ac ne effugium quidem
" patebat, hinc à fronte, hinc ab tergo inclu-
" ſis, iis per medios fluctus nouum iter ape-
" ruit, non poteſt idem per inuios ignotæ
" huius terræ ſaltus nos in tutum locum de-
" ducere?

Eorũ qui hominum fidei quã Dei prouidentiæ ſe credere malunt, triſtis exitus.

HAEC & talia quamuis dicerem, ſex tamen ex omni numero minimè aſſenſi, deſerunt nos, ac ſperantes ſe aliquid gratiæ apud hoſtes inuenturos,ad eos ſe conferunt. Verùm mox triſti experientia didicere, quàm parum prudenter ſibi conſulant, qui plus fidei in hominibus

minibus quàm in Dei promiſſis ponunt. Vix enim ſilua egreſſi per cliuum ad caſtellum deſcendebant: quum ab circumfuſis protinus Hiſpanis capti, ceterorum exemplo iugulati ſunt, & ad ripam fluminis tracti, vbi cumulatæ corporum ſtrues iacebant, eorum quos in Caſtello Hiſpanicus furor abſumſerat.

¶ *Hiſpani Gallis qui in nauibus erant deditionis leges ferunt. Galli deditionem aſpernantur. Hiſpani in mortuos ſæuiunt.*

CAP. X.

SINGVLARE ſæuitiæ exemplum hoc loco non prætermittam: Iacobus Ribaldus Perlæ præfectus, (nauigij id nomen erat) naueis in ancoris, centum fermè à cruento illo ſpoliario paſſibus, habebat, multóſque è carnificina elapſos exceperat. Hiſpani egregia de inermibus victoria inflati, & reliquum Gallorum ſanguinem haurire cupientes, Caſtelli tormenta in naues & lenunculos dirigunt, ſed tum pluuioſo tempore, tum non ſatis paratis machinis, effectum eſt, vt ſine vllo noſtrorum vulnere, omnes eorum conatus in irritum caderent. Itaque tubicinem ad naueis mittunt, qui noſtros ad deditionem compelleret. Verùm vbi his parum moueri Gallos intelligunt, legatum vnum è ſuis remittunt, qui Dom-Petri de Maluendo, huius cohortis Præfecti auto-

Hiſpani quos inſidiis excipere non potuerũt, verbis pellicere conantur.

ritatem præferens, cum illis de pace his conditionibus ageret: vt traditis maioris formæ nauibus, ipſi cũ ſuis rebus atque impedimentis, ſcaphis & lenunculis ad ceteram claſſem euaderent, quæ in ſalo ad oſtium fluminis ſtabat, à Caſtello quatuor millibus paſſ. diſtans.

Galli cordatè omnẽ cũ Hiſpano compoſitionem aſpernantur.

A D hoc poſtulatum noſtri reſpondent: Nullum ſibi cum ipſis bellum eſſe, quod pace aut deditionẽ finiri opus ſit. Se ſextum ante menſem eam nauigationem Regio mandatu ingreſſos: ac tantum abeſſe vt eam hoſtili in quemquam animo, aut prædandi conſilio ſuſceperint, vt diſertè tum ab Rege ſuo, tum ab ipſius Almirãte, ſeu Archithalaſſo, vetitum ſit ne in vlla Hiſpanorum littora exſcẽſionem facerent: immò, quominus illis iuſtam offenſionis cauſam præberent, ne propiùs Hiſpanicæ ditionis oras naueis appellerent. Nos verò (inquiunt) hoc Regis mandatum ſanctè atque inuiolatè ſeruauimus: ac ne id quidem vobis relictum eſt, vt cædem hanc noſtrorum hominum, quos contra omnia belli iura trucidaſtis, noſtro vllo merito aut culpa accidiſſe cauſemini. Itaque nil mirum eſt, ſi vos eius rei aliquando pœniteat. De cetero, quas petitis naues vita potius noſtra quàm iis vos potituros ſcitote: ac ſi vis adfertur, nos arma & corpora & quidquid à Deo accepimus, oppoſituros.

H I S P A N V S reuerſus, Gallos verbis nihil flecti renunciat, immò animos atque arma expedire ad certamen. Tum furioſa illa cohors omnem in cæſorum corpora iram effundere,

dere, eáque procul noſtris qui in nauibus erãt, oſtendere: vt eorum pectora ſauciarent, quorum corpora laniare, vt vellent, non poterant. Nam mortuorum exſculpentes oculos, & pugionum mucronibus præfixos geſtantes, amaro cum riſu atque vlulatu in Gallos, quò illis oculi dolerent, verſus aquam torquebant.

Hiſpani in cadauera ſæuiunt.

Galli aliquot ex Hiſpanorum manibus elapſi, ægrè ad mare perueniunt. In aliquos è ſocijs incidunt.

IAM, vt ad nos qui in ſilua manſeramus redeam, cùm porrò ire & ignotum tranſgredi iter pergeremus, ad mare, quantum ancipiti æſtimatione augurabamur, tendentes: tandem, Deo greſſus noſtros dirigente, in montis cuiuſdam iugum eniſi, mare inde proſpicere cœpimus. Sed multùm adhuc viæ, & difficillimæ quidem ſupererat. Mons, quâ deſcendendum erat, arduus, adeóque præruptus & præceps, vt ſtabilis gradus vllo loco inſiſtendi minimè ſpes eſſet: ita rectis ſaxis, vt ægrè nemo, nec niſi tentabundus manibúſque retinens virgulta ac ſtirpes circa eminentes, demittere ſeſe poſſet. Ergo modò ſaluti conſuleremus, manibus non parcimus, quamquam iam laceras ſtirpium ſurculis ac ſpinis cruráque & totum corpus fœdè cruentatum haberemus.

Galli Hiſpanorum manus eluctati, cũ locorum difficultatibus certant.

NOBIS tandem ægrè è monte demiſſis, inueriectum nemus, impoſitum colli maris, conſpectum abſtulit, quo per ingentem planiciem prææalto limo atque vligine informem, paluſtríque vlua, calamis, & inuſitato quodam caricum genere conſitam, perueniendum erat. quippe earum herbarum caulis duritie ligni, folia etiam præacuta crura nobis & pedes ita incidebant, vt ſanguinem elicerent. Nos interea in aqua pube tenus, continuis etiam imbribus adeo perfundebamur, vt hinc paludibus illinc nimbis obruti, perpetuo quodam diluuio demerſi videremur: & quò longiùs procederemus, eò altiores aquarum voragines occurrebant.

ITAQVE, quum extremum tempus vitæ nobis tum adeſſe crederemus, vltimo cõplexu inter nos dato, collacrymantes ſuum quiſque & ſociorum caſum, multis cum ſuſpiriis & lacrymis clamare ad Dominum cœpimus, & cum ſerio peccatorum ſenſu iuſta eius in nos iudicia pœnáſque agnoſcentes, mœſtas eiuſcemodi voces ſupremos inter gemitus fundere: HEV Domine, ecquid in vilibus hiſce vermiculis conterendis, dexteram tuam fatigas? animæ noſtræ ingenti dolorum æſtu retorridę, toties experta clemẽtia tua fretæ, in ſinum tuum ſemet reiiciũt. O Pater miſericors, libera nos ab his anguſtiis mortis: aut ſi ad ſuprema ventum eſt, & in hac ſolitudine nos interire iubes, ne patiaris vſque adeo ſenſus noſtros mortis horrore conſtringi, vt gratiæ tuæ obliti, cuius tot documenta propter Chri-

Galli ad Deum in perditis rebus confugiunt.

Chriſtum Filium tuum nobis dediſti, locum "
demus Satanæ, diffidentiæ ac deſperationis "
ſpiritui. Nam ſeu moriamur, nos tibi velle mo "
ri, coram Maieſtate tua hîc teſtamur: ſeu viua- "
mus, non ob aliud victuros, niſi vt miracula "
tua in medio Eccleſiæ & cœtu ſeruorum tuo- "
rum enarremus. "

His precibus conceptis, ægrè ad nemus contendimus. Sed prius traiiciendus erat ingens amnis, ea prata interfluens: cuius alueus latitudine quidem modica, ſed immenſa altitudine, trãſiri poſſe vado ſpem ademerat: præſertim quum procliui ad mare campo, prærapida celeritate aquas euolueret. Hinc nobis rurſus noua laborum facies: nemo noſtrûm committere ſe præcipiti alueo & natatu periclitari audebat. In tanta rerum difficultate hęſitantibus, venit mihi in mentem relicta nobis ab tergo ſilua: itaque ſocios ad tolerantiam & bonam ſpem cohortatus eò reuertor, & longum ramum fabrili illo ſcalpro cum quo deprehenſus fueram, amputo. Mox ad noſtros regreſſus qui me anxiè exſpectabant, Agedum "
(inquam) fratres: experiamur an huius longurij "
ope Deus ad perficiendum iter nos adiuuet. "
Simul longurium à terra in amnem porrigimus: qúmque non plures vno traiici poſſent, cui primo obtigit, is ligno inſidens aquam ingreditur: nos tamdiu perticæ alterum caput retinuimus, quoad ferè ad medium alueum enaſſet: tum ne ſecunda aqua deferretur, vi in alteram ripam impellimus. Ibi exſtantium cannarum aliarúmque herbarum adminiculo

Deus per inuia piis viam facit

in terram euadit. Ita primis ad eum modum expoſitis, alij deinde repetiti & ſinguli traiecti ſunt: neque id tamen ſine ingenti periculo. Quippe & multum ſalſæ aquæ bibimus, & labore ita debilitati ſumus vt propè ſemianimes in vlteriorem ripam euaderemus.

TANDEM collectis animis progredimur, & ad vicinam illam mari ſiluam à nobis notatam, quoad eius fieri poterat, veſtigia dirigimus. Quúmque aliud par priori flumen obiectum eſſet, eiuſdem perticæ ope, haud minore quàm illud alterum negotio ac periculo, tandem tamen Deo bene iuuante, ſuperauimus. Sub veſperam ſiluam inimus: ibi quum nox oppreſſiſſet, ingenti cum pauore applicati arborum truncis & ſtantes, pernoctauimus. Neque nobis, quamquam ſumma continuati laboris fatigatione affectis, ſomni vlla cupido. nam quæ animis inter tam ancipites metus, & omnia circà horroris plena, quies eſſe poterat? itaque ea nox perpetuis vigiliis nobis extrahitur: ac primo etiam fermè diluculo feram quandam, quinquaginta circiter paſſuum à nobis interuallo prætereuntem, cerui magnitudine, conſpicimus: cui enorme caput, ſcintillantes & ſtantes oculi, aures promiſſę erant, poſterioribus partibus, velut tubere quodam eminentibus. Eam velut prodigium quoddam exhorruimus, maximè ob radiantes & enormiter grandes oculos: quamquam ad nocendum propiùs non acceſſerit.

Feras ne noceant piis, cohibet Dominus.

ORTA

ORTA luce egreſſi è ſilua, mare rurſum proſpicimus, quò ſecundum Dei opem, velut ad vnicum vitæ ſubſidium, contendebamus. Sed nouæ de integro interueniunt moleſtiæ. Quippe rurſum in limum & paludes demerſi, cannis & vlua conſtratas, neque prioribus illis abſimiles, quum non aliud commodius oſtenderetur iter, feſſa illac membra trahimus.

INTER hæc haud procul via quà tranſituri eramus, repentè hominum agmen apparuit, quos quum primò hoſtes eſſe ſuſpicaremur, qui ad intercludendam nobis fugam ex tranſuerſo incurrerent: poſtquam ex propinquo trepidos ac nudos, pari ac nos habitu conſpicati ſumus, facilè è noſtrorum reliquiis aliquos eſſe cognouimus. Ij verò erant Laudunerius trib. mil. miniſtra eius domeſtica, Iacobus Morgueſius Diepenſis, Franciſcus Vallius Rothomagenſis, Hoſpitis coronæ ferreæ Rothomag. filius, Nicaſius Crottenſis, Nicolaus Minutarius, Ludunerij trib. tubicen, & alij præterea aliquot, viginti ſex omnino homines.

VIX præ fletu vſurpata conſalutatione, & deliberantibus quid facto opus eſſet, duo è noſtris in præaltam arborem conniſi, vnum è minoribus nauigiis noſtris aſpiciunt, cui Mallardus præfectus præerat: eíque mox ſigno è ſublimi edito, nos ipſius auxilio egere admonent. Is minorem ſcapham ad nos mittit: ſed priuſquam ad littus perueniremus,

carecta rurſum & duo fluuij iis pares quos ea ipſa die & ſuperiore traieceramus, nobis ſuperandi erant. Ad eam rem plurimùm longurius ille quem nuper exſcideram, & duæ præterea perticæ à Laudunerij comitibus prouiſæ, vſui fuere.

SED quum iam propè ad ſcapham euaſiſſemus, inedia & labore reſoluti, poſteaquam linquente animo vires ad connitendum vltrà non ſufficerent, propè exanimes collapſi ſumus. Ac niſi nautæ, qui nobis tum non vulgarem humanitatem præſtiterunt, auxilium ferre properaſſent, eo loo exanimati eſſemus. Illi nos exceptos ordine in ſcapham portarunt, atque inde ad nauim, vbi humaniſſimè accepti ſumus. Mox quum panem & aquam nobis appoſuiſſent, ſumto cibo vires animóſque paulatim reparare cœpimus: perſpicuo erga nos diuinæ bonitatis, & acceptæ ab eo ſalutis, argumento, qui nos tot præſentibus periculis & mortibus præter ſpem liberaſſet, vt ei immortales gratias ageremus. Ergo miraculis Dei enarrandis & mutuis inuicem conſolationibus perpetem eam noctem traducimus.

Nautarũ in miſeros Gallos humanitas.

Gratiarum actio.

¶ E Gallica claſſe duæ naues Galliam repetunt. Hiſpanicam nauim in fugam vertunt. Ad Rupellæ portum appellunt

CAP. VII.

VT

VVt primùm lux reddita eſt, Iacobus Ribaldus, Perlę nauis præfectus, proximè nos adnauigans, quid factu optimum eſſet quæue ratio iniri poſſet ad reliquias noſtrorum hominum nauéſque ſeruandas, nobiſcum deliberat. Ibi tum quantis commeatuum anguſtiis laboraremus, quàm debilitatæ vires eſſent, arma & tela noſtra ab hoſtibus capta: inſuper de Prætoris noſtri ſtatu incertitudo, in medium adferuntur, quem vtrum naue alicubi vadis illiſa periiſſet, an tempeſtate procul abreptus erraret, incertum eſſe. Itaque nihil potius eſſe decernimus quàm primo quoque tempore in Galliam vela facere. Atque hæc quidem fuit primorum ſententia, vt qui è laniena euaſerant, bipertito diuiſi, pars in naue, cui Perlæ nomen erat, manerent: alij ſub imperium Mallardi præfecti concederent.

ITAQVE re non iam vltrà cunctationem recipiente, XXV. die Septembris, vento Septentrione vehementi ab ea ora profecti, celeriter conſpectu terræ ablati ſumus: móxque in alto alij ab aliis diſiecti, vt nunquam inde poſtea noſtræ naues in eo curſu mutuum in conſpectum venerint. Quingentas inde leucas ſatis proſpero curſu emenſi tandem mane quodam ſub ortum ſolis Hiſpanam nauim, quæ repentè ex alto in nos inuecta erat, ita ſtrenuè repulimus, ac tormentorum fulminibus obruimus, vt manantem ſanguine alueum per columbaria pérque latera nauis cerneremus. Iámque nobis ab hoſte de victoria pro-

Gallorum pars in Galliam è Florida reportatur.

Hiſpanica nauis à Gallica vincitur.

palam conceſſum erat: vehementiùs tamen concitato mari propiùs congredi, & nauim Hiſpanam ferrea manu iniecta abſtrahere, non potuimus. hoc vnum ad plenam victoriam nobis defuit. Quum enim ex eo concurſu nauium magnum ſequi incommodum neceſſe eſſet, ac periculum, ne alliſa nauigia mutuo attritu demergerentur: ſicut ipſi libenter eo diſcrimine defuncti prælio abſtiterunt: ita nos ab iis abſtinuimus, & quòd nemo noſtrûm ex eo certamine vulnere ictus, aut cæſus occubuiſſet, præter focarium noſtrum, Deo læti gratias egimus.

RELIQVVM deinceps iter pacatum & ſine vllo hoſtium incurſu trāſegimus: iniquioribus tantùm ventis ſubinde conflictati, qui nauim noſtram ſæpe in littora Hiſpaniæ eiecturos minati ſunt. quod vnum, veluti calamitatum noſtrarum cumulum, exhorrebamus. In vndis præterea quidquid malorum tolerari poteſt, inopiam, frigus, famem, pertulimus. Quippe nobis, qui erepti carnificinæ è Florida redibamus, pro omni tegmine noctu atque interdiu nihil præter ſimplex induſium aut lacera quædam pannicularia (miſerum aduerſus frigora & ceteras aëris iniurias præſidium) velando corpori ſupererat. Panis quàm parciſſimè dabatur nobis, íſque ſitu corruptus ac mucidus. Aquæ etiam, quamquā fœtidæ, non ad ſatietatem, ſed in diem cyathum duntaxat vnum, & quidem exiguum, bibebamus. Ex hac tam inſalubri victus ratione, multi è noſtris, vbi terram attigiſſent, periculoſis morbis

Gallorum ex Florida redeuntiū anguſtiæ.

bis impliciti, plerique etiam exſtincti ſunt.

TANDEM mœſtam hanc noſtram & laborioſam nauigationem, lætus, vt in malis, excepit exitus. Quum enim ad Rupellæ littus appuliſſemus, ab eius oræ accolis & ipſius adeò vrbis ciuibus perbenignè & humaniſſimè excepti fuimus: multa in nos ab illis publicè ac priuatim hoſpitaliter facta, munificéque adeo collatæ opes, vt quæ in ſuam cuique redeunti patriam neceſſaria erant, nemini noſtrûm deeſſent.

Rupellanorum in miſeros benignitas.

¶ Io. Ribaldus Prætor Hiſpanicam claſſem quærens, naufragium facit. Galli fame & miſeriis conflictantur. Tandem ab Hiſpanis in deditionem accepti fœdè trucidantur.

CAPVT VIII.

NVNC eorum quę de Ioanne Ribaldo ſuperiùs retulimus, redire in memoriam oportet. Is, vti antè dictum eſt, cum lecto militum noſtrorum robore, obuiam Hiſpanis ad certamen egreſſus: eos quidem, quum quinque dies per altum quæſiſſet, non reperit. Sed Prætoriam ſuam nauim (Trinitatem vocabant) quæ à cetera claſſe aberrauerat, fortè nactus: omnium ignarus quæ in Caſtello nobis acciderant, totius orę appulſu prohibere Hiſpanos conſtituit. Prętoriam conſcendit, vt facilius inde, ex naualis diſciplinę more, omnes Prętoris edicta & iuſſa acciperent.

INTEREA aduerſam per ſe tempeſtatem quum ſæuire ventus cœpiſſet, continui etiam imbres fœdabant. Quinto die vento vis addita: geminatur tempeſtas: neque vlla ope impediri potuit, quominus terræ illatæ naues carinas vadis figerent. Quinquaginta fermè leucis ſuprà Maium flumen ad oram euecti, fractis nauibus, & commeatu amiſſo, incolumes tamen ipſi euaſerunt. Vnus tantùm Grangius trib.mil. fracto nauis malo inſidens, fluctibus hauſtus eſt: cuius magnum meritò deſiderium fuit. Erat in eo homine non ſumma tantùm ingenij conſiliíq; pręſtantia, ſed mirifica etiam in familiari congreſſu comitas ac dexteritas, qua ceteros ad virtutum ſuarum imitationem alliceret.

Gallicæ claſſis naufragium.

CETERVM noſtros ægrè emerſos vndis omni tempeſtate truculentior excipit fames: neque ad eam ſedandam, quidquam opis, omnibus amiſſis, ſupererat: niſi quæ terra vltrò præberet, herbarum videlicet, radicúmque omne genus, mandere conarentur. Quúmque alia alimenta deficerent, ea neceſſe erat vbiq; rimari quæ latranti ſtomacho obiicerent. Neque tátùm fames, ſed ſitis quoque miſeros fatigabat, cui pellendæ nihil præter veteres ciſternas & putres lacunas aderat, ex quibus fœdam adeò & turbidam cœno aquam hauriebant, vt vel ſolus ſpumæ eius conſpectus etiam valentiſſimis nauſeam & ægritudinem cieret. Attamen indomita famis ſitíſque rabies omnia, quamuis ſpurca & inſalubria, ingerere in ventrem ſubigebat: totos octo dies tam miſe-

Gallorum naufragorum anguſtiæ.

ro-

ro victu extrahunt.

Nono demum die exiguam fortè ſcapham reperiunt: lætum id inter mala: eius ope ſperant ſe ſociis qui in caſtello erant naufragium ſuum ſignificaturos. Quippe ab eo, terreſtri itinere, duodecim leucarum interuallo aberant, maritimo quinquaginta. Ad hæc interiectum flumen Delphinorum, quatuor in latitudinem ſtadia diffuſum, profundo alueo & nuſquam vada aperiente, non niſi nauigio tranſmitti poterat. Itaque excepta lętè ea ſcapha linteas ſuas tunicas ſeu induſia concerpta, ſtupæ vice, rimis explendis infulciunt, & commiſſuras eius ferruminant.

Tvm Ioannes Ribaldus Prætor pro ſolita comitate & modeſtia, multos eorum quorum conſilio vtebatur, conuocatos, in eam fermè ſententiam alloquitur: Hvmanam patientiam ô ſocij, miſerię noſtræ vicerunt: neque in tantis ærumnis vita tolerari diutius poteſt. Et multò quidem optabilius eſſet morte ſemel defungi, quàm tam perdito rerum ſtatu centies mori verius quàm viuere, niſi fides vetaret prouidentiæ Dei diffidere, cuius vel in extremis rebus auxilium ſperandum atque expectandum eſt. Interea tamen, quod noſtrarum partium eſt, verſanda nobis ſunt ſedulò omnia, ſiquem fortè induſtria animi & labore inueniamus malorum exitum. Itaque à nobis aliquos ſcapha ad caſtellum mittendos cẽſeo, qui noſtris deploratũ rerũ noſtrarũ ſtatum renuncient, & auxiliũ petant. Ac protinus magnam vim lacrymarum profundens, poſitis

Ribaldi ad ſocios oratio.

humi genibus, preces ad Deum orditur. Quibus peractis, quem potiſſimum huic obeundæ legationi deligerent, circumſpectant. Thomas Vaſſor Diepenſis ad eam rem maximè idoneus viſus: ei negotium dat Ribaldus vt quamcelerrimè poſſit ſociis quàm miſero ſtatu ſint ſignificet. Ei ſe comites adiunxere Vincentius Simon, Michael Gouor, & alij vſque ad decem & ſex.

NOSTRI, qui (vt paulo antè dictum eſt) trans flumẽ erant, eadem die in vlteriore parte Caſtellum verſus cohortem armatorum, expaſſo vexillo incedere proſpiciunt. Poſtquam coniecturis, quantæcumque ex tanto interuallo capi potuerunt, Hiſpanos eſſe innotuit: noſtri, qui in tantis rerum anguſtiis hoc ſibi ſupremum perfugium ſupereſſe crederent, nonnullos è ſuis ad hoſtem mittunt, qui cum eo de deditione & vita paciſcantur. Legati Galli primò ſatis humaniter ab Hiſpano excepti ſunt.

Hiſpani ducis crudelis perfidia in miſeros.

HISPANAE illius cohortis pręfectus (Vallemandum vulgò appellabant) viri nobilis, equitis & Chriſtiani fide ſuam in Gallos beneuolentiam affirmans: & eum Hiſpano victori ſolemnem ſemper morem fuiſſe teſtatus, vt ſupplici hoſti, Gallo præſertim, clementer conſuleret: neque ſe ab eo inſtituto diſcedere velle, aut quidquam grauius in eos ſtatuere, quod poſtea in mutua vtriuſque gentis inter ſe odia & publicas clades erumperet: omnes liberaliter palàm per interpretem affatus, fidenter venire ad ſe hortatur. Simúlque inſtrui ſcapham

&

& quinque Hiſpanos traiicere in vlteriorem ripam ad noſtros iubet. Hiſpani trãſmiſſo fluuio, Gallos Vallemandi præfecti nomine liberaliter appellant. Ioannes Ribaldus prætor, primus nauiculam cum triginta ſuis conſcendit: ipſe à Vallemando ſatis comiter excipitur: ceteros ab eo aliquantulum ſeductos, Hiſpani manibus ponè tergum reuinctis, binos ſimul colligant.

INTEREA Galli, vnoquoque traiectu triginta, trans flumen exponebantur: tantiſperdum Vallemandus Ribaldum, hominem minimè malum, qui de ipſius fide non dubitaret, fallacibus verbis produci & lactari curat. Noſtri interim quum omnes flumen tranſmiſiſſent, bini ad eum modum colligantur, ſimúlque permiſti Hiſpanis Galli ad Caſtellum procedunt. Ribaldus prætor & alij, in primis Ottignij dominus, vbi ſuos ita nexos & iugatos vident, neſcio quid ſiniſtri ex eo augurari & toto ore expalleſcere. Interea tamen rurſum Vallemandi fidem appellant: ille ſedulò confirmat eos, neque aliò indita Gallis vincula teſtatur, quàm vt tutò in Caſtellum deduci poſſint. ibi ſe illis cum fide præſtiturum quæ pepigerit.

Hiſpanus Gallũ fallacibus verbis lactat.

QVVM iam non procul à Caſtello abeſſent, ille tum ſciſcitatus quinam inter Gallos nautæ, remiges, fabri nautici, tormentarij, aliique maritimis muneribus vtiles eſſent: triginta eius generis inuentos à ceteris ſecernit,

Nec longo inde temporis ſpatio armatorum cohors Caſtello egreſſa, pleno gradu in noſtros contendit, qui ſeorſum à Vallemandi agmine ducebantur. Gregem ouium ad lanienam agi diceres. Tum cornua occinere incipiunt, & Hiſpanorum militum furor erumpere: cæduntur vincti & inermes Galli ad fiſtularum, tympanorum & buccinarum cantus, ita vt quiritantium clamor exaudiri non poſſet. Ibi gladiis & haſtis ſtrenuè ſęuire Hiſpani, & quàm fœdiſſimum quiſque vulnus fecerat, tam maximè gloriari. Ergo vix ſemi horę ſpatio facilem & egregiam ſcilicet victoriam de inermibus ac deditis tulere, quos ipſi in fidem acceperant.

Gallorum inermſum laniena.

DVM hæc perpetrantur, Ioannes Ribaldus Vallemandi fidem implorans, vitę ſuę parci orat: ipſe etiam Ottignius ad pedes eius prouolutus, promiſſorum vt meminiſſe velit, ſupplex obſecrat. Sed omnia hæc fruſtra fuere. Nam ille neglectim obuerſo tergo, præteriit: ſimúlque vnus carnificum eius pugionem in Ribaldi auerſum corpus defigit: móxque eo vulnere prolapſum, vno alteróque ſubinde ictu iacentem conficit.

Ribaldi Prætoris Galli mors.

Hic fuit miſerabilis noſtrorum exitus, quum ſe in fidem & clementiam Hiſpanorum tradidiſſent, quę Punica religione ſeruata ab illis fides eſt. Neque ſatis habuere ſæuitiam innoxio ſanguine explere, ſed vt omnem barbariem ſuperarent, Legati regij barbam abraſere, luculenti facinoris ſpecimen: eámque incluſam literis Hiſpalim miſere, quemadmodum

dum à nauticorum noſtrorum nonnullis, quorum opera Hiſpani ad eum nuncium in Hiſpaniam perferendum vſi ſunt, nuper bona fide nobis relatum eſt: in iis nominatim Chriſtophoro Britone, Portu-gratienſi, qui clam Hiſpali Burdegalam tranſgreſſus, Burdegala Diepam naui reuectus eſt.

POST hæc Hiſpani memorabili victoriæ tropęum imponunt: Legati Regij corpus membratim diſſecant, & eius capite in quatuor partes diffiſſo, miſerabiles illas quadras totidem arrectis cõtis præfigunt, eóſque quatuor Caſtelli angulis ſtatuunt.*

*Hactenus Gallica illa Hiſtoria: nos quæ ſequũtur addidimus.

POSTREMO (quod ex Nobili quodam Britone qui Floridã vidit, ipſe accepi) Hiſpani vt inſigni aliqua cataſtrophe eã tragœdiam clauderent, lacera illa corpora, truncos artus, putres puerorum, fœminarum & virorum formas exſtructa extra Caſtellum pyra, igni cremarũt, vt facilè appareret id non magis hoſtili rabie quàm verę Religionis odio, ab ipſis eſſe factum. Sed vtcumque cæſorum reliquias flammis aboleuerint, tam fœdæ rei tamẽ memoriam neque à conſpectu ipſius Dei, neque ex hominum animis delere adhuc potuere, neque vnquam poterunt.

Hiſpani Gallorum cæſorum corpora cremant.

CETERVM in tradenda Gallorum cæde quę plurimis & oculatis teſtibus memorata ſunt, retuli: ſed non omiſerim eorumdem temporum rumorem validũ adeo vt nondum exoleſcat. Expeditione ſuſcepta, Hiſpanum ab Aulicis quibuſdam per occultos nuncios de re tota certiorem eſſe factum: & qui eò na-

uigarent, maximam partem Hugonotos eſſe, Regni perturbatores & Regis ipſius hoſtes, obuiam prædam & quæ impunè inuadi poſſet. Hæc vulgò tum iactata nec affirmare, nec refellere in animo eſt. Sed poſtquam ea geſta ſunt, quòd tam atrocis iniuriæ exemplo non Gallli tantùm, ſed Regis quoque ipſius Maieſtas, cuius auſpiciis ea expeditio ſuſcepta fuerat, violata eſſe videretur: etſi ea in fœminas puerόſque immanitas omnium queſtus anteiret, cæſorum liberi, viduæ, cognati & amici, vltionem orantes, Carolo IX. regi Galliȩ ſupplicem libellum obtulere. Ac Carolum quidem de eo queſtum apud Regem Hiſpaniæ, atque illum facinus pro rato non habuiſſe ſatis conſtat: quum interea non minus impunitas maneret ſicariis, quàm mors interfectis: donec ſeneſcente facti inuidia, mentionem omnem ac memoriam eius rei maiores caſus oppreſſere.

Porro libelli exemplum infrà ſcriptum eſt.

***

SVPPLI-

SVPPLICIS LIBELLI exemplum, Carolo IX. *Regi Galliæ oblati à viduis, liberis pupillis & orphanis, propinquis & amicis, ſubditorum eius qui ab Hiſpanis in Frácia Antarctica, quàm vulgò Floridam vocant, fœdè trucidati ſunt, Anno* M.D.LXV.

MISERABILES planè perſonæ atque opis egentes (Chriſtianiſſime Rex) viduæ & orbati parentibus pueri puellæque propè innumeræ, pedibus tuæ Maieſtatis, plenæ lacrymarum & ſupplices, aduoluuntur: & ærumnas ſuas apud te deplorantes, lugubre ſpectaculum patrum, virorum, filiorum, fratrum, nepotum & propinquorum ſuorum (qui circiter nongēti miſti fœminis viríſque pueri, in Florida à ‘Petro-claudio & Hiſpanis militibus fœdè trucidati ſunt) propè præſens oculis tuis exhibent. Id verò facinus quum per ſe vel ruditu fœdum atque horrendum ſit: tum hodie maximè ſubditorum tuorum ſanguis perfidioſiſſimè fuſus, Dei fidem & iuſtitiam aduerſus ſceleratos latrones implorat.

‘ Is idem eſt qui Vallemando ſibi nomen fecerat.

ITAQVE iam tuarum partium eſt, ô Rex, cogitare, ea lege imperio tuo ſubiectos populos, tum vt eos iuſtitia regas, tum vt ſub præſidio ac tutela Maieſtatis tuæ incolumes conſerues. In primis verò miſeris atque afflictis, qui ſecundum Dei opem ad tuam fidem confugiunt, præſertim recēti adhuc vulnerum

dolore ſuccurrere : eorúmque, haud ſecus atque herus fidelium ſeruorum, aut etiam pater filiorum, ærumnis ingemiſcens, orbitatem & lacrymas conſolari. Nam querelæ quidem quas ad te deferunt, non minus miſeratione dignæ videntur, quàm Petri Claudij Hiſpani immanitas conſuetis belli commerciis omnibúſque diuinis ac humanis legibus aduerſa eſt.

ID quò faciliùs intelligas, nos rem paulo altiùs repetentes patienter, vt facis, audito. Meminit Maieſtas tua ſubditos illos tuos regiis literis fretos, quas Ioannes Ribaldus abs te accepit, tuo mandatu, tuis auſpiciis, in Floridam nauigaſſe. Quò quum perueniſſent, quinque Hiſpanę naues (quarum maxima octingentarum amphorarum, proxima, ducentarum, ceteræ mediocris formę, erant, repentè pluſquam hoſtili impetu tuos illos homines adortæ ſunt. Mox claſſiarij earum milites in terram lapſi, Caſtellum tuo nomine atque auſpiciis à Gallis exſtructum irrumpentes, viros, fœminas, pueros, & quidquid obuium fuit obtruncant: neque his aut illis ætas aut imbecillitas miſerationem attulit. Quinetiam trãsfoſſa puerorum infantiúmque corpora (horrendum viſu) præfixa haſtis ad ludibrium oſtentabant.

INDE octingentos fermè Gallos, cohortem Ribaldi Prætoriam (quamquam fide data, ſi arma tradidiſſent, abire omnes incolumes paſſuros) manibus poſt tergum reuinctis

ſeruilibus

ſeruilibus probris fœdatos: ſceleratos, leproſos, pædicones & latrones Francos vocantes, in ore ipſius Ribaldi iugulant. Quúmque is tam fœdi ſpectaculi horrore perterritus, ad Petrum-claudium accedere conaretur, vt ſe in eius fidem ac tutelam, velut aſylum, coniiceret, ab eo ſuperbè repulſus, móxque eius iuſſu à milite, pugione in tergum impreſſo, percuſſus eſt. Quo vulnere quum corruiſſet, idem hic miles iacentis pectus vno & altero ictu hauſit. Mortuo quoque ludibria adiecta: ceruices incîdit miles: barbæ pilos abradit, & quadrifidum caput quatuor pilis eodem in caſtello, vbi ceterorum corpora exanima iacebant, præfigit. Poſtremò literas ad regem Hiſpaniæ, prę-claræ victorię nuncias, & in iis pilos aliquot Ribaldi barbæ incluſos, mittit: perſpicuè tali ludibrio prodens, quàm parum Regiam tuam maieſtatem vereretur, quam adeo ſuperba contumelia, per clientium tuorum iniurias & dedecora, violare auſus eſt.

Neqve verò credibile eſt, Principem vllum aut Regem Chriſtianum, imò nec Barbarum, tam abhorrenti ab omni humanitate eſſe animo, vt exſecrabile illud facinus approbet, & eò quidem fœdius quòd media pace in tuos admiſſum eſt, quum tibi neque cum Hiſpano, neque cum vlla externa gente, bella aut hoſtiles inimicitiæ intercederent. Perpetrati tamen huius latrocinij Hiſpanos, nulla iniuria abs te violatos, reos eſſe, noſtrorum ſanguis & lacrymæ noſtræ clamant, & quidem

iis locis ac perſonis quæ ſub nullius iure ac ditione,præterquam tua,ſunt. Niſi fortè Petroclaudio impudentiam ſæuitiæ adiungere, ac dicere libeat, Ibi ius eſſe vbi vis & arma plus polleant: licere peregrinis latronibus in prę ſidia & ditiones tuas, in tuorum fortunas & corpora, cum exercitu imperióque inuadere:licere pro ſuo iure in eorum ceruices ſæuire, quos Deus Maieſtati tuæ ſubditos attribuit, & quidē tam arcto fidei & obſequij vinculo tibi obſtrictos, vt millies mortem oppetere malint, quàm in noui Principis fidem ac ditionem concedere.

QVAMOBREM ſi Petri-claudij facinus Hiſpanię rex ratum non habeat, nihil ſupereſt, niſi vt vel iſtius ſupplicio iniuriam tibi factam expiet, vel tibi eum noxæ dedat: tibíque in poſterum ius ac poſſeſſionem vacuam Floridę tradat, quæ pridem tuis auſpiciis ab tuis occupata, regni tui finibus ac ditionibus adiecta eſt. Neque enim ſubditi illi tui, qui, propagandis imperij tui finibus, eam prouinciam pro virili parte manucepere, pro fugitiuis eò redacti ſunt, aut vt rei exuléſve in vltimas terras deportati: ſed eos Maieſtatis tuæ legatos, miniſtros mandatorum tuorum, eò nauigaſſe iuſſu & miſſu tuo, literis ipſemet regiis Ribaldo datis confirmaſti, qui tuam in eo vicem ac perſonam referret.

INDIGNAS verò illas & atroces in vno ſcelere per ſē iniurias, etiam onerat iſtorum impunitas. Quippe ſi inultæ omittantur, liceátque

ceátque nefariis latronibus, violatoribus: omnis humani iuris ac fidei publicæ, non luce hac tantùm, ſed ſpoliis etiam tuis noſtríſque impunè perfrui: ſicuti dolor ad nos, ſic ad te dedecus, & manante latiùs exemplo, periculum ad omnes pertinebit. Sed vt ab aliis impunitate alatur iſtorum immanitas, te tamen ſubditorum tuorum iniurias, per quorum latera foderis, lentè non accepturum confidimus. Neque verò meritas ab iſtis pœnas expeti, tua tantùm aut noſtra, ſed publici exmpli & humanæ ſocietatis intereſt, quam Petrus-claudius cum ſuis, quantum in ſe fuit, ſoluit.

POENI ceteríque Afri fidem ac fœdera quoties commodum erat, frangebant. Itaque Punica fides vt illis quondam exitio fuit, etiam vulgò hodie infamis eſt. Romanis contrà adeo ſancta erat fides, vt eam fallere etiam hoſti peius omni peſte fugerent. Vtinam hæc laus meritò à nobis Petro-claudio eiúſque ſociis tribui poſſet: quibus adeo vilis promiſſorum veritas & fides fœderum fuit, vt ad eam violandam ſacrum Dei nomen vertere veriti non ſint, ac ſi eum in ſcelerum ſuorum ſocietatem adſciſcere vellent. Deum equidem non ignoramus, interdum improbis frena laxantem eorum quoque opera vti, ſiue ad nos caſtigandos, ſiue vt ipſi iuſtum ſcelerum ſuorum aceruum, iuſtis pœnis materiem, cumulent. Idq; ne iuſtitię ipſius & iudiciorũ obliti, paternã eius indulgẽtiã malè agẽdo fatigemus. Sed viciſſim hoc verũ eſt: vt idẽ ad opus hominum ſcelera & Dei iudicia concurrunt: ita Deum

graues tandem ab impiis pœnas pro meritis exigere.

QVOD reliquum eſt (Chriſtianiſſime Rex) tot pupillorum orbitas, tot viduarum ſolitudo, ac iuſtæ noſtrûm omnium lacrymæ & ſqualor te moueant, qui parentes, qui fratres, qui propinquos, clientes tuos per immane Petri-claudij ſcelus amiſimus. Liceat priuatarum iniuriarum obliuiſci: nihil ad te mala noſtra pertineant. Quid auguſto Regiæ maieſtatis nomine ſpreto, quid pollutis auſpiciis tuis, quid non fœderum modò fide, ſed etiam Iure gentium in legatis tuis violato, facies? Fortiſſimis viris, tribunis ac ducibus tuis, contra omne fas & belli commercia interfectis, non iura experiere, non arma capies? ſed horrendos iſtos carnifices tuorum ſtrage ouantes & ſuper impunitatem præmia etiam ferentes ſcelerum, tacitus intuebere?

MELIORA equidem de te ominamur & ſperamus (ô Rex) Deúmque ipſum Opt. Max. obnixè quæſumus vt verè heroicos in te ſpiritus excitet. Iſti cruentos à recēti tuorum cæde gladios, manantia ſanguine ſpolia, & reliquias infelicis exercitus tui in Hiſpaniam ad triumphum & ludibrium deferunt. Quum ſibi tantum licere in tuis te ſciēte ac vidēte pulchrum ducunt, poſſúntne apertiùs demonſtrare quid facturi ſint, ſi te ipſo potiantur?

QVAMOBREM, vt tuæ Maieſtati & Gallico nomini inuſtum dedecus meritis parricidarū ſuppliciis deleas, generoſum & dignum te, dignum auis tuis, ſpiritum indue: Deo bene

iuuante, ſubditorum tuorum cauſam ſuſcipe, ſuſceptámque qua potes ac debes fide tuere: vt coram toto Chriſtiano orbe tuam in protegendis ſubditis fortitudinem, tum etiam tuorum innocentiam, teſtatam facias. Nullo quidem maiore piaculo (ô Rex) tum innoxio noſtrorum ſanguini, tum iuſtæ irę tuæ parentare potes, quàm latronum pœna: vt non tantùm cæſorum viduæ coniuges, propinqui & liberi deſiderium ſuorum & graues ſuos dolores eo ſolatio leniant: ſed etiam te omnes verè Regem tanto parem nomini, & Patrem populi tui, agnoſcant.

*

NOvi orbis hiſtoriæ libro ſecundo Benzo Hiſpanos monachos & ſacerdotes, alióſque eorum exemplo colonos, in India ea interdiu committere ſcribit, quæ alios vel noctu perpetrare puduerit. Tantam fœditatem etſi premere quàm mouere multo ſatius fuerit: attamen quia iſti tum in illis terris, tum etiam in hoc noſtrò orbe, nouam Sodomam inſtaurare parant, niſi maturè obuiam eatur: Georgij Buchanani, Poetæ clariſſimi, graue & ἐπιτιμωρητικὸν carmen in Colonias illas Indicas huc attexere viſum eſt: earum videlicet pœnarum prænuncium, quæ iſtorum capitibus cælitus imminent, ni ſeriò reſipiſcant.

IN COLONIAS BRASILIENSES.

DEscende *cælo turbine flammeo,*
Armatus iras Angele vindices,
Libidinum iam notus vltor
Exitio Sodomæ impudicæ.

En

En rurſus armis quod pereat tuis
Luſtrum Gomorrhæ ſuſcitat æmulum
Syrum propago, & exſecrandæ
Spurcitiæ renouat palæſtram.
Pars illa mundi, quam ſibi propriam
Sedem dicauit mollis amœnitas
Luxúſque, ſub fœdis colonis
Seruitium tolerat pudendum.
Abominandis arſit amoribus
Strigoſus æſtu, pauperie & fame,
Glandis vorator, virulentum
Eraphanis redolens odorem.
Quem (rêre) ponet nequitiæ modum
Frænis libido libera? & inſolens
Humanioris ferre victus
Illecebras meliore cælo?
O Chriſtiani infamia nominis,
O fœda labes & nota temporum!
O turpium turpíſque cauſa &
Exitus & precium laborum!
Ignota roſtris verrimus æquora,
Gentes quietas ſollicitauimus
Terrore belli, orbíſque pacem
Miſcuimus miſero tumultu.
Per ferrum & ignes & mare naufragum
Secreta rerum clauſtra refregimus,
Ne deeſſet impuris cinædis
Proſtibulum veneris nefandæ.

Gens illa nullos mitis in hoſpites,
Et ora victu aſſueta nefario,
Portenta conſpexit Cyclopum
Sanguinea dape fœdiora.
Nunc Sylla ſæuos exere nunc canes:
Nunc nunc Charybdis vortice ſpumeo
Conuolue fluctus, & carinas
Flagitiis grauidas reſorbe.
Aut hoſce tellus in patulos ſpecus,
Aethérve flammis perde ſequacibus
Turpes colonos, Chriſtianæ
Dedecus opprobriúmque terræ.

FINIS.

ELENCHVS, SIVE INDEX rerum & verborum maximè inſignium quæ in his Hiſtoriis tractantur.

A

ACHLA, portus & colonia 170
Alexandri pontificis bulla donationem Indiæ continens 284
Alphonſi Hoiedæ expeditio 75. ab regulo quodam vulneratur ob raptam coniugem 83. Franciſcanorum cultum ſumit & moritur 85
Alphonſi Ninni nauigatio 53
Alquinotepi Indi cum Montegio graue colloquium 220
Ambitio ne luctu quidem minuitur 238
Animal gemino vtero inſigne 215
Antiqua Darienis, colonia 89.91
Apri, vmbilicum dorſo gerentes 173 174
Arbor mirabilis in inſula Ferro 423
Attabaliba rex Peru, Pontificem Rom. non agnoſcit 281. Eius regius paratus 279. pretium pro redemptione paciſcitur 283. à Pizarro necatur 290. eius ad Pizarrũ oratio 289. prodigia mortem eius portendentia 294
Auana colonia in Cuba 151. 152
Auaritiam Hiſpanorum Indi grauiſſimè caſtigant, aut eludunt 83. 100. 104. 161 201. 208 224. 249. 406
Aurificum Peruenſium oper 399
Aurifodinas Peruenſes propè exhauſerunt Hiſpani 409
Aurum, Chriſtianorũ Deum vocant Indi 249
Auſtrale mare 104
Axi, piper Indicum 15

B

BAcicaus. vide Machicaus.
Balſamum Indicum 232
Barthol. Columbus Hiſpa-

niolæ præfectus 33. Cacicos perduelles debellat 48
Barthol. de Caſis à rege Hiſpan. Cumanæ adminiſtrationem impetrat 67. ſuos omnes amittit 69. querelas de tyrannide Hiſpan. aduerſus Indos ad regem defert 331
Battatæ, Indicæ radicis ſpecies. 123
Beatricis de Cueua, Petri Aluaradi viduæ, contumacia in Deum & horrendus exitus 239
Bellorum ciuilium in Peru initia 303.308
Belmuda inſula 414.415
Benzo in Indiam nauigat 1. Summa peregrinationis eius 95. eius in patriam reditus ex India 414. 415.
Blaſcus Nunez Vela mittitur in Peru 323. eius in Aſſeſſores ſuos falsè dictum 324. dum nihil de ſummo iure remittere vult, Colonias ad rebellionem accendit 327. Procuratorem regium interficit 330. capitur 335. à Pizarro victus interficitur 345
Blaſphemare ex Hiſpanis didiciſſe ſe dicunt Barbari 351
Bombadilla Chriſtophoro Columbo ſuccedit 50. Is Columbos fratres vinctos in Hiſpaniam mittit 50. Naufragium facit 52
Boriquena, inſula 17.429
Bulla Pontificia de Indis in libertatem vindicandis 77. de Indiæ Occid. donatione 284

C

CAcanate, fructus & moneta Nicaraguenſium 228
Canariæ inſulæ ſeptem 417 à quo primùm ſubactæ 418. direptæ à Gallis 143
Canarij indigenæ pauci 418 eorum mores 425. panis ibid.
Canellæ regio 217
Canes Hiſpanorum ſæuitiæ miniſtros eſſe pudet 295
Caribes, qui dicantur 169
Carlinæ Caſtellum à Gallis in Florida exſtructum 440
Caroli V. ad Gonz. Pizarrum literæ 354
Carolus IX. de cæde ſuorum apud regem Hiſp. queritur 470
Carthago noua, colonia à Gallis

Gallis diripitur 156
Caſſinet, Floridenſium potus 443
Caſtellani Galli erga Italum benignitas in India 16
Caſtellio trib.mil.in Cumanenſes Indos ſæuit 70
Cazabi, ſecundarius Indorum panis 121
Ceratus, iudex integer in India 261
Ceratum Hiſpanorum contumaciæ tædet 262
Cheſada, iudex, moriens conſcientiæ doloribus vritur 262
Chimbos, mons 394
Chira, Peruani regni prouincia 271
Chriſtianæ religionis contemtus in Barbaris vnde 410
Chriſtiani nomen gerere, & reipſa eſſe, multùm differunt 244
Chriſtianos multos Barbari damnabunt in Iudicio 248
Chriſtianorum auaritiam grauiſſimè notant Barbari 249
Chriſtianos ex ſpuma maris ortos credunt Peruani 405
Chriſtianum nomen vbique celebre, ſi à Chriſtianis exularet auaritia 118
Chriſtoph. Columbus primus Indiæ Occid. inuentor 21. Quàm ingenioſè mordaces inuidorum de ſe ſermones repercuſſerit 23. Eius perſeuerantia 24. Ridetur à Luſitanis & Anglis 24.25. Prima eius in Indiam nauigatio 26. Ei ex gloria inuidia oritur 28. Almirans à rege deſignatur 33. Secunda eius nauigatio 34. in odium Hiſpanorum incurrit 38. Indos perduelles & ſub imperium redeuntes clementer tractat 48. Inimicorum calumniis honore deiicitur 49. Hiſpanos ſeditioſos vincit 60. Aſtuto conſilio commeatus à Barbaris impetrat 60. Moritur 62. Eius genus & poſteritas. ibidem
Chriſtus non ſæuis edictis, ſed benignitate, orbem ſubegit 75
Coca, herba mira 397
Coloniæ Hiſpanicæ in Peru 409
Coloniæ Peruenſes in Proregem rebellant 329
Cometes in Peru refulgens 294
Contreræ fratres pe-

cunias regias diripiunt 376. Nicaraguenſẽ epiſcopum interficiunt 376. 379
de Creatione rerum, Peruenſium opinio 401
Crocodili in Florida 443
Crocodilorum oua edulia 213
Cubagua inſula vnionum 3. 43. 71

D

DEſiderata inſula, prima Columbo viſa 3
35 13
Delphinorum fluuius 440
Dentibus conſeruandis medicamen 13
Didaci Almagri cum Pizarro ſocietas 267. Mareſchallus Peru deſignatur 296. in Chilem proficiſcitur 297. eum liberat à quo poſtea interfectus eſt 307. à Ferdinando Pizarro capite damnatur. 309. eius mors & natales 310. 311
Didacus eius filius regimen Peru inuadit. 316. Ab amico proditur 322
Didacus Columbus Chriſtophori filius, Almirans deſignatur 109
Didacus Gottierez Verageæ Gubernator 184. aurum extorquere à Cacicis Indis nititur 192. ab Indis trucidatur cum omnibus fermè militibus 200
Didaci Lopez ad Aſſeſſores Guattimalæ epiſtola 257
Didaci Niqueſæ expeditio in Indiam 81. errores 92. intemperantia linguæ labitur 97. eius mors 98
Didacus Ocampus Indos aſtu captat 65
Didacus Velaſquez Naruaẽ in Corteſium mittit 207 211
Diluuij notitiam aliquam habent Peruenſes 403
Diuini iudicij exemplum in ſuperbam & blaſphemam viduam 238
Dominicani in Florida à Barbaris trucidantur 433
Domus arboribus ſuperſtructæ 381

E

EBrietas Peruenſium 397. Canarienſium 418
Edictum Ferdinandi regis de non adeundis oris à Co-

Columbo repertis 53.63
Edictum Cæſaris de Indis in libertatem reſtituendis 323. eius capita 331
Edictum Cæſ. de arceſſendis vxoribus 421
Empedocles Dominicanus 232
Epiſcoporum in India ſtudium 257.259.260
Epiſcopus à quibuſdam Hiſpanis interfectus 376 379
Epiſc. à Barbaris trucidatur 392
Equis ferè victorias ſuas aduerſus Indos debent Hiſpani 202
Equos Hiſpanorum honorificè curant Mexicani 203

F

Fabula de primo Indiæ Occid. inuentore 18
Ferdinandus Hiſp. rex Columbum claſſe inſtruit 26 Quæſtores in Cubaguam mittit 63
Ferdin. Corteſius Mexicani regni ſubactor 206. ab Heſpano equite deridetur. 107. eius perfidia & ſæuitia in regem Mexicanum 209
Ferdin. Pizarrus inexorabilis aduerſus Almagrum 310. in Hiſpania cuſtodia clauditur 313
Ferdinan. Sotti in Floridam expeditio 204.431
Fernandina, inſula 29
Ferrum ſeu Ferrea, inſula 417
Ferrum in pretio apud Indos 242
Floridæ ſitus 430. 435. à quo primùm inuenta, ibidem
Floridenſium cultus, mores, & cibi 441
Fons fabuloſus 430
Fortunatæ inſulæ, hodie Canariæ 417
Franciſcus Caruaial inſignis bellator & ſæuus 368. 369. Centenum vincit 342. eius exitus 368
Fr. Lopez Hiſpanus ſcriptor vanitatis arguitur 18. 21. 22.
F. Montegij in Iucatanam expeditio 218
Franc. Pizarrus, à ſue alitus 317. puer ſues pauit 179. Hoiedæ legatus in Vrabenſi prouincia 84. eius in Peru expeditio 267. Almagrum inſidiis captat 305. ab Almagri factione interficitur 315. eius natales 316
Fumus inebrians 119

G

Galliæ rex claſſem in Floridam mittit 434
Galli inſula 269
Gallicæ claſſis naufragium 464
Galli piratæ Indicarum opũ fama exciti 43 140
Galli pir. Hiſpanorum naues prædantur 142 & ſeq.
Galli ab Hiſpanis capti 149
Galli Hiſpanorum perfidiam grauiſſimè vlciſcuntur 155
Galli ab Hiſpanis in Florida iugulantur 448. elapſi nonnulli Galliam repetunt 461
Gallorum inermium in Florida laniena 468
Garionexius Cacicus in Hiſpanos arma capit 42
Gomera, inſula 417
Gonzallus Pizarrus dux partium in Peru 328. Peruenſis Gubernator deſignatur 337. eius in aduerſis inuictus animus 356.366. Centenum vincit 358. eius mors 377
Gorgona, inſula 269.380
Granata, colonia 231
Gran-canariæ deſcriptio 420
Guacanarillus Cacicus Hiſpanos in Hiſpaniola trucidandos curat 39
Guacci, animal rapto viuens 172
Guadalupea, inſula 3
Guaiacan 132
Guaiaquil coloniæ inundatio 391
Guaiauus, arbor 125
Guainacaua Attabal. pater 291
Guainacauæ tranſitus 391 monumenta 398
Guanauanus arbor 126
Guanaxia, inſula 58
Guattimala vrbs eluuie aquarum euertitur 239. inſtauratur 240
Guattimalenſium mores 241
Gubernatores Indiæ fallacibus promiſſis milites onerant 3.187

H

Hayti, inſula 29
Hiſpani qui primi in India relicti ſunt à Columbo, ab Indis necantur 35
Hiſpani tædium ſui apud Indos mouent 72. odio flagrant 103.111
Hiſpani in India prædas hominum agunt 7
Hiſpani ad capiendos Indos Indis abuntur 9
Hiſpani Indos canibus obiiciunt

iiciunt 293.295.374
Hiſpani nauali prælio à Gallis fuſi 146.461
Hiſpani Gallis in Indiam viam monſtrant 144
Hiſpani quo conſilio expeditiones Indicas ſuſceperint 203.204
Hiſpanis captis aurum in os infundunt Indi 104
Hiſpani multos in Peru prętextu cauſæ partium, ob ſimultates interficiunt 351.362
Hiſpani aliquot inuicem alios mandunt 206.210
Hiſpani immodici laudum ſuarum prædicatores 176.181.243
Hiſpani cum Italo duellum 178
Hiſpani mortuos à ſe ſuſcitatos in India venditant 206
Hiſpani Gallos in Florida iugulant 448. eorum corpora cremant 469
Hiſpani ducis in Gallos perfidia 466
Hiſpanicæ claſſis naufragiũ 413
Hiſpanorum auaritia à Mexicanis eluſa 208
Hiſpanorum dominatus Indis quauis alia calamitate grauior 220.227
Hiſpanorum aduerſus Indos pugnantium arma 11
Hiſpanorum faciles de Indis victoriæ 107. equis debitæ 202. ſæuitia in Nigritas ſeruos 136
Hiſpanorum ab Indis acceptæ clades 299
Hiſpanos mortales eſſe quomodo Indi deprehendant 17
Hiſpanus Hiſpanorum mores in India, depingit 257
Hiſpaniolæ mercaturæ hodiernæ 131
Hiſpaniolæ deſcriptio 128
Hiſpaniolenſium religio 111.112.113.
Hiſtoria lepida cuiuſdam militis famelici 212. Indi cuiuſdam pecuniam aſpernantis 161
Houus arbor & fructus 124. 132

I

IAmaica, inſula 158
Iguannæ, lacertarum genus 213.216
Immortalitas animæ Peruenſibus credita 396
Indi Chriſtianorum ſimiæ 32. aliquod ſemen religionis habent. ibidem. benefici 117. neque furto neque auaritiæ dediti, ibid.

Indi caducis bonis affixi non ſunt 118 165
Indi reguli liberum ad Sottum reſponſum 205
Indi à Chriſtiana religione ob Hiſpanorum ſcelera abhorrent 205
Indi Cacici ad Hiſpanum præfectum libera vox 194
Indi Chriſtianos ſuis ſacrificiis intereſſe nolunt 386. Humanis victimis litant 168
Indi de calamitatum cauſis veriùs quàm Hiſpani iudicant 40
Indi Hiſpanicum iugum excutere cupiunt 244. multos Chriſtianos iudicabũt 248
Indi Hiſpanorum auaritiam eludunt 83. grauiſſimè verbis caſtigant 100. 104. 201
Indi Chriſtianos abominantur 222
Indi cuiuſdam graue de Chriſtianis iudicium 224
Indi Hiſpanorum in Cumana ſtragem edunt 63
Indi fugientes Hiſpanis famem relinquunt 37. 95. ſibi mortem conciſcunt, 77. 110. 167.
Indis edicto Regio libertas adimitur 73. ſeruitus abrogatur 77
Indiæ ſolum frugibus noſtris ferè ineptum 129
Indicæ contractationis domus 145
Indica mancipia quomodo Hiſpani venentur 7. 8
Indicę mulieris inuſitata ſpecies 5
Indicarum gentium color 245
Indici ſenatus origo 145
Indorum liberi, Hiſpanorũ conſuetudine corumpuntur 250
Indorum de Deo notio 252 pertinax Idololatria 256 Polygamia 117
Indorum de Hiſpanis opiniones variæ 54. 55
Indorum in mutuis commerciis ſimplicitas 160
Indos captiuos quomodo Hiſpani tractent 10. 14 15. 364
Ingæ, Peruanorum reges 301
Inoioſa Machicao ſuccedit 338. eius ſtratagema 340, claſſem Pizarri Gaſcæ prodit 350
Inſulæ huc & illuc fluctuantes 221
Ioannis Pontij in Floridam expeditio 204. 431
Ioannes Ribaldus ab Hiſpanis

nis

nis interficitur 468
Iſabella, colonia 36
Iucca, radicis Indicæ genus 121
Iudicum graue munus 262
Iudicis cuiuſdam in morte cruciatus 262

L

LAmpugnani Mediol. ad piſcandos vniones infelix nauigatio 71
Lanzarotta, inſula 417
Legendi & ſcribendi vſus Indis miraculo eſt 243
Legio, colonia 231
Lima, colonia 293. ibi tumultus in Proregem oritur 334
Lucuſia magna, inſula 438
Ludouicus Columbus Almirans, Chriſt. Columbi nepos 138

M

MAchicaus Panamam diripit 338
Magellanicum mare & fretum 58.302
Maius fluuius 439
Maizium, Indicarum frugum præcipua 120
Mamei, arbor 125
Manati, piſces 212.216
Mangus regulus Peru, Hiſpanis fidem non habet 303
Manta oppidum 386
Mona, inſula 152
Monachi in Indiã traiiciunt 63,71. Indorum liberationem procurant 77
Monachi malè excipiuntur in Florida & Guattimala 81
Monachorum libidines nefandæ in India 209,478.
Mons flammiuomus 231
Mundum interiturum credunt Petuenſes 403

N

NAuigia Indorum monoxyla 8.30.61
Nauis totum orbem circum uecta 402
Nautal prouincia 4
Nicaraguæ prouinciæ deſcriptio 227
Nicaraguenſis lacus emiſſarium 189
Nicaraguenſium mores 229 moneta 228. potio 229 ſaltandi ritus 230
Nicolaus Olanda Hiſpaniolæ præfectus 52
Nigritiæ ſerui in Hiſpanos rebellant 137. fidei Hiſpanor. credere ſe non audẽt 139. Hiſpanos vexant 183
Niguæ, Indici pulices 127
Nomen Dei blaſphematur ab Indis, ſæuitia Hiſpanorum incenſis 57

Nominis-dei coloniæ origo 96
Nominis-dei emporiũ 175 eius ſitus 182

O

Olea in Canariis coaleſcere non poteſt 421
Oliuarij cancellarij Galliæ exitus 263
Ombrios, inſula 416, 425
Oraculum, de Hiſpanorum in Indiam traiectu 31.33.
Oraculum Pacchacamæ in Peru 402

P

Pachos quid vocent Indi 278.404
Palma, vna è Canariis 421
Pamph. Naruaez expeditio 206.210
Panamæ ſitus 180
Panama in Peru nauigantium curſus 379
Panamenſis & Veneti emporij collatio 175
Panis apud Indos conficiendi ratio 120
Parienſis regio Indiæ ferè amœniſſima 12
Parienſium arma & mores 12.13
Pecuniarum & opum contemptus apud Indos 261. 165.173
Peru propriè quæ prouincia dicatur 283
Peruana nauigatio 379
Peruani in Hiſpanos rebellant 298. Hiſpanos pro Chriſtianis agnoſcere nolunt 244
Peruenſium lintrium forma 388
Peruenſes reguli à Chriſt. religione abhorrent 390
Peruenſes culices ibid.
Peruenſium ritus 395. cultus 397. oues 397. 404. ebrietas 397. ædificia 398. aurifices 399
Petrus Aluaradus Mexicanos diripit 207. eius in Peru expeditio 234. mors 237
Petrus Gaſca componendis motibus Peruanis mittitur 346. eius ſolertia & aſtus 347.353. eius ad Gonzallum Pizarrum literæ 348. Hoſtium duces præmiis ineſcat 251. Pizarrum prælio victum capite plecti iubet 367. edicta eius in Peru 373. militum in eum falsè dicta 375.372. Peru decedit 375. peregrinos è Peru arcet 411
Pinea, fructus ſpecies 124. 125.126.
Piper Indicum 15.165.
Piſces volucres 2
Platanus Indica 124
Polygamia Indorum 117

Portus-

Portus-vetus, colonia & prouincia 383
Portu-veterenſium peruicax ſuperſtitio 385
Petoſienſes fodinæ 408
Portus apud Indos ex Maizio 123. ex Cacauate 229, ex multiplici herbarum ſucco 443
Pſittaci ſatis infeſti 228
Puna, inſula 277
Puſtulæ Peruenſes 288

Q

QVisquis Attabalibæ necem vlciſci conatur 291
Quitenſis ædituus Blaſcum proregem prodit 344
Quito, Peruani regni fertiliſſima prouincia 400

R

REgum-ciuitas, colonia 293
Reſurrectionis corporũ Peruenſes ſenſum aliquem habent 403
Roldanus Ximenes à Chriſt. Columbo ſecedit 41.42 monita & literas Colũbi ſpernit 46. ſcribit in Columbos fratres ad regem ibid. mergitur mari 52
Rupellanorum in fratres egenos benignitas 463

S

SAcerdos metallarius 232
Sacerdotes quæſtui tantùm ſtudent in India 250
Sacerdotes fœminarum virginitatem delibantes 12
Sacerdotes iidem & medici apud Indos 116
Sagittarum veneno tinctarũ remedium 14
San-germanum, colonia 156
San-iacobum, colonia in Peru 392
San-iacobus, primaria Cubæ colonia 158
San-ioannis de portu-diuite, inſula 17
Septentrionale mare 104
Sepulturæ abſurdus ritus apud Indos 168.396.403
Serpens alata 444
Seruitus barbaris odioſa 172
Smaragdi in Indiæ mediterraneis inuenti 161
Solis & Lunæ origo, ex Indorũ Occid. opinione 114
Stratagema Hiſp. aduerſus Indos 64. in Gallos 157. Indorũ in Hiſpanos 296. Inoioſæ 340

T

TAmbos, quid vocent Indi 318.404
Teneriffe, inſula 417.426
Teneriffes mons 427
Tecoani, animal rapto viuens 174
Teſtudines inuſitatæ magnitudinis 189

Toletum, colonia 5.66
Tumbeſia, prouincia 276
Turbines inuſitati in Hiſpaniola 38.39

V

VAcca de Caſtro in Peru mittitur 319. Almagrũ vincit & necat 322
Valboæ & Anciſi factiones 89.99
Valboa à ſocero, capitali ſupplicio afficitur 106
Vallemandi Hiſp. trib. mil. perfidia & ſæuitia 466 467.468
Velzaris mercatoribus Germanis Valentiolam Indiæ prouinciam Cæſar oppignerat 109
Ventacurtius Canarias tentat 419.422
Veragua à Columbo detegitur 59. aſperrima regio 94.184
Vincentius de Valle-viridi monachus Attabalibam adit 280. Hiſpanos in eũ accendit 281. ab Indis necatur 392
Vinum carum apud Indos 242.400
Viracochie, Chriſtianos vocant Peruani 405
Vites in India Occid. ægrè coaleſcunt 130.399
Verdugus Nomine-dei potitur 342. inde eiicitur 343.
Veſpertiliones diri 215
Vitrum Attabalibæ iudicio, auro pulcrius 291
Vuæ agreſtes apud Indos 124.443
VVich, inſula Anglica 437

X

XAguator, fabuloſum flumen 189
Xilo, balſami genus 233

Z

ZArza-parilla, herba 393
Zemes, idola Hiſpanioleſium 33

FINIS.